

GRÓF ZRÍNYI MIKLÓS
SZIGETI VESZEDELEM

HŐSKÖLTEMÉNY TIZENÖT ÉNEKBEN

BEVEZETÉSEL ÉS MAGYARÁZATTAL ELLÁTTA
ENDREI ÁKOS
FŐGIMN. TANÁR

NÉGY KÉPPEL

BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR IROD.INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA
1901.

TARTALOM

ELŐSZÓ.

BEVEZETÉS.

A KÖLTEMÉNY KELETKEZÉSÉRŐL.

I. A KÖLTŐ ÉLETE.

II. A KÖLTEMÉNY FORRÁSAI ÉS MINTÁI.

III. A KÖLTEMÉNY CZÉLJA.

ELSŐ ÉNEK.

Jegyzetek az 1. énekhez.

Összefoglalás.

Kérdések és feladatok.

MÁSODIK ÉNEK.

Jegyzetek a 2. énekhez.

Összefoglalás.

Kérdések és feladatok.

HARMADIK ÉNEK.

Jegyzetek a 3. énekhez.

Összefoglalás.

Kérdések és feladatok.

NEGYEDIK ÉNEK.

Jegyzetek a 4. énekhez.

Összefoglalás.

Kérdések és feladatok.

ÖTÖDIK ÉNEK.

Jegyzetek az 5. énekhez.

Összefoglalás.

Kérdések és feladatok.

HATODIK ÉNEK.

Jegyzetek a 6. énekhez.

Összefoglalás.

Kérdések és feladatok.

HETEDIK ÉNEK.

Jegyzetek a 7. énekhez.

Összefoglalás.

Kérdések és feladatok.

NYOLCZADIK ÉNEK.

Jegyzetek a 8. énekhez.

Összefoglalás.

Kérdések és feladatok.

KILENCZEDIK ÉNEK.

Jegyzetek a 9. énekhez.

Összefoglalás.

Kérdések és feleletek.

TIZEDIK ÉNEK.

Jegyzetek a 10. énekhez.

Összefoglalás.

Kérdések és feladatok.

TIZENEGYEDIK ÉNEK.

Jegyzetek a 11. énekhez.

Összefoglalás.

Kérdések és feladatok.

TIZENKETTEDIK ÉNEK.

Jegyzetek a 12. énekhez.

Összefoglalás

Kérdések és feladatok.

TIZENHARMADIK ÉNEK.

Jegyzetek a 13. énekhez.

Összefoglalás.

Kérdések és feladatok.

TIZENNEGYEDIK ÉNEK.

Jegyzetek a 14. énekhez.

Összefoglalás.

Kérdések és feladatok.

TIZENÖTÖDIK ÉNEK.

Berekesztés.

Jegyzetek a 15. énekhez.

Összefoglalás.

Kérdések és feladatok.

FÜGGELÉK.

A KÖLTEMÉNY SZÉPTANI TAGLALÁSA.

I. A költemény tárgya.

II. A költemény tartalmának rövid áttekintése.

III. Szerkezet.

IV. Jellemzés.

V. Az előadás.

VI. A külalak (stílus, nyelv, verselés).

A Zrinyiászra vonatkozó irodalom.

IZSÓ MIKLÓS: ZRINYI, A KÖLTŐ MELLSZOBRA.

ELŐSZÓ.

A legújabb tanterv a Zrinyiászt a VI., illetve a VII. osztály kötelező olvasmányai közé felvette. És méltán. Mert a nemzeti érzés istápolására alig van alkalmasabb nagy költői mű irodalmunkban, mint Zrinyinek eposa, mely a világirodalom remekművei közt Madách műve mellett úgyszólván egyedüli elismert képviselője a magyar szellemnek. Ha a német ifjak is - miként a német császár beszédéből tudjuk - egy Zrinyi példáján tanulják a középiskolában az önfeláldozó hazaszeretetet, mennyivel inkább kötelessége a magyar iskolának Zrinyi emlékét méltó módon ápolni a serdülő nemzedékben. E mellett pædagogiai és methodicai szempontból is nagy haszonnal jár a Szigeti veszedelem alapos tanulmánya, mert forrásainak és példányképeinek ismertetése alkalmat nyújt úgyszólván az epos egész világirodalmi történetének megvilágítására. Szólani kell Homerosról, Vergiliusról, Tassoról és Ariostóról tárgyalásával kapcsolatban és így ez egy mű révén betekintést nyerhet a tanuló az eposirodalom egész fejlődési menetére.

És mindamellett, hogy ily nagy fontossága van a Zrinyiász olvastatásának, mindeddig még nincs teljes iskolai jegyzetes kiadásunk, csak néhány szövegkiadás és egy-két szemelvényes könyv állott az iskola rendelkezésére, jóllehet a Zrinyiről és műveiről szóló tudományos értekezéseknek és műveknek egész sora látott az utóbbi években napvilágot, a melyek nagy mértékben megkönnyítik egy ily iskolai jegyzetes kiadás szerkesztését.

Ime ezek voltak amaz ösztönző körülmények, melyek engem e teljes jegyzetes iskolai kiadás közrebocsátására indítottak. Felvettem néhány versszak kivételével - melyek csakis az iskolára való tekintettel maradtak el - az egész költeményt az eredeti kiadás szövege szerint. A bevezető részben összehordtam mindazon fontos adatokat, a mellek a mű keletkezését és célját megvilágítják; az egyes énekek után összeállítottam mindazon tárgyi és nyelvi felvilágosításokat, melyek a mű megértéséhez szükségesek s e mellett a szerkezet megvilágítására szolgáló összefoglalásokat és a mű tartalmába való elmélyedést elősegítő kérdéseket és feladatokat is csatoltam az énekek végéhez, hogy a tanuló ne csak felületesen foglalkozzék e hatalmas olvasmánnyal, hanem egész lélekkel élvezze szépségeit; végül a függelékben a mű rövid aszteticai méltatását is összeállítottam, kerülve a nagyhangú marasztalást és kétes értékű belemagyarázásokat, hanem csakis a tényekre és a pozitív adatokra szorítkozva; ugyanitt a költemény tartalmának összefoglaló áttekintését is fölvettem, hogy szemelvényes olvastatás esetén az áthidalást a kiválogatott részletek közt megkönnyítsem. Általában azon igyekeztem, hogy minden lényeges dolgot megtaláljon a bevezetésben, jegyzetekben és függelékben a tanuló és semmi fölöslegessel ne untassam.

Mondanom sem kell, hogy az anyag összeállításában önállóságra nem törekedtem, hanem felhasználtam úgyszólván az egész Zrinyi-irodalmat Toldytól Szécsi Károlyig s az iskolai tanítás érdekében még az eddigi kiadások jegyzeteit is értékesítettem. Különös hasznát vettem Kanyaró, Thury József, Salamon Ferencz, Arany János nagybecsű értekezéseinek és a Gyulai Pál egyetemi előadásairól kiadott könyvmatos jegyzeteknek, melyekből egész részleteket át is vettem. Főfeladatam a sok ellentétes nézetnek kiegyenlítése és a sok jó közül a véleményem szerint legjobbnak kiválasztása volt. Csak ott adtam helyet önálló felfogásomnak, a hol értelmezőre nem találtam.

Örömmel végeztem nehéz feladatomat, mert a Zrinyivel való foglalkozás sok élvezetet nyújt, de örömem kétszeres volna, ha szerény munkálkodásom az iskolának s a hazai kultúrának is hasznára válnék.

Kaposvár, 1900.

E. Á.

BEVEZETÉS.

A KÖLTEMÉNY KELETKEZÉSÉRŐL.

A *Szigeti veszedelem* a XVII. század legnagyobb magyar költőjének, gr. *Zrinyi Miklós*-nak, a szigetvári hős dédunokájának műve, a legrégebbi fennmaradt magyar hősköltemény, a legrégebbi költői mű, mely a magyar szellemnek a világirodalomban is becsületet szerzett.

Hogy tartalmát, eszméit és költői értékét alaposan megérthessük: meg kell ismerkednünk a költő életével, kutatnunk kell ama hatásokat, melyek alatt művének megírása közben állott, vizsgálnunk a forrásokat, melyekből az anyagot merítette és végül keresnünk a célt, melyet munkájában maga elé tűzött.

I. A KÖLTŐ ÉLETE.

Gr. Zrinyi Miklós született 1620. május elsején Csáktornyan, Zalamegyében. Atyja György vitéz kapitány volt, ki csáktornyai várban, mely a Zrinyi-birtokok központja volt, folytonos harczban állott a törökkel. Így az ifjú Zrinyi már gyermekkorában a hadi élet izgalmai között, családja ősi hagyományainak folytonos szemléletében s a török iránti ellenséges érzületben nevelkedett. Őseiről, kik Komáromtól le a dalmát partokig vitézkedtek, a nép sokat dalolt és regélt.¹

A csáktornyai vár pedig tele volt a hajdankor vitézi emléktárgyaival és egyre kitéve a török dúlásainak. Ezért a gyermek «vesszőparipa helyett» igazi paripán lovagolt és játékkatonák helyett igazi katonáskodás látványában gyönyörködött. Élénk képzelete megőrizte a csataképeket úgy, hogy eposában élményei és tapasztalatai alapján festhette a harczokat, mert nálánál jobban senki sem ismerte a törököt, a hadi életet pedig talán az egész világirodalomban egy költő sem úgy, mint ő.

Hét éves korában elveszte apját és II. Ferdinánd király rendeletére testvérével, Péterrel együtt Dimitrovics Péter zágrábi püspök gyámsága és a nagy Pázmány nevelése alá került. Pázmány, a buzgó hittérítő, ki az ő szüleit is a katolikus hitre térítette, Nagy-Szombatba vitte őket s nagy gondot fordított nevelésükre. Ő tőle nyerte Zrinyi mély vallásosságát és erős nemzeti érzését. Pázmány Péter udvara volt ugyanis ez időben az irodalmi és politikai életnek központja. Ő vezette az ellenreformáció mozgalmát élő szóval és tollal, szóval és tettel. E mellett azonban a nemzeti ügy érdekében is fontos és jelentékeny tényező volt. Nemcsak iskolákat alapított és tartott fenn, hanem a magyar nemzetiségnek hű őre volt, törökkel, némettel szemben egyaránt. Pázmánynak e hatása az ifjú Zrinyiekre egy időre megszakadt ugyan 1630-ban, a midőn őket nevelő apjuk a gráci jezsuita gimnáziumba vitte, melynek egykor maga is jeles tanára volt, 1634-től 1636-ig azonban az V. és VI. osztályokat ismét Nagy-Szombatban végzik, a hol főleg a classikusok tanulmánya és a história érdekelte Zrinyit. Nagy lelkesedéssel tanulta Homerost és Vergiliust és olvasta Bonfiniusnak és Istvánffinak chronikáját, melyben különösen a szigetvári Zrinyi dicső önvédelmi harcza kötötte le ifjú lelkét. Valószínűleg ez ifjúkori olvasmánya is nagy hatással lehetett azon elhatározására, hogy dicső őseinek hőstettét eposban énekelje meg.

¹ Salamon P.: Az első Zrinyiek.

Az 1636. év elején - néhány hónappal a n.-szombati Pázmány alapította egyetem megnyílta előtt - gyámja Senkoviczy esztergomi kanonok felügyelete alatt Olaszországba küldi tanulmányai befejezésére. Olaszországban egy évet töltött, bejárva annak legkulturálisabb helyeit; leghosszabb ideig Rómában tartózkodott. Itt ismerkedett meg alaposan az olasz irodalommal és az akkoriban divó idyllekkel s különösen Tasso munkája: «A megszabadított Jeruzsálem» című vallásos epos volt nagy hatással az ő költészetére is. Az idylleken és Tasso eposán kívül Macchiavelli is² hatottak rá, a minek későbbi politikai munkáin látni nyomát.

Hazatérve, Csáktornya lett állandó lakása, a honnan, mint muraközi főkapitány valóságos ostora lett a töröknek, különösen a kanizsai basának. Ebbeli érdemeiért a király előbb Zala- és Somogy megye főkapitányává s aztán 1648-ban horvát bánná nevezte ki.

Ez időbe esik szerelme Draskovich Eusébia grófnő iránt, kit 1646-ban nőül is vett, azonban már 1651-ben elvesztett. Hátramaradt és Tasso szellemében írt idylljei³ e szerelmére vonatkoznak. Sajátságos jelenség, hogy a másik nagy epikus, az angol Milton (Az elveszett paradicsom szerzője) is - ki egy évvel későbben járt Olaszországban, mint Zrinyi - ugyancsak Tasso hatása alatt először szintén idilleket írt és csak későbben alkotta meg nagy eposát.

Így volt ez Zrinyivel is!

Idylljeinek megírása után, az ifjúkori benyomások, Istvánffi olvasásának és Tasso eposának hatása alatt, főképen pedig, hogy nemzetének saját ősei példájában mutassa be, miként lehet erős, hazafias akarattal és vitézséggel a törököt saját erőnkéből is visszaszorítani - hozzákezdett nagy hőskölteményének, a Szigeti veszedelemnek megalkotásához; a téli fegyverszünetek idejét fordította munkájára, mely 1651-ben Bécsben jelent meg «*Az Adriai tenger Syrenája, Gróf Zrinyi Miklós, Szigeti veszedelem*» cz. alatt.

A Szigeti veszedelem tárgya röviden az, hogy mikép engesztelte ki a szigetvári Zrinyi Miklós a romlásnak indult magyarokra haragvó Istent, hősi önfeláldozásával.

Művéhez az anyagot főleg Istvánffi történeti művéből és Karnarutics horvát költő hasonló tárgyú verséből merítette; nagy hatással volt rá egyes részletek kidolgozásában Vergilius, Tasso, Homer és Ariosto.

Sajnos, hogy a költőnek csalódnia kellett, mert még csak reménye sem lehetett mind haláláig, hogy nemzete őt megértse s törekvéseit siker koronázza. A török ellen folytatott sikertelen küzdelem s a német udvar által szenvedett sérelmek keserőségei közt folyt le további élete, melyet családi szerencsétlenségek (első nejének és két gyermekének halála⁴) még borúsabbá tették.

Csalódásainak hosszú sorozata azzal kezdődik, hogy az 1655-iki nádorválasztó országgyűlés őt a bécsi udvar és a papság fondorlatai folytán mellőzi, jöllehet származásánál és állásánál, főképen pedig nagy államférfiúi és hadvezéri tehetségénél és érdeménél fogva az egész ország ítélete szerint őt illette volna meg e fontos tisztség. Ő azonban megnyugszik sorsában, hazamegy, tovább szolgálja nemzetét karddal és tollal egyaránt. Ekkor írja meg örökbecsű hadtudományi és politikai röpiratait: a *Siralmas panaszt*, melyben a nemzet sérelmeit a bécsi udvar részéről panaszolja el, *Mátyás király életéről való elmélkedéseket*, a *Vitéz hadnagyot* és

² Macchiavelli Miklós olasz államférfi és történetíró (1469-1527). Műveiben azon sokszor félreértett gondolatnak ad kifejezést, hogy az államok csupán korlátlan hatalommal bíró uralkodók alatt lehetnek boldogok.

³ Violához, Arianna sírása, Orpheus keserve stb. (L. Nemzeti könyvtár IX. k. 245-286. l., Bpest. Aigner Lajos kiadása.)

⁴ L. idylljeit.

a *Tábori kis tractát*-t, melyekben Macchiavelli és a legjobb források alapján dolgozva rakta le ma is figyelemre méltó hadtudományi elveit s valamennyi között a legbecsesebbet: *A török áfium ellen való orvosság*-ot, melyben meggyőzően fejtegeti, hogy a törököt csak önerőnkől, nemzeti hadsereggel, nemzeti vezérlet alatt s a régi magyar taktika alkalmazásával lehet és kell hazánkból kivenünk.

Ezen elvei természetesen a bécsi udvarral s különösen a császári hadak vezérével, Montecuccolival, mind nagyobb ellentétbe sodorták, különösen midőn az 1662-iki országgyűlés szemére vetette az elbizakodott olasz vezérnek, hogy Nagyvárad védelmezőit nem segítette és azt török kézre engedte jutni. Montecuccoli erre feleletében nagyon fitymálólág kelt ki a magyarok ellen, sajnálatát fejezván ki azon, hogy oly emberek bírálják, a kik a dologhoz semmit sem értenek. Ez irat nagyon felbosszantotta Zrinyit s reá kemény, maró gúnynyal telt választ írt. Zrinyi ugyanis a svéd taktikát kedvelte: az erős és meglepő támadást, Montecuccoli ellenben az olasz methodust, a mi abban állt, hogy az ellenséget fárasztotta, szemmel tartotta, de döntő ütközetbe csak akkor bocsátkozott, ha a győzelem kétségtelen volt.

Ily ellentétes fölfogás és surlódások mellett aztán nem volt csoda, hogy Zrinyi folytonos bosszantásnak és mellőzésnek volt kitéve. Őt azonban ez sem bénította meg teljesen, mert nagyobb volt benne nemzetének szeretete, mint a hiúság.

Már 1654-ben, midőn Kanizsát el akarta foglalni, letiltották őt e tervéről. 1661-ben pedig teljesen saját erejéből volt kénytelen a Dráva és Mura összefolyásánál Zerinvárát építtetni, melynek azonban nemcsak elpusztítását nem gátolta meg a bécsi udvar, de sőt még a vasvári békében abba is beleegyezett, hogy újraépítésétől Zrinyi eltiltassék. 1663-ban, midőn nagyobb sereggel közeledett a török, ismét fontos szolgálatokat tesz Zrinyi Buda környékén és a Csallóközben, mialatt Montecuccoli egyre hátrált. 1664-ben pedig egy saját horvát katonáival és birodalmi csapatokkal tervezett téli hadjáratra kért engedélyt. A hadi tanács ellene volt, a király azonban megadta neki az engedélyt segédcsatások nélkül. Zrinyi erre átkel a Murán, elfoglalja Pécsét, a törököt Pozsegánál megveri, az eszéki hidat elpusztítja, több török erődítményt lerombol és diadalmasan tér vissza Zerinvárba. E téli hadjárat volt Zrinyinek legkiválóbb hadművelete, mely őt egész Európában ünneplétté tette: a pápa arczképét küldte meg neki tisztelete jeléül, a német császár pedig birodalmi hercegnek nevezte ki. Montecuccoliék azonban csak kisebbiteni tudták hadjáratának jelentőségét s az volt a hála, hogy a következő évben, midőn a török nagyobb haderővel rontott be a Muraköz elfoglalására, Zerinvárt veszni hagyták.

Legjobban bántotta azonban Zrinyit - mint általában minden magyar hazafit - a szentgotthárdi csatát követő szégyenteljes vasvári béke, mely nyilvánvalóvá tette, hogy a bécsi udvarnak nincs szándékában a törököt kivenni az országból. Zrinyit ez annyira lehangolta, hogy elkeseredetten vonult vissza csáktornyai várába, második neje (gr. Löblin Zsófia) és két kis gyermeke körébe. Lipót értesülván az általános elégtelenségről, több magyar főnemessel együtt őt is meghívta tanácskozásra. Erre azonban már nem mehetett el, mert 1664. november 18-án este felé vadászat alkalmával egy vadkan áldozata lett.

Így végezte életét az a kiváló férfiú, ki három irányban: mint hadvezér, államférfi és költő érdemli meg a «nagy» nevet.

Bár három irányú működésben szolgálta a hazát, vezéreszméje csak egy volt: a hazát a török uralomtól a nemzetnek *önerejéből* megszabadítani. Lelkének minden erejét ez ideális cél elérésére fordította; a harctérre ez a politikai nézete vezette, nagy költői művének megírására pedig eme hadászati és politikai álláspontjának igazolása buzdította.

II. A KÖLTEMÉNY FORRÁSAI ÉS MINTÁI.

Hogy melyek voltak Zrinyi forrásai költeményének megírásakor, azt részint magának a költőnek előszavából, részint fönmaradt könyvtárának jegyzékéből, részint pedig a költemény tartalmából tudhatjuk meg.

Előszavában a többek közt a következőket írja: «Zrinyi Miklós kezének tulajdonítottam szultán Szolimán halálát; *horvát és olasz krónikából* tanultam; a törökök maguk is így beszélnek és vallják. Hogy *Istvánffi* és *Sambucus* másképen írja, oka az, hogy nem így nézték a magános való dolgoknak keresését, mint az országos dolgoknak historiafolyását.» Ebből világos, hogy Istvánffi, továbbá hogy horvát és olasz krónikák voltak főforrásai.

Istvánffi Miklós, egy XVI-ik századi híres történetíró, ki eleinte a hadi pályán működött a szigetvári Zrinyi vezetése alatt. Később, mint Oláh Miklós esztergomi érsek titkára, magára vonta Miksa király figyelmét és kisebb diplomáciai feladatok megoldását bízta reá. II. Rudolf alatt már kir. tanácsos, majd pedig nádorhelyettes lett. Midőn pedig 1608. a rendek sürgetésére egybegyűlt nádorválasztó gyűlésen nem őt, hanem protestáns ellenfelét, Illésházi Istvánt, választották meg nádornak, roppant felindulásában szélhűdés érte, mire a közélettől visszavonult. Ekkor írta nagy történeti művét, melyet öregkorában legbizalmasabb embere Pázmány Péter adott ki 1622. Kölnben. E történeti munka latin nyelven van írva, teljes címe: «Nicolai Istvánffi Pannonii Historiarum de rebus ungariis libri XXXIV.» (Istvánffi Miklós: A magyarok történetének XXXIV könyve.) Tartalmát a Mátyás halálától a bécsi békéig történt események (1490-1606) teszik, előadása Livius módjára igen részletező, közbeszótt beszédekkel és élénk csataleírásokkal. Alapelvei: feltétlen ragaszkodás a Habsburgokhoz és a római katolikus egyházhoz. Sok körülmény teszi érthetővé, hogy Zrinyi Istvánffit választotta főforrásának. Ugyanis 1. Istvánffi a hős Zrinyi udvarában nevelkedett, 2. Pázmány adta ki művét, 3. költői részletekkel telt, 4. az összes történetírók közt ez tartalmazza legrészletesebben Szigetvár ostromát. Istvánffi művéből vette Zrinyi az epos elbeszélő anyagát (a XI. és XII. ének kivételével), a neveket, adatokat is legtöbb helyt, az egymásutánt olykor még az egység rovására is (l. Farkasich halálának episodját); a beszédeket pedig csaknem szósz szerint közli. Összehasonlítás kedvéért közöljük itt Istvánffi művének 22. és 23. könyvéből azt a részt, melyből a Zrinyi művének anyaga merítve van.⁵

XXII. könyv.

Palota ostroma. Ezalatt János Zsigmond Solimant levelek küldözgetésével Palota folyton zaklatta, hogy a rajta elkövetett sérelmet boszulja meg; Arslan basa pedig, ki akkor Buda parancsnoka volt, szintén tudtára adta, (mi később halálát okozta), hogy a császárnak nincsen felszerelt serege, Soliman jöttéről semmi biztos tudomása s ha siet, bármerre fordítja fegyverét, nem csak Magyarországot, hanem Bécset és egész Ausztriát is könnyen meghódíthatja. S ő maga sem, ki természeténél fogva heves s a mindennapi mákony és bor élvezete folytán kába eszű volt, késlekedett, a mint meghallotta, hogy Szoliman serege útban van, hanem megfontolás nélkül elhatározta, hogy Solimant megelőzi s megkezdi a háborút abban a hiszemben, hogy ezzel vezérének tetszését megnyeri. - - - - - Arszlán tervéről Turi Györgynek, e vidék parancsnokának és kiváló hadvezérnek is volt tudomása, mivel az a milyen meggondolatlan volt, nem tartotta szükségesnek azt eltitkolni, sőt ellenkezőleg még a parasztok jelenlétében is nyíltan kijelentette, hogy ő Turi és a palotai zsákmánylók ellen indul. Turi Salmtól egy század lövészt kért, melyet meg is kapott. - - - - Testvérét, Turi Farkast, Pálfi Ferenczczel, a kit

⁵ Bohdaneczky Lajos fordításában.

a katonák kiűtött fogai miatt «csorbának» neveztek s ki igen jártas volt az utakon és helységekben, Győrbe s onnan Bécsbe küldte, hogy segítséget kérjenek. - - - - - A császár Turit azzal az ígérettel bocsátotta haza, hogy ő késedelem nélkül két ezredet fog küldeni Győrbe s meghagyja Salmnak, hogy a megszorult palotaiakat segítse.

Ez alatt Arslan nyolcz vagy kilenczezer törökkel, négy nagyobb és ugyanannyi kisebb ágyúval Palota alá vonult és a jobb felől levő körfalat, melyet, mivel More László építtette, More-falnak neveznek, erősen lövetni kezdé, miután előzőleg sánczokat hányatott és lövegeit előre tolta. De a mint észrevette, hogy a falak e helyt sokkal erősebbek, mintsem hogy oly rövid idő alatt lerombolhatná, ágyúit a keleti oldalra viteté, annál is inkább, mert azokat a dombok védelmezték és a kápolna oldalánál levő falakat oly hevesen ágyúzta, hogy a fal jó részben beomlott s törmelékeivel az árkot megtöltötte, minek következtében a roham sikeresnek is látszott. De mielőtt katonáit a rohamra föltüzelte volna, Turi két fogoly katonát, Pap Pétert és egy másik Pétert, kinek mellékneve Literatus volt, a közel levő Fehérvárról magához rendelte s megkérdezte tőlük, hogy a várat ezeken a réseken keresztül bevehetné-e s vajjon nem állja-e valami útjokat. Azok pedig - hogy mi igaz a dologban, nem tudni - azt felelték, hogy a kápolna oldalán 10-12 láb mélységű földött árok húzódik, melyen át kell haladni az ostromlóknak. Ennélfogva tehát ő kétszeres erővel löveti a tábor; Turi pedig ez alatt övéit szóval és tettel buzdítja, hogy a várat és önmagukat védelmezzék, ágyúival az ellenség sánczeit löveti, szóval megtesz mindent, mi a jó hadvezér és vitéz katona kötelessége. Ez ostrom alatt Arslan két jeles tűzerét vesztette el, kiket magával hozott Budáról s kiket fehér lepelbe burkolva e helyt temettetett el.

Tíz napja már, hogy sikertelenül ostromolta a várat, midőn haragtól föltüzelve magához hivatta Deli Luftit, a tatai beslar agát (a beslarok azok a lovasok, kik minden egyes ló után zsoldot húznak), ki a Bakony és a Vértes rengetegjeinek minden ösvényét ismerte s megparancsolta neki, hogy Győr felé menve kémlelje ki, hogy Turi és a körülzártak kapnak-e valahonnan segítséget? Ez junius 13-án éjjel Győr közelében 40-ed magával lesbe állt. Turi és a palotaiak nagy szerencséjére ugyanekkor Salm, ki még nem kapta meg a német ezredet, 300 csallóközi szekeret küldött ki, hogy a védművekhez szükséges fát szerezzék be ugyanebbe az erdőbe, a nélkül, hogy tudomása lett volna Lufti rejtőzködéséről, s minden szekér mellé egy-egy puskást adott, kiknek meghagyta, hogy a szekereket az ellenség netaláni támadása esetén megvédelmezzék. Midőn közelebb jutottak, Lufti rejtekéből kimentve, a németekkel kevert magyarok közé rontott, kik heves támadást intéztek ellene. Lufti látva a hosszú kocsisorokat s a kocsikról leugró puskásokat s hogy azok kibontott zászlókkal megütközni akarnak, miután senkit sem tudott foglyul ejteni, hogy ily módon valami biztosat megtudjon, azt hitte, hogy az egész hadsereggel van dolga, azon úton, a melyen jött, a lehető legnagyobb gyorsasággal Arslánhoz tért vissza s megrettenve jelentette, hogy az ellenség megjött s a gyalogság, melyet gyorsaság kedvéért szekereken szállítanak, már útban van. Arslan, kit a váratlan hír megrettentett, megparancsolta, hogy az ágyúkat a legnagyobb csendben vonják vissza s az igás állatokat befogva, azokat Fehérvárra viteti. A csapatvezéreknek pedig, a szokás ellenére, nem dob- vagy trombitaszóval, hanem a sátrakba küldött követekkel adja tudtára, hogy félbehagyva az ostromot siessenek haza, mert, mint hirlik, a körülzártak segélyezésére nagy felmentő sereg közeledik. Oly nagy félelem és rettegés szállotta meg a törököket, hogy lórakaptak s rendetlenül és zászlóik nélkül, ki merre tudott, a lehető leggyorsabban menekült, hátrahagyva a gyalogságot, sokan sátraikat, a legkülönbözőbb élelmi szereket, árpát, lisztet, sajtot, sóshúst s más e fajta dolgot hagytak ott, csak hogy annál könnyebben menekülhessenek; sőt még két kisebb ágyú is ott maradt, mert a legeltetés végett kieresztett állatok az éjjel nem voltak találhatók.

Így szabadult meg Turi a halálos veszedelemből, harmadnap megérkezett Salm s a többi vezértársa 14,000 emberrel; Turi ezek elébe ment, hírül vive, hogy az ellenség a segítség jövetelének hírére eltávozott; a segédcsapatot pedig az ellenség elhagyott táborában örömmel fogadta. - - - - -

XXIII. könyv.

Szoliman hadat indít. Ez előzmények után tört ki az a nagy és nevezetes háború, melyet az öreg és beteges Szolimán az eddigieknél sokkal nagyobb erővel indított a császár ellen, mely Magyarországnak a Duna és Tisza, Körös és Maros, Duna és Dráva közti vidékének, majdnem az egész keresztény országnak elpusztulásával végződött. A fennebb említett okok azonban nem tüzelhették őt fel a féktelen harag és boszúvágy oly fokára, hogy határtalan kegyetlenséggel és vadsággal harcoljon, hanem igenis a már természeténél fogva vérengző embert elfogta a korlátot nem ismerő gőg és elbizakodottság. Ő tehát kevélységében eltelve, hadjáratainak legnagyobbikához fogott s az ázsiai hadakat előre Drinápolyba küldi, az európai beglerbéget, az akangokat, a macedoni, thraciai és peloponnesusi lovasságot, szóval az összes szomszédos népeket Sofia alá, a krimi tatárokat pedig, kik Mæotis ingoványai körül laknak, a Szilisztriához tartozó dobrudzsai mezőre rendeli. Ő pedig fehér félvér lován testőr lovasságával és a janicsárok csapatjával június elején indult el Konstantinápolyból s a császári követségi palota előtt a legnagyobb pompával vonult el, csak azért, hogy a követek, bár az ablakok félig be voltak rostélyozva, őt megláthassák. Innen lassú meneteléssel Drinápolyba érkezett és Petraf basát, nővérének fiát, a görögországi beglerbéggel 2000 janicsárral és 25,000 különféle harczossal Magyarországba küldi előre, hogy egyesülve a temesvári és belgrádi basákkal Gyulát zárják körül és fegyverrel uralma alá hajtsák; a hadjáratot olyképen tervezte, hogy három oldalról kell a támadást intézni az ország ellen u. m. a fentebbiek Gyulát ostromolják, maga számára a közeli Egert vagy Szigetet tartotta fenn, az erdélyi ezred pedig a tatárokkal Szatmárt vagy Tokajt vegye ostrom alá.

Gyula ostroma. Az előreküldött hadtest tehát július 12-én ágyúival Gyula alá érkezett, melyet Kerecsényi László 2000 magyar gyalog és lovassal és 600 némettel - - - védett - - - Kerecsényi hadának nagyobb felével az ellenség lőtávolába ment s azzal hevesen összecsapott, azonban mindkét részről kevesen estek el s ő napszürkületkor a várba visszavonult; az ellenség pedig az éj sötétjében sánczokat hányt s a magával hozott sánczkosarokat és nagy ágyúit fölállíttatta. Azonban, mivel a város mellett folyó Körös a gyakori esőzések és mellékfolyói megdagadása következtében kiöntött s az egész környéket vízzel öntötte el, az ellenség a vártól csak meglehetősen távolságban vethette sánczeit és állíthatta föl ágyúit. Ennek következtében az ostromlók sokkal lanyhábban láthattak munkájukhoz, mint a hogyan szerették volna, az ostromlottak pedig kezdetben hősieken védekeztek. Míg tehát az ostrom lassan haladt előre, Soliman seregének nagyobb felével Nándorfehérvár (Belgrád) alá érkezett s itt egy pár napra tábort ütött, hogy azalatt a tanácsban elhatározza, vajjon jobb volna-e Egert vagy Szigetet megtámadni. - - - - -

Szolimán habozása. Soliman végre hosszantartó tanácskozás után elhatározta, hogy Egert veszi ostrom alá részint azért, mert az Szigetnél gyengébb, másrészt pedig mert azt gondolta, hogy onnan a Gyulát ostromló Petrafnak, mivel közel fekszik, könnyebben küldhet segédcsapatokat. Miután azt így megállapították, tüstént sok ácsot küldött a Dunához, hogy azt Péterváradnál erős hajóhiddal hidalják át. A Belgrádból előreküldött sereget követé Soliman és az egyesült hadsereggel Péterváradnál tábort ütött, hogy mihelyt a hid készen lesz, Eger felé nyomuljon. E táborba Bosznia basája Musztafa

érkezett meg, kit Krupának minapi elfoglalása tett híressé, sereggel és ajándékokkal; erre bízták a budai főparancsnokságot vérrokona Mehmet ajánlására, meghagyva neki, hogy a mint Budára érkezik fojtássá meg azonnal Arslan basát, kire azért haragudott meg a szultán, mert Palota ostroma következtében a háború megindítására okot szolgáltatott s felbőszítve a németet Veszprém, Tata és más helységek elvesztését idézte elő, azután mert hamis jelentést tett akkor, midőn azt mondta, hogy a császári had nincs készenlétben s a török csapatokról nem tud semmi bizonyosat. Musztafának, a boszniai parancsnoknak utódául pedig udvarmesterét, Kilergi basát, nevezte ki, meghagyva nekik, hogy rendeltetésök helyére azonnal utazzanak. - - - Arslán azonban nem merte bevárni Musztafát, mivel értesült, hogy az a rája nézve végzetes parancsot hozza, hanem helyettesét hagyta hátra, hogy a várat az új parancsnoknak adja át, ő pedig azon ürügy alatt, hogy Soliman táborába siet, más úton távozott.

A siklósi csata. Az udvarmester pedig úgy a maga, mint a szigeti őrség vesztére arrafelé utazott, ily módon alkalmat adott meggyilkoltatására, a melyet Soliman megboszulandó, félbeszakította a tervbe vett Eger ostromát és Szigetet támadta meg. Mert midőn Bosznia felé utazott 300 lovassal és sok podgyászszal Siklósra érkezett s sátrort verve a mezőn, táborba szállott, ám bár a hely parancsnoka, Skander, figyelmeztette őt, hogy ne tegye ki magát könnyelműen a veszélynek, mert a szigetiek, kik igen gyorsan visznek véres portyázásokat végbe, közel, vannak. De mivel esős idő volt, s csak egy éjet akart itt tölteni, elhatározásánál megmaradt. Véletlenül történt, hogy Zrinyi, ki Szigetnek volt a parancsnoka 1000 jó gyalogost és 500 lovaszt (a babocsaiak is itt voltak Verebélyi Mihály vezérlete alatt) küldött ki Alapi Gáspár és Paprotovics Farkas vezérekkel azzal a meghagyással, hogy Pécs külvárosát pusztítsák el tűzzel, vassal s igyekezzenek kikémlelni Soliman mozdulatait és terveit. Ezek tehát sötét éjjel haladva, mikor Bissa falu mellé, mely Siklós, Sziget és Pécestől egyenlő távolra fekszik, a három út találkozó pontjához érkeztek, az eső erős szélroham, gyakori villámlás és mennydörgés közepette zuhogni kezdett. Ily viharban a katonák egy ismerős paraszttal találkoztak, a ki megmondta nekik, hogy Kilergi basa épen jókor kevesedmagával Siklós alá szállt. Erre ők megbeszélve a dolgot, elhatározták, hogy őt hirtelen megtámadják s foglyul ejtik. Tehát megparancsolják a gyalogságnak, hogy gyors menetelésben tegyék meg az esőzés következtében nagyon sáros utat s így még virradat előtt nagy lármával az ellenségre rontottak. Midőn ezek félálmosan s a nem várt támadástól megrettenve fegyver után kapkodtak, a mieink, kik számra és erőre nézve ezeket jóval fölülmúlták, őket könnyen szétverték és megölték. Mehmet fölocsudva álmából, fegyvert ragadott, midőn vitézül védelmezte magát, jobb karját levágták, haldokolva lebukott s bukása közben a feltüzelt gyalogosok fejét vették, jeles fiát pedig, ki magát tájékozni nem tudta, a puskások erős lövöldözés közepette a városnak vízzel telt árkába kergették s ott megölték. A többiek pedig sokáig harczoltak s hiába kértek segítséget a városban lévő társaiktól, mert Skander veszélyesnek tartotta kapuit ily sötét és borzasztó éjben kitárni - végre legyőzték őket s futásnak eredtek, egyrészt azonban üldözés közben leölték, a másik rész pedig sebeitől és a harcztól kimerülve a közeli erdőbe menekült. A mieink diadalmasan felszedték a sátrakat és a podgyászt, a mikor is nem megvetendő mennyiségű faragott ezüstneműn kívül bizonyos összegű vert pénzt és 17,000 aranyat, úgyszintén arannyal kihímzett öltözeteket, fegyvereket, remek kivitelű pengéket, méneket s nagyszámú hadiszereket zsákmányoltak, úgy annyira, hogy a győzők az ellenség fényes ruháiban büszkélkedve tértek haza. Foglyul alig esett valaki, mert a vezérek kiadták a parancsot, hogy mindazokat öljk meg, kik fegyvert ragadnak s azonkívül az ellenség nagyobb része nem törődve bajtársával inkább futással akarta megmenteni életét.

Solimán Sziget felé indul. Soliman a Dunát már áthidalta és a görög és az ázsiai lovas csapat, mely mindig az előhadat képezte, át is kelt és a szomszéd parton lévő Bácsba vonult, hogy onnan Eger ellen intézze a támadást, midőn Soliman a menekültektől megtudta övéinek pusztulását és az udvarmester gyászos kimultát. Fájdalomtól és dühtől reszkette, visszarendeltetve a már átvonult előhadat, a hidat azonnal lebontatá, a bárkákat és deszkákat a Belgrádról és vidékéről a legnagyobb gyorsasággal berendelt társzekerekre rakatja és Eszékhez viteti, hogy Szigetnél az útban eső Dráván hidat verjenek, Hamzsának, a pécsi parancsnoknak fejvesztés terhe alatt megparancsolja, hogy munkáját a lehető legrövidebb idő alatt fejezze be, ő pedig jelt adva az indulásra az egész hadsereggel Eszék alá a Drávához vonult. De mivel a folyó kiöntött, a hidverés csak lassan haladt előre nem kis veszedelmére és rémületére Hamzsának, kinek a fekete madzagot, a megfojtatás legvilágosabb jelét megküldé, ha a híd jövetelére nem lesz kész.

Táborozás Harsányban. Mentegetődzésének hely adatott, midőn látta Szolimán, hogy a Dráva az egész vidéket elöntötte. Mihelyt a Dráva leapadt, a híd Soliman személyes jelenléte következtében gyorsan elkészült, a sereg Mohács felé tartva, a katonai országúton, mely Siklós és Pécs között vonul végig a boráról híres Harsány alá vonult és ott tábor is ütött. A harsányi táborba érkezett a szerencsétlen Arslan, kit azzal vádoltak, hogy ő az okozója a veszprémi és palotai vereségnek és a hamis tudósításoknak; de a szultán annyira föl volt ingerülve, hogy nem is bocsátotta magához, hanem sátora előtt megölette.

Gyula ostromának folytatása. Ez alatt Petraf, ki értesült arról, hogy Soliman az udvarmester megöletése miatt hagyta ott Egert s felszakítva a hidat Sziget alá vonult, miután a víz egy kissé leapadt, lövegeit előre tolt a várat szünet nélkül ágyúztatta. A mieink semmit sem mulasztottak, hogy a várat hősieken védelmezzék. - - Midőn a sokáig húzódozó, kétes harcban a legjelesebb vezérek, mint azt fennebb említettem, elestek, Kerecsényi túlságosan kétségbeesve, a vár feladásáról kezdett gondolkozni s ezért az ellenség sánczai közé, a hol az ágyúk és mozsarak voltak elhelyezve, nyilakra kötött levelet röpített, melyben Pertaftól 8 napi fegyver szünetet kért, hogy ez idő alatt az ellenségeskedés mindkét félén szüneteljen, mert a vár átadásáról akar tárgyalni. Petraf, ki csodálkozott a várnagy gyávaságán, késedelem nélkül egyezett bele a fegyverszünetbe és azt válaszolta, hogy küldjön neki alkalmas embert s egyszersmind kérte, hogy adjon neki jeget, hogy azzal italát hűsítse, mert tudomására jutott, hogy a vár pinczéjében sok jég van eltéve. - - Kerecsényi összehívta a még életben maradt vezéreket - - s kijelenté nekik, hogy ő a várat tovább nem tarthatja. - - Mindnyájan helyeselték ezt, csak Ghiczi és kevesen nem, kik azt mondták, hogy a vár még védelmezhető s nem szabad azt az égbekiáltó bünt elkövetni, hogy az egész Alsó-Magyarországot a kereszténység legnagyobb ellenségeinek dobják oda; ennek bizonyítéka a legyilkolt Losonczy és a megölt temesváriak; fejökkel fogják megfizetni könnyelműségüket s azért nem is írják alá a megadási feltételeket. De Kerecsényi mindennek daczára gyáva elhatározásához makacsul ragaszkodott s miután a horvát brebiri születésű Melith György hadnagyot elküldte Pertaftoz, azt követelte, hogy Somlyai Sándor Kristófot, kinek nővére második felesége volt s kitől gyermekei voltak, a váradi parancsnokot hívják meg, hogy az ő közbenjárásával a békefeltételeket megállapítsák. Ez mihelyt megérkezett, először Pertaftoz a török táborba, azután pedig török kísérettel Kerecsényihez a várba ment. Midőn tehát kezét szorítottak, azt mondják, hogy Somlyai, mivel a törökök jelenlétében nyiltan nem beszélhetett, kis levelet csúsztatott Kerecsényi kezébe, melyben intette őt, hogy ne csüggedjen el hamar, s ne adja meg magát, mert ha még egy pár napig vitézül helyt áll, igen valószínű, hogy az ellenség Soliman táborához csatlakozik. Ha azonban terve mellett állhatatosan megmarad, távoztakor az nem tartja meg

adott szavát, hanem vagy csúfos halál, vagy pedig gyalázatos rabság vár rája, a mit ő tapasztalatai folytán biztosan tud. Az azonban félelmében és kislelkűségében elszalasztotta a jó alkalmat és az ellenséggel, kinek hűtlenségét nagyon jól ismerte, egyezkedésbe bocsátkozott; Bátori ennek alávaló gyávaságát megutálván, azon az úton, melyen jött, haragosan távozott. - - - - - Végre szeptember elsején létrejött az egyezés. - - - - Ennek értelmében tehát harmadnap nagyszámu betegekkel és sebesültekkel és értéke-
sebb holmikkal megrakott kocsik mintegy 1000 ember kíséretében a körülálló ellen-
séges lovas és janicsár csapatok közt vonultak ki, ezt pedig követték a podgyász-
szekerek. Alig vonult a sereg a táboron át, a podgyászszekereket a törökök fosztogatni
kezdtek, Kerecsényit, ki a szerződés megszegéséről panaszkodott, a lippai parancsnok
azon ürügy alatt, hogy Pertaf vele beszélni akar, félrehíttá. Hiába adta neki Melith és
Ghiczi azt a jó tanácsot, hogy folytassa az utat és ne bízsa életét a hűtlen törökre,
visszatért s míg azon fáradozott, hogy Pertafot a rablás és fosztogatás eltiltására bírja, a
janicsárok, kiknek nagy része a harcban elesett, s sok más török őt körülállták s kardot
rántva éktelen zaj közepette a fővezér sátra előtt foglyul ejtették s vasra verve őrizet alá
vetették.

A többiek látva ennek szerencsétlen sorsát - késő bánattal futásnak eredtek. Melith, ki
Kerecsényivel tért vissza, elfogatott, de Ghiczinek sikerült szerencsésen elmenekülni. - -
- A betegek és sebesültek mind egy sorsban részesültek, ugyanis vagy nagy váltságdíj
fejében később szabadon bocsátották, vagy pedig orvosi gyógykezelést nélkülözve a
börtönben a legnyomorultabban mentek tönkre. - - - Kerecsényit pedig kit az igazat
elferdíteni szerető törökök azzal vádoltak, hogy kegyetlenül bánt a foglyokkal, Belgrád-
ban megfojtották. - - - - -

A tábor sziget alá vonul. A háború minden oldalról fellángolt s a hadisten mindenünnen
összevonta harczosait, hogy úgy látszott, mintha egész Ázsia és Európa akarta volna
véres csatában a kétes kimenetelű győzelmet megkísérteni. Soliman, ki Harsány alá
érkezett, miután katonáinak két napi pihenőt adott s Arslant kivégezteté, július hó utolsó
előtti napján az ázsiai lovasparancsnokot csapatjával és Aliportugot, kit az összes
tengeri és szárazföldi tüzércsapatok fejévé tett, ágyúival, mósárjaival s más hadiszerek-
kel, melyet számtalan tevé és kocsival vitt, előre küldte s ezek másnap Szigettől egy
mértföldnyi távolra eső Szent-Lőrincz várkastélyhoz érkeztek meg - - - s augusztus
elsején a vártól oly távolságra, hogy a benn levők jól láthatták, tábort ütöttek. - - -
Augusztus hó 2-án Soliman Sziget közelébe jutott egész seregével, mely testőreivel s az
akang lovassággal együtt 100,000-re becsültetett, bele nem számítva a janicsárokat és
aszapokat. S igen nagy pompás zöld színű sátorát Zsibónál (korcsmává alakított tanya
neve) a szőlők és a Szemlek közt levő hosszúkás dombon, az ágyúk lőtávolán kívül
ülteté fel - - -

Farkasits halála. Azon a napon, melyen az ostrom megkezdődött, Zrínyi alparancsnoka,
Farkasits Péter, a kiről fönnebb megemlékeztünk hosszantartó betegség után vala-
mennyinnek legnagyobb fájdalmára meghalt; ez, mivel Temesvár védelmében Losonczy-
val részt vett, igen bő tapasztalatokat szerzett s úgy a harc mezején, mint a tanácsban
mindig megállta helyét.

Zrínyi előkészületei. Ez alatt Zrínyi, ki már az előtt gondoskodott nagy mennyiségű élelmi-
szerekről, s mindazon dolgokról, melyek a nagy, ostrom kibírásához szükségeltetnek,
ágyúit a falakra védett helyen felállíttatá, a sánczkosarakat minden egyes őrhely mellé
rakatta, a sánczok és falak őrizetére külön parancsnokokat rendelt ki s miután az ellen-
ség csapata lőtávolba érkezett, összehívatta a parancsnokokat s a legénységet a belvár
terére s közibük menvén így szólt:

Zrínyi első beszéde. «Bajtársak! végre megérkezett a hősi szívvel oly epedve várt harc, a törökök szultánja Ázsiából s Európából összevonva nagy seregét, a mi és várunk meghódítására vezeti összes katonáit s arra kényszerít bennünket, hogy hazánkért, szabadságunkért s életünkért harcoljunk; a házára nézve oly fontos pont a mi vitézségünkre és fegyvereinkre van bízva s szükséges ennek következtében, hogy állhatatosak s kitartók legyünk. Ha e várat a mindenható Isten segélyével az ellenség fenyegető végveszélyéből megmentjük, kiragadjuk, akkor mindent megmentettünk és gazdagság, kitüntetés, vagyon, dicsőség minden egyesre fog háramlani; de ezenkívül nemcsak hazánk üdvét, szabadságát és békéjét s oltárainkat, gyermekeinket, tűzhelyeinket és feleségeinket, hanem az egész keresztény Magyarországot egyedül a mi halhatatlan dicsőségünkkel fogja megmenteni. Ha azonban félénken és gyáván hátrálunk, a mit az annyi csatában oly sokszor kipróbált katonákról fel sem szabad tételezni, akkor minden rosszra fordul, mert ki magát fegyverrel nem volt képes megvédeni, azt semmi sem fogja támogatni, védelmezni.

Bajtársak! Itt az ideje, hogy mindenki bátran, lelkesen menjen a tűzbe, s ne csak lelkesítsen, s csak szóval vitézkedjék, s a mellett a leggyávábban harcoljon, hanem igenis szükség van olyanra, ki fegyverét jól forgatja, ki a csatasor előtt az ellenség zöme ellen intézi a támadást s az ellenséget, bizva a felsőbb hatalomban, bátran, vitézül üldözi. Ne csak szavaimnak adjatok hitelt, hanem utánozzátok tetteimet is, s ne várjatok tőlem csak szigorú parancsokat, hanem hősi tetteket is. Igaz, keserves dolog az ostromzár, de nem illik hozzátok, kik az emberi sors szeszélyét annyira kitapasztaltátok, elcsüggedni, vagy pedig tétlenség, lelki fásultság következtében tönkre menni. Támogatni fog a hazáért harcolva a nagy és hatalmas Isten, ki bennünket már oly sok nagy veszélyből kimentett; most is, ha a hanyagság és gyávaság nem vesz rajtunk erőt, ki fog ragadni az ellenség véres körme közül, harcolva, küzdve s jól megfontolva a dolgot, kérjük az ő hatalmas pártfogását. A reánk váró veszélyt, bajtársak, fegyverrel kell elhárítanunk és a bátorság s vitézség lebegjen szemünk előtt, úgy hogy vagy valamennyi szabadságát kell kivívnunk, vagy pedig ha a sors úgy akarja, a hazáért a legszebb halált kell halnunk, melyet a földön az örök dicsőségnek soha el nem törölhető emléke, az égből pedig a lelkeknek biztos, tiszta boldogsága fog követni.

A katonák felesketése. Ennélfogva kívánom, hogy valamint én e hely védelmére magamat esküvel itt lekötöm, úgy ti is viszont azzal a hűséggel, melylyel a császár s tisztem iránt tartoztok, megemlékezve kötelességeitekről, a császárnak s nekem esküt tegyetek, hogy a várat végső lehelletig védelmeztétek, azzal a feltétellel, hogy ha észrevesztétek azt, - távol legyen tőlem e gondolat - hogy én a vár átadásának bűnös tervével foglalkozom, nekem ne engedelmeskedjétek, s eskütok alól is ez esetben feloldozlak; ha azonban én valakit rajtakapok azon, hogy ily gonosz gondolatokat forgat elméjében, bármilyen rendű és rangú legyen is az, saját tekintélyemnél fogva a katonai törvények értelmében kivégeztetem. Az őrállomásoknál minden katona kötelességét pontosan végezze, s a katonák engedelmeskedjenek az altiszteknek, s ezek a fővezéreknek, s senki se hagyja el helyét a parancsnok tudta vagy beleegyezése nélkül - - - Ha pedig a szerencse forgandósága úgy kívánja, hogy én idő előtt esem el, utódomul az itt jelenlevő Alapi Gáspárt, nővéremnek fiát, rendelem s ennek is engedelmeskedjétek.»

Miután ezeket mondta, először is jobbjának három ujját szokás szerint az égfelé emelve, a belső kapu küszöbén tette le az esküt, azután pedig minden tisztet és katonát, felolvastatva az eskü szövegét, megesküdtetett. - - - - -

A vár ágyúzása. Midőn tehát a török nagyszámú katonasággal támadást intézett az új város ellen, melyet csak egyszerű árok vett körül, s Zrínyi, ki reggeltől estig tartó heves

harczot vívott a törökkel, belátta, hogy megtartani az új várost nem tudja, azt szélső részein felgyújtatta. - - - - - E közben az ellenség ütegei éjjel-nappal szünet nélkül a fából és földből kitömött falat rombolták s Aliportug sem mulasztott kötelessége teljesítésében - - - - - A barbár vakmerőségtől felboszantva, Radován és Dando Ferencz Zrinyi elé járultak és kérték, hogy engedje meg nekik, hogy az ellenség sánczai és ágyúi ellen kirohanást intézhessenek. Ez azt felelte, hogy ily kitöréshez semmi reményt sem lehet fűzni - - - s van még hátra elég veszély, elég munka.

Az első kirohanás. - - - Végre mégis engedélyt nyertek s harmad napra tehát 200 harczedzett katonával a sánczokat s ágyúkat őrző janicsárokat váratlanul nagy lármával megtámadták - - - a véres harcban az ellenség részéről sokan elestek, de mivel a mieink az ellenség nagy számához képest igen kevesen voltak s a sokaságot visszaverni nem tudták, harczolva a várba visszavonultak - - - s elvesztve mindkét vezért, csekély veszteséggel tértek vissza a várba. - - - - - Ez alatt a janicsárok legfőbb parancsnoka Ali, Aliportug tanácsára, a közeli erdőben erős fűzfarózséket vágatott a parasztokkal, a kik a táborban nagy számmal voltak, azon célból, hogy ezzel a nádast és a vár környékén levő mocsarakat betöltvén, a janicsárok a várba könnyebben nyomulhassanak be.

Ujabb heves ostrom. - - - Már 17-ik napja annak, hogy az ó-vár ostromoltatott s a török nem is remélte, hogy ez ily sokáig és ily vitéz nép támadásának ellenállni tudjon, midőn Aliportug lövegeivel a bástyát lerombolta s a várba tág rést nyitott. - - - De miután Aliportug (kit, mert nem volt eléggé óvatos, egy szakálás eltalált) elesett s a táborba vitetett, utódául a szultán Szajfédet nevezte meg, kinek parancsára a várat két napig szünet nélkül ágyúzták, minek következtében a kaputól balra eső erőd leromboltatott. - - - A számos sikertelen kísérlet nem törte meg a törököket, hanem az annyi barát, vitéz bajtárs s bátor janicsár elvesztése annyira dühbe hozta őket, hogy három új üteget állítva fel, a honnan a várat négy-négy ágyúval három napig szünet nélkül lövöldözték. - - - Ebben a harcban számos vitézünk esett el, így a nemes származású *Bika András*, ki Zrinyinek igen kedves embere volt. - - - A következő nap, azaz szeptember 2-án a török egészen nyolcz óráig erős dobpergéssel és trombitaszóval adott jelt a falak megtámadására, s az ostrom megismétlésére; a mieink ezeket készen s nyugodt lélekkel várták, s nem tudni, mi okból álltak el tervüktől s tértek vissza sátraikba. - - - a janicsárok először is a falakat ásókkal és kapákkal aláásni, azután pedig a gerendákat s földet széthányini akarták - - - ezt látva *Fóki Gergely* és *Medve Bencze*, az ellenség elűzésére lándzsákkal rontottak elő, kiket azonban a janicsárok póznára erősített vashorgokkal megragadva s gyorsan magukhoz vonszolva, kegyetlenül lefejeztek. - - - A várnak védelmében s az annyszor megismétlődött kétes harcban maga a vezér Zrinyi is részt vett, mint rettenhetetlen vezér s övéit nemcsak szóval buzdította, hanem karddal a kezében harczolva, jó példával járt elő s az ellenség közül azt, ki a falon mutatkozott, sajátkezüleg ölte meg. E kegyetlen véres harcban számos vitézünk esett el, köztük az ismert Novakovics János lovashadnagy. -

Bevonulás a belső várba. - - Miután a külvárosban a tűz annyira dühöngött, hogy már a belvárossal szomszédos löportoronyhoz közeledett, s rengeteg veszedelemmel fenyegette az ott tartózkodókat, Zrinyi övéinek maradványával nem az ellenségtől való félelemtől, hanem az olthatatlan tűz erejétől kényszerítve, a belső várba vonult, az ellenség azonban oly hevesen üldözte őt, hogy alig maradt annyi idejük, hogy a támadók előtt a kaput bezárhassák, a külvárost pedig az ellenség elfoglalása s ott a mindkét térdén súlyos sebben fekvő *Szezsüdi Mátét* találták, s ágyában először megölték azután fejét vették. - - - - - Miután tehát a janicsárok a külerődöt elfoglalták, a sánczokra számtalan zászlót tűztek ki, két napig, azaz szeptember hó 6. és 7-én ott maradtak, a mieink pedig a belső várba zárva várták a végzetes napot erős lélekkel, a tűz oltásával mit sem törődve. Szeptember

hó 8-án, Boldogasszony születése napján a janicsárok, noha a tűz még teljes erővel dühöngött, röppentyűket dobálva a várba, a tüzet még jobban kiterjesztették s Zrinyi lakását felgyújtották. Mehemet pedig, ki a seregben a leghatalmasabb volt, mihelyt észrevette, hogy a belvár is ég, virradatkor dob- és trombitaszóval a rohamra jelt adott. S késedelem nélkül az ellenség oly nagy tömege rontott elő, hogy az egész mezőséget a lovas és a gyalog hadak betöltötték.

Készülődés a végső harcra. Miután meglátta Zrinyi, szolgájának Cserenkoni Ferencznek megparancsolja, hogy rövid selyem dolmányát hozza, s azt felveszi, fejére csillogó arany boglárba foglalt forgós kalpagot tesz, a melylyel ünnepeken és lakodalmokon szokott megjelenni, s dolmánya mindkét zsebébe 100-100 aranyat tesz jutalmul annak, ki őt megöli (ezek közt nem volt török arany) s mellé teszi a várkulcsot s számos kardja közül kiválasztja, azt, mely atyjáé volt, mondva, hogy ez őt számos vészből s veszélyből kimentette s ezzel már sok dicsőséget szerzett, most pedig bátran lép az elé a vég elé, melyet a gondviselés rendel s míg csak lélekzeni tud, nem engedi, hogy bilincsre verve hurczoltassék az ellenség táborán keresztül. S a szobából a pitvarba menve, midőn látta, hogy a vár tüzét semmi hatalom sem tudja elfojtani, s abban a hőség s füst miatt tartózkodni nem lehet, a harcra készen s parancsát váró katonákhoz körülbelül ezeket mondá:

Zrinyi utolsó beszéde. «Bajtársak! Világosan láthatjátok, hogy áll a mi ügyünk s hogy a sors mily balul s kegyetlenül gondoskodott rólunk. Oda jutottunk, hogy nem az ellenség erejének vagy vitézségének, hanem a türehetlen tűzvésznek esünk áldozatul. Én tehát hozzátok nem mint tanácsadó, hanem mint a végóra hirdetője jöttem, s az sem az én tervem, hogy itt maradjunk s a dühöngő lángok martalékául essünk, de még azt sem mondom, hogy önbizalmunkat jobban elveszítve, mint a mennyire a keresztényhez illik, a hirtelen kétségbeeséstől indítatva a megadásnak gyáva feltételeivel foglalkozzunk. Valamint tehát én nektek a minap esküt tettem s viszont ti nekem, hogy összetartva vitézül bátran élünk vagy halunk, úgy most arra buzdítlak s a mennyire lehet, rábeszéllek titeket, hogy félrevetve a gyáva gondolatot, hírünkhöz s dicsőségünkhöz méltó halállal haljunk meg. Oly mostoha volt hozzánk a sors, hogy semmit sem hagyott nekünk fegyvereinken és fegyvereinkre emlékező lelkünkön kívül hátra s örök s gyalázatos szolgaság vár ránk, ha fegyvereinket, férfiakhoz épen nem illően, túlságosan féltjük. Haladjunk tehát a nemesebb és dicsőteljesebb úton, megvetve az életfentartási ösztönt s rohanjunk a fegyverek közé úgy, hogy bebizonyítsuk azt, hogy nemcsak dicsően élünk, hanem bátran s állhatatosan mentünk a halálba s ily módon vitézségünk örök emlékét hagytuk hátra utódainknak s az egész világnak. Kövessetek engem katonák, mint eddig követtetek, s merítsetek belőlem, mint jó forrásból, példát, hogy a csalfa, gaz ellenség ne dicsekedjék azzal, hogy minket bilincsekbe vert s a mi a legkeservesebb volna, börtönbe is vetett, s hogy vitéz tettünket minden század csak a megillető dicsérettel említse!»

E szavakat az őrség lelkesült tetszészaja követte, mindnyájan azt kiabálták, hogy ugyanaz az ő akaratuk, ugyanaz a szándékuk s ők is a várkapu szegletébe hányták a paizsokat, pánczélokot, sisakot, vértjüket, sőt, hogy könnyebben mozoghassanak, még a kardok hüvelyét is (mert elhatározták, hogy dicsőn halnak s nem élnek ocsmány életet) s könnyű ruhában a meztelen kardot tartva kezükben, készültek az utolsó útra - - - Zrinyi Horvát Györgynek megparancsolja, hogy az égő kanócczal süsse el az ágyút, mely lövés következtében az ellenség közül körülbelül 600-an részint megölettek, részint megsebesültek. Ezután kirohant a kis csapat s oly elszántsággal harczolt, melyet a végső kétségbeesés szokott előidézeni; elől ment Zrinyi, kezében a kerek pajzsával és karddal, mellette a császári zászlóval a kezében a vitéz Juranits Lőrincz - -

Az utolsó kirohanás. - - Zrinyit egy golyó mellén találta s noha sok vért veszített, mégsem szünt övéit kitarásra s vitézségre serkenteni, míg végre egy újabb golyótól, szeme s füle közt eltalálva, összerogyott; ugyanitt estek el oldala mellett kevés kivétellel a janicsárok öldöklő fegyvereitől találva valamennyien - - - Zrinyi fejét kevésbé a csata után Alinak a janicsár parancsnoknak rendeletére levágták (ez kapta meg az elesettnek vagyonát s gyönyörű Peru nevű lovát) s Mehemetnek küldte, ki, ezt póznára tűzve a törököknek látványául állította fel, a törzsöt pedig Vilith Mustapha banyalukai lovas aga, ki azelőtt Zrinyi foglya volt, hamarosan eltemettette. - - - Miután tehát Szigetet elfoglalták a tűz segélyével, Mehemet a janicsárok parancsnoka elrendelte, hogy fogjanak a tűz oltásához, mert Szolimán elhatározta, hogy a vár elfoglalásának hetedik napján, vagyis pénteken, mely a törökök pihenő napja, a helyszínén a leghatalmasabb Istennek hálaáldozatot mutat be. - - - De midőn a várat megtisztították, s Szolimán sem azon, sem pedig Mehemettől újra kitűzött napon nem mutatkozott, azt a gyanút keltette a táborban, hogy a szultán már nem él s mindenütt suttogni kezdtek arról, hogy Szolimán meghalt.

Istvánffy kívül megemlíti még Zrinyi előszavában *Sambucust* (vagy magyarosan Zsámboki Jánost) is. Ez a Sambucus Nagyszombatban született 1531. s Bécsben halt meg 1581. Életében sok országot bejárta, 22 évig utazgatott, nagy és sok oldalú műveltsége volt és 44 munkát írt. 26 éves korában már egyetemi tanár volt Bolognában, onnan Bécsbe került s megnyerte I. Ferdinánd kegyét. Neki köszönjük Bonfini híres történeti művének, továbbá a Corpus Juris Hungarici (magyar törvénygyűjtemény) első kiadását. Számos kisebb monographiát is írt, így Zágráb, Temesvár, Szigetvár és Gyula ostromáról az 1552. és 1566. években. Ez utóbbiakból merített Zrinyi, hogy mit és hol, az még nincs részletesen kimutatva. Ez a forrás azonban Istvánffy mellett nagyon jelentéktelen.

Sokkal jelentékenyebb és fontosabb ennél az a *horvát és olasz krónika*, melyekről szintén előszavában emlékszik meg, mert ezekből vette a mű befejezésének azon adatát, mely szerint Szolimánt Zrinyi saját kezével öli meg és valószínűleg több oly horvát hős nevét, a melyeket más forrásában nem találunk meg. (pl. Stipán Golémi, Radivoj, Guszics András, Deli Vid.) Sajnos, azonban ezek a krónikák mindeddig ismeretlenek, könyvtárjegyzékében sem sikerült nyomukra akadnunk.

Zrinyi forrásainak *második csoportját* azok a művek alkotják, a melyeket *könyvtárában* vagy könyvtárjegyzékében sikerült feltalálni s melyeknek egyes részleteire vagy adataira az epos egyes helyein világosan rá lehet ismerni.⁶ Ezek a következők:

Karnarutics Zadranics XVI. századi horvát írónak «Vazetje Sigeta grada» (Szigetvár elfoglalása) cz. költeménye 4 énekben. E költemény először Velenczében jelent meg 1584. és Zrinyi Györgynek, költőnk nagyatyjának, a hős Zrinyi fiának volt ajánlva, másodszor 1661 körül Fodróczy P. kiadásában jelent meg. E második kiadás nem teljesen adja a költeményt s Zrinyi Miklósnak, a költőnek van ajánlva. A végén hozzá van csatolva történelmi szempont-

⁶ Zrinyi könyvtárának már a költő életében nagy híre volt. Tollus Jakab, kiváló holland tudós, ki őt csáktornyai várában 1660 meglátogatta, egész elragadtatással beszél Zrinyi gyűjteményeiről és könyvtáráról (L. Pulszky F. Életképek. 1845). Zrinyi halála után a könyvtár fia, Ádám birtokába jutott, ki a zalánkeméni csatában 1691. elesett. Ekkor özvegye gr. Wlanin Miksához ment nőül, kinek leánya útján a könyvtár a Daun grófi család vöttei kastélyába került. Itt hevert 200 esztendőig, míg végre egy bécsi könyvkereskedő *Kende* megvette és áruba bocsátotta. Sajnos, hogy a m. tud. akadémia megbízottja elkésett s a könyvtár a zágrábi egyetemi könyvtár birtokába jutott. (L. Majláth Béla értekezését. Akadémiai Értesítő 1891. 400-416. l.)

ból becses, rövid és kitűnő latin leírása a szigetvári erődnek helyrajzi sorrendben és a török ostromlás elbeszélése Ghimesi Forgách Ferencztől. Zrinyi valószínűleg az első kiadást használta fel s e verset sokra becsülhette, mert többször dicsérőleg emlékszik róla és a «Mátyás király életéről való elmélkedések»-et belőle vett idézettel kezdi meg.

Karnarutics énekéből vette Zrinyi eposának címét, leírásainak nagy részét (pl. a szultán lovának leírása), egyes neveket (Radován *Andrián*), egyes motívumokat (a török ifjú éneke) és főleg az egésznek eposi keretét. *Karnarutics* is úgy tünteti föl a török hadjáratot mint Isten csapását, a miért a magyar nemzet elhagyta régi vallását, csak hogy nála sokkal élesebben nyilvánul a felekezeti felfogás, míg Zrinyinek sokkal magasabb az erkölcsi felfogása.

A Zrinyi könyvtárában feltalált források közül *Karnarutics* éneke a legfontosabb. Istvánffy műve után ebből merített a költő legtöbbet, mint azt a megfelelő helyeken jelezni fogjuk. (L. Thury József: *A Zrinyiász. Irodalomtörténeti közlemények 1894.* 129., 257., 385.)

A többi könyvtárában talált csekélyebb jelentőségű forrásművek:

Forgách Ferencz történeti munkája (*De statu rei publicæ Hungariæ*), ugyanazé, a kitől a *Karnarutics* 2. kiadásában levő leírás származik.

Reusner Miklós történeti művének (*Rerum memorabilium exegeses*) 19. fejezete, mely nem egyéb, mint Forgách F. elbeszélése kibővíve.

Budina Sámuelnek horvátból fordított krónikája (*Historia Sigethi*). Ez kétféle kiadásban is megvolt Zrinyi könyvtárában, és végül

Leunclavius János részben török eredeti krónikából fordított műve (*Annales Sultanorum Othmanidarum*), mely az 1587. évig terjed.

E forrásmunkákon kívül sokat merített Zrinyi - miként művének tartalmából kitűnik - nagy elődeitől az eposírásban, u. m. az eposnak megteremtőjétől, *Homerostól*, a nemzeti epos legnagyobb művelőjétől, *Vergiliustól* és különösen a nagyon kedvelt olasz eposköltőtől, *Tassotól*, valamint kisebb mértékben *Ariostotól* is.

Homeros a görög irodalom két nagyszerű hőskölteményének az *Iliasnak* és *Odysszeának* szerzője, ki a IX. században Kr. e. élt s hét város vetélkedett a dicsőségért, hogy szülőttének tartsa. A monda szerint világtalan koldus volt, ki énekmondásból élt. *Iliasnak*, mely nemcsak Zrinyire, hanem előtte és utána minden eposíróra nagy hatással volt, tárgya a trójai háborúnak egy 51 napra terjedő epizódja: Agamemnon és Achilles meghasonlása és ennek következményei egészen Hektor temetéséig. *Homerosnak* hatása főleg a csatarajzokban, (jóslás a csata megkezdése előtt, érdekes párbajok, seregszámla) továbbá a széles hasonlatok és festői jelzők használatában mutatkozik. Ezeken kívül egyes motívumok a mese szövéseben (hatszégés a párbaj alkalmával, a lovak elszabadulásából eredő zavar a táborban) szintén *Homerosból* vannak véve, bár egyes helyekről nehéz meghatározni, hogy *Homeros* vagy *Homeros* más követője *Vergilius* vagy *Tasso* hatása alatt készült-e.

Vergilius, híres római költő Augustus korában élt 70-19. Kr. e. Főműve az *Aeneis* 12 énekre terjedő hősköltemény, mely a Trójából megmenekült Aeneasnak honfoglalását Itália partjain adja elő. *Homerosnak* utánzása, annak naiv és természetes hangja nélkül. *Vergiliustól* Zrinyi sokkal többet vett át, mint *Homerostól*. Tőle vette az epos bekezdését:

Én, ki előbb dalaim kis pásztori sípra kerítém,

- - - - -: ám most riadalmas

Harczokról s a vitézről énekelek, ki üzetve

Végzettől legelőbb jött Itáliába - - - -

(Ford. Barna Ignác.)

Tőle vett nemcsak egyes motívumokat, hanem hosszabb eseményeket és egész alakokat. (Lausus-Rézmán, Orodes és Cserey-jóslása, Aeneas beszéde fiához - Zrinyi beszéde ugyancsak fiához - Turnus és Pallas - Deli Vid és Hamviván összetűzése, Nisus és Euryalus - Radivoj és Juranics követsége, Aeneas és Deli Vid álma stb.)

Álljon itt összehasonlításul és annak feltüntetésére, hogy mennyire önállóan alakította át Zrinyi az átvett részleteket, a Zrinyiász III. énekében előforduló Rézmán és Mehmet epizódja, melyhez a költő a fővonásokat az Aeneis Lausus és Mesentius kalandjából vette. (X. 776-830.)

Vergiliusnál a kaland következőleg folyik le. Mesentius Aeneassal viaskodván, életveszélyben forog. Ezt fia Lausus látja, «erősen feljajdul atyjának szeretete miatt s köny pereg le arcán». Mesentius sebesülten hátrál, fia előrohan, hogy atyját megbosszulja, de Aeneas megöli. Ekközben az apa a Tiberis partján egy fatörzsre dőlve friss habokkal enyhíti sebe fájdalmát, a katonák pedig egy pajzson elébe viszik fia holttestét. Fájdalma rettenetes. Nem törődik sebeivel, elővezetett csataménjét, fájdalommal és lemondással teljes szókat intéz hű paripájához s visszasiet a harcba; felkeresi Aeneast, megví vele és elesik.

Zrinyinél egészen hasonló az eset (III. 74-85.), de egészen önállóan átalakítva. Mehmet Siklós alatt nyílt mezőn táborozik, bár Skender bég inti, hogy éjszakára Siklós várába vonuljon. Zrinyi éjjel meglepi táborát. Egy kis csapatot előreküld, a mely a törökök egy részét a táborból kicsalja. Zrinyi egy másik csapattal a táborba nyomul, melyet Mehmet fia, Rézmán vitézül védelmez. Zrinyi meglátja messziről Rézmán dühös pusztítását a magyarok közt, reárohan és heves párbajban elejti. Mehmet fia segítségére siet, de mire odaérkezik, Rézmán már elesett. Dühösen a bánra ront; oly erővel vág feléje, hogy majdnem megöli, de az angyal elhárítja a csapást s Mehmet elesik.

«Mehmet! rosszul tartod meg fiad veszését,
Ezentől késérni fogod fiad lelkét.
De ne félj, meg nem halsz nagy dicséret nélkül
Mert lá megölettél Zrinyi kezétül.»

Vergiliusnál (X. 827-829.):

Óseid árnyainak sírjában adom nyugalomad;
Vedd mégis vigaszul, boldogtalan ifjú, hogy a nagy
Aeneas kara ejtett el - - - - -

(Barna J. fordítása.)

Vergiliusnál is nagyobb mértékben hatott Zrinyire *Tasso*.

Tassot (1544-1595) a legkiválóbb olasz költők: Dante, Petrarca, Boccaccio, Ariosto sorában szokás említeni; az olasz költészet fénykorában élt. Ő is - miként Zrinyi - előbb idylleket, kisebb lyrai és elbeszélő költeményeket írt. Világirodalmi hírnevét azonban «A megszabadított Jeruzsálem» című hőskölteményének (Ford. Jánosi G., szemelvényes és jegyzetes kiadása Pintér Kálmántól) köszönheti. Ennek tárgya az első keresztes hadjárat története, Jeruzsálemnek, a Megváltó élete színhelyének visszahódítása a pogányoktól Bouillon Gottfrid vezetése alatt. Tasso műve nem nemzeti, hanem általános emberi érdekű keresztény epos s mint ilyen első a világirodalomban. «A mese szövésében és a szerkezet egységének szigorú megőrzésében a classica szabályokhoz és mintákhoz ragaszkodott, de előadásába belevitte a regényes elemet, a csodálatost, a valóságosság színében tüntette fel, kifejezést adott kora hangulatának és saját egyéniségének s ezzel meg a keresztény eszmének fölvételével egy új műfajnak lett alapvetőjévé», oly műfajnak, a melynek eme jellegzetes sajátosságai mind megvannak - miként látni fogjuk - Zrinyi művében is, csak hogy Zrinyinél az általános emberi érdeknél nagyobb szerepet játszik a nemzeti érdek.

Tasso nemcsak idylljeivel, eposával, egész irányával és számtalan részletével (l. a megfelelő helyeket), hanem prózai munkáival is hatott Zrinyire, különösen három értekezésével az eposról. Ezek tanulmányára mutat főleg a csodálatos elemnek a valószerűséggel való egyesítése.

Tasso közvetlen hatásának feltüntetésére álljon itt néhány részletnek egybevetése Arany Jánosnak «Zrinyi és Tasso» című mélyreható, de - sajnos - befejezetlen értekezése nyomán.

Tasso hatása alatt írta Zrinyi mindjárt a hősköltemény első énekének elején a segélykérést vagy invocatiót az eposíróknak e hagyományos, Homerostól örökölt sajátságát.

«Oh Múza, kinek nem hervadó borostyán
Övedzi homlokát Helikonnak ormán,
Hanem fenn az égben boldogok karában
Halhatatlan fényű csillagkoronád van;
Te gyujts a szívembe mennyei szent lángot,
Te önts fényt dalomon s bocsásd meg, ha látod,
Hogy könyvemet, midőn a valót szépítem,
Tieid mellett más bájjal is ékétem.

Tudod, hogy a világ tódul oda szinte,
Hol a csábos Parnassz sok bűbájt elhinte,
S ez igazság himes versekbe takarva,
Nincs az a makacs, kit meg nem vesz hatalma.

Mintha mikor súlyos beteg a gyermekünk,
Pohara szélére mézet kenetünk:
A keserű cseppet meglepetve issza,
Ámde a csalással éltét nyeri vissza.

Te nagylelkű Álfonz, a ki megmentettél
A sors haragjától s révpartra vezettél
Tévedt zarándokot, ki majdnem elveszett
Zátonyok, tajtékzó hullámok közepett:
Fogadd kegyes szemmel ezt az én írásom,
Hogy neked szenteljem rég szent fogadásom.
Lesz idő, tán bátor lesz a jósló toll majd,
S a mit most csak érint, megírja azt rólad.»

Így zeng Tasso. Ennek hatása alatt mondja Zrinyi:

Múza! te ki nem rothadó zöld laurusbul
Viseled koszorúdat, sem gyöngye ágbul;
Hanem fényes mennyei csillagokbul
Van kötve koronád, holdbul és szép napbúl;

Te, ki szűz anya vagy és szülted uradat,
Az, ki örökkén volt, s imádod fiadat
Úgy mint istenedet és nagy monarchádat:
Szentséges királyné, hívom irgalmadat.

Adj pennámnak erőt, úgy irhassak mint volt
Arról, ki fiad szent nevéért bátran holt,
Megvetvén világot, kiben sok java volt;
Kiért él szent lelke, ha teste meg is holt.

Engedd meg, hogy neve, mely most is köztünk él,
Bűvöljön jó híre, valahol nap jár-kél,
Lássák pogány ebek: az ki Istentől fél,
Soha meg nem halhat, hanem örökké él.

«Mint látjuk, Zrinyi Tassótól veszi a gondolatot, s a Múzsza helyett a Boldogságos szűzet hívja segítségül; négy sort majdnem szóról-szóra lefordít, de azután önálló szárnyalást vesz. Tasso miután bocsánatot kér a Szűz anyától, ha netán czifraságot sző az igazba, egy szép hasonlattal menti eljárását. Zrinyi ott hagyja a szép hasonlatot, mert az ő útja eltér az olaszétól. Tasso a bocsánatkéréssel mintegy bevallja, hogy elbeszélése nem lesz őszinte, hogy világi cziczomával diszíti azt fel. Zrinyi ellenben a meggyőződés meggyőző hangján esdekel:

«Adj pennámnak erőt, úgy írhaszak, mint volt» - Tasso invocatioja elején a fönség magaslátába emelkedik, de csakhamar bizonyos tanító, majdnem társalgó hangba száll alá, (Tudom, hogy a világ - - -) s azután oly képpel zárja be, mely szép ugyan, de csak a kellem színvonalán marad. Zrinyi azonban nem száll alább, hanem mind magasztosabban repül, (Te, ki szűz anya vagy - -) azon magasztos színhelyre, hol az elbeszélés kezdődik, honnan «az nagy Mindenható a földre tekint».

Tasso művét Estei Alfonzónak ajánlja. Zrinyi ebben nem követi Tassót, pedig ajánlhatta volna, miként bevezetésében teszi is, a nemességnek. Ennek oka az, hogy az Isten anyjától magához Istenhez röptében bármily föllengzős ajánlás is csak bágyasztaná a hangulatot.

Következik az elbeszélés. Isten a földre tekint; látja a magyarok erkölcsi sülyedését; ezen megindul méltó haragjában és Mihály arkangyalnak megparancsolja, hogy a pokolból egy fűriát küldjön Szolimánhoz, a mely őt Magyarország ellen bősztse. Zrinyi ezt is átvette. De Tassónál sem eredeti ez; előfordul már az Aeneisben is, mikor Jupiter a legfelsőbb étherből alátekintvén, Lybia tartományra szegzi tekintetét s elküldi Mercuriust. Tasso az Aeneist minden részletében követi. Zrinyi azonban itt is sokkal önállóbb. Ő csak néhány vonást vesz át, nem kész rajzot. Míg azoknál Isten rövid, heves szavakkal küldi el követét, addig Zrinyinél Isten beszéde egy szabályos szónoklat; erre neki céljánál fogva - hogy tudniillik fesse részletesen a magyarok romlottságát - szüksége volt. Az égi jelenet nála drámaibbá lesz az angyal könyörgése által. Mellőzi továbbá az angyal részletes leírását, s az örömhírvívő Gábor arkangyal helyett a bosszú lángpallosával Mihályt szerepelteti.

Alecto furia felveszi Szelim képét. Tassónál is előfordulnak ily helyek, de Zrinyi - bár azokon a nyomokon jár, - mindig önállóan dolgozza azt fel s némelykor mintaképeit is felülmúlja.» (Gyulai P. egyet. előad. ut.)

Még egy olasz költő, Tassónak nagy elődje *Ariosto* (1474-1533), a renaissance korszakának legnagyobb költője is hatással volt Zrinyire «Örjöngő Roland» című romantikus eposával. Tőle azonban csak apró részleteket vett. Ilyenek az egyes énekeknek elmélkedéssel való bekezdése (III. 1., IV. 1-5., VIII. 1-4., IX. 1-4., X. 1-5., XI. 1-2., XIII. 1.), a mit Arany is átvett Toldi néhány énekében (Kinek az ég alatt már senkije nincsen III. é.), továbbá a III. ének befejezése, a hol a következő énekre utal.

Végül nem adnók teljes képét mindazon kútfőknek és példányképeknek, a melyek Zrinyire hatással voltak, ha fel nem emlitenők azt a jelentős forrást, a honnan művének egyik legfontosabb eszméjét merítette, a mely eszme költeményét nagyszerű, egész nemzetre kiható eseményt tárgyaló epossá teszi. A hőskölteménynek ugyanis oly eseményt kell feldolgoznia, hogy igazán hősköltemény legyen, a mely esemény egy nagyobb embertömegnek, egész nemzetnek, vagy az egész emberiségnek sorsára hatással van. Ilyen az Iliás tárgya, mely a trójai nemzet végromlását tárja elénk, ilyen az Aeneisé, a mely egy nemzet honalapítását beszéli el, ilyen a Megszabadított Jeruzsálemé, mely az egész kereszténység küzdelmét egy

szent cél érdekében rajzolja. Szigetvár ostroma és elbukása magában nem volna ily messzeható esemény, mert csak egy kis vár védőinek pusztulásában áll. Nem is ez a Zrinyász tárgya, hanem az a magasabb eszme, hogy a bűnbe süllyedt magyar nemzetet önfeláldozó fiai erényeikkel, vitézségökkel megváltják és kiragadják az isteni büntetés boszuló keze alól, visszahelyezik Isten kegyébe. Ez az eszme pedig a XVI. és XVII. században közhiedelem volt; ezt prédikálták Isten ígéjének hirdetői a szószéken, ezt írták költők és prózaírók hazafias és vallásos irányú műveikben. A török ígát mindkét versengő felekezet: katolikus és protestáns, egyaránt az igaz vallás elhagyásának s az ennek nyomán elharapózott erkölcsi süllyedésnek tulajdonította s attól csak a vallási és erkölcsi megjavulás útján remélte a szabadulást.

Isten sok jót tett a magyar nemzettel, a magyar nemzet mégis bűnökbe merült, e bűnök miatt támad fel Isten haragja, beküldi ostorául a törököt, mely itt csak ördögi segítséggel diadal-maskodhatik, de küldetése véget ér, mihelyt a magyar nemzet megtér bűneiből. Ez eszmékben nyilatkozik a XVI. század vallásos felfogása. Ez eszméket hirdetik: *Farkas András*, *Batizi András*, *Horváth András*, *Károlyi Gáspár*, stb.

Álljon itt néhány párhuzamos idézet annak igazolására, hogy Zrinyi e hatás alatt tette eposa alapeszméjévé a bűnöktől való megváltást. *Farkas András* «A zsidó és magyar nemzetről» című versében elmondja, hogy Isten a magyarokat kihozta Ázsiából mai bőtermésű hazájukba s minden jóval megáldotta őket, de ők Istent nem ismertek és bűnökbe estek. Ugyanezt mondja *Horváth András* «Az átokról» című versében, s ugyanazt olvassuk a Zrinyász I. énekének 13-17 verseiben.

Ugyancsak *Farkas András* elmondja, hogy Isten kihozá büntetésül mireánk a hitetlen török császárt basáival; *Horváth András* pedig így ír:

Im hozok tereád régi vastag népet,
Az kinek te nyelvét ingyen meg sem érted,
Erős városodat összetöri néked...

Ezt az eszmét fejezi ki az epos I. énekének 11-12. versszaka.

Végül *Farkas András* eme sorai:

Pokolbeli ördög ellenünk feltámaszt
Földi kerálokat, hatalmas urakat

az I. és XIV. ének pokoljeleneteit juttatják eszünkbe. - Ilyen és ezekhez hasonló részleteket találunk a XVI. század vallási irodalmának legelterjedtebb termékeiben. Átlagos tehát, hogy ezekből és az ezekkel egyező nemzeti közfelfogásból vette Zrinyi eposának nagyszerű alapeszméjét. Ez a körülmény azonban csak emeli művének értékét, mert abban egy egész nemzetnek közhite, szelleme tárul elénk.

Ime ennyi sok forrásból és mintából merítette Zrinyi azt a nagy szellemi gazdagságot, melylyel nagy művét megalkotá. Istvánffi, Karnarutics, Forgách adták az anyagot, Vergilius és Tasso az ihletet és formát, az egész nemzet közszelele az alapeszmét. És műve mégis nagy, önálló alkotás, mert az a nagy magasztos cél, mely megírásánál előtte lebegett, mindezen hatásokat magába olvasztá s a Szigeti veszedelmet nemcsak öröknevű irodalmi művé, hanem nagyszerű tette is avatta. - Lássuk tehát, mi volt a költő célja műve megírásánál.

III. A KÖLTEMÉNY CZÉLJA.

Maga a költő előszavában ezt mondja: «Az kit irtam multságért irtam.» Ez a nyilatkozat könnyen azt a véleményt kelthetné bennünk, mintha Zrinyinek semmi különös célja nem lett volna költeményével, mintha csak időtöltésből, a téli hosszú esték unalmának elűzése végett foglalkozott volna költészettel.

Ezt a felfogást azonban megcáfolja a költemény maga, megcáfolják egyéb munkái és megcáfolja a költőnek egész élete és működése.

Munkáját bekezdésében a magyar nemességnek ajánlja, amelynek «vérét is utolsó csöppig feláldozni szeretné.» A ki csak passióból ír, az nem tulajdonít ily nagy jelentőséget művének. - De másfelől a «Berekesztés»-ben pedig így énekel:

Véghöz vittem immár nagy hirű munkámat,
Melyet irigy üdő, sem víz el nem moshat.
Sem az ég haragja, sem vas el nem ronthat
Sem az nagy ellenség, irigység nem árthat.

majd később

S honnan Scythiából kijött magyar vitéz,
Merre vitézségét látta világ, nagy rész,
Azokrul helyekről minden szem reám néz,
Hirrel, becsülettel valamig világ lesz.

A ki ily fontosságot tulajdonít munkájának, hogy azt az egész világ és az örökkévalóság számára képzelettel megírta, az nemcsak időtöltésből írt.

Ha ehhez hozzávesszük, hogy azokat az eszméket: a nemzet erkölcsének megjavítását, a török elleni küzdelem módjának megváltoztatását, más munkáiban, melyeket pedig nem mulatságból írt - egyre hangoztatja, sőt egyik legbecsesebb prózai műve: «A török Áfium ellen való orvosság» egyenesen azt az alapeszmét tárgyalja, mint hőskölteménye, akkor csak szerény tartózkodásnak vagy mentegetőzésnek kell tartanunk előszavának jelzett részletét, ép úgy, mint azt, hogy művét rövid ideig írta és nem javíthatott rajta.

Miket is mond a «Török Áfium ellen való orvosság» című művében?

«Én nem hizelkedhetem, édes nemzetem tenéked, - - hanem im megmondom magadnak fogyatkozásaidat, olyan szívvvel és szándékkal, hogy megismervén magadat is, vesd ki ezt a mocskot lelkedből, reformáld vétkeidet, öltözzél igazságban, övedzzél erősséggel, hívd segítségére a Jehovát - - - - avagy ajándékozd magad az Isten nevének - - - -»

Majd később:

«Mikor meghallottuk, hogy a török nagy készüléttel fegyverkezik és készül reánk, mi is akkor, de későn tapodni kezdtünk, kaptunk mindenfelé, hadat, seregeket kezdtünk gyűjteni. De micsodás seregeket, micsoda hadakat? régi látott, hallott vitézekből állott-e vajjon ez a sereg? Bizonyára nem, hanem mentől rosszabb, hitetlenebb, istentelenebb, tolvajabb volt az országban, az gyűlt össze a mi sípolásinkra. - Ismét ki volt ennek hadnagya? Ugyancsak szintén ilyen, vagy a ki még jobban megelőzte a többi részegséggel, garázdasággal, kevélységgel.»

Még alább:

«Oh egek! oh Isten, miért vezettél ki minket Scythiából, holott ottan nem bomlottunk volna meg ennyire, avagy ha bomlottunk volna is, nem látott volna ennyi világ minket magunk rosszasa miatt veszni.»

«Csak jobbítsuk meg magunkat, szabjunk más rendet dolgainknak, tegyük régi helyére a katonai fegyelmet: egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók, és ha kevesen vagyunk is, nem oly kevesen azért, hogy a török ebekkel meg ne bánassuk, hogy ily semminek tartott minket.»

«Szükséges azért, hogy a magyar nemzet, ha ettől a fenforgó véstől meg akar szabadulni, ha magának - - megmaradást kíván, tartson fegyvert kezében; de nem úgy, mint eddig, hanem jóval is másképen.» - -

Nem a Zrinyiász eszméit halljuk-e szavakban visszhangozni? Mintha csak Isten korholása, Szelim buzdítása, Ali budai basa levele az első énekekben s Zrinyi buzdító beszédei katonáihoz, fiához az utolsó énekekben volnának prózába áttéve.

De nemcsak maga a Zrinyiász, nemcsak a költő prózai munkái, hanem egész élete, melynek csaknem minden napját a hőskölteményében hangoztatott eszmék kivitelének szentelte, azt bizonyítja, hogy ezzel a munkájával sem akart egyebet, mint a nemzetet felrázni tétlenségéből, egyesíteni a felekezeti és politikai pártoskodás közepette s megnyerni egy célnak: a törököt önerőnkől, a régi önfeláldozó vitézség erejével kiveni az országból.

S ha még ezzel egybevetjük ajánlását a nemességhez, a melyben utolsó csepp vérét is e célnak akarja szentelni, továbbá az eposz alábbvázolt sorait: még egy más részlettel is megtoldhatjuk a költemény céljának meghatározását.

Az I. ének 21-24. versszakáiban azt mondatja Istennel, hogy a törököt *három-négy* izig hagyja büntetésül pusztítani a bűnös magyarokat, akkor azonban, - ha megtérnek - megmenti őket és eltöri a török hatalmát.

Ez a negyedik iz épen Zrinyinek a költőnek nemzedéke, mert ő a szigeti hősnek másodunokája.

A IX. ének 3-4. versszakában pedig azt mondja egy elmélkedésben, hogy ő kész kézzel is, ha lehet, követni nagy őst.

E részletek azt is kétségtelenné teszik, hogy Zrinyi nemcsak nemzetét tüzelte a töröknek kiűzésére, hanem e nagy feladat végrehajtására ő magát, mint Istentől is kijelölt, gondviselés-szerű egyént a nemzetnek felajánlja.

Ime ez a magasztos cél teszi a Zrinyiászt egységes, önálló művé és egyszersmind nagy hazafias tette!

Zrínyi Miklós Szigeti veszedelmének címképe. (Bécs, 1651.)

*DEDICÁLOM EZT A MUNKÁMAT
MAGYAR NEMESSÉGNEK,*

*ADJA ISTEN,
HOGY VÉREMET UTOLSÓ CSÖPPIG
HASZNOSAN NEKI DEDICÁLHASSAM.⁷*

⁷ Áldozhassam.

Az olvasónak.

Homérus száz esztendővel az trójai veszedelem után írta historiáját; énnékem is száz esztendővel azután történt írnom *Szigeti veszedelmet*. Virgilius tíz esztendeig írta *Aeneidost*; énnékem pedig egy esztendőben, sőt egy télben történt véghez vinnem munkámat. Egyikhez is nem hasomlítom pennámat, de avval ő előttök kérkedhetem, hogy az én professióm avagy mesterségem nem az poesis, hanem nagyobb s jobb országunk szolgálatjára annál. Az kit írtam, mulatságért írtam, semmi jutalmot nem várok érette; önekik más gondjok nem volt, nékem ez legutolsó volt. Írtam, az mint tudtam, noha némely helyen jobban is tudtam volna, ha több munkámat nem szántam volna vesztegetni. Vagyon fogyatkozás verseimben, de vagyon mind az holdban, mind az napban, kit mi eklipsisnek hívunk. Ha azt mondják «saepe et magnus dormitat Homerus»:⁸ bizony szégyen nélkül szemlélhetem csorbáimat. Igazsággal mondom, hogy soha meg nem corrigáltam munkámat, mert üdöm nem volt hozzá, hanem első szülése elmémnek; és ha ugyan corrigálnám is, úgy sem volna «in perfectione, quia nihil perfectum sub sole, nam nec chorda sonum dat, quem vult manus et mens».⁹ Fabulákkal kevertem az históriát; de úgy tanultam mind Homerustul, mind Virgiliustul: az ki azokat olvasta, megismerheti egyiket az másiktul. Török, horvát, deák szókat kevertem verseimben, mert szebbnek is gondoltam úgy; osztán szegény az magyar nyelv! az ki históriát ír, elhiszi szómat.

Zríni Miklós kezének tulajdonítottam szultán Szulimán halálát: horvát és olasz krónikábul tanultam; az törökök magok is így beszélnek és vallják. Hogy Istvánfi és Sambucus¹⁰ más-keppen írja, oka az, hogy nem úgy nézték az magános való dolgoknak keresését, mint az országos dolognak históriafolyását. Akármint volt, ott vezett Szulimán császár, az bizonyos. Írtam szerelemről is, de csendesen; nem tagadhatom, hogy olykor az is nem bántott. Osztán nem egyenetlen az szerelem vitézséggel: abbul az versbül tanultam¹¹:

In galea Martis nidum fecere columbae:
Apparet Marti quam sit amica Venus.

Isten velünk.

Gróf Zríni Miklós.

⁸ Olykor a jó Homerus is szundikál. (Horatius.)

⁹ Úgy sem volna tökéletes, mivel semmi sem tökéletes a nap alatt, hisz még a húr sem azt a hangot adja, melyet a kéz és a lélek akar. (Cicero.)

¹⁰ L. Bevezetés 26. lap.

¹¹ Mars sisakjában galambok fészkeltek; ebből is kitünik, mily jó barátja Marsnak Venus. (Ovidius.)

ELSŐ ÉNEK.

1. Én az ki azelőtt ifiu elmével
Játszottam szerelemnek édes versével,
Küzködtem Viola kegyetlenségével:
Mastan immár Marsnak hangassabb versével,
2. Fegyvert, s vitézt éneklek, török hatalmát,
Ki meg merte várni, Szulimán haragját,
Ama nagy Szulimánnak hatalmas karját,
Az kinek Európa rettegte szablyáját.
3. Músa! te ki nem rothadó zöld laurusbul
Viseled koszorúdat, sem gyöngé ágbul;
Hanem fényes mennyei szent csillagokbul
Van kötve koronád, holdból és szép napbul;
4. Te, ki szűz anya vagy, és szülted uradat,
Az ki örökkén volt, s imádod fiadat
Ugy mint istenedet és nagy monarchádat:
Szentséges királyné! hívom irgalmadat.
5. Adj pennámnak erőt, úgy irhassak mint volt
Arról, ki fiad szent nevéért bátran holt,
Megvetvén világot, kiben sok java volt;
Kiért él szent lelke, ha teste meg is holt.
6. Engedd meg, hogy neve, mely mast is köztünk él,
Büvöljön jó híre valahol nap jár-kél,
Lássák pogány ebek: az ki Istentől fél.
Soha meg nem halhat, hanem örökkén él.
7. Az nagy mindenható az földre tekinte,
Egy szemfordulásból világot megnézé:
De leginkább magyarokat észben vette,
Nem járnak az úton, kit fia rendelte.
8. Látá az magyarnak állhatatlanságát,
Megvetvén az Istent, hogy imádna bálványt;
Csak az, eresztené szájára az zablát!
Csak az, engedné meg, tölthetné meg, torkát!
9. Hogy ű szent nevének nincsen tiszteleti,
Ártatlan fia vérenek böcsületi,
Jószágos cselekedetnek nincs keleti,
Sem öreg embernek nincsen tiszteleti.
10. De sok feslett erkölcs, és nehéz káromlás,
Irigység, gyűlölség és hamis tanácslás,
Fertelmes fajtalanság és rágalmazás,
Lopás, emberölés, és örök tobzódás.

11. Megindult ezekért méltán ű haragja;
Azért Mihály arkangyalt magához hívá,
És kemény haragjában így parancsola:
Ű szentsége előtt arkangyal áll vala.

12. «Nézd ama kemény nyaku s kevély scythák
Jó magyaroktól mely igen elfajzottak,
Szép keresztyén hütöt lábok alá nyomták,
Gyönyörködnek különb különb vallásoknak.

13. Magad te tekints meg körösztýén világot:
Nem találss azok közt kivel tettem több jót;
Kihoztam Scythiából, mely nékik szűk volt,
Az én szent lelkem is űreájok szállott.

14. Scythiából, azt mondom, kihoztam űket,
Miként Aegyptusbul az zsidó népeket,
Hatalmas karommal verém nemzeteket,
Mindenűtt rontám, vesztém ellenségeket,

15. Téjjel mézzel folyó szép Pannóniában
Megtelepitém űket, Magyarországbán,
És meg is áldám minden állapotjában,
Meghallgatám, segítém minden dolgokban;

16. Sőt vitéz szűvel is megáldottam űket,
Űgy hogy egy jó magyar tizet mást kergetett,
Sohul nem találtak oly nagy ellenséget,
Az ki, mint por szél előtt, el nem kerengett.

17. Szentséges lölkömet reájok szállattam,
Az körösztýén hűtre fiam által hoztam,
Szent királyokkal is megajándékoztam,
Békeséget, tisztességet nekik adtam.

18. De űk ennyi jókért; ah, nehéz mondani!
Ah, háládatlanok, és merték elhadni;
Nem szégyenlik Istenecket elárulni,
Ellenemre minden gonoszban merűlni.

19. Ah, bánom, ennyi jót hogy űvélek töttem,
Nem-é viperákat keblemben neveltem?
De immár ideje velek esmertetnem:
Én vagyok ama nagy boszuálló Isten.

20. Eredj azért, arkangyal, szállj le pokolban,
Válassz egyet az haragos fűriákban,
És küldjed el aztot szultán Szulimánban,
Juttassa magyarokra való haragban.

21. Én pedig töröknek adok oly hatalmat,
Hogy elrontja, veszti az rossz magyarokat,
Mind addig tőri iga kemény nyakokat,
Míg nem esmerik meg elhatták urokat.

22. Kiáltnak énhozzám, s nem hallom meg őket,
Hanem fogom nevetni nehéz ügyöket;
Az ű panaszira nem hajtom fületem,
Ű nyavalyájokra nem tészem szememet.

23. Ez mind addig lészen, míg boszút nem állok,
Harmad negyed ízig büntetés lesz rajtok;
És ha idején észbe nem veszik magok,
Örök átkom, haragom lészen űrajtok.

24. De ha hozzám térnek, megbánván bünöket,
Halálról életre ismég hozom őket.
Jaj, török, néked, haragom vesszejének!
Te vagy, de eltörlek, ha ezek megtérnek.»

25. Michael arkangyal kezde könyörgeni,
És az igazakért igen esedezni:
«Uram! jámborokat fogod-é rontani?
És az hamisakért fogod-é megverni?»

26. De az élő Isten kész lőn megfelelni:
«Te akarod-é én tanácsomat tudni?
Vagy elröjtött nagy titkaimat vizsgálni?
Az melyeket teneked nem lehet tudni.

27. Ostorom szolgámra nem tiltom hogy szálljon,
Melynek nem kell törődni semmit halálon,
Akarom néki könnyebbségére szálljon,
És lelkének hüvösülésére álljon.»

28. Nem felele többet arkangyal Istennek,
Hanem sugár szárnyait ereszté égnek;
Röpüle mind addig, és nem nyugovék meg,
Míg Alektót pokolban nem találá meg.

29. Száz lánczczal van kötve, száz bilincs az kezén,
Kigyókból áll haja, s kötelőznek fején;
Véres mérges tajték foly ki az két szemén,
Dohos kénküpara jön ki rút gégégén.

30. Ily fúriát arkangyal megszabadíta,
És Isten hatalmával neki így szóla:
«Aleкто, az Isten nékem parancsolja,
Hogy tégedet küldjelek Törökországban.

31. Szultán Szulimánnak szálljad meg az szüvét.
Neveld magyarokra ű haragos mérgét,
Vigye rájuk nagy rettenetes fegyverét,
Rontsa uraságát és minden erejét.»

32. Örül az fúria, nem késik pokolban,
Röpülését tartja nagy Törökországban,
Éjfélkor érkezik Konstantinápolyban,
Ottan beférkezik Szulimán házában.

33. S hogy inkább hamarább elhitesse véle,
És hogy megrettenést szüvében ne tenne;
Magára nagy Szélimnek formáját vévé;
Szélim Szulimánnak atyja volt míg éle.

34. «Fiam, te aluszol, így kezdé beszédét,
S nem vészed eszedben Istennek kegyelmét,
Hogy erőt adott néked és vitézséget,
Jó észet, jó tanácsot, és elég értéket.

35. Aluszol te mastan, és nem nézsz elődben,
Mely nagy folyhót kerenget Károly elődben,
És hogyha idején nem vészed eszedben,
Itt fogsz megnyomatni aluvó helyedben.

36. Higgyed, higgyed az én megöszült fejemnek,
Hogy, ha üdőt nékik adsz, téged elvesztnek
Országostul kaurok, hitetlen ebek;
Mert ha egyességek volna, van erejek.

37. Lesz is, mert alkusznak; de te menj úrájok,
Ne késsél, és ne hagyj üdőt alkudniok.
Igy rontattatának tülem mamalukok,
Igy megverem Campsont, s romlának szírusok.

38. Kelj fel, éles kardot köss az oldalodra,
Indulj meg hadaddal tévölygő magyarra;
Én leszek melletted, és minden dolgodra
Vigyázok hűséggel s minden nyavalyádra.

39. Bolondság tenéked kazulokra járni,
Sok jó vitézt tenéked oda rontani:
Az mi fátumunk azt nem hagyja romlani,
Isten azon bennünk akar tanítani.

40. Izmael énnékem sok boszúkat szörze,
De ugyan megtörnöm végig nem leheté;
Hát tenéked Tamma mennyi boszút teve,
Nagy részét hadadnak ravaszsággal veré:

41. De az magyarokon mindenkoron nyertünk,
Nem is kell oly messzi nékünk fegyverkeznünk,
Sem annyit költenünk, sem annyit vesztenünk,
Sem győzödelemben nékünk kételkednünk.

42. Ne félj hogy segítse senki magyarokat,
Mert jól esmerem én bolond kaurokat,
Míg nem látják égni magok házokat,
Nem segíti senki meg szomszéd házokat.

43. Ne félj; mert, lám mondom, én leszek melletted,
Az szent Mahomet is vezeti kezedet.
Osztán, édes fiam, az vitéz embernek
Kell valamit engedni az szerencsének.»

44. Így szultán Szulimánnak Alekto szólott,
És az mely mérges kigyót kezében hozott,
Azt a Szulimánnak ágyában bocsátott;
Nem nyugvék az kigyó míg hozzá nem jutott.

45. Válláról mellyére, mellyérül szívében,
Valamerre csúsz el, mindent hágy méregben.
Gyújtja kemény szüvét s hagyja lángos tűzben,
Haragban hentergeni és kevélységben.

46. Nagy vigan Alekto eltűnék ott mindjárt,
Mert látá, haragra gyújtotta Szulimánt;
Ü pedig felugrott: Fegyvert! fegyvert! kiált,
Mert szintén eszeveszett Alekto miát.

47. Kiált az Szulimán: «Oh te, bátorságra
Ki engemet indítsz, ilyen nagy dolgokra!
Nagyobb vagy embernél, noha embermódra
Láttalak tégedet szólva, tanácsolva.

48. Készen vagyon Szulimán; elmegyén oda,
Az hová meghattad, kaurt rak halomban;
Megfestem lovamat keresztény vér-tóban,
Városokat, várakat röjtök hamuban.»

49. Felkelvén ágyából ű megparancsolá,
Hogy minden vezér táborában szállana.
Válogatott néppel, kinek mint hatalma,
Valaki bégséget és timárt tartana.

50. És hogy Drinápolyban májusnak fottára
Az egész hadak szállanának táborban.
Futnak az csauzok fejr patyolatban,
Hirdetik az hadat minden országokban.

51. Azonban Szulimán üle jó lovára,
S vezéreket magával kihiva dévánra,
Kertektül nem messzi egy széles halomra;
Ottan nékik beszéle ilyen formára:

52. «Vezérek és basák, ti okos vitézek,
Kiknek eszek után sok bírt népet nézek!
Ti vattok tartói én erősségemnek,
Ti meghódítói pogány kereszténnek.

53. Im mi állapotunk látjátok miben van;
Erős birodalmunk henyélést nem kíván,
Az mit karddal nyertünk, nem tartja meg déván;
Fegyvert s erős vitézt birodalom kíván.

54. Evel győztük mi meg keresztény világot,
Az mely inkább kíván fizetni harácsot,
Hogysem vitéz módon reánk vonjon kardot;
Evel böcsültetjük mi muzulmánokat.

55. Mégis, de nem sokan, kik ellenünk járni,
Vannak, és mernek is fogokat mutatni.
Bolondok! nem tudják hogy jobb megvallani
Az erőtlenséget, hogysem kárt vallani.

56. Az magyarok ezek, kik fej nélkül vannak,
Mint törött hajó szélről úgy hányattatnak.
Miúlt, elvévén életét Lajosnak,
Sokan koronáért mast is vonyakodnak.

57. Igaz, nem tagadom, ha egyesség volna
Köztök, bizony nekünk nagy gondokat adna
Az egynéhány magyar, és megcsorbítaná,
Fényös koronánkat talán megrontaná.

58. De Isten ostora mast szállott reájok,
Fösvénység, gyűlölség uralkodik rajtok,
Nincs szeretet köztök, sem okos tanácsok,
Kiért esőben van fényös koronájok.

59. Szemlátomást látjuk az Isten irgalmát,
Mert minekünk szánta magyar birodalmát,
Mindenkor azután megtaláljuk Tammát,
Rontsuk mast az magyart s az új birodalmát.

60. Esküszöm én néktek az élő Istenre,
Mi fényes hódunkra s éles fegyveremre,
Az éjjel Mahumet én atyám képében
Ezeket mind nékem okossan beszéllé.

61. Az Arszlán vezér is Budáról ír nékem,
Hogy győzödelemben ne légyen kétségem,
Im az levelet is hozom előtökben;
Olvasd hanggal, deák, hadd végyük elménkben.»

62. Itt így török deák föl szóval olvasván:
«Győzhetetlen császár, az te rabod, Arszlán,
Budai fővezér te kegyelmed után,
Ir aláztatossan néked fejét hajtván.

63. Ha tudni akarod keresztyének dolgát,
Azok veszni hatták magok állapotját;
Károly gyűlésekről gyűlésekre magát
Hordoztatja, s nagyon forgatja hit dolgát.

64. Nincs sohul kész hada, s nem is gondolkodik
Mint bolond, hogy valaha talán kelletik.
Ám Maximilián magyarok közt lakik
Gondviseletlenül, csak eszik és iszik.

65. Az magyarok pedig leghegyelőbb népek,
Egyik az másikat gyűlölik mint ebek.
Nincs köztök hadtudó, ha volna is, ezek
Az tisztviselőnek soha nem engednek.

66. Uram, ha volt módod valaha az hadban,
Nincsen mast kevesebb ilyen állapotban,
Úgy tetszik hogy immáron Magyarországon
Látok vérpatakot, sok kaurt halomban.»

67. Meghallván vezérek az Arszlán tanácsát,
Főképpen császárnak elszánt akaratját,
Senki tartóztatni nem meré az utját,
Hanem minden vezér javallja szándékát.

68. Nem sok üdő múltván az nagy Ázsiából
Sok had érkezék, kik voltak tengeren túl;
Sok számtalan tatár maeotisi tótul,
Ezek küldettettek khán Praecopitátul.

69. Delimán ifiu ezeknek vezérek,
Fia az nagykhánnak s nagyfejedelemnek;
Huszonöt ezer ez, és mind jó tegzesek,
Sok száz ezer közül válogatott népek.

70. Könnyü had, és bátor, és gyors mint az árviz;
Úgy tetszik kezében mindenik halált visz;
Mert jó lova hátán csak jó fegyverben hisz;
Nincsen tartalékja, sem tűz, sem sebes víz.

71. Azt mondják Delimán mikor országokat
Járt volna látásért, híres városokat,
Galatában meglátá az szép Kumillát;
Kumillát, az szépet, Szulimán leányát.

72. Kumilla szép haja megkötözé szüvét
Ifiu Delimánnak, és minden kedvét,
Egy tekéntet vévé el minden erejét;
Úgy hogy nála nélkül nem kívánja éltét.

73. Akkor haza ment volt, mast szép haddal jött meg,
Törödvén szép leányt miként nyerhetné meg.
Véletlenül szegény de csalatkozott meg,
Mert addig elvévé Kumillát Rustán bég.

74. Mast már nyughatatlan bánattal áll, vagy ül,
Untalan szegénynek szeme keservvel fül,
Melly miátt az szüve mint az hideg jég hül;
Éltével halálban bánatja közt merül.

75. Őrizd Rustán vezér, jól ettúl magadat,
Mert mint dühös farkas lesi halálodat
Az vitéz Delimán, nem türheti búját,
Kitölti, ha lehet, rajtad bosszuságát.

76. Az tatárok után öt roppant seregek,
Azt tudnád távolról, hogy sívó ördögök.
Ezek is Drinápolyban elérkezének;
Sok harczokon forgott vitéz szerecsenek.

77. Mindenikben vala hat-hat ezer ember;
Mindenik hárommal megverekedni mér.
Lova mint egy madár, maga mint egy tündér,
Mert olly könnyen fordul, mint esti denevér.

78. Ezek Kazul basra jártak Szulimánnal;
Ezek Lajos királyt megverték csidákkal,
Vitézek mind egyig, s nem fegyverderékkal
S paizszsal fődöznek, sem sűrű pánczérral.

79. Ezek előtt mégyen vitéz Amirassen.
Maga is fekete, lova is szerecsen.
Az ú kedves lova Karabul, kényesen
Melyet ü jártatott had előtt, s kevélyen.

80. Amirassen után három főkapitány,
Egyik az Olindus, mely okosság után
Ment mind nagyobb tisztre; végre lett kapitány,
Negyedik részének az szerencsen hadban.

81. Szíriai király, az okos Menethám
Küldte másodikat, ez volt szép Hamviván;
Szerecsenek közül jött az Szíriában;
De vala harmadik kegyetlen Demirhám.

82. Demirhám, az erős, melynél erősb nem volt
Sohul, valamelyre Szulimán parancsolt,
Mert ez gyökerébül nagy tölgyfát kirántott;
Ököllel agyonvert egy nagy elefántot.

83. Ötödik Alderán, bátyja Demirhámnak,
Volt gondviselője az szerecsen hadnak,
Ez magyarázója volt minden álomnak,
És kifejtője Mahumet irásának.

84. Ezek után jönnek vitéz mamelukok,
De szerencsétlenek, mert nincs nekik urok.
Szulimánnak nem régen lettek hódulók;
Az a nagy s bü Aegyptusban ezek lakosok.

85. Kajer bég jön vélek, melyet, szégyenére
Mehmet Junnus basának, tett fővezérré
Az Szulimán császár; mert útúle féle,
S ily nagy tisztre szolgáját vinni nem meré.

86. Ezek húsz ezeren jó lovasok voltak
Mert Tommem bejtől vitézséget tanultak;
És noha különb nemzetekből állottak,
De okos vezér alatt egyesek voltak.

87. Nem messzi cirkasok, ugyan szomszéd népek,
Mamelukoktul rendelt seregben jönnek;
Ezek de lehetnek ötvenkét ezerek,
Mert zincsiek, géták, barstok vannak vélek.

88. Magok választottak kapitányt magoknak;
Eztet híják hadverő Ajgás basának;
És bizony nem heában nevezték annak,
Mert ez volt oka sok nemzet romlásának.

89. Ajgás basa után jönnek zagatárok,
Legbelsőbb Scythiából való tatárok.
Hiszik az alkoránt; de zöld patyolatok
Megesmertetik, kik törökök, tatárok.

90. Ellepték az földet ezek mint az hangyák,
Avagy szélös mezőkben az sok kalangyák.
Mindenütt villámnak csak nyilak és szablyák,
És mindent rettentnek lobogós kópiák.

91. Ezek soha oly helyre nem fordultanak
Az melyet fegyverrel nem hódítottanak;
De inkább azt mondom, hogy elpusztítottak;
Valamerre ezek világban jártanak.

92. Sőt mikor törökre ezek támadtanak,
Csaknem teljességgel őket elrontották;
De mi bíneinkért rajtunk maradtanak,
Istenül ostorért mert ők hagyattanak.

93. Lám scytha Tamburlán megveré muzulmánt,
Elevenen megfogá Bajazitet nagykhánt.
Akkor is láhattuk az Isten hatalmát;
Csak játékul tartja az emberek dolgát.

94. Soha a scythákat senki meg nem verte,
Sem ű veszedelmeket soha nem érte;
Mithridates király háborgatni merte,
De, mondd meg énnekem, mit vihete végbe?

95. Hallották rómaiaknak nagy hatalmát,
Magokon soha nem látták birodalmát;
Nagy Sándor meglátá scytha bátorságát,
Midőn véve nehezen meg egy kűsziklát.

96. Négy táborban ezek járának ékessen,
Mindenikben vala húsz ezer tegzesen;
Egyiknek parancsol fekete szerecsen,
Hármának Uldair, Lehel és Turancsen.

97. Ki számlálhatná meg az tenger örvényét,
Vagy Hercyniának számtalan levelét?
Az megszámlálhatná Szulimánnak népét,
Az is írhatná meg roppant seregeket.

98. Mert valaki hallá; haddal megy Szulimán
Keresztényekre és megyen sok muzulmán;
Mindenik sieté haddal császár után,
Mindenik gyönyörködik kaur romlásán.

99. Mert szép Indus vizén túl török nem lakik,
Sem ű császáruknek soha nem adózik:
Még ide jüve király Atapalik,
Mert látni akarja keresztény mint romlik.

100. Jaj! hova ez a nagy folyhő fog omlani?
Melly világszegletre fog ez leszakadni?
Melly nagy haragját Istennek fogja látni,
Az ki ezt magára jünni fogja látni.

101. Mint eget az folyhő, ellepte az földet
Az sok roppant sereg és idegen nemzet.
Még meg nem számláltuk ázsiai népet,
Sem európai hadakozó sereget.

Jegyzetek az 1. énekhez.

Az idézetek a következő művekből vannak véve: 1. Vergilius Aeneise. Ford. Barna Ignác. 2. Tasso: Megszabadított Jeruzsálem. Magyarázta Pintér Kálmán. 3. A Zrinyiász. Irtá Thury József. (Irodalomtört. Közlemények IV. k.) 4. Magyar nyelvtörténeti szótár.

1. *Küzködtem Viola kegyetlenségével.* Azelőtt szerelmi verseket, idylleket írt: *A vadász Violához, Tityrus és Viola.* (L. Bev. 1.)

2. *Fegyvert és vitézt éneklek* v. ö. Vergilius Aeneisének kezdetével. *Arma virumque cano...*

Én, ki előbb dalaím kis pásztori sípra kerítém
..... ám most riadalmas
Harczokról s a vitézről énekelek....
(Barna I. ford.)

3. *Laurusbul* borostyánból.

4. *Monarchádat* monarcha = uralkodó, király.

5. *Kiért él szent lelke* t. i. fiadért.

6. Engedd meg, hogy neve és híre bővöljön, a hol csak a nap jár-kél.

7. *Észben vette* a. m. észrevette.

8. *Csak az eresztené szájára az zablát! Csak az engedné meg, tölthetné meg torkát!* Csak azt kérlik bálványuktól, enni, inni bőven adjanak nekik.

9. *«Jóságos cselekedetnek nincs keleti.»* Nincs kelete a jóságos cselekedetnek.

12. *Scythák, Scythia;* szittyák, Szittyország; e néven említik a magyar krónikák a magyarok őshazáját; itt tehát a. m. pogány magyarok. - *Gyönyörködnek különb-különb vallásoknak.* Zrinyi, mint buzgó hive a katholicismusnak, a nemzet szenvedéseit egyrészt annak tulajdonította, miként többen kortársai közül, hogy sokan elhagyták a régi hitet s a különböző protestans felekezetek megalakításával még növelték a pártoskodást.

13. *Az én szent lelkem üreájok szállott* fölvtették a kereszténységet.

16. *El nem kerengett* el nem futott v. ö. kerget, kering.

18. *Ellenemre minden gonoszban merülni.* E sorból, továbbá a 9. és 10. vers tartalmából is kitűnik, hogy Zrinyi nem kizárólag és nem főképen a protestantizmus felvételét, hanem az általános erkölcsi sülyedést tünteti fel Isten haragjának felidézőjeként.

20. *Furiák* v. görögül *erynnisek* (Eumenidák,) a boszuló istennők, névszerint: Alekto, Tisiphone és Megæra. - *Juttassa haragban* gerjessze haragra.

21. *Elhatták urokat* az általuk elhagyott urat.

24. *Ismég* a. m. ismét.

26. *Tanácsomat* a. m. szándékomat (consilium).

27. *Melynek* t. i. szolgálomnak. - *Hűvösülésére álljon*, enyhülésére válják.

7-27. V. ö. *Vergiliusnál*:

..... Jupiter letekintve a fényes Aetherből megállt az egeknek ormán és szemeit Lybiára szegezte... (F. 223-225.)

Tassonál:

Az örök Atya királyi trónjában... lenézett s egy perczbe' belátta az egész világot, de szeme Szirián megállott. (F. 7-8.)

31. *Uraságát*, hatalmát, országát

33. *Szelim*, török szultán, II. Szolimánnak atyja (1512-1521), győzelmesen hadakozott a perzsák és egyiptomiak ellen, elfoglalta Kurdistánt, Mesopotamiát, Syriát és Egyiptomot.

35. *Károly* alatt itt I. Ferdinánd fiát érti, ki a Kulpa folyó mellett épített egy várat a török ellen (a mai Károlyvárat) 1579.

36. *Kaurok* = gyaurok, hitetlenek; a nem mohamedán csúfneve.

37. *Mumelukok* (arabul a. m. rabszolga), egyiptomi testőrök (l. a 33. jegyz.). - *Campson* (Kauszú Ghauri), a mamelukok szultánja, kit Szelim szultán 1516-ban megvert s ezáltal Syriát hatalmába kerítette.

38. *Nyavalya*, betegség, baj.

39. *Kazalok* v. Kizilek, a perzsáknak török elnevezése. - *Fatum*, végzet, sors.

40. *Izmael* v. Izmail, perzsa sah, kit Szelim 1524-ben megvert. - *Szörze* okoza. - *Tamma*, Izmail fia, ki ellen Szulimán kétizben harczolt.

42. l. 36. Czélzás az egyenetlenségre.

43. *Mahomet*, a mohamedán vallás alapítója (571-632). - «Kell valamit engedni a szerencsének». V. ö. Zrinyi jelmondatával: Sors bona, nihil aliud.

44-48. L. *Vergiliusnál*:

Turnus nyugtából iszonyú remegéssel ijed fel....
Fegyverekért ordít, minden zugot átkutat értők;
Dúl kebelében a vágy örülten a harczba rohanni...
(VII. 457-60.)

Tassonál:

Ezt keresi most fel Alekto öreg ember képében, mint földönfutó és segítségét kéri Godfréd ellen. Szolimán rögtön elhatározza, hogy harczba indul a frankok ellen. (IX. 12.)

49. *Bégség*, parancsnokság. - *Timár* kisebb katonai hűbéri jóság.

50. *Drinápoly*, törökországi város, Konstantinápolytól észak-nyugatra 1360-1453-ig a szultánok székhelye. - *Csausz* törökül futár, rendőr.

49-51. *L. Karnarutics:*

A csauszokat elküldte minden irányban futva, a parancsot vive, hogy a ki timárt tart, menjen lovastul, merre a császár lovagol.

51. *Déván* v. *diván* török szó: tanácskozás, tanácskozási hely.

52. *Sok bírt népet nézek* sok legyőzött népre tekintek v. ö. nem bir vele, Világbiró Sándor.

54. *Harács* (kharáds arab szó) fejadó, melyet a nem-muzulmánra kivetettek.

56. 57. 58. l. 36. *Vonyakodnak* versengnek. - *Kiért erőben van* a miért is hanyatlóban van.

69. «Mi fényes hódunkra» a félhold a török hatalom jelvénye.

61. *Arszlán vezér* budai bég, kit a csatákban tanúsított merészségeért neveztek így, tulajdonképeni neve Mahomed. - *Deák*, irnok, jegyző.

63. *Károly gyűlésekről gyűlésekre magát hordoztatja.* Ez a hely azt a nézetet látszik megerősíteni, hogy Zrinyi Károly alatt (l. 35. j.) nem V. Károlyt, hanem I. Ferdinánd fiát, Károlyt értette, a ki az 1566-iki magyar országgyűlésen elnökölt.

64. 65. 66. *L. Istvánffi.*

64. *Maximilián II Miksa* magyar király (1564-1576).

65. Zrinyi a magyarokat henyeséggel és feljebbvalók iránti tiszteletlenséggel vádolja. (V. ö. Bev. 37. l.)

66. *Ha volt módod a hadban*, ha kedvező alkalmad volt a hadviselésre.

68. *Maeotisi tó*, azovi tenger. - *Khán*, a tatár fejedelem czíme. - *Praecopita*, megerősített vár a krími félszigeten, mely azt a szárazfölddel összeköti; Zrinyi Krim helyett is használja.

69. *Delimán* v. helyesen Devletgirai, a krími tatár khán, kit Zrinyi 1543-ban Somlyó mellett megvert s ki Tokaj elfoglalásával volt megbízva.

71. *Galata* Konstantinápoly egyik városrésze.

71-72. *L. Tasso:*

Híre járt, hogy midőn a francziák serege dicső csatában a persákat leverte, Tankréd nyomába szállt futó hadaiknak, epedő ajkának.... enyhülést keresett.... és ime ott toppan egy pogány leányzó stb. (I. 46-48.)

73. *Törödvén* = töprengvén. - *Rusztám* vagy Rusztem bég, a szultán veje, kétszer volt nagyvezír, 1561-ben halt meg s így Szigetvár ostromában részt nem vehetett. Ez tehát anachronismus. A költőnek azonban jogában van ilyen mellékes dolgokban költői szabadsággal élni.

77. *L. Karnarutics:*

Olyan bajnokok, csupa daliák,
Hogy mindegyik kész hárommal megverekedni.

78. *Kazul bas* v. Kizil bas (l. 39. j.) perzsa, szószerint vörösfejű: így nevezték a perzsa katonákat vöröshegyű turbánjukról.

79. *L. Tasso* (VII. 76-77)

Rájmond föl is pattan lovára, Aquilinra; szél a lova neve, szél az iramodása; Tajo partján ellette anyja, termékeny szelektől.

79. *Amiraszen*, a szerecsenek vagy saracenek vezére. - Szó szerint fekete felhő.
86. *Tuman bej*, egyiptomi szultán.
87. *Cirkasok* v. cserkeszek, vitéz kaukázusi nép. - *Zindsi* v. zendsi perzsául szerecsen. - Géták vagy gótok, régi harcias nép Thráciában, a dákok rokonai. - *Barstok*, helyesebben baskirok, tatár eredetű nép az Uralban.
89. *Zagatán* helyesebben dsagatáj, keleti török. - *Alkorán* vagy korán (arabul = olvasmány) Mahomed hit- és törvénykönyve.
90. *Kalangya* = kereszt.
92. *Ostorért*, ostorul.
93. *Tamburlán* v. Timurlenk, mongol fejedelem (1336-1405). Dsengiz khán utóda, a ki egész Közép-Ázsiát, Persiát, Indiát és Szíriát meghódította és Bajazet török szultán elfogta.
94. *Mithridates*, pontusi király Kr. e. az I. században nagy hódításokat tett, de a scythákkal nem birt.
97. *Hercynia*, az az erdős hegység, mely a Rajnától a Kárpátokig húzódik.
99. *Atapalik* ind király.
101. L. *Karnarutics*:
 A pattantyúsok előtt anatóliai sereg,
 Mint eget a felhő, ellepte a földet.

Összefoglalás.

I. ének: *Hadindítás*.

(A török Isten akaratából hadat indít, hogy megbüntesse a megromlott magyarokat.)

1-2. *Tétel* vagy *propositio*. A költő röviden elmondja a költemény tárgyát. Ez a kezdés az epos-írók hagyományos eljárása; emlékeztet Vergiliusra (l. 29. l.)

3-6. *Segélykérés* vagy *invocatio*. Ez is hagyományos epos-írói szerkesztésmód; Vergilius a Musától, *Zrinyi mint keresztény költő a szent szűztől kér segítséget műve megírásához*.

7-10. *Isten észreveszi a magyarok romlását*. Ez is eposi sajátosság: a csodálatos elemnek alkalmazása.

11-24. *Ezért haragjában elpanaszolja hálátlanságukat Mihály arkangyalnak s elküldi őt a pokolba, hogy onnan egy furiát hívjon, a ki a török szultánt a magyarok ellen ingerelje*.

25-27. *Az arkangyal hiába kér számukra kegyelmet*.

28-31. *Elrepül tehát a pokolba és Alektót küldi Szolimánhoz*.

32-33. Alekto Szelim képében megjelenik Szolimánnak álmában.

34-43. *Ál-Szelim haragra ingerli és harczra buzdítja Szolimánt a magyarok ellen*.

44-45. *Átjárja Szoliman szívét s őt haragra gyújtja*.

46-50. *Szolimán felébred, s atyja szellemének szavát megfogadja, összehívja a hadat*.

51-60. *Gyűlésbe hívja vezéreit s ezeket is felfelingerli a magyarok ellen*.

61-67. Felolvastatja Arszlán budai pasa levelét is, melyben ez részletesen leírja a magyarok szomorú helyzetét, a mire *a vezérek is helyeslik tervét*.

68-99. *Seregszámla* vagy *enumeratio*. Ez is eposi sajátság. A költő felsorolja a harczba induló hadakat.

68-75. *A tatárok Deliman vezérlete alatt*.

76-83. *A szerecsenek öt roppant serege Amirassen, Hamviván, Demirhám és Alderán vezetése mellett*.

84-86. *Huszezer mameluk Kájér béggel élükön*.

87-88. *Ötvenkétezer cserkesz Ajjás basa után*.

89-96. *A rettenthetetlen scythák nyolczvanezen*.

97-99. *A sereg többi megszámlálhatatlan hadai* (Indiából is).

109-101. *Sejtetés* vagy *anticipatio*. A költő előre sejteti a nagy sereg pusztítását és a magyarok vesztét (ez is eposi sajátság).

Kérdések és feladatok.

1. Miféle egyezések vannak ez énekben Istvánffival?
2. Hogyan festi Zrinyi a magyarok romlottságát és kiknek szájába adja ennek leírását?
3. Honnan veszi a csodálatos elemet a költő?
4. Mekkora lehetett a török had a költő leírása szerint s mily nemzetségekből állott?
5. Miért festi a költő az összes nemzetségek közt a scythákat legvitézebbeknek?
6. Mely hősokeket festi részletesebben már az első énekben és mi lehet ezzel a célja?
7. Hány részre oszthatjuk az első éneket és minő címeket adhatunk az egyes részeknek?
8. Eposi sajátságok az első énekben.

MÁSODIK ÉNEK.

1. Budai fővezér meghallá, Arszlán bég,
Hogy ű tanácsából megbomlék békeség;
Gondolá, mindenben árt késődelemség,
De leginkább hadi dologban árt restség.

2. Az ű elméje is vala nyughatatlan,
De okosság nélkül, azért állhatatlan,
Ű minden dolgában volt igen oktalan,
Azért is roszul jára minden dolgában.

3. Ura híre nélkül sok hadakat gyűjte,
Mert aval kegyelmét nyerni reménylette,
Hogyha kaurokat miként megverheté
Vagy valami kúvárat túlök nyerhetne.

4. Nyilván mondja vala: megszállja Palotát,
Senki előtt nem titkolja ű tanácsát;
De kérkedik vala: lerontja bástyáját,
És elvágja vitéz Túri Györgynek nyakát.

5. Azonban dühösen özvegyüjté hadát,
Valaki köthetett oldalára szablyát;
De mind megbővíté a vezér táborát,
Rövid nap számlála tízszer ezer szablyát.

6. Megszállá Palotát vezér ennyi néppel,
Sok ágyúval, elég tüzes mesterséggel,
Időt nem mulatván sok ágyúlövással,
More bástyát törni kezdé keménységgel.

7. Szégyenlé az Túri hogy vagyon kúfalban
Sánczolva, akarna lenni táborában.
Mint erős oroszlány nem késik barlangban,
Mikor fekvé találják vadászok abban.

8. Kiugrik haraggal, sok erős dárdát ront,
Vadászt halomban mar, erős hállókat bont,
Valamerre fordul piros vért sokat ont;
Igy Túri cselekszik, töröktül bántódott.

9. Jó rendet benhagyván, maga kétszáz fejjel
Palotából jün ki, mind híres vitézzel,
Törökre ráüte okos merészséggel,
Sokat benne levág vitéz keménységgel.

10. Istrázsát nem talál mert bízvást alusznak;
Éjfélkor vala ez s békével hortyognak.
Nem félnek Túritól, és nem is gondolják,
Hogy ily dolgot magyarok megpróbáljanak.

11. Kurt aga legszélről az vár felől vala,
Bolond merészségből sátorát ott vonyá,
Ű-körülötte háromszáz jancsár hála:
Azokra Túri György bátran rárohana.

12. Csakhamar százötvenöt török elesék;
Mégis alig Kurt aga álmából ugrék;
Mert estve vacsorán sok húzomost ívék,
Túri veszedelmére sokat esküvék.

13. Meztelen karddal kiszökek sátorból,
Kiált segítséget, melyet vár Arslántól,
Kiáltja társait a sátorok alól;
De mindennek gondja van nagyobb magáról.

14. Szintén immár lóra ugrani akara,
Hogy Arslán táborához elszaladhatna:
Ott éré Tóth Balázs s az fejét lecsapá,
S az ű szép sátorát az magyar megrablá.

15. Mély álmában sok jancsár megölettetik,
De nem messzi álombul halálba ugrik,
Soknak teli gégéjéből bor kiomlik,
Mindnyájan részegségnek ott jutalmát veszik.

16. Az háromszáz közül tizenöt szalada.
A ki Arslán vezérnek erről hírt ada.
Haragjában ketté ű csaknem szakada,
Gyorsan két ezerrel a felé szágulda.

17. Ihon immár Palotában bément vala.
Azért Arslán vezér ottan nem találá;
De láta sok török vért ottan omolva,
Holttestet, romlott sátort sokat találá.

18. Táborában megtére, sokat esküvén,
Mahomet profétának arra felelvén:
Hogy Túrit megnyúzatja mindjárt merevén
Kurt aga temetésének tisztességén.

19. Az szép piros hajnal azonban eljöve,
Harmattal s világgal földet ékesíte,
Szép gazdagságával mindent örvendíte;
Csak tégedet, Arslán, megkedvetleníte.

20. Azért nagy ágyúkkal gyorsan elrontatá
Az More bástyáját s földhöz hasonlítá,
Lovára fölugrék, trombitát fujata,
Ostromnak az tábort bástyának indítá.

21. Mindennap áfiumot ű eszik vala,
Hogy keresztyén vérre ű kegyetlenb volna,
Már maszlagtól vezér reggel részeg vala,
Úgy hogy nem is tudá maga mit csinálna.

22. Száguld az bástyához, az kapitányt szidja,
Esti denevérenek és lopónak híja,
De neki megfelelt Túri György ágyúja,
Mert jó lovát alatta ketté szakasztá.

23. Ha gyorsan jancsárok el nem kapták volna,
Az másik ágyú is magát lütte volna.
Gyalázattal azért onnan elszalada.
Részegségnek mindenkor az az jutalma.

24. Az jó hadviselő bor nélkül ellégyen,
Részegítő eszközt most hozzá se végyen.
Ha akarja jó hírén csorbát ne tégyen.
És hogy ű hada is kárt túle ne végyen.

25. De mivel különböz oktan állattól,
Ki elválik akartva okosságától?
Kinek feje teli párával sok bortul,
Nem tudja megválasztani jót az rosztul.

26. Arslán részeg vala bortul és maszlagtul,
Kárt és szégyent valla józan kapitánytul.
Kurt agát elveszté, magát nyavalyásul
Alig mentheté meg veszedelem alól.

27. De az ostromon is két száz embert veszte;
Mert füstölgő szemmel romlott bástyát nézte,
Mert még bástyán belől két árok földözte
Palotát, kapitány kit akkor vésete.

28. Két jó pattantyúst is elveszte a harczon;
Maga öcsesét, Durmist, második ostromon.
Immár tized napja hogy hever az sánczon,
Minden dolga fordul csak szántalan káron.

29. De az Luftis aga igen megijeszté,
Mert keresztény hadat, hogy siet, hirdeté,
Arslán sátorokat gyorsan fölszedeté;
Félve és rettegve onnan elsiete.

30. Ez lén vége Palota megszállásának,
Ez lén vége Arslán vezér haragjának.
Jó híre marada Túri kapitánynak;
Ezután békesége lén Palotának.

31. Szent Iván havának tizedik napián
Konstantinápolybul megindult Szulimán,
Aval az sok haddal vizeket szárazstván,
Nagy hegyeket bontván, városokat rontván.

32. Egy fekete szerecsen ló volt alatta,
De képiró falra szebbet nem irhatna;
Nem vélnéd hogy éri földet száraz lába,
Oly szépen egyeránt s halkkal változtatja.

33. Véres nagy szemei ugyan kidűltenek,
Szár az fejecskéjén van helye üstöknek.
Az orra likjain langos szellők mennek.
Szája tajtékot vér, mint vízi istennek.

34. Magasan költ nyakán fejét alá hajtja,
Szál az rövid serényét szél hajtogatja.
Széles melylyel *elefántot hasomlítja*;
Körmmel, száraz innál szarvast meghaladja.

35. Jámborúl csendesen császár alatt jára;
De hogyha az ember fogdosni akará,
Mint az sebes sólyom, mikor kél szárnyára,
Vagy ha könnyű évét ugrik fárul fára.

36. Ül vala merevén nagy császár nyeregben;
Fejér vékony patyolat vagyon fejében;
Két csoport kócsagtoll alá áll szélitében.
Szakáll a merő ősz, halvány személyében.

37. Szép arany hazdia függ alá válláról,
Az dolmánya is szintén olyan kaftánból,
Kemény misziri kard függ le oldaláról,
Melyet szultán Musa nyert görög császártól.

38. Szörnyű méltósággal kétfelé tekinget,
Könnyen esmerhetni hogy gondja nagy lehet;
Ez viszen nagy szüvében lángot és fegyvert,
Ez keresztény világnak nagy veszedelmet.

39. Az sok sűrű kopja utánna s előtte
Sok földet rettenetességgel befödte;
Azt tudnád hogy nagy erdő jár körülötte,
Jancsár, mint az hangya, az földet ellepte.

40. Szántalan sok ágyú, az ki kűfalt tör, ront,
Vonyatik utánna, kivel sereget bont;
Sok taraczk pattantyú, ki keresztény vért ont,
Golyóbis, puska, mindenféle prófont.

41. Minden ács-szerszámok, nagy erős kötelek,
Deszkák és vasmacskák, kikbül hidat vernek;
Tudós Aliportu parancsol ezeknek,
Ágyúknak, szekereknek, minden mesternek.

42. Sok székszenás lovak ezek után jönnek,
Hosszu nyaku tevék és erős öszvérek,
Bialok, számárok és ökörszekerek;
Hat elefánt is jön, kiben sok emberek.

43. Megyen császár előtt messzi két mérfölddel
Hosa hatvanhárom, pénzt osztanak mind széllel
Minden nyomorultnak, hogy ezek Istennél
Szerezzenek szerencsét könyörgésekkel.

44. Igazat kell írnom, halljátok meg mastan,
Noha ellenségünk volt szultán Szulimán,
Csak aztot kivésem, hogy hiti volt pogány,
Soha nem volt ily úr törökök közt talán.

45. De, talán' nélkül is bátran azt mondhatom,
Pogányok közt soha nem volt ez földhátton
Ilyen vitéz és bölcs, ki ennyi harczokon
Lett volna győzedelmes, és sok országon.

46. Vitézség s okosság egyaránt volt benne,
Hadbéli szorgosság nagy szorult úbenne;
Ha kegyetlenség szüvében jelt nem tenne,
Talán keresztyén közt is legnagyobb lenne.

47. De fiát Musztafát mikor megöleté,
Akkor felettébb magát megesmérteté;
Sőt maga nemzetivel meggyűlölteté,
Roxa szerelméjért eztet cselekedé.

48. Szerencse üvéle nem játszott mint mással;
Ha ijeszteni is akarta csapással,
Vagy had veszésével, vagy más kárvallással,
Mindenkor állandó volt okosságával;

49. Nem hajlott mint az ág, mint kőszikla állott
Tenger habjai közt, mert magában szállott,
Ha szerencse neki valamit jót adott,
Nem bizta el magát, föl nem fuvalkodott.

50. Ilyen úr s ilyen had jüve országunkra,
S ily ártalmas folyhó szálla le kárunkra,
Mely nem csak magyarnak elég romlására
Lett volna; de elég világ rontására.

51. Kissebb haddal Sándor bírá meg világot,
Úgy hogy mind az négy rész hozott neki adót,
Soha romajaknak ennyi hadok nem volt,
Mindazáltal űk is megbírák világot.

52. Szorgalmatos vala Szulimán utában,
Hamar Drinápolybul jüve Fejérvárban,
Még Drinápolybul küldé előjáróban
Petrafot, hogy Gyulát szállná meg utjában.

53. Petraf nénje fia volt török császárnak
És nagy beglerbégje az Görögországnak;
Szultántól küldetvén négyezer jancsárnak
Parancsola, huszonöt ezer kopjának.

54. Harminckét ezer török megszállá Gyulát,
Petraf besánczolá az maga táborát,
Negyven ágyúval kezdé törni bástyáját,
És földre rontani szép fehér küfalát.

55. Kerecseni László volt benne kapitány;
De kapitány nevet nagy gyalázatosan
Hordozta, Gyula várát hitre megadván,
Magát is, nemzetünket is meggyaláztatván.

56. De vette érdemét rossz emberségének,
Meglátá igazságát Petraf hitinek.
Vitézivel együtt fogságban vetteték.
Melyből szabadságokat soha nem érek.

57. Esztelen ki hiszen az török hitinek;
Főképpen életét ha bizza töröknek:
Török megállani szavát tartja bűnnek,
Főképpen hogyha mit ígér keresztnének.

58. Forgasd föl az egész magyar historiát:
De még az régít is, az görög krónikát,
Meglátod hogy török olyat nem fogadhat,
Az kit ű tenéked örömet megáll s tart.

59. Azonban török császár jünni siet,
Nem tudja keresztyénnek ártson melyfelé.
Sokfelé osztatik bölcs s okos elméje,
Mely várat szálljon meg, Egret, Szigetet-é?

60. Akkor az nagy nevű Zríni Szigetvárban
Maximiliántul röndölve kapitány,
Volt Horvátországban, és többiben is bán.
Ez a kiről szólni fog én históriám.

61. Ez török erejét nem egyszer próbálta,
És minden harczokban vitézül rontotta.
Egész Törökország jól esmeri vala,
Ez miátt volt nekik legnagyobb romlása.

62. Török táboroknak utolsó romlásra
Elég volt mondani: Zríni vagyon harczban.
Mint folyhó szél előtt siet forgásában:
Úgy sietett futni török hazájában.

63. Az Isten úneki adott oly hatalmat,
Ellenség előtte mint fővény elomlott,
Jól esmérte Isten, hogy hű szolgája volt,
Azért minden ügyében tüle áldatott.

64. Zríni egy hajnalban, az mint volt szokása,
Valamikor hajnalnak volt hasadása,
Az szent feszület előtt térden áll vala,
S így kezde könyörögni az ű szent szája:

65. «Végzetetlen irgalmú szentséges Isten,
Az ki engem segitesz minden ügyemben,
Te vagy énnékem győzhetetlen fegyverem,
Paizsom, kűfalom, minden reménységem.

66. Hajts le füleidet az magas kék égből,
Halld könyörgésemet kegyelmességedből,
És ne csinálj törvényt az én érdemből,
Hanem véghetetlen irgalmas szüvedből.

67. Nem-é én tetüled csináltattam földből?
Nem nagy bűnnel jöttem-é anyám méhéből?
De te irgalmaddal tisztultam meg ebből,
S minden világi jómat vettem kezedből.

68. Uraságot adtál, kivel én megéröm,
S vitéz szüvel áldottál s van böcsületem
Világ előtt, nem érhet az én érdmem
Annyit, mennyi sok jókat tetüled vettem.

69. Mert az én érdmem nálad annyit téssen,
Mennyi vizet kis fecske szájában veszen
Az megmérhetetlen tengermélység ellen,
Annyi én érdmem te kegyelmed ellen.

70. Még is én nyomorult háládatlan vagyok,
Újabb bűnre mindennap sok okot adok.
Uram, költs fel kérlek, én mikor szunnyadok.
Moss meg szent lelkeddel, mert rút mocskos vagyok.

71. Atyáink vétkéről meg ne emlékezzél,
Sőt minden bűnökről, kérlek, feledközzél:
Mert tégedet nem holt, hanem ki mast is él,
Dicsér, és nevedről tisztességet beszél.

72. Uram, azt is látod az pogány töröknek
Miként vásik foga, az hitetlen ebnek,
Hogy miként ártasson keresztyéneknek,
Csak az az szándékuk, miként törhessenek.

73. Ne engedd meg uram noha érdemlenénk,
Hogy haragod miatt földig törettetnénk.
Hogy az te szent nevedet ők megnevetnék,
Mitülünk: te hol vagy? kevélyen kérdeznék.

74. Mutasd meg önékik, hogy te vagy nagy Isten,
Hogy te kívülőtted máshon Isten nincsen,
Ki megyen utánad nem jár setétségben,
Hanem viszi utad az örök örömben.

75. Nem nekünk, nem nekünk uram, tisztességet,
De szent nevednek adj örök böcsületet.
Minket azért áldj meg, hogy híjuk nevedet
Mi segítségünkre, és bizunk tebenned.

76. Uram, te felségedet arra is kérem;
Látod immár a vénség majd elér engem.
Immár nem lesz oly erő az én testemben,
Hogy ellenségedet mint előbb törhessem.

77. Vedd hozzád lelkemet, mely téged alig vár
Miként segítséged hadtól megszállott vár:
Vedd ki én testemből, melyen vagyon nagy zár,
Ne süleszsze bünöktől megnevelt vízár.»

78. Így az Isten előtt Zríni esedezett;
Azért meghallgatá az ő könyörgését.
Háromszor láttatott Zríninek feszület
Hogy hozzá lehajlott, felelvén ezeket:

79. «Ím az te könyörgésedet meghallgattam,
Az te buzgó szüvedet mind általláttam,
Atyai kedvemben ügyedet fogadtam,
Ne félj mert nem héában érted megholtam.

80. Örülj, én jó szolgám, mert jól kereskedtél,
Mert öt talentomodra még ötöt nyertél,
Világon magadnak koronát kötöttél,
Melyet aranyasan atyámhoz viszed fel.

81. Ottan az angyalok téged készen várnak,
Rendelt seregekben cherubinok állnak.
Téged jobb kezére atyámnak állatnak,
Veled együtt örökkén vigadni fognak.

82. Hozzám vészem immár az te szép lelkedet,
Magad is kívánod s így jobbnak esmerted;
De hogy még fényesebb korona fejedet
Tisztelje, im néked adok ily kegyelmet:

83. Mártíromságot fogsz pogánytul szenvedni,
Mert az én nevemért fogsz bátran meghalni.
Zríni, hallgasd meg most mit fogok mondani,
Im te jövőididet fogom számlálni.

84. Szulimán haddal jön az Magyarországra,
És legelőször is fog jünni váradra,
Lesni, mint éh farkas, fog te halálodra,
Hatalmát, erejét vesztí Szigetvárra.

85. De ő nem fogja te romlásodat látni,
Mert vitéz kezeid miatt fog meghalni.
Sok ezer töröknek kell ottan meghalni,
Akkor az te lelked fog hozzám szállani.

86. De az te fiad György támasztja nevedet.
Felserkenti fénynyel tündöklő nevedet,
Mint phoenix hamubul költi nemzetségét:
Úgy okossággal ez megtartja hiedet.»

Jegyzetek a 2. énekhez.

3. *Ura hire nélkül*, ura tudtán kívül v. a bíró hirivel (Arany Toldi III. 9).
4. *Nyilván*, nyilvánosan, hangosan. - *Turi György*, palotai kapitány. - *Palota*, vár Veszprémmegyében.
5. *Azonban*, akközben. - *Valaki*, a ki csak. - *Megbővíté*, gyarapítá. - *Rövid nap* csakhamar.
6. *More-bástyát*, a Moréről nevezett bástyát. More László Ferdinánd híve volt Zápolya ellenében, ezért elvették tőle Z. hívei 1631-ben Palota várát, melynek eddig parancsnoka volt s abban egy bástyát ő építtetett.
- 7-8. Az epos stílusát jellemző hosszú hasonlat.
10. *Istrázsát*, őrséget. - *Bizvást* elbizakodottságukban, mivel sem törődve.
11. *Aga*, török katonai főtiszt, főleg lovastiszt, a. m. hadnagy.
Jancsárok v. janicsárok, régi török katonaság, 1328-ban Orkán szultán szervezte: hadi foglyokból és rabszolgaságba hurczolt keresztény ifjakkból állott, kiket katonai nevelésben részesítettek és a vérengzéshez korán hozzászoktattak. A sereg száma később önkéntes beállítás útján 100,000-re is szaporodott. Sok ideig a török haderő leghasználhatóbb részét tették, de a XVII. század óta lázadásaikkal gyöngítették erejét. Mahmud szultán 1826-ban megszüntette.
15. V. ö. Török áfium. (L. Bev. 37. l.)
18. *Arra felelvén*, kezeskedvén róla. - *Mereven*, merően, egészen.
21. *Áfium* (opium), mákony, bódító szer.

22. *Lopó* = tolvaj.

24. V. ö. *Karnarutics*:

Hol ébren kell lenned, ott ne aludjál,
Mikor harcolnod kell, ne üríts köszöntő poharat.

27. *Füstölgő szemmel*, álmosan, bódultan. - *Vésete*, ásata.

28. *Pattantyús* = tüzér. - *Maga* (latinos), sőt.

31. *Szent István hava*, június.

32-35. A szultán lovának hosszas leírása szintén eposi sajátosság. - 32-38. I. *Karnarutics*: Egy fekete arab ló volt alatta patái magasak, lábai tiszták, épek... sörénye vékony szálú, rövid; feje száraz, kicsiny... tajték folyik szájából, lábait szépen emelgeti... szelid és nyugodt volt, de gyors, mint a sólyom.

37. *Hazdia*, hosszú felső ruha. - *Kaftán* itt a. m. kelme. - *Misziri*, kard, kairói kard. - *Musa*, II. Murad, a ki a görög császárt adófizetővé tette s a magyarokat Visegrádnál legyőzte.

40. *Prófont*, eleség.

42. *Szekszéna*, rég. teherhordó nyereg.

43. *Hosa* v. *hodsza*, mohammedán pap.

46. *Szüvében jelt nem tenne*, szívét nem jellemezné.

47. *Musztafa*, Szuliman fia, kit ő 1593-ban neje Roxa és nagyvezére Rusztem ármánya folytán megfojtatott.

51. *Birá meg*, győzé le v. ö. Világbiró Sándor.

52. *Fejérvárban*, Nándorfehérvárba v. Belgrádba.

53. *Beglerbég*, főparancsnok.

57-58. Elmélkedés a török hitetlenségéről.

60-62. I. *Karnarutics*: Történt, hogy ezen Szigetben kapitány Zríni Miklós volt, hatalmas úr és vitéz... tisztelt nevű és tüzes katona, volt horvát bán... a török földet pusztítva, csodadolgot mivelt: a bégek és basák a Dunán felül és alul jól ismerték őt.

64. I. *Tasso* (I. 15.): Reggeli imáját Godofréd, a mint ez szokása volt, akkor küldé fel Istenhez, a midőn keleten fényes nappal együtt, - de fényesebb ennél - Gábor angyal feltűnt stb.

66. *Ne csinálj törvényt az én érdememből*; ne ítélj érdmem szerint.

68. *Uraság*, hatalom. - *Kivel én megérem*, a melylyel megelégszem.

77. *Melyen vagyon nagy zár*, sok bűn, a mely elzárja lelkét a menyországtól.

80. *Jól kereskedtél*, jó úton jártál, jó cselekedeteket végeztél. - *Öt talentom*, szentírási vonatkozás.

81. *Cherubinok*, angyalok. - *Állatnak* v. ö. *Aranynál*: Állata őrzeni négy alabárdost.

84. *Eh*, éhes; v. ö. Talán éh vagy? (kurucz nóta).

85. *Miátt* (műve által) által.

86. *Phoenix*, a görög mythologia sz. csodamadár, mely minden 500 évben megég és hamvaiból megifjodva kel új életre.

Összefoglalás.

II. ének: *A török közeledése.*

1-6. Arszlán budai bég megszállja Palotát, hogy a szultán kegyét megnyerje.

7-15. A várparancsnok: Túri György éjjel kirohan s az alvó törököket megveri.

16-30. Reggel Arszlán ostromot vezényel, de rútul visszaverik Budára.

30-51. Szolimán elindulása, magának és lovának leírása, a szultán jellemzése.

52-58. A szultán N.-Fehérvárra érve, Petráfot Gyula ellen küldi és a kapitány, Kerecseni László, feladja a várat, mivel a török szabad elvonulást ígér, de csalódik s a várőrséggel együtt fogságba vetik.

59. A szultán haboz, hogy Egert szállja-e meg, vagy Szigetet.

60-77. Szigetvár kapitánya, Zrinyi, ki már sokszor megverte a törököt, imádkozik a fészület-hez és kéri Istent, hogy fogadja lelkét kegyelmébe.

78-76. Az Üdvözítő kegyelmébe fogadja és tudtára adja, hogy martyromságot fog szenvedni, de Szolimán az ő kezétől fog elesni. (Kettős eposi sajátság: csudálatos elem és anticipatio.)

Kérdések és feladatok.

1. Mennyiben áll ellentétben a palotai és gyulai csata és minő sajátságokat mutat mindkettő?
2. Melyek a szebb epikai leírások és hasonlatok ez énekben?
3. Elmélkedések és azok jelentősége a török elleni harcban.
4. Miért mondhatjuk Zrinyit epikai és nem drámai hősnek?
5. Régies szavak és kifejezések a második énekben.
6. A szultánnak és lovának leírása mai prózai nyelven.
7. Mily címekkel láthatnók el ez ének négy szakaszát?

HARMADIK ÉNEK.

1. Uristen, embernek elméje mint fordul!
Nincs állandó tanács emberokosságból;
Ha mit elvégez is ő gondolatjából,
Ottan megfordul Isten akaratjából.
2. Szulimán Egerre veté gondolatját,
Hogy annak el-kidöntse erős bástyáját:
De hamar az Isten téríté tanácsát,
Hamar megfordítá Szigetre haragját.
3. Így megmondom okát az ő haragjának:
Midőn már megparancsolt volna hadának,
Hogy útjokat Egervár felé tartanák,
És viselnék gondját Dunán való hidnak;
4. Bosznai főbasa Musztafa azonban
Érkezék szép haddal császár táborában.
Hires vitéz vala ez Horvátországban,
Mert erővel bémene Krupa várában.
5. Megesmeré császár ennek emberségét,
Mindjárt neki adá Arszlán vezérséget;
Meg is hagyá mindjárt, vegye el életét
Részeges Arszlánnak, mert látá sok vétkét.
6. Jobb lett volna néked, Arszlán, vesztég lenned,
Urad hire nélkül nem is cselekedned
Semmit, hogysem bolondul hadat kezdened,
S hamis hirrel uradnak fülét töltened.
7. De Arszlán nem meré megvárni Musztafát,
Mindjárt Budán hagyá minden partékáját,
És nyomozni kezdé császár nagy táborát;
De úgy is megtalálá maga halálát.
8. Császár Mehmet Gujlirgi basának adá
Bosznát, hogy siessen oda parancsolá;
És hogy arra szorgalmatos gondja volna,
Valami kárt keresztyén ott ne csinálna.
9. Két ezer lovassal Mehmet megindula;
Nem sok nap mulva érkezék Siklós alá;
Ottan a szép mezőn táborát szállítá.
Maga szép sátorát ottan felvonyatá.
10. Siklósi Szkender bég hozzá mene gyorsan,
Mehmetnek köszöne, s így szóla okossan:
«Uram, tetszik nékem ez csudálatossan,
Nem veszed eszedben hon szállottál mostan.

11. Vagy azt tudod-é, légy békeséges helyen,
Ellenség nélkül való szép török földön?
Nem vagyunk immár drinápoli mezőben,
De kaur kardjának kitettett helyen.

12. Az keresztény várak nem oly messze vannak
Higyjed Szigetvárban éh farkasok laknak.
Csaknem éjjel nappal ezt az mezőt járják,
Még az hóstádban is mieink nem laknak,

13. Te jüvetelednek már régen híre van,
Itten szállásod is pór előtt nyilván van;
Melyet ha meghallott szigeti okos bán,
Fejemet kötöm én, hogy régen lesben van.

14. Uram, nem maradhat az török miatta,
Ha hova vagyon is némelyiknek útja,
Katona vagy hajdu azonnal elkapja,
Vagy fejét elveszi, testét itten hagyja.

15. Higyjed hóstádban is meg nem maradhatunk,
Onnan is lábunknál fogva vonyattatunk,
Még a várban is nem igen bizvást vagyunk,
Annyira félelme miatt megkábultunk.

16. A szent Mahometért kérlek, uram, téged,
Magadat te itten ne szerencsétlessed.
Hanem inkább én tanácsomat kövessed.
És az kerítésben táborodat vigyed.

17. Az lovak a hóstádban ott kin lehetnek,
Az vitézek pedig várban ben férhetnek.
Kevesebb kár léssen ha lovak elvesznek,
Hogysem ennyi sok és jó török vitézek.

18. Külemben, uram, magadnak veszély keressz,
De még én fejemre is haragot szerepsz;
Ennek tanácsodnak híre énrajtam lesz,
Azért lásd mit csinálsz, kérlek, hogy el ne veszsz.»

19. Mehmet az keresztényt nem ismeri vala,
Mert ő nevelkedék mindenkor udvarban,
És ő hiszen vala bolond alkoránban,
Egy török hogy megöl négy keresztént harczban.

20. Azért az Szkendernek nem sokat hisz vala;
Mosolyogva magában ily választ ada:
«Köszönöm tanácsodat, Szkender Alboda,
De megbocsásd, táborom helyét nem váltja.

21. Gyalázatos hirrel Bosznában indulnék,
Ha én itt ez éjjel maradni nem mernék.
És az semmi előtt oly igen rettegnék.
Hogy helyt is magamnak itten ne találnék.

22. De az lány folyhók is engemet biztatnak,
Mert lá hogy csak immár essőben állanak;
Nem lesz módja az éjjel kicsin csatának;
Nem hogy lenne járása derekas hadnak.

23. De az mely Zríniről beszéllesz énnekem,
Még nagy Stambolban is jött híre fülemben.
Uristen, ha nekem lenne oly szerencsém,
Hogy ez mezőn véle megesmerkedhetném!

24. Mert hallottam az ő nyughatatlanságát,
Kiért az hatalmas császár is haragját
Reá fordítani akarja, szablyáját;
De más okok tartóztatták meg bosszúját.

25. De ő is rákerül valaha az törben,
Mint sokat csavargó róka kelepczében.
Én pedig ez éjjel leszek szerencsétlen,
Mert nem látom őtet, s fekszem dicséretlen.

26. Szkender, ha akarod, ketten együtt háljunk,
Meleg kávé mellett agg szót kovácsoljunk,
Osztán mi viradtig mind bizvást aludjunk;
Mert tudom bizonynyal kaurt mi nem látunk.»

27. Szkender így felele: «Bátor itt maradok
Éjfélig, uram, körülötted udvarlok,
És azután osztán várba beballagok,
Néked nyugodalmas éjszakát kívánok.»

28. Így beszélnek ketten; azonban egy legény
Aranyos bőr zofrárt földre leterítvén,
Két szép bársony vánkost az zofra mellé tén,
Szerecsen téstáival sátort megfűstölvén.

29. Vánkosra ketten ottan leülének,
Egymás közt sok dologról beszélgetének.
Kávét kicsin fincsánból hörpögetének.
Osztán azután vacsorát is evének.

30. De az étel után egy szép török gyermek
Ura hagyásából a házba belépék,
Szép gyöngyházos tassán kezében tündöklék,
Fejét betekerte gyenge patyolatvég.

31. Az egyik válláról szép bársony kaftánját
Lebocsátá, kezdé igazgatni kobzát;
Ablak felé üle összehajtván lábát,
Így kobza szavával nyitá hangos torkát.

32. «Miért panaszkodjam, szerencse, ellened,
Ha bővited mindennap én örömemet?
Nem szakadsz el tülem, az mint vagyon hired,
Hogy állhatatlanságban van minden kedved.

33. Kikeletkor áldasz az szép zöld erdővel,
Szerelmes fülemüle éneklésével,
Égi madaraknak sok külömbségével,
Víz lassu zúgással, széllengedezéssel.

34. Nem irigyled nékem az én egyesemet.
Inkább hozzá segítsz, szeressen engemet;
Soha el nem vészed az én víg kedvemet,
Neveled óránként gyönyörűségemet.

35. Adsz nyáron nyugovást és szép csendességet,
Szép cyprus-árnyékokat, hűvös szeleket,
Gyöngé túvel varrott szép sátorernyőket,
Szomszéd-megoltó jó szagos vizeket.

36. Őszszel sok gyümölcsöcsel, citrommal, turuncscsal
Ajándékozsz bőven, szép pomagránáttal;
Erdőn vadat nem hadsz, mert nékem azokkal
Bőven kedveskedel, és jó madarakkal.

37. De télen, az mikor minden panaszkodik,
Akkor az én szívem inkább gyönyörködik;
Erős fergetegen szívem nem aggódik,
Mert szép lángos tűznél testem melegedik.

38. És vagyon császáromnál nagy tisztességem,
Mindenek közt vagyon nagy böcsületem;
El nem fogyhat soha az én sok értékem,
Van jó lovam, éles szablyám, szép szerelmem.

39. De kötve vagy, szerencse az én lábomhoz,
Mert elfutnál volna eddig gonoszomhoz,
Ha volnál szabadon; de rám gonoszt nem hozsz,
Mert kötve vagy, szerencse, az én lábomhoz.»

40. Így szóla az gyermek. De nagy szigeti bán
Mehmet jüvetelét póroktól meghallván,
Nem kérkedik világgal; más gondokban van,
Jó vitézeket mindjárt öszvehivatván.

41. Nyolcz száz lovast válogat, ezer gyalogot;
Ezekkel, gondolja, visz végben nagy dolgot.
Jó vitéz lovára maga is fölugrott,
Maga szép szolgálaihoz osztán így szólott:

42. «Vitézek, nem szükség néktek sokat szóljak,
És hogy én tinéktek bátorságot adjak.
Mindenitek olyan, egy országos hadnak
Tudna parancsolni, s szüvet adni másnak.

43. Emlékezzetek meg sok vitézségekről,
Nagy erős próbátokról, szép hirtetkekről;
Cselekedjék minden most is oly serényül,
Az mint eddig cselekedtetek vitézül.

44. Ahon! az pogány nép ül bizvást Siklósnál,
Boszna felé indult huszonhat zászlóval,
Nem fél keresztyéntül; beszéli föl szóval,
Hogy siklósi mezőn mi szégyenünkre hál.

45. Azért, én vitézim, minden szót fogadjon,
Senkit az nagy bátorság el ne ragadjon,
Minden hadnagyától és éntőlem várjon,
Hogy talán közünkben zúrzavart ne hozzon.

46. És noha Mehmetnek van tudatlan népe,
És véres kardot nem látott basa szeme;
De mi úgy gondoljuk, mintha legjobb lenne,
Minket bizodalom mert rajta vesztené.

47. No már, én jó szolgálaim, bátran induljunk,
Urunk Jézus nevét háromszor kiáltunk,
Az pogány ebektől mi semmit ne tartsunk,
Mert Isten mi vezérünk s kemény paizsunk».

48. Így indulának el köröszteny vitézek
Együtt Zríni gróffal, szép zászlós seregek;
Délután az óra már ütött kettőt meg:
Lobognak az zászlók, fénylenek fegyverek.

49. De Siklósig ez éjjel nem mehetének,
Hajnalhasadásban nem messzi érének:
Ahon az törökök táborban hevernek,
De menni akarnak, mert immár nyergelnek.

50. Egy mély és hosszú völgy fekszik tábor mellett,
Csaknem az vár éri egyik felső végét,
Az másik peniglen arra, merre Sziget
Fekszik, és tart éppen egy fertály mérföldet.

51. Szigeti kapitány minden hadaival
Az völgyen felmene okos rendtartással,
Az vigyázó hallik bátyáról mint szállal,
De az keresztyének vannak hallgatással.

52. Völgynek másik részén száz lovas maradt.
Ezek, mihent derékassan megvirradott,
Csendesen ballagván mutaták magokat,
Török tábora felé tarták utokat.

53. Jól megláták őket az török seregek,
De azt vélik vala, hogy pécsi vitézek,
És hogy az basához késérőül jönnek.
Azért ők ezektől semmit sem félének.

54. De gyorsan szüvükből az kétség kiesék,
Mert kard miatt ottan sok török leesék.
Sokat ez kicsin csoport ottan nem késék,
Ők visszazáguldva nyomra sietének.

55. Rikoltás, kiáltás esék az táborban,
Azt tudnád ördögök ugatnak pokolban.
Fölrezzent az basa, nem késik sátorban,
Jó lovára ugrik fegyveres pánczérban.

56. «Ihon már, vitézek, (így szól törököknek),
Kit ohajtva vártunk, ezeknek ebeknek,
Vérekben megfesthetjük vitéz kezünket,
Ihon már az üdő legyetek emberek.

57. Hiszem tolvaj kaurok, mit csináltak rajtunk,
Ide mertek jönni, hon az mi dondárunk,
Majdan jutalmokat érdemre megadjuk.
Csak gyorsan utánnok lovakon szágodjunk.»

58. Ezeket megmondván, maga kirobbana.
Kezében pörögvén egy szép tollas csida.
Utánna az dondár, futhat kinek lova;
Csak az basa fia nem igen szágulda,

59. Ötszáz lovast tartott magánál meg Rézmán,
Ez volt neve fiának s jára lassabban.
Volt okossabb is ez, noha ifiantan
Kelle veszni szegénynek más bolondságán.

60. Meddig Mehmet azokat héában üzé,
Addig vitéz Zríni az lesből kijöve,
És basa táboráig bizvást elmene;
Mert senki nem állhatott ottan ellene.

61. Vitézeket mind együtt csoportban tartá;
Török táboron kapdosni nem bocsátá,
Lassan török után renddel ballagtata,
Siklóstul, tábortul őket kiszorítá.

62. Rézmán észbevette keresztény dondárát,
Ott átkozni kezdé atyja bolondságát;
Zrínire emberül téríté zászlóját,
Atyjának izené nehéz állapotját.

63. Legelsőben Rézmán Frank Andrást lováról
Csidával leveré, s kirántá torkábul.
Lelke kiment előbb ő meleg testébül,
Hogysem maga földre esett lágy nyergébül.

64. Csillag György zászlóval mellette áll vala,
Rézmán nagy csidájához erősen csapa,
Kemény somfa csidát által nem vágthatá,
Magától is az csapást nem taszithatá.

65. Györgynek mellyén pánczér, de az sem tarthatá,
Mert erős Rézmán szüvén általtaszítá,
Dárdájával együtt életét kirántá,
Esék le zászlóstul Csillag György hanyattá.

66. Csakhamar Sólumosit azután leveré,
Tolnai Dömötört szablyával megölé;
Vitéz Sárkány Györgynek ottan fejét vévé,
Ifju Jurcsicsnak életét elvévé.

67. Rézmán így viselé magát szablyájával;
De Farkasics Péter erős pallosával
Nem cselekedik kevesebbet Rézmánnál,
Mert miatta meghal aga Mehmet Butal;

68. Juszup-Oda basát az földre teríté,
Kurtot egy csapással az földre leveré.
Te is ártatlanul megholtál mellette,
Jazichi Ahmet, mert kemény seb levete.

69. Iszonyú vérontást nem számlálhatom meg,
Kit ketten mivelnek, Farkasics Rézmán bég,
Mint az eleven tűz valamerre mennek;
Mindenütt holtestek halomban hevernek.

70. Mindennek vagyon már szemén ellensége,
Török és keresztény öszve van keverve,
Halók jajgatása, élők serénysége
Nagy porral kevereg együtt magas égbe.

71. Messziről meglátá horvátországi bán,
Mint bánik népével megdühödött Rézmán.
Lovát sarkantyúval megindítá bátran,
Azhon immár népe csaknem futásban van.

72. Így mond: Hová futtok, ti vitéz emberek;
Nézzétek kicsodák kik tikteket üznek.
Tehát ennyi keresztényt egy török gyermek
Megfutamtat mezőben?

73. Siklós várában-é ti akartok futni?
Itt akarjátok-é uratokat hadni?
De az ki engemet fog bátran követni,
Neki győzedelmet majd fogok mutatni.

74. Így szóla s nem többet; Rézmánra szágulda,
Annak ismég kezében van kemény dárda.
Mikor az jó Zrínihez közeljebb juta,
Nagy erővel, merészséggel reá hajtá.

75. Kemény vasas paizs az hajtást megtartá,
De az vasa paizst ugyan átaljárá:
De belől pánczéron által nem járhatá;
Zríni éles pallossal Rézmánhoz csapa.

76. Meg nem tartá aztot az aczélos pánczér.
Kiomlék Rézmánnak vállából piros vér;
Mindazáltal az vitéz török meg nem tér,
Hanem karddal ismég Zrínihez csapni mér.

77. Azonban Mehmet is messziről érkezék,
Látja miben vagyon az fia, Rézmán bég.
Hogyha nem érkezik hamar az segítség,
Ezennel egy fia élte nek lészen vég.

78. Mint magas hegyekből leszállott kűszikla,
Kinek sohun nem lehet nagy tartalékja,
Nagy sebességgel dűl, s álló fákat rontja,
Bont, tör, merre gördűl és semmi sem tartja:

79. Úgy Mehmet fiának látván veszedelmét,
Valakit hon talál, elveszi életét;
Ől, vág, ront és szaggat az ki menetelét
Tartóztatni akarja, ő sietését.

80. De mikor oda jűn, fiát halva látja
Gondold meg szűvének vagyon-é bánatja?
Mint az fene tigris kölkét halni látja,
Hállóját vadásznak s magát is szaggatja:

81. Így mond jó Zríninek: «Avagy te engemet,
Fiam mellé tészesz s elviszed fejemet:
Avagy én ezentűl kiontom, véredet,
S elevenen megrágom kemény szűvedet.»

82. Egyűtt ilyen szókkal az nagy grófhoz csapa,
Melyért kemény sisakja ketté szakada,
És ha basa kardja meg nem fordul vala,
Az lett volna Zríninek végső órája.

83. Az Isten angyala az csapást megtartá,
Az Mehmet kezében szablyát megfordítá,
Gyorsan az kölcsönért kölcsönt megfordítá,
Mert kardjával egyűtt jobb kezét elcsapá.

84. Lovastul kemény földre Mehmet leesék,
Vitéz Zríni utánna gyorsan leugrék:
«Mehmet! rosszul torlod meg fiad veszését,
Ezentől késérni fogod fiad lelkét.

85. De ne félj, meg nem halsz nagy dicséret nélkül,
Mert lá megölettél Zríni kezétűl,»
Így mondván kibocsátá lelkét testébűl,
Mert elválék feje kegyetlen mellyétűl.

86. Mehmet basa halálán megijedének
Az egész seregbeli török vitézek,
Már zászlóstul egyűtt futni készülének,
Mikor őket megtartá pécsi Olaj bég.

87. Törököknek hangos torokkal így szóla:
«Elveszett ama jó vitéz Mehmet basa,
Mi pedig szaladunk: ez lesz megtorlása
Ő vitéz vérenek, serege futása?

88. Mely világ szegletin ti akartok élni?
Micsodás emberek eleiben menni?
Holt uratok mellől ha fogtok szaladni,
És testét fiával akarjátok hadni?

89. Ah ne lásson az ég soha ilyen dolgot,
Hogy ilyen kár után török adjon hátat!
De ti futástokban is nem láttok hasznót,
Hanem hogy vérünkkel fessük kaur kardot.

90. Egy reménysége van meggyőzetteknek,
Hogy semmi győzödelmet ne reményljenek.
Nem jobb-é tisztességgel halni embernek,
Hogysem szemén élni székelyekkel mindenek.

91. Én, én, ha az ti győzhetetlen szüvetek
Annyit mér, az mennyit mivelhet kezetek,
Én lések dicséretre vivő vezértök,
Avagy megmaradandó hírrel halok meg.»

92. Így mondván ragada erős kemény dárdát,
Letaszítá lórul halva Markó Szilát,
Azután Tóth Benczét, és egy gyalog vajdát;
Cserei Pálnak is megsérté az vállát.

93. Nem tarthatja magát lovon Cserei Pál,
Akaratja nélkül az kemény földre száll;
Ibrahim Olaj bég már feje fölött áll,
Könyörgeni kezde sebes Cserei Pál:

94. «Vitéz ember, ne bánts, mert jó rabod vagyok,
Elég ezüst arany pénzt magamért adok;
Én Zríni Miklósnak fő embere vagyok:
Nem sokáig vasat tenálad viselek.»

95. Kegyetlenül Ibrahim megmosolyodék.
Monda: «Nem gyönyörködöm az te pénzednek,
Hadd otthon fiaidnak és gyermekidnek,
A nélkül nem szükös tárházam, ha élek.

96. Tülem kegyelmet kérsz. Zríni elbontotta
Mert kérését Rézmánnak meg nem hallotta,
Az vitéz basát is az földön levágta,
Azért Zríni öl meg téged, ravasz róka.»

97. Pál végső óráján igen megbusula,
Kegyetlen Olaj bégnek földről így szóla:
«Ám légyen ez nékem legutolsó óra;
De te életed életemnek lesz ára.

98. Nem sokáig kérkedni fogsz halálommal;
Nem messzi vár téged is kegyetlen halál,
Egy erős kéz miátt lelked pokolban száll;
Engem penig mennyország vár kívánsággal.»

99. Nevet kegyetlen bég, akkor hozzá vága,
Mikor Pál még többet is szólni akara,
Az éles szablyával gégáját elcsapá,
Életét és szavát egyszersmind szakasztá.

100. Együtt az csapással eztet mondja vala:
«Az én jövődömet csak jó Isten tudja.
Halj meg te azonban, s mondjad mennyországban,
Ibrahim Olaj bég hogy mégyen pokolban.»

101. Másfelől Farkasics mint sivó oroszlány
Pogány török testet magas halomban hány.
Megholt őmiatta Durlik aga, Rézmán;
Basa Kihája is fekszik földet rágván.

102. Adatik önéki tágas és széles út
Mert minden előtte az merre lehet fut,
Nem különben mikor kilövik az álgút,
Csinál széles nyilást, az míg helyére jut.

103. Csak te magad nem futsz, nagy óriás Rahmat,
Farkasicsra bátran hozod nagy botodat.
Régen Rahmat elhatta az maga lovát;
Gyalog, mint egy torony, hordozza nagy botját.

104. Heában Farkasics, megvárnod ezt karddal,
Nem árthatsz önéki kemény pallosoddal;
És, hogyha el nem ejted eztet puskáddal,
Vagy maga terhével lever, vagy nagy bottal

105. Ottan legelőször puskához ragada;
Az vitéz Farkasics Rahmatra irányza.
Nem ijede Rahmat, de nagy bátran monda:
«Félénk eb, messziről látni akarsz halva?

106. Bár pattantyúst oltalmadra hozz magadnak,
Nem árthatsz te aval ennek az Rahmatnak,
Bár tüzzel állj ellen én buzogányomnak,
De étke léssz ebeknek és az hollóknak.»

107. Ottan az Farkasics nagy melyében löve;
De magas óriás evvel el nem düle.
Bottal Farkasicsnak az fejét megüté,
Félholton lova mellé földre teríté.

108. Magát is Farkasicsra esni bocsátá,
Mert seb miatt lábon tovább nem állhata;
Átkozódván magából lelkét bocsátá,
Mely testét éltében oly kevélyen tartá.

109. Nincs már tartalékja Zríni seregének,
Mert futnak előtte az török vitézek,
De ihon jön gyalog kegyetlen Olaj bég;
Nem akar elfutni, de akar halni még.

110. Sisaknak csak az fele vagyon fejében,
Az többi mind eltörött sok ütközetben,
Szablyája eltörött, csak fele kezében,
Maga lustos porban és keresztény vérben.

111. Száz lik van paizsán, száz kopjadarabok,
Most már környülvették az egész gyalogok;
De mint kűsziklának nem ártanak habok,
Ugy semmit nem tehetnek bégnek gyalogok.

112. De mihent Zríni Miklós eztet meglátá,
Lovon gyorsasággal oda száguldata,
Vitéz Olaj béget bántani nem adta,
Mert nagy vitézséget maga is csudálta.

113. Így szóla Zríni: «Add meg, vitéz, magadat,
Eléggé mutattad már vitéz voltodat,
Kiért nem kívánom én is halálodat;
Vagyok Zríni, ne szégyeld megadásodat.»

114. Ottan karddarabját az bég elhajítá;
Zríni nevére szüvét mert meglágyítá.
Az jó grófnak térdéhez ily szóval futa:
«Uram, te nevedre bég magát megadta.

115. Higgyed, hogy senkinek én másnak magamat
Meg nem adtam volna, míg bírnám karomat,
Mert vitéz Olaj bégnek mondom magamat,
És szép Pécsen tartom mostan lakásomat.»

116. Ezután az nagy bán trombitát fújata,
Maga szép seregét mind öszve hivatá,
Mert az szép nap is már lovait elhajtá,
Oceánium tengerben mert beusztata.

117. Basa táborában magáét szállítá,
Szorgos istrázsáit körüle jártatá,
Ott hált azon éjjel. Mi volt másodnapra,
Azt bizom negyedik rész historiámra,

Jegyzetek a 3. énekhez.

1. *Urísten, Uramísten!* (csodálkozás kifejezése.) - *Ottan*, tüstént. (Elmélkedés.)

4. *Azonban*, akkőzben. - *Krupa vára*, a Zrinyiek erőssége, melyet Musztafa basa a szigeti veszedelem előtt egy évvel elfoglalt.

6. *Vesztég lenned*, meg sem mozdulnod. - *Urad hire nélkül*, urad tudta nélkül. - *Hamis hír*, csalfaság, ámitás. (V. ő. Hallottam, hogy hamis volna a hír, de most látom, hogy igaz. Pesti G.)

7. *Nyomozni*, keresni.

9. *Maga de*, pedig.

10. *Szkender bég*, Siklós parancsnoka. - *Hon*, hol.

11. *Tudod-é*, hiszed-e? - *Kaur*, gyaur. (I. 36. j.)

12. *Éh*, éhes. - *Hóstád*, külsőváros.
13. *Nyilván van*, ismeretes. - *Fejemet kötöm én*, fejemet teszem rá.
14. *Ha hova vagy is*, bárhova van is. - *Hajdú*, lovas. - *Elkapja*, elfogja.
16. *Szerencsétetni*, veszélyeztetni. - *Kerítés*, kerített hely, kert, vár.
18. *Ennek tanácsodnak hire én rajtam lesz*, ezért a dolgodért én leszek felelős, nekem fogják felelőni.
19. *Alkorán* v. *korán*, a muzulmánok vallásos törvénykönyve.
22. *Lá*, lám, nézd. - *Nem lesz módja*, nem lehetséges.
- 21-22. L. *Karnarutics*: Feküdtek Siklós várán kívül, egy cseppet sem ijedve meg semmi beszéd nélkül, ez koboz mellett kiabál, amaz lantját pengeti, mások kardjokkal kérkednek, hogy éles, mint borotva.
25. *Dicséretlen*, dicsőség nélkül, dicstelenül.
26. *Agg szót kovácsolni*, fecsegni, csevegni.
27. *Bátor*, bár, ámbár, jóllehet. - *Udvarolni*, társalogni.
28. *Zofra*, szőnyeg (török szó). - *Szerecsen tészta*, illatszer v. ö. «Szerecsen tésztával a sátort füstölé» (Kónyi).
30. *Tassán*, híres hangszer.
31. *Kaftán*, felöltő.
36. *Turuncs*, narancs. - *Pomagránát*, gránátalma.
39. *Gonoszomhoz*, ellenségemhez.
40. *Világgal*, világi dolgokkal.
42. *Szüvet adni*, bátorítani.
- 40-44. L. *Karnarutics*: Ezer fiatal gyalogot.... választ ki és a kik lovon katonáskodnak, azokból öt százat ad mellékük, hogy menjenek mind Siklóshoz.
44. *Fölszóval*, hangosan.
54. *Nyomra*, nyomukba.
57. *Szágodjunk*, száguldjunk.
61. *Kapdosni*, zsákmányolni.
70. *Szemén*, szemben.
- 72-73. L. *Aeneis* (X. 369):
 Merre, hová társak? magatok s hős tetteitekre
 Fájdalmunk kivívott diadalaira s büszke nevére
 S fő óhajomra, nyomán méltóvá lenni atyámhoz:
 Lábaikba reményt ne helyeztetek....
- L. *Tasso* IX. 47.: Godofréd megállítja a futó keresztyéneket.
78. *Sohun*, sehol.
79. *Hon*, hol, akárhol.
81. *Ezentúl*, rögtön.

82-83. I. *Tasso* (VII. 79, 87, 92): Rájmond Istenhez fohászkodik segedelemért és az Úr meghallgatja, egy angyalt küld segítségére, ki Rájmond oldalára siet láttatlanul.... Argant hiába kerülgeti Rájmondot, az égi lovag mindig elhárítja a veszedelmet.... A sok csapás közt közel érné egy a keresztyén hőst, de az angyal pajzsával felfogja és a kard ketté törik.

83. Csodálatos elem (eposi sajátság).

85. *Dicséret*, dicsőség I. *Aeneis* (X. 776-830): Lausus és Mesentius epizódja.

86. *Olaj bég*, a lovascsapat főnöke.

89. *Adjon hátat*, megforduljon (latinizmus) v. ö. *Dat latus* (Vergil.) - 94-96. I. *Aeneis* X. 523-532:

Kérlek atyád árnyára s fiadra, ki drága reményed,
Éltemet oh kiméld, add vissza fiát az apának, stb.

96. *Elbontotta*, elrontotta.

97-100. I. *Aeneis*: X. 739-44 és *Tasso*: IX. 79-80:

Aeneis: «Most halj meg; rólam végezzen az ég akaratja!»
Igy szól s testéből a gyilkos aczélt kiragadja stb.

Tasso: De Argillan kilesi futását s láncsával lovát leszúrja s a
kegyelemért esdeklő szép ifjút levágja.

110. *Lustos*, nedves.

112. *Adta*, hagyta. - 109-165. I. *Tasso* XX. 140-42: Altamór meghódol a hős dicső nevének, mert méltónak tartja s kincseit is följánlja neki, de Godfréd nem fogadja el, mert nem nyerekedni, hanem verekedni jött Ázsiába.

Összefoglalás.

III. ének: *Első összeütközés Siklósnál.*

1-8. Arszlánt a szultán leteszi s helyébe Musztafa boszniai basát, Boszniába pedig Mehmetet küldi.

9-26. Mehmet útközben Siklósnál táboroz és pedig Skender siklósi bég tanácsa ellenére, nyílt mezőn.

27-39. Mehmet Skender béggel mulat és hallgatja egy apród énekét.

40-85. Zrinyi éjjel Mehmetre üt, táborát megszalasztja, őt magát és fiát Rézmánt pedig megöli.

86-115. A pécsi Olaj bég boszút akar állni, de Zrinyinek megadja magát.

116-117. Zrinyi seregét összeszedi és Siklóson meghál.

Kérdések és feladatok.

1. A török és magyar had szereplésének összehasonlítása.
2. Török szereplők jellemzése.
3. Elmélkedések a III. énekben.
4. Az apród dalának tartalma és alapeszméje.
5. Mi a célja a III. énekben foglalt epizódoknak?

NEGYEDIK ÉNEK.

1. Fut fárad az ember és kap ez világon;
Véli, hogy állandó boldogságot adjon;
Nem hiszi tövéből szerencse szakadjon,
Markában kis édesért száz ürmet adjon.

2. Kit gyakran szerencsétlenség messzi kerül,
Valaha őrá is nagy úzsúrával dül;
Mentül nagyobb hegyen forgó szerencse ül,
Annál nagyobb kárral és sebességgel dül.

3. Örül az szerencse ember esésében;
Azért ő elveszi, teszi csaknem égben;
Hogy gyönyörködhessék nagyobb esésében;
Mint juhász kűsziklán kűnek görgésében.

4. Én tinéktek példát messziről nem adok,
Noha mennyi hajam van, annyit adhatok.
Mehmet basa esetét jól hallottátok;
Ült magasan s hízott, de lá! lehanyatlott.

5. Boldog az, ki jóban el nem bízta magát,
De kész szível várja szerencse forgását;
Mind jön mind gonoszon állhatatlanságát
Látjuk szerencsének, sokféle játékját.

6. Ihon most Zríninek jó szerencséje van.
De még őrajta is ennek hatalma van;
Ma az törökökön nagy győzödelme van;
Holnap vitéz fejét meglátjuk karófán.

7. Örülsz, Zríni Miklós, törököt megveréd,
Nem sokáig talán nagy áron megvennéd,
Hogy ne láttad volna az basát Mehmetet;
Mert halált és romlást csak ez hoz tenéked.

8. De nékem nem szabad ilyeneket szólnom,
Mert az ő szent lelke Istennél van, tudom;
Hogy Szigetvárbán meghal, tudta, tudom;
Azért el nem bízta magát, én gondolom.

9. Mert állhatatlan szerencse ajándékját
Nem más szüvel vette, mint egy piros almát,
Az kit bánat nélkül mindjárt visszaadhat;
Avagy ha nem ad is, tudja hogy megrothad.

10. De talán históriákból mi kiléptünk,
És Sziget veszéséről elfeledköztünk?
Ugy tetszik terhünket avval könnyebbétjük,
Ha arrul szólhatunk, kiben van sok részünk.

11. Szerencse énvelem is gyakorta mulat,
Mind édesset, keserűt mutat egyaránt.
Mulasson bár velem! annyit nem tréfálhat,
Hogy jól ne esmérjem állhatatlan voltát.

12. Azonban az szép nap ő szép harmatjával
Vidámétá világot ékes voltával;
Az éjjelt elűzé szép pirosságával,
Mindennek fényt ada sok különb látattal.

13. Sok hangos trombita akkor megrivada,
Sok haragszavú dob tombolva robbana.
Kiki immár fölült jó vitéz lovára;
Az gyalog rendben áll vitézek módjára.

14. Fölült már Zríni is, áll az sereg előtt,
Sisakján szép strucztoll vér haragos szellőt;
Mellyét födözi vas, és ad néki erőt,
Kezében nagy dárda, s így szóll sereg előtt:

15. «Kit vártunk Istentül, és szübül kívántunk,
Ihon, jó vitézek, most megadta látnunk;
Ihon ellenségünkön jár az mi lábunk,
Látjátok, Istennek irgalma van rajtunk.

16. Vegyük ezt ötöle nagy háladó szüvel,
Szolgáljunk is önéki minden erőnkkel;
Most az mit cselekednünk hagyott ezekkel
Megengedi talán nagyobb ellenséggel.

17. Mi holt társainkat is itten ne hagyjuk,
De érdemek szerint mi temetést adjunk,
Mert ez lesz nekik utolsó ajándékunk:
Ilyen jótétünkért Istentül áldatunk.»

18. Cserei Pál testét ottan lóra tévék;
Osztán az többit is földről mind felvévék.
Két huszan voltanak megholt vitéz testek;
Ezeket fölhevék keresztény vitézek.

19. Vitéz Farkasicsot tévék lecticában,
Mert meg nem holt vala iszonyú csapásban,
De ő csak alig élt, mert feje csontjában
Nincs talán egy is, ki volna ép voltában.

20. Az seregek között ezek hordoztatnak,
Rokoni s társai körülöttök vannak,
Szép vitéz szókkal sebeseket biztatják;
Kötözik sebeit, szánják, és ohajtják.

21. De mind ezek előtt megyen kétszáz lovas,
Mindenik fegyveres, és mindenik tollas;
Fénlik mindeniknél pánczér, sisak s karvas;
Mindeniknek hátán egy haragos farkas.

22. Nem volt egyiknek is kopjája az harczon,
Mert inkább hordozott karabint oldalon;
Most kopját kezében tart, és kopjavason
Mindeniken török fej ráütve vagyon.
23. Kétszáz gyalog osztán ezeket követi;
Minden maga rabját mellette vezeti.
Van kecske mindenén, deli tekinteti,
Vélnéd lába földet hogy nem is illeti.
24. Hat török agának hat lovas az fejét
Hordozván nagy kopján, gyalog után léptet,
Ezek után viszik az Rézmán fegyverét,
Basa Kihájáét és Mehmet basáét.
25. Három párduczbűrös hadnagy megy azután,
Azt az három fejet viszik magas kopján.
Jün pécsi Olaj bég maga ezek után;
Látod hogy haraggal ül most is lóhátán.
26. Osztán tizenhárom török zászló mégyen,
Eztet tizenhárom viszi, gyalog legény,
Osztán az dondár is jün rendelt seregben;
Lobognak az zászlók, vannak nagy örömben.
27. Húsz nagy nyakú teve megyen sereg után,
Az basa sátorát hordozzák az hátán.
Van negyven öszvér is, és bial két hatvan;
Ez mind nyereség volt az siklósi pusztán.
28. Mikor Szigetvárhoz közel érkezének,
Akkor mind megállnak az rendelt seregek,
Együtt hálát adván az élő Istennek,
Háromszor szent nevét hanggal kiálták meg.
29. Zríni vitéz lovárul ottan leszálla,
Az főhadnagyokkal szentházban ballaga,
Ott az nagy Istennek sok hálákat ada,
Mert eztet Istennek ő tulajdonítja.
30. Az szentegyház előtt gyalog puska ropog,
Az bástyán sok ágyú iszonyuan durog;
Füst, kiáltás, együtt magas égben forog;
Talán az égben is hallják ezt angyalok.
31. Az szentegyház előtt egy déván szőnyegre
Az vitéz holttestek renddel vannak téve.
Meglátá jó Zríni az mikor kijüve;
Igy szóla önekik ő keserült szüve:
32. «Micsodás áldással dicsérjelek tiktek,
Ó keresztény módra megholt vitéz testek?
Mi édes hazánkért elfogyott éltetek,
Minket dicsősített ti vitéz véretek.

33. Szübbül kívánhatom, köztetek fekünném,
Ti szerencséteket hogy ne irigyleném,
Mert ültök Istennek ti mostan jobb kezén;
Légyen hát veletek Isten mind örökkén.

34. Talán az az Isten, kinél vigadtok mast,
Hosszabb utat hagyott nékem, és próbálást.
Hiszem nem sokáig ez testem, unalmast,
Itt hagyom, s meglátjuk mennyországban egymást.»

35. Így jó Zríni holt szolgáitól bucsuzék,
Hadnagyival együtt a várban belépék;
Ottan eleiben fia György vitétek,
Melynek az atyjától ily szép szó adaték:

36. «Tanulj, fiam, túlem isteni félelmet,
Tanulj fáradságot s kemény vitézséget:
Mert kell tenéked is követned engemet,
Sokat járnod s fáradnod, veritékezned.»

37. Azonban nagy asztalok megvettetének,
Zríni gróffal vitézek ott leülének,
Vitéz Olaj béget is abbul böcsülének;

38. Zríni vitézeket mind jó szüvel tartja,
Kire köszön jó bort aranyas kupába,
Dicsérvén, viselte hogy jól magát harczban;
Kit szóval apolgat megajándékozván.

39. De mihent jó bor fejeket melegété,
Kiki gondolatját mindent félre tévé,
Némely horvát dávorit nagy torkkal kezdé,
Némely hajdu tánczot fegyverrel szökdöse.

40. Ki dicséri lovát, ki erős fegyverét,
Ki társát, ki magát, ki nyert nyereségét.
Mindnyájan peniglen urok vitézségét
Fönszóval kiáltják és dicsérik ötét.

41. Csak maga Olaj bég szomoru szüvel ül,
Bánatos gondokban feje csaknem őszül;
Sok vitéz szó között csak az ő szüve hül,
Néha nagy bánatjában csak el nem merül.

42. Ily nagy szomorúságát Zríni, hogy látá,
Vitéz Ibrahimot ily szóval szöllétá:
«Lágyíts meg bánatod, vitéz ne bánkódjál;
Mostan te mivelünk bátran egyél, igyál.

43. Az mely Isten téged most rabságra adott,
Módot szabadulásodban magánál hagyott.
Nincsen szomorúságodra néked okod,
Hogy most az szerencse veled így mulatott.

44. Mindent cselekedté ki töléd lehetett,
Isten akaratját mássá nem tehetted.
Nem úgy mint rabomat tartlak én tégedet,
De mint magátul jött vitéz vendégemet.»

45. Felel bég Zríninek, s szemében bátran néz:
«Óh nagy hirű, nagyobb vitézségű vitéz,
Mely meggyőzöttetekre kegyelemmel nézsz;
Örülök, ide hozott szerencse-szélvész.

46. Miért szégyenleném nálad rabságomat,
Ha te reszketteted török birodalmat?
Ha te megcsorbítod mi fényes hódunkat?
Azoknak legnagyobb része vagyok én hát?

47. Vitézségemmel is soha nem kérkedem,
Mert egyedül vitéz mindenható Isten.
Csak alázatosan nagyságodat kérem,
Hogy ilyen raboddal jó kegyelmet tégyen.

48. Hat mázsa ezüstet váltságomért adok;
Úrnak való lovat néked hatot hozok;
Vedd tülem jó neven, kit jó szüvel adok,
Értékemet; ennél mert többet nem tudok.»

49. «Nem kell nekem pénzed (így felelt Zríni bán),
Aranyam, ezüstem mert énnékem több van,
Hanem törökök közt egy vitéz szolgám van,
Annak szabadulását én szívem kíván.

50. Az szolgámat híják Radován vajdának;
Vitézségen kívül semmie nincs annak:
Hidgyed, de hallottam, és az ő sarczának
Nem tesz száma annyit, mint ajánlásodnak.

51. Eztet szabadéts meg, osztán mentté tészlek.»
Itten megcsókolá bég kezét Zríninek,
Mert engedett az úr méltó kérésének,
Erre rabok mindnyájan lének kezesek.

52. Azonban az gyors hír szárnyára felkele,
Sebesebben szélnél s madárnál röpüle;
Hír melynél nincs gonoszb, s mely hamarébb nőne,
Az mely futásában nagyobb erőt venne.

53. Valamerre mégyen, az basa veszését
Ezer trombitával hirdeti, elvesztét.
Nem nyugovék míg nem tölté császár fülét;
Ama nagy császáret, szultán Szulimánét.

54. Szokása szerint is hamisan hirdeté,
Hogy török várakat török mind elveszté,
És hogy Gujlirgi basát Zríni megverte,
Harczról egy sem szaladott, mind megölette.

55. Császár ily rossz hírben igen megütközött,
Mert hallván ezeket ugyan felejtkezött;
De téteti magát, hogy ő nem félemlett,
És az basák előtt mutat bátor szüvet.

56. Nem hiszi basának derekas veszését,
Itélvén Mehmetnek mondhatatlan esztét;
De hamar kiveté szüvéből kétségét,
Mert sebes Iszlán hozá bizonyos hírét.

57. Harczról csak aliglan Siklóstul szaladott,
Hozott magával is derék bizonyoságot,
Mert hegyes kopjavas hátában maradott.
Fején két seb; Iszlán császárnak így szólott:

58. «Uram, ki Oceanum tenger vizével
Határozatod nevedet s az egekkel,
Kivánnám hogy hozzád jühetnék jobb hírrel;
Hogysem az kit kell hoznom kételenséggel.

59. Tajeléri Mehmet, az te vitéz basád
Akarván próbálni üdőtlenül próbát,
Siklósnál megszállította volt táborát,
Elveszté azt, vitéz fiát is, és magát.

60. Az Zríni kardja ezt mind megemésztette,
Nem vélem közölünk sok elkerülhetette;
De végvárakban is oly ijedést vete,
Csaknem pusztán vagyon némely körülette.

61. Én magam csak alig és futva szaladtam;
Bizonynyal az basát s fiát halva láttam,
Pécsi Olaj béget kaur kézben hattam,
Mindent megemésztett az kaur kard, uram.»

62. Császár összehívá mindjárt vezéreket;
Mihent bizonyosan érte ily hireket;
Mond nekik: «Mi máshun nézünk ellenséget,
Addig az horvát bán, nézd, miként ront minket.

63. Mindnyájan csúfságra bizony méltók volnánk,
Ha ezt mi Zríninek mostan elhallgatnánk,
Most kezünkben vagyon mi büntető pálczánk,
Hagyjunk békét ártatlan Egervárának.

64. O, mely nagy büntetést fogok rajtad venni!
Miképpen fogtok véretekkel fizetni!
Te legelőször, vakmerő horvát Zríni,
Fejedd Tajelérit fogod fizetni.

65. Azért, én basáim, mindjárt az hadakat
Visszahivassátok, az kik sebes Dunát,
Én parancsolatomból általusztatták;
Mindjárt vissza zászlókat hozzám fordítsák.»

66. Szokolovics Mehmetnek megparancsolá,
Ez legfőbb s kedvesebb vezére vala;
Hogy Kadileskhernek ezer juhat adna,
Ő Isten nevében sasoknak osztatná.

67. Ezer juhat vágata pusztá mezőben
Kadileskher, s egyet sem hagyta bőrében.
Ez vala szultánnál igen böcsületben,
Mert vala ő főpap és érsek hiteken.

68. Szállá sok sas földre s az barmot ellepé,
Rút horgas orrokkal azt szaggatni kezdé;
Szántalan sok holló károg mindenfelé,
Tolvajkánya, lopóhéja van keverve.

69. De csudát én tinéktek mondok ezennel:
Ihon jön egy nagy sas haragos körmével,
Hasonlít ördögöt feketeségével,
Bialt nagyságával s rettenetességgel.

70. Háromszor kerülé szárnyon az juhokat,
Szárnyait mozgató mint gályavitorlát;
Végre aláfordítá sebes sugarát,
Elkergeté, üzé mind az madarakat.

71. Mikor már egy sem volt, akkor ő leszálla,
Az sok dög között kegyetlenül sétála;
De ő csak egyiket is meg nem kótolá,
De egy sötét folyóben eltűnik vala.

72. Kadileskher ezen igen megijedett;
Tudja jövődjé ennek nem jó lehet.
Igy szólítá meg Szokolovics Mehmetet!
«Hajts meg, uram, hajts meg szómra te füledet.

73. Noha néked nekem sokat nem kell szólnom,
Mert ezt az jövődjöt általérted, tudom;
Menésünket Szigetre nem javallom,
Mert madarak által Isten tiltja, látom.

74. Látod saskesellő mint üzé aprókat,
De még az sem bántá az nyúzott juhokat.
Bizony ez jelenté az császár haragját
Miránk, hogy meg nem veheti Szigetvárát.

75. Űzni fog bennünket erővel ostromnak,
Fogunk futni előtte, mint hollók sasnak;
Magának sem mondhatok jót az császárnak,
Mert elveszténk ködben röpülését sasnak.

76. Mikor Egervárra hamaliát hánytunk,
Ugy mutatta valamint kívántuk magunk;
Egervárban ülni fog az mi császárunk,
Magunk is szerencsésen mindnyájan járunk.»

77. Mindezekon sem ijedt az nagy Szulimán
Mutat bátor orczát Mehmetnek sátorban,
Szüvében nem tudom ha mint szájával van,
De bal jövődöket nevet meggugolván.

78. «Mi úgy cselekedjünk (monda az Mehmetnek)
Mint tudunk legjobban, s mint vitéz emberek;
Többit akaratjára hagyjuk Istennek,
Éhtelen madarak minket nem ijesztnek.

79. De mi számunkra jobb jövődö nem lehet;
Tud'd-e vitéz szolgám, Szokolovics Mehmet,
Miért az sok madár az dögbé nem evett?
Vár keresztény testbül mert hamar jobb étket.

80. Holnap ha Isten egészségünket adja,
Légyen készen mindennek nyeregben lova,
Induljon Istennek szerető tábora:
Vagyon Mahometnek mireánk nagy gondja.»

81. Elnyugvék az szép nap csendessen azonban,
És nem igen sokára lén éjféltájban:
Ilyen nagy történet esék az sátorban
Két fene ló megszabadult egy táborban,

82. Kifutának sátorból nagy harczolással,
Sátor köteleket szaggatnak rugással.
Tipornak már mindent nehéz vas lábokkal,
Az egész tábort fölfutnak gyorsasággal.

83. Kinek fejét nyomják fekvé, kinek hasát,
Rá szaggatják döntik kire a sátorát;
Ki jajgat, ki fegyvert kap, biztatja társát;
Mindnyájan gondolják kaur csalárdságát.

84. Nem tudom melyiktül egy szózat kijöve:
Ha most bán Zríni Miklós jelen lehetne,
,Hitemre mindnyájunkat összekeverne;
Az Isten ne adja hogy Zríni itt lenne!'

85. Iszkender Talizmán hallá Zríni nevét,
Nem hallá szomszédnak az többi beszédét,
Véli bizonyosnak Zríni rajtunk vagyon,
Fut, bújik mindenütt, nem tarthatja szüvét.

86. Kiált török barát: «Zrini rajtunk vagyon,
Láttam szemeimmel; bár minden szaladjon!»
Fut az ki ezt hallja, kevés ki maradjon,
Az ki bátorsággal szabalyához ragadjon.

87. Fölzöndült az tábor, minden felől futnak,
Némelyek egymás közt igen vagdalkoznak,
Esmeretlen népek ha öszvetalálnak.
Kiki maga társát alítja kaurnak.

88. Az ki kaurt kiált, ottan fejét vészik,
Mert bizonynyal kaurnak ötet itélik.
Rettentő kiáltással tábor megtelik,
Embert, lovat, sátort magok közt keverik.

89. Már Murtazán basa kiment az táborbul,
Hogy megnézzé, lássa, történt ez mi okbul.
Vannak harmincz százan ezek mind lovastul,
Kiküldetnek Szokolovics basátul.

90. De már Ajgás basa cirkasok hadnagya,
Mivel rend rajta volt, tábort körüljárja.
Volt tizenhárom száz az ő jó lovassa,
Mikor sötétségben Murtazánt meglátá.

91. Véli hogy ez légyen az kaur csoportja,
Kevés bátor szóval vitézit biztatja,
Az maga csoportját törökre indítja;
Nem kérdez, nem is szól, csak haraggal vágja.

92. Nagy erős dárdával sokat földre vere,
Mert neki mindenik az esmeretlenje.
De nem állhat Ajgásnak senki ellene,
Erős ő maga is, s van vitéz serege.

93. Szalad az Murtazán vissza mind népestül;
Szalad nagy serege nagy-dicséretlenül.
Ajgás az Murtazánt eléri népestül:
Nézi, véli légyen hadnagy kaur közül.

94. Buzogánnyal Murtazánt erősen üté,
Akaratja ellen az földre téríté;
De nem bántja, tüle hogy nyelvet vehetne;
Kötözve egy tűzhöz sietve viteté.

95. Ily zöndülést hallván az Szulimán császár,
Szántalan lovassal az tábor között jár.
Vagyon körülötte sok jó puskás jancsár;
Nézi honnan lehet köztök ily zúrzavar.

96. Zrínitül ő nem fél, mert tudja bizonynyal,
Madár sem jühetne ily hamar szárnyával;
Azért mindent biztat az kit futva talál,
Végre csöndesedvén, egy kis tüznél megáll.

97. Hát ihon Murtazánt hozza Ajgás basa,
Hogy megnézé tüznél ki légyen, akarja,
Szerencsére talált ottan az császárra,
Messziről esmervén császárt, neki szóla:

98. «Im hatalmas császár, Zrínit hozom néked,
Egy bot-ütésemnek eztet köszönheted.»
De Murtazán kiált: „Hát ne bánts engemet;
Török vagyok én is, esmérlek tégedet.”

99. Ajgás Murtazánnak nézi bátran szemét;
Mond: «Bizony nem érdemled az török nevet.»
Ily szókkal oldozá meg kötözött kezét;
Nem meri Murtazán felemelni szemét.

100. Ott Ajgás császárnak mint járt megbeszélé,
Murtazán mint futott, és miként kötözé;
Az törökökben is hogy sokat levere,
Mert nem tudják vala az jelt s nem esméré.

101. Vitéz Ajgás nagy tisztességben marada;
De Murtazán mivel szégyennel szalada,
Az vitézek előtt vala gyalázatban,
Császár visszatére csendesült táborban.

102. Török három ezer elveszté életét,
Mert Ajgás ezeret vága, Murtazánét;
Ki maga futásban szakasztotta fejét,
Kinek puska szaggatta mellyét és fejét.

103. Elég nagy gondja volt az vitéz basáknak,
És még magának is az okos császárnak,
Hogy az fölzöndült népet megcsillapítsák.
Ám nehezen, későre, megcsillapéták.

Jegyzetek a 4. énekhez.

1. *Kap ez világon, szereti a világot. (Elmélkedés 1-3.) - Nem hiszi tövéből szerencse szakad-jon, nem hiszi, hogy a szerencse tövéből kiszakadjon.*

2. *Nagy uzsurával, bőven*

6. Sejtetés, anticipatio. - **6-7.** L. *Aeneis* X. 500-505:

A sorsot s a jövőt nem látja be észszel az ember.
S dolgai jó folytán mértéket tartani nem tud!
Eljő még az idő, hogy Turnus ohajtani fogja,
Vajha ne érte legyen keze Pallast, s meggyűlölendi
E győzelmi napot s a becses diadalmi ragadmányt.

10. Czélzás kora viszonyaira.

12. *Sok különb látattal, különféle látvánnyal.*

13. *Megrivada, megriada. - 13-23. L. Karnarutics:*

A dobokat megverték, a zsákmányt elül vitték
A rabokat, kiket ejtettek, megkötözve vezették,
Sziget felé haladtak lovon, hős dalokat énekelve,
A gyalogok..... kobzon játszva.

19. *Lektikában, gyaloghintóba.*

29. *Sebeseket, sebesülteket. - Ohajtják, siratják.*

21. *Haragos farkas, sötét farkasprém. V. ö. «Báránybőr volt ruhájok, rókával béllelve és farkassal prémezve» (Faludi).*

22. *Karabin*, rövid puska.

23. *Kecse*, köpönyeg.

24. *Aga*, török hadnagy. - 31-34. L. *Tasso* III. 67-70: Gottfréd rejtett fájdalommal, néma arccal szemléli az elesett hőst magas ravatalán. Síralom ne legyen miatta, így szól, mert csak a földön halt meg, élni fog az égben s gyönyörködni fog, mint keresztény szent levante, Isten szemléletében. Nem őt, saját sorsukat siratják..... Kéri tehát a megholt lelkét, legyen segítségükre az égben.

32. *Dicsőített*, dicsőségünkre vált.

38. *Szóval apolgat*, dicsér.

39. *Dávori*, horvát hősdal.

37-39. L. *Karnarutics*: Asztalokat készítettek, mindenféle bort töltöttek kupába... Dalokat énekelve táncolni kezdtek, lantot pengettek stb.

50. *Sarczának száma*, váltságdíjának nagysága.

59. *Üdőtlően*, nem idejében, rosszkor.

66. *Kadileskher*, török főpap, hadbíró.

74-75. *Anticipatio*.

76. *Hamalia*, arabul bűvölő szer; hamaliát hányni, bűvöléssel a jövőt megtudni.

77. *Megguggolván*, kigúnyolván v. ö. Ezeket az atyafiak is ez szerint tanítják, mert az bér-mállást csak megguggolják (Pázmán).

78. *Éhtelen*, nem éhes.

85. *Iszkender Talizmán*, török barát.

87. *Alitja*, véli.

90. *Cirkasok*, cserkeszek. (L. I. é.)

94. *Nyelmet venni*, hirt venni.

Összefoglalás.

IV. ének: *Szolimán elhatározza Sziget ostromát.*

1-11. Elmélkedés a szerencse forgandóságáról.

12-40. Zrinyi halottait és sebesültjeit fölszedvén, nagy zsákmánnyal tér vissza Szigetbe, hol a halottakat eltakarítja és lakomát ül.

41-51. Az elfogott Ibrahim Olaj béget cserében Radován vajdáért szabadon bocsátja.

52-65. Szolimán értesülvén a siklósi vereségről visszahívja Eger felé indult hadait és elhatározza, hogy Sziget ellen indul.

66-80. A főpap baljósata sem képes a dühös szultánt szándékától eltéríteni.

81-94. Éjjel a török táborban két elszabadult ló nagy zavart okoz; a törökök Zrinyi támadásának vélik és egymást öldöklük.

95-103. A bölcs Szolimán lecsillapítja a hadát.

Kérdések és feladatok.

1. Az ének részei és címük.
2. Az énekben előforduló elmélkedések tárgya, főbb gondolatai és alkalmazásuk a viszonyokra.
3. Zrinyi vendégszeretete.
4. Minő jelentősége van az ének végén (81-103) levő episodoknak?
5. Mennyiben függ össze a 4-ik ének szerkezetileg a 3-ikkal s mennyiben viszi előre a cselekvényt?

ÖTÖDIK ÉNEK.

1. Egyfelől Szulimán van nagy készülettel,
Másfelől horvát bán várta gondot visel.
Megtölt szorgos füle már császár hírével,
Hogy jön romlására minden erejével.

2. Áll rettenthetlenül Zríni nagy gondokon,
Mint nagytoronyos kúsziklák magas Késmárkon;
Héába küszködnek nagy szelek azokon,
Erejeket vesztik heában ostromon:

3. Úgy Zrínit nem ijesztheti gond sem rettentés,
Ha Atlás leromlik, ha az nagy ég leés;
Mert állhatatosra az félelem nem és,
Az ki igaz ügygyel s jó szüvel fegyveres.

4. Hadnagyokat, vajdákat előhivatá,
Az vitézlő rendöt mind elől állatá.
Mikor együtt lenni őket mind meglátá,
Ily szókkal hozzájuk bölcs száját megnyitá:

5. «Nem véletlen dolgot szerencse ránk készít,
Nem teszi váratlanul ránk az kit épít.
Kit nagy szüvel vártunk, vitézek vagyon itt
Had, fegyver előttünk, melyet pogány készít.

6. Hatalmas török császár szultán Szulimán
Húzza ránk haragját, mint dühös oroszlán,
Minket elveszteni és rontani kíván;
Vagyon reménysége számtalan sok hadán.

7. Minden reménysége az sereg sokaság,
Hatalma, ereje számtalan jancsárság.
Biztatja veszélyünkre sok számu lovasság,
Sok világszegletről öszvegyült pogányság,

8. Esztelen ki veti ilyből reménységét,
Utoljának tartja az Isten kegyelmét;
Elrontja haraggal Isten reménységét,
Lovassát, gyalogját, s röttentő fegyverét.

9. Ezért ő Pharahot rontá keménységgel,
Góliátot meggyalázá egy gyermekkel,
Philisteusokat rettenetességgel,
Bontó pogányokat bosszuálló szüvel.

10. De irgalmat is tett alázatos szüvel,
Az ki csak őbenne vagyon reménységgel.
Ezért tett irgalmat az zsidó népekkel,
Sok szent királyokkal és Dávid gyermekkel.

11. Ime nem rövidült meg keze az Úrnak,
Kegyelmes fülei be nem dugattattak.
Hányszor mi magunkra ez Isten irgalmát
Láttuk, s tapasztaltuk számos ajándékját.

12. Azon ellenséggel mi harcolni fogunk,
Kit sokszor előttünk mint barmot hajtottunk;
Fegyvereket, tisztességeket elvontuk,
Isten irgalmából sokszor elrontottuk.

13. Nem gondolhatjuk azt, hatalmas vitézek,
Hogy az mi kezeink, bár készek s kemények,
Véghez ily rettenetes próbákat vittek,
Melyekért tisztelnek minket az emberek:

14. Nagyobb erő volt az, mert az nagy Isten volt,
Az ki miérettünk hatalommal harcolt,
Kezünknek erőt, szívünknek bátorságot
Csinált, és az pogánytul elvette aztot.

15. Ihon mit cselekedett értünk Siklósnál
Az kegyelmes Isten számtalan tatárral;
Mint az terhes folyhő jött ránk sokasággal,
Minket kész prédának tartott ő magánál:

16. Az Isten azoknak elrontá rendeket,
Megtompítá nagy szívöket s fegyvereket,
Azért nem akarának várni bennünket,
Vágtunk le öbennek kétszer két ezeret.

17. Vér s fáradság nélkül megvevénk Ulámát,
Mely nagy dühösséggel ránk hozá nagy hadát,
De ott hagyta Ulmán számtalan sok prédát,
Ott hagyta sok agát, s Gyáfert, maga fiát.

18. Most is babocsai Rinya török vértül
Meleg és fejrlik mező sok holttesttül,
Budai török is futott, mint por széltül,
Előttünk, mert Isten volt fegyverünk körül.

19. Mely aczélos paizs tartott meg magamat,
Mikor Babocsáról ellövék lovamat
Ágyubul, s másodszor fejembül tollamat
Elszaggatták; közel láttam halálomat.

20. Ihon csak nem régen nem látánk-e csudát,
Mikor Isten kezünkben adá Korotnát?
Nem váránk ágyutul falának romlását,
Illetetlen megvévénk erős küfalát.

21. Arszlán Jahiogli elfuta előttünk,
Nem meré megvárni hadverő fegyverünk,
Mert tudta, hogy nagy Isten vagyon mivelünk;
Azért őket akkor untig vágtuk s öltük.

22. Az siklósi mezőn Tajeléri Mehmet
Ott veszté táborát, fiát és életét;
Alig volt talám egy, az ki hírt vihetett
Az török császárnak, mert többi elveszett.

23. Előbb elfogy éltem, oh erős vitézek,
Hogysem kimondhassam kegyelmét Istennek.
Most sem hágy el nagy hatalmu keze tiktek:
Ti is ő szent nevéjért serénykedjete.

24. Mindenfelől ránk néz az nagy keresztyénség,
Mi vitéz kezünkön van minden reménység;
Soha még mireánk nem jutott szégyenség;
Azért rakva hirünkkel föld, tenger és ég.

25. Mostan megnevelnünk kell az mi hirünket,
Avagy tisztességgel végeznünk éltünket;
El nem rontja üdő cselekedetünket,
Valamig világ lesz, és lát ember eget.

26. Az is minekünk nagy tisztességünkre van,
Hogy maga ellenségünk szultán Szulimán;
Kit mi ha meggyőzünk, mint reménységünk van,
Világbiró császárt meggyőztük az harczban.

27. Harczolnunk peniglen nem akarmi okért
Kell, hanem keresztény szerelmes hazánkért,
Urunkért, feleségünkért, gyermekinkért,
Magunk tisztességéért és életünkért.

28. Előbb halva lássa pogány eb testünket,
Hogysem elveszessük megszámlált kéncsünket,
Hogysem ő pórázon hordozzon bennünket,
Szabadságunkkal együtt rontván hirünket.

29. Arra fogja vetni minden mesterségét,
Hogy mint bolondokat hittet csaljon minket,
Bolond az ki török szavának ád hitelt,
Mert várával együtt elveszti életét.

30. Ám vitéz Amadi erős Visegrádát
Megadá töröknek nagy szomjuság miát,
Éltével fizete s későn báná dolgát.
Így vitéz Losonczi adá Tömösvárát.

31. Megadá Losonczi nagy kételenséggel
Tömösvárnak falait, együgyü szüvel:
De gyorsan megfizete kedves éltével,
És minden vitézinek elveszésével.

32. Nincs mit hinnünk nekünk az török császárnak,
Mert nem lén embere megesküdt szavának;
Mert nem adá Budát az király fiának,
De nagy hitetlenül megtartá magának.

33. De hogy adna hitet kinek hiti nincsen?
Töröknek hogy hinnénk, ki hazud mindenben?
Minekük meghalnunk kell ebben az helyben,
Avagy meg kell győznünk, bízván Istenünkben.

34. Ez a hely s ez az vár légyen dicsőségünk,
Avagy madár gyomra mí koporsóhelyünk.
Mindenképen emberek s vitézik legyünk,
Úgy marad meg örökkén az mi szép hirünk?

35. Fejem fennálltaig lészek én veletek,
Esküszem seregek élő Istenének!
Kivánom hogy ti is így cselekedjete,
Éles szablyát kézben tartván esküdjete.»

36. Vitéz Zríni szavával megbátorodtak,
Az egész szigetvári vitéz levették
Előtte megrendelt seregben állottak,
Mezételen fegyvert kezekben tartottak.

37. Mint mikor a főlshél Késmárkbul kiszakad,
Ama sűrű fenyős erdő közben akad,
Támaszt zugást nagyot, nem reked s nem lankad,
Hajol előtte lágy, és kemény ág szakad;

38. Ilyen nagy zöndülés esék öközikbe,
Mert fölforr az haragos vér mindenikbe,
Kivánja mindenik ellenség vérébe
Hamar kezét fössthesse, és az szüvébe.

39. Ott Farkasics Péter (mert meggyógyult vala
Abbul az csapásbul, kit Rahmattul nyert vala)
Szablyát hüvelyéből gróf előtt kirántá,
Az egekben nézve így esküszik vala:

40. «Halld meg te, igaz Isten, én beszédemet,
És te, oh vitéz gróf, én esküvésemet!
Hazámért kéméllem hogyha életemet,
Ha vigan nem ontom, a hol köll, véretem;

41. Hogyha, meddig élek, elhagyom uramat,
Vagy gondolok az hely ellen praktikákat:
Isten, bosszuálló köveddel magamat
Üss meg, és lelkemet vesd pokolban hanyatt.»

42. Volt Farkasics Zríninek főkapitánya,
Ő serege kétszáz harminczkettő vala,
Mindeniknek pánczér, karvas és sisakja;
Minnyájan főlshóval így esküsznek vala.

43. Mihánt félre állá az vitéz kapitány,
Jó százötven karddal Novákovics Iván.
Haragos tigrisnek vagyon bőr az hátán,
Kegyetlen sastoll van szegezve paizsán.

44. Novák Debeljáknak nemzetiből való,
Cselekedeteivel is bizony hasomló,
Török lába alatt sokszor török zászló,
Hevert őalatta sok török, sok holt ló.

45. Száz meztelen szablyát Dandó hoz ezután,
Maga van előttök, jár mint egy oroszlán;
Ez is úgy esküvék, félre álla osztán;
Utána érkezék százzal Orsics István.

46. Ennél nem szülhetett anya merészebbet,
Erős testtel bíró, sem természetesebbet,
Azt tudnád, hogy Mars jár mikor látod őtet,
Sokszor szemeivel törököt kergetett.

47. Jün Szecsődi Máté nagy tarka kecsével
Befödözve magát, és pánczér fegyverrel;
Nagy meztelen pallost tart erős kezével;
Megesküvék ez is, száz erős legénynyel.

48. Hát Alapi Gáspár négy ötven szablyával
Jün; van befödözve párducznak hátával;
Vitéz módra ékes szép daru tollakkal,
Bővölkedik vitézséggel s okossággal.

49. Jüszsz te is, kegyetlen Radován Andrián,
Mert urad kiváltott az Olaj bég sarczán.
Higgyétek nem fenébb ennél az oroszlán,
Mikor török seregben keveredve van.

50. Küldött már hatszázat törököt pokolban,
De még küld ezeret, van olyan szándékban.
Száz seb vagyon testén, melyet nyert harczokban;
Nem régen legtöbbet, hogy esék fogságban.

51. Ihon Stipán Golemi rettentő testtel
Lépik, mint egy halom rettenetességgel;
De ennek nem árthatni soha fegyverrel,
Mert keményebb bőre vasnál s kemény kúnél.

52. Ím Bata Péter is deli öltözettel
Jün együtt haragos Patatics Péterrel.
Papratovics Farkas jün könnyü testével;
Ez mindenik vala száz száz jó legénynyel.

53. Maga Kobács Miklós kétszáz legényt vezet,
Mert hadnagy Cserei Pál társa elveszett.
Bizony ezeret is ez méltán vezethet,
Mert ravaszabb nálánál hadban nem lehet.

54. Jün Balázs deák is nagy Győri Mátyással,
Medvei Benedek hatalmas Bikával,
Mondom, bizony hatalmas Bika Andrással,
Ki lovat s törököt öl csak egy csapással.

55. Geréczi Berta is ötven legényt vezet,
Mert többi Olaj bég keze miatt veszett.
Maga is Geréczi fején sebesedett
Legutolsó harczon, kiben basa veszett.

56. Juranics Lőrincz is zászlótartó vala,
De nem régen történt vajdája halála,
Azért érdeméért tevék most vajdává,
Mert sok vitézségét harczon mutatá.

57. Ifiu Juranics, melynél szebb ifiat
Soha az nap szeme világon nem láthat,
Vezet maga után ez két ötven szablyát
És Ostronyi Péter utánna más százat.

58. Hoz Horvát Radivoj száz legényt ezután,
Eztet százzal követi Bajoni Iván;
Guszics András százzal az ő nyomába van;
Ez megtartá Zrínvárat töröktől bátran.

59. Ihon Deli Vid is, törökök ostora,
(Mert tanítja, őket gyakor szaladásra),
Jün maga ez utól, hatalmas leventá;
Véle jün haragos ötször ötven szablya.

60. Kevés hasomlitanom ezt oroszlánnyhoz,
Mert hasomló hadverő haragos Márshoz.
Látszik az szemén is, hogy halált s lángot hoz,
Ez négy ölnyi vas dárdát kezében hordoz.

61. Selyem pánczér ünggel öltöztette testét;
Nagy nyusztbőr kápával befödözte fejét,
Azon kerecsen szárny mutatja szépséget;
Egy nagy nehéz paizs sulyosítja kezét.

62. Nagy mamuz az lábán kemény földet szántja,
Kemény fringia-kard oldalát támasztja.
Ez volt szigeti leventáknak virágja;
Bölcs, erős, gyors, haragos, mikor akarja.

68. Ezek mind esküvének szigeti grófnak,
Hogy véle az várban meghalni akarnak,
És hogy ömellőle holtig el nem állnak,
Hanem hívek lesznek néki s az országnak.

64. Mustrát elvégezvén szorgalmatos Zríni,
Várnak állapotját kezdé látogatni,
Ágyúkat bástyákra rendel felhuzatni,
Fegyvert vitézeknek és port osztogatni.

65. Mindenféle prófontot, hadi szerszámot,
Bort, kenyeret és húst, és elegendő sót,
Sok kapát, lajtorját, mindenféle ásót,
Tüzes mesterséget, főcskendő tűzoltót.

66. Sok deszkát, taligát, és égni való fát,
Salétrumot, kénkút s égett mogyorófát,
Sok kemény tölgyfából temérdek gerendát;
Egy szóval az mi kell várnak, mindent hozat.

67. Meghagyá azután, senki ellenséggel
Beszélni ne merjen, az pogány törökkel;
Mert ha találtatik megfizet fejével,
És nem leszen néki semmi kegyelemmel.

68. Istrázsákat osztán körül az palánknak,
Hogy mind éjjel nappal eztet renddel járják,
Futnak, szorgoskodnak az sok vitéz vajdák,
Magok személyek szerint várat vigyázzák.

69. Mikor mind ezeket Zríni vivé rendben,
Mikor hivatalját tudja immár minden,
Tartozása szerént ír egy levélben
Magyarországi királynak ilyenképen:

70. «Vagyon immár két heti, felséges uram,
Hogy az török császár készíti kardját rám.
Bizonyos emberimtül eztet hallottam;
Azért felségednek ezt tudtára adtam.

71. Az mint lehetett is, készültem mindennel,
Vitéz szolgálímmal, mindenmód fegyverrel,
Szorgos vigyázással, és minden jó renddel:
Vége szerencsének de vagyon Istennél.

72. Irhatom bizonynyal aztot felségednek,
Hogy provideáltam Sziget szükségének.
Ha kézbül maradást rendelt Isten ennek,
Ez tartja meg, az mely ír te felségednek.

73. De félek, más véget tett Isten ez várnak,
És az várral együtt az te hű szolgáltnak,
Mint fővénynek mondják mert számát pogánynak.
Azért csak küvel is itt beburíthatnak.

74. De csak az te fejed legyen egészségben,
Örömet meghalok én ebben Szigetben.
Kérem felségedet, hogy emlékezetben
Fiaim legyenek nálad s kegyelemben.

75. Mostan én örökkén bucsuzom tetüled,
Mert tudom nem látom soha fölségedet.
Azért ki teremté földet és az eget,
Az az mindenható Isten légyen veled.»

76. Elvégezvén levelét bepecsételé,
Osztán fiát Györgyöt szépen megölelé.
Okosan röviden néki így beszélle;
Az gyermek atyja szavát igen fülelé.

77. «Fiam, én utolszor most látlak tégedet,
És azért is áldom az én Istenemet,
Hogy hallanod hadta végső beszédemet;
Halld meg, fiam kérlek, az én intésemet.

78. Ihon uraságban hagylak én tégedet,
Karddal bővítettem az te értékedet;
Mindened lesz, tanulj isteni félelmet,
Isten megneveli minden szerencsédet.

79. Tanulj éntülem is nehéz vitézséget,
Tanulj fáradságot s hazádhoz hűséget.
Tanulj tülem jóságos cselekedetet,
Mástól penig szerencsét s annak gyümölcsét.

80. Én már éltem eleget, láttam gonoszt s jót,
Már meg is úntam heábanvalóságot:
Mert láttam mindenkor, kit az világ adott
Egy kézzel, kettővel mindjárt vissza rántott.

81. Nem láttam semmi jót, kiben megnyughatnám,
Nem találtam nyugovást, kiben bízhatnám;
Csak néked, Jehova, az mikor szolgáltam,
Akkor megelégedtem és megnyugodtam.

82. Fiam, annak szolgálj és járj azon úton,
Kit fia Istennek rendelt ez világon;
Ez ad néked erőt az török pogányon,
Ez ad jó szerencsét ezen ez világon.

83. Osztán emlékezzél az én sok próbámról,
Ne légy, mint elfajzott galamb kemény sastul.
Karddal te keressed hiredet pogánytul;
Mondhassák igazán fajzottál Zrínitül.

84. Én égben az Istent imádom éretted,
Hogy bővítse mindenkor az te erődet;
Adja hogy szolgálhass néki kedve szerint,
És hogy sok üdőre mennyben láss engemet.

85. Ezt az leveletem vidd gyorsan királyhoz,
Tudhasson idején készülni az hadhoz,
És nyúlni jó móddal az ország dolgához,
Mert sietséggel jön Szulimán az várhoz.»

86.««Kemény szívű atyám, mit kegyetlenkedel?
(Igy ifjú Zríni az nagy bánnak felel)
Engemet magadtul kergetni akarsz el,
Hogy tüled elváljak örökös idővel?

87. Nem így fia sasnak én igaz sas lések;
Hanem elfajzott veszteni való kölök,
Ha én halál előtt oly igen félemlék,
Kit víg szűvel keressz, én aztot kerüljek?

88. Valamely szerencsét rendelt Isten néked,
Méltó, hogy ugyanaz hordozzon engemet;
Bujásommal ne gyaláztasd nagy nevedet;
De kinek tartsam hát megúnt életemet?

89. Ez-é az vitézség, kire tanítsz engem,
Hogy az első próbám elbujásom legyen,
Nagy atyának rossz fiát minden nevéssen?
Ah, ne adja aztot az jó Isten érnem!

90. Uram, vagy engemet hagyj meg itt magaddal
Vagy hogy végzem életemet magam kardjával.
Elfogyjon Zríni név előbb nagy csudával,
Hogy sem csak egyik is éljen gyalázattal.»»

91. De atyja így felele okos elmével:
«Oh nagy szívű gyermek, s teli bölcseséggel!
Mennyire bővölködöl te keménységgel,
Annyira tüzedet illik oltanom el.

92. Édes tisztességnek az ő gondolatja,
S némely magát örömet avál csalatja,
Kevés ki igazán ezt alkalmaztatja,
Az ki jót jó hírrel öszve csinálhatja;

93. Elragadt tégedet vakmerő bátorság,
Mint szélkül hajtatik az ingadozó ág,
Lészen oly üdő is hogy benned vidámság
Úgy fog tündöklenni, mint kertben szép virág.

94. Nem jó üdőtlenül virágot szaggatni,
Nem dicséretes néked halált kívánni
Most mikor senkinek nem tudnál használni
Haláloddal, tartozol élni s szolgálni.

95. Nem mienk az lélek, hanem az Istené,
Te fogsz-é kedvedre sáfárkodni véle?
Tarts meg, fiam, magadat nagyobb szükségre,
S szegény romlott hazánknak jobb üdéjére.

96. Szükség, hogy én itten végezzem napomat,
Mert Isten rendelte itt végső órát,
Most utolszor mutatnom kell mi voltomat;
Kövessed, mikor kell, te is nagy próbámat.»

Jegyzetek az 5. énekhez.

2. *Késmárk*, szepesi város; Zrínyi mindig a Tátrát érti rajta (V. ö. V. 37, továbbá «A vadász» cz. idylljében a 12. és 39. verssz., «Violához» címűben a 10., «Orpheus keservében» pedig a 16.)

3. *Atlas*, a görög mythologia szerint egy titán, mely az Olymposzt ostromolta, s ezért büntetésül a földtekét kell tartania.

12. *L. Karnarutics*: Ti sok török csapatot megvertetek és azok népét rabságba hurczoltátok, ti sok török sereget elhajtottatok, basákat és bégeket megöltetek,

15. Siklós alatt Alapi Gáspár és Kovács Miklós 1566. jan. 17. megverték a törököt.
17. *Ulama pasa* veresége 1553-ban történt Nagy-Kemlec mellett, a hol Zrinyi nagy zsákmányt szerzett a boszniai pasától. - *Gyáfert* vagy Dráfer 1552-ben Veszprém parancsnoka.
18. A babocsai harcz 1556-ban történik. - *Rinya*, folyó Somogyban.
20. *Korotna* horvátországi vár elfoglalása 1556-ban történt.
21. *Arszlán* Jahja basának volt fia s azért nevezték Jahjaoglunak vagy Jahioglinak, 1562-ben szenvedett vereséget.
29. Elmélkedés a török hitetlenségről. (L. III. é.)
39. *Amadi* v. Amadé Péter, Visegrád parancsnoka, ki 1544-ben várát feladta. - *Losonczy* Temesvárt 1552-ben éhség miatt adta fel szabad elvonulás feltétele mellett, de a törökök felkoncizolták őket.
32. Czélzás Buda várának ravasz bevételére, 35. l. Karnarutiç.
37. Késmárk (l. 2. v.)
- 39-62. Seregszámla Istvánffi nyomán.
39. *Farkasits Péter* (l. III. 69).
41. *Praktika*, csíny, fondorlat.
43. *Novákovics Iván*, szigeti lovashadnagy (l. X. 15. v.).
44. *Debelják*, horvát hős.
45. *Dandó Ferencz* (l. VI. 63, VII. 79, X. 47 és 93), ki később Radovánnal kitör a törökre és halálát leli az Almás vizénél. - *Orsics István* (l. XV. 72).
47. *Szezsődi Máté*, kinek a török 2 lábát lelőtte és midőn a külső várt elfoglalta, fejét vette, családját pedig rabságba hurczolta.
48. *Alapi Gáspár* Zrinyi rokona, ki őt halála esetére Sziget kapitányává tette. Sziget ostrománál életben maradt s 1572-ben szlavoniai bánná lett. Meghalt 1584-ben. (L. X. 85.)
49. *Radován Andrián* nevét a költő Karnarutiçtól vette (L. V. 45 v. továbbá IV. 50 és X. 14-43.)
52. *Stipán Golémi*, Golémi István, magyar vitéz (l. VII. 57-59, X. 85.) Ezt csak a Zrinyiászból ismerjük.
52. *Bata Péter* (Batavárosi Péter) az ostrom 17. napján esett el (l. XV. 70). - *Patatics Péter* lovashadnagy, ki Zrinyi mellett már 1556 óta harczolt és Korotna várának (l. V. 20. jegyzet) vívásánál első volt a sánczon. - *Papratovics Farkas* részt vett a siklósi harczban is és Zrinyi oldalán esett el.
53. *Kobács* (Kovács) *Miklós* lovashadnagy, ki szintén résztvett Alapival a siklósi harczban. - *Cserei Pál*, a történetíró Cserei Mihály öse (L. VI. 93, 97, IV. 18).
54. *Balázs deák*, ki későbbben a város ostrománál elesik (V. 25). - *Medvei Benedek* (Medve Bencze), kit később a jancsárok, mikor a várfalat aláásták, horoggal kihúztak és lefejezték (X. 24).
55. *Geréczi Berta* (Bertalan), ki ifjkorában török fogságba jutott, de később kiszabadult és többször harczolt a török ellen.
56. *Juranits Lőrincz* kapitány (l. VII. 66). - *Ostroni Péter* betegágyon halt meg az ostrom alatt (l. X. 25).
58. *Radivoj*, ki Juranicscsal át akart menni a török táboron (l. VII. 65, IX. 15-76). - *Bajoni Iván*, Pethő krónikája szerint Imre, Zrinyi oldalán esett el. - *Guszits András* (l. VIII. 82).

59. *Deli Vid*, Zrinyi kedveltje s utána legnagyobb hős a magyarok közt, történelmileg ismeretlen. Istvánffy több Deli nevű vitézről tesz említést; egyik Deli István, ki 1532-ben Perényi Péter kíséretében ment Mohács alá, hőiesen küzdve elesett; egy másik Deli Pál 1537-ben Murad boszniai pasa fogságába került s ott ki is végeztetett; egy harmadik Deli Tódor 1565-ben Novinak, Zrinyi egyik várának védője volt, Szokoli Musztafa, boszniai bég ellenében. Ennek a Deli-családnak lehetett Deli Vid is egyik tagja. - *Utól*, mögül.

61. *Kerecsen*, sólyom.

62. *Mamusz*, sarkantyú. - *Fringia*, széles magyar kard. 63-64. l. Karnarutiç.

64. *Mustra*, hadiszemle.

67-68. l. Karnarutiç.

68. *Istrázsákat*, őrszemeket. - L. *Karnarutics*: Azután fegyveresen előjöttek és a falhoz mentek. Éjjel és nappal ott álltak, nem mentek haza, ott aludtak és ott étkeztek.

72. *Providealtam*, gondoskodtam. - *Ez tartja meg*, t. i. ez a kéz.

76-83. L. *Aeneis* XII. 433-80.

92. Édes a tisztesség gondolata és sokan elengedik magukat ettől örömet csábítani, de kevés, a ki ezt igazán alkalmazza s a dicsőséget hasznos tettel kapcsolja össze.

Összefoglalás.

V. ének: *Zrinyi előkészületei.*

1-35. Zrinyi összehívja hadait, buzdítja őket a vár védelmére s felszólítja őket az esküre.

36-63. Az egyes hadak felesküsznek (seregszámla).

64-68. A hadiszerek felsorolása.

69-78. Zrinyi levele a királyhoz.

76-96. Zrinyi búcsúja fiától.

Kérdések és feladatok.

1. Zrinyi beszéde prózában.
2. Minő példákat említ fel Zrinyi a katonák buzdítására?
3. A vezérek és hadak összeszámlálása? (Az 54. verssz. vezéreit 50-50 katonával számítva.)
4. Zrinyi levele a királyhoz.
5. Miért kellett Zrinyi fiának életben maradnia? Nem áll-e ez ellentétben a hős jellemével? (L. II. 79-86.)
6. Miféle erényekre buzdította Zrinyi fiát, Györgyöt?
7. Mennyiben követi ez énekben Zrinyi Istvánffit és miben tér el tőle?
8. Az ének részei és címük.

HATODIK ÉNEK.

1. Szulimán Harsánhoz már érkezett vala,
Harmadnap táborát ott megnyugasztalá.
Onnan követeket magátul bocsáta,
Kik menjenek Zrínihez Sziget várába.

2. Halul bég volt neve az egyik követnek,
Ez fia volt kajeri gondviselőnek,
Mondom, Orchamusnak, Mahomet vérének,
Mely Egyiptom pusztán Szinántul öleték.

3. Vala igen okos Halul bég beszédben,
Oly szépen folyt szava mintha kevert mézben
Volna, s az másiknál magát csendesebben
Viselte is magát, és sokkal bölcsebben.

4. Az másik, Demirhám, volt Arábiából;
De tetszik mint egy vad pusztá Libyából,
Vakmerő, kegyetlen nem lehet ily sohul;
Minden igazságát veti csak szablyából.

5. Ennél vadabbat az föld sem teremthetne,
Bár ha újabb boszuval óriást szülne,
Az ki az nagy egekkel hegyekre lűne;
De még is vadabb Demirhámnál nem lenne.

6. Ez szerecsen hadnak kapitánya vala,
Ötödik részének, s igen erős vala,
Ezt csak ijesztésért császár küldte vala,
Mert az követséghez ő semmit nem tudá.

7. No ezek Szigetvárhoz elindulának.
Mikor osztán kapukhoz közel jutának,
Egy ágyu-lövésnyire ők leszállának,
Fegyvert szolgálknál ottan elhagyának.

8. Zríni öszvehívá mind a vitézeket,
Mert már régen hallotta az követeket;
Piaczon hallgatá meg az követeket;
Maga körül állítá az vitézeket.

9. Demirhám nem igen böcsüllé meg őket,
Mintha nem gondolna látni vitézeket;
De Halul mellyére tévé az két kezét,
Alázatossággal monda, hajtván fejét:

10. «Oh Jézus hitin valóknak szép csillaga,
Oh, ily vitézeknek érdemes hadnagya,
Egyedül! mely ország próbádat nem tudja?
Mely világrész vitézségedet tagadja?

11. Hon az meleg hajnal pirosan feltetszik,
Hon az sötét estve tengerben enyészik,
Hon az éjszaktenger magában küszködik,
Híred mindenütt van, s mint nap úgy tündöklük.

12. Csudául mi halljuk nagy vitézségedet
Mindnyájan, urunk is az te jó híredet
Szereti hallani, cselekedetedet,
Szeret magadat is, ha nem is hitedet.

13. Ilyen méltó oktul ő megindéttatott,
Hogy küldjön általunk néked barátságot,
S hogy ebben láthasson ő állandóságot,
Izent néked tülünk képes kívánságot.

14. Ű kívánsága ez: Ez várat kezében
Adjad, és ne bizzál nagy keménységedben,
Haszontalan harag, az ki nincs erőben;
Esztelen ki kíván az mi lehetetlen.

15. Császár nem kívánja az te szép váradat,
Hogy aval nevelje maga gazdagságát;
Mert az ki világnak birja nagy határát,
Nem kívánhat szüve kűbül egy kis várat.

16. De tudnod kell néked az mi fátumunkat,
Az Istennek elszánt igaz akaratját,
Minékünk ő adja az szép arany almát,
Meg is fényesíti mint napot holdunkat.

17. Azért az hatalmas szultán megindult mast,
Isten akaratját viszi végben bizvást,
Ne adja Isten azt, hogy te meggondolhasd,
Hogy te Isten kedvét kézzel megtartóztasd.

18. Oh boldog bölcs Thamma, Kazul Bas nagy ura,
Békeséget császártul mert kérni tuda,
Idején s eszessen magát megalázta,
Mostan nagy Perzsát békeségben birja.

19. Lusitanusokat tartom okosaknak,
Mert az fátum ellen lám ők nem harcolnak.
Lám az franczúzok is boldogságban vannak,
Te penig hanyad része lehetsz azoknak?

20. Ha bölcs vagy, szükségbűl tehetsz magadnak jót,
Nagyobbtul magadra nem csinálsz haragot,
Alázd meg magadat, add meg ezt az várat,
Melyet semmiképen többől meg nem tarthatsz.

21. Nem kértetik tőled ingyen ez az vár;
Hol nagy haszon vagyon, nem látszik kicsiny kár;
Valamit te kérhetsz, azt Szulimán császár
Örömet engedi, elhigyjed nékem bár.

- 22.** Vezérséget tüle kérj, hogyha nem hiszed,
De tudom, hitűnkre nem vonsz az te szüved.
Megbocsásd, így szólok, mert keresztyéneket
Minden tartja tormában esett feregnek.
- 23.** Kérj hát tüle sok pénzt és gazdag kincseket,
Nem találsz őbenne semmi fösvenységet.
Avagy kérjed tüle ez várat, Szigetet,
Hogyha te ok nélkül oly igen szereted.
- 24.** Elhittem, tetűled aztot ő sem tiltja;
De uraság jeleért most azt kívánja,
Hogy hada bejűjön, s valamely hadnagya
Aztot te kezedben hagyásából adja.
- 25.** Különben, jó Zríni, hogyha cselekeszel,
Váradat s szolgálodat bizony vesztel el;
De semmi ez, életed az jó hireddel
Szigetvár hamujában temetődik el.
- 26.** Talán van, ki biztat téged, füst azokkal
Kever jó híredet bele csalárdssággal:
De az léssen első ki szégyenvallással
Szükségnek idején elárul futással.
- 27.** Csiklandós szók ezek, és mind esztelenek!
Ki fogja tartani aztot vitézségnek,
Egynihány hogy állott ellent százezernek,
Minden fogja nevezni vakmerőségnek.
- 28.** Talán esküvése tartóztat tégedet,
Kit német császárnak békeségben tettet?
De lelkieméret mostan mentté tehet,
Senki nem tartozik tenni lehetetlent.
- 29.** Bízol-é németben, te okos horvát bán,
Hogy hamar segítséget küld neked talán?
Német, mely tégedet az föld alatt kíván
Lenni, segítséget hoz kárával talán?
- 30.** Ki nem esmérheti német barátságát?
Leginkább magyarhoz gonosz akaratját?
Hogy gyűlöli német az magyar katonát,
Ha akarod, adok néked ezer példát.
- 31.** De bár az úgy légyen, eljűjön az német,
Rákháton tinéktek hoz ő segítséget,
Elvesztitek akkor kedves éltetőket,
S ők török kezében találják Szigetet.
- 32.** Uram, hogy én néked megmondjam egy szóval,
Nagy dolgokat kis üdőben te csinálál,
Országos hadakat vesztéig rontottál,
Kúvákat vettél, és el is bontottál.

33. Van már legmagasabban az te jó hired;
Nincsen már hely, az hová feljebb vihessed,
Csak azon mesterkedjél hogy azt őrizzed,
Arról sikos helyről, hol van, el ne ejtsed.

34. Futnod már kell néked szerencse próbáját,
Az ki szakaszthatja jó hirednek nyakát,
Futnod, uram, néked kell méltán az hadat,
Az ki minden órán különben változhat.

35. Ne légyen fejedben az a bizodalom,
Hogy az kit egyenként te meggyőztél harczon,
Meggyőzhesd te mostan hol vannak mindnyájan,
Mely Isten rendiből várad alatt vagyon.

36. Ezt szultán Szulimán, mivel szeret téged,
Izente általunk, vitéz Zríni, néked.
Ihon jön maga is; egy millió népet
Hoz el romlásodra, ha szavát megveted.»

37. Itt hallgata Halul. És esék zsibolygás
Az erős vitézek közt, és zúgolódás.
Jól esméri Halul, hogy nekik unalmas
Az ilyen követség és az vármegadás.

38. Horvát bán megnéze az sok jó vitézét,
Osztan követekre fordítá az szemét;
Minnyájan hallgatnak, várják bán tetszését;
Ő nagy méltósággal elkezdé beszédét:

39. «Jó követ, okossan nekünk megbeszéléd,
Lágyon s haraggal is urad követségét.
Szép szóval kitévéd urad szeretetét,
Kit mihozzánk hordoz, és az ő jó kedvét.

40. Csudálom; mert azon én nem igyekeztem,
Hogy ti császártoknál kegyelmem lehessen,
Sőt ártottam néki kis tehetségemben,
Valahol lehetett, és minden erőmben.

41. Barátságomról is röviden felelek:
Soha töröknek barátja nem lehetek,
Valameddig látom, ő árt keresztyénnek;
Barátság, ártalom összve nem férhetnek.

42. De ha barátságomat császár kívánja,
Maglehet; magyarét mert visszaadhatja,
Se más keresztyénét osztán ne kívánja;
Így talán lehetek őnéki barátja.

43. Hol penig Szigetvárat nevével kéred,
Jó követ, tudnod köll az mit mondok néked;
Hogy Zríni ezekkel már sokat szenvedett,
Gonoszt, veszedelmet, hideget s meleget.

44. Azért, hogy Istennél nyerhessünk kegyelmet,
Azért nem gondolunk vesztünk éltünket,
Sok kincset, gazdagságot, és mindenünket,
És ez elmulandó világi hírünket.

45. Hát ne apolgasson bár császár ezekkel,
Az kit mi világnak hagyunk nagy örömmel,
Ha szónkat nem hiszi, jüjjön ránk erővel,
Meglátja, mit tehet az, ki van Istennel.

46. De ha büneinkért az Isten bennünket
Megvér, s kezeitekben adja életünket:
Meghalunk örömet, de ti elvesztünk
Nem fogjátok nevetni, s keresztyéneket.

47. Mi sem irigyeljük akkor élteteket,
Elhagyjuk örömet mennyekért Szigetet.
Vidd meg császárodnak az én beszédemet;
Meglátja Szulimán Zríni is mit tehet.»

48. Nem tűrheti Demirhám Zríni beszédét,
Mert az kemény választ általverte szívét,
Mond: ««Oh te, ki megveted had veszedelmét,
S gondolod üstökön fogtad az szerencsét;

49. Ihon had s békeség az én kebelemben;
Most válaszs magadnak, míg tart az üdödben,
Mert én nem érthetem, kerülő beszédben
Csavarogsz, s válogatsz hadban, békeségben;»»

50. Ilyen szókra seregek megzöndülének;
Nem várják választját hatalmas Zríninek,
«Fegyvert! fegyvert! kiálnak az követeknek;
Fegyverrel, nem szóval kell veszni Szigetnek.»

51. ««Hát halálos fegyverre hílak bennetek,
Felele Demirhám; mert látom éltetek
Unalmas.»» Oly hanggal mondá meg ezeket,
Mintha Janus temploma most nyílt volna meg.

52. Gyorsan az császárnak esék ez fülében,
Hogy Zríni többivel van nagy keménységben.
Nem sokáig késék; ugrék nagy méregben
Zríni s Sziget ellen, és nagy kevelységben.

53. Szokolovics Mehmetet magához hívá,
Néki forró haraggal megparancsolá,
Hogy egész táborban készült fujatna,
És hogy Ozmán basát elől bocsátaná.

54. S Ozmán basával Ali Kurtog menne,
Amaz az nagy Ázsiának beglerbégje,
Ez vizen szárazon fő ágyúsmestere.
Meghagyá, hogy evel hús száz jancsár menne.

55. És hogy körülfofnák Sziget területét,
Néznék, hol lehetne maga szálló helyét,
Árthatlanúl honnan törhetnék Szigetet,
Hon lovas s jancsárnak szállítná seregét.

56. Maga is hogy holnap, első szép hajnalban
Megindul, és mégyen az Ozmán nyomában,
Hát megindult Ozmán ugyanaz órában,
Mert semmit nem mér elmulatni hagyásban.

57. Visz tizezer szablyát béglerbég magával,
Ali Kurtog vagyon kétezer jancsárral,
Mendegél török sereg jó rendtartással.
Vigyázó jelt ada Szigetben haranggal.

58. Zríni lovas csatát várbul kibocsáta;
Hogy török szándékárul ez hírt mondhatna.
Szerencse kezekben egy törököt ada,
Mely vár felől maga többletül szakada.

59. Ez megmondá nekik béglerbég szándékát,
S hogy holnap elvárná az császár táborát,
Gyorsan megnyittatá Zríni az kapukat,
Vive ki magával tizenkétszáz szablyát.

60. Basa megszállott volt már egy nagy malomnál,
Hol hináros Almás foly lassu zúgással,
Túl az vizen Ali Kurt van fele haddal;
Nézik Szigetvárnak ártsanak mi móddal.

61. Törökök lovakat mind füre ereszték,
Túl s innen magok is mind széllel hevernek.
Esztelenek egymáshoz nem is mehetnek;
Nem félnek keresztyének hogy kijűjenek.

62. Vár és török között egy kis halom vala;
Azért az keresztyént török meg nem látá;
De mihent jó Zríni az halomra juta,
Egy Dervis nevű török ottan meglátá.

63. Kiált: «Iste kaur!» Nem kiált sokáig,
Mert rámene Dandó, mint ama mérges gyík.
Szablyáját Dervisbe vágá hónaljáig,
Éltétül szavátul egyszersmind elválék.

64. Kiáltás, futkozás táborban nagy esék.
Ki kergeti lovát, ki lovára ugrik,
Ki pedig berekben gyalázattal bújik;
Még basa maga is ottan megrettenik.

65. Láttad-é hangyákat mikor megbolygatják?
Mint sietséggel ide s tova futkosnak,
Nyomorultak nagy tojásokat hordozzák;
Szintén így most ezek kétfelé kapdosnak.

66. De sokat szigeti kapitány nem késik,
Közikben mint vitéz bátorsággal esik;
Az hol csoportokban török gyülekezik,
Az Zríni kezétől gyorsan elszéledik.

67. Talán így Hercules bánt az sárkányokkal,
Vagy hatalmas Sámson philistaeusokkal,
Mint Zríni cselekszik török pogányokkal,
Egy kemény és élös fringia-szablyával.

68. Elvévé életét evel Ramadánnak,
Elválasztá fejét testétől Juszupnak,
És karamán Nuhnak, perzsa Assagurnak,
Torlaknak, Dedonak, nagy testű Halulnak.

69. Nem használhat néked is hamis hamalia,
Murtuzánogli, Murtuzán basa fia.
Sem tenéked szentség, Balukbas Jahia:
Mind föld alá téve tikteket fringia.

70. Deli Vid másfelől török közt, mint tündér,
Százat dárdájával nagy erővel levér,
Már minden ruhája nem más csak török vér,
Egyedül köztök mint oroszlány járni mér.

71. Nem is mondhatom ezt harcznak s viadalnak,
Csak rettenetes iszonyu vérontásnak,
Mert törökök mindenfelől mint por futnak,
Ki lovon ki gyalog berekben szaladnak.

72. Megholt Kara Illan Radován kezétől,
Tarluk Oda basa Novák nagy sebétől,
Szerecsen Gisdaris ennek fegyverétől
Fekszik, földet harapván nagy kegyetlenül.

73. Túl Almás patakon van az jancsár sereg,
De nem lehet, ötülük semmi segítség,
Mert víz magassága ér torkig embernek,
Megázik fegyverük hogyha általjönnek.

74. Az basa heában kiált innen rájok:
«Bizony török császárnak ti vattok árulók;
Ha nekünk segítséget gyorsan nem hoztok,
Nem igaz törökök, de török árulók.»

75. Ali Kurt örömet hozna segítséget,
De jól esmeri vala az víz mélységét.
Ló meg nem győzheti az nagy söppedéket,
De gyalog megáztatja minden fegyverét.

76. Mégis, noha sötét volt, víznek jancsárság
Gázolva indult, mint sok sűrű nádasság.
Puskákat kezekben magassan feltartják,
Hogy az Almás vizében meg ne áztassák.

77. Segétséget akarnak futóknak hozni,
De megy eleikben halálhozó Zríni,
Üvedzőig vízben kész lén begázolni,
Ottan kezdé őket keménységgel vágni.

78. «Hova indultatok, ti nyomorult ebek?
(Így kiált szigeti kapitány töröknek)
Hiszem lám magam is tihozzátok mégyek;
Itt vagyok, tovább engem ne keressetek.»

79. Hamar kű esik ott, hon az ég zörrenik:
Zríni e szók után hamar rájok esik;
Ott tüle Kurt aga egy sebbel öletik,
Az másikkal Tojgonnak feje vétetik.

80. Nincs oly demeczki kard, ki ketté nem törik,
Zríni keze előtt ott sok fej elesik;
Mintha csak nád között ő járna, úgy tetszik,
Mert fut az sok török, hull és sebesedik.

81. Már halmok előtte vannak holttestekbül;
Az Almás vize is megtódult ezektül;
Minden kicsiny csöpp víz áll fekete vérbül;
Futnak az törökök futó vezérestül.

82. Ozmán hamar az lovát általusztatá,
Harczol is, az Zrínit az éj elválasztá.
Seregét szépen öszve csoportoztatá,
Lassan Sziget felé vélek elindula.

83. De vitéz Deli Vid átalment az vizen,
Az törökök hátán, s többre halált viszen.
Ő elibe megy Hamviván szerecsen;
Megismerte vala Vidot szép fegyverén.

84. Igyenetlen erővel ráhajtá dárdát,
Talála középben Vidnak nagy paizsát,
Elveszté erejét találván nagyobbbat,
Földre megtompitván esék maga vasát.

85. Ifiu Hamviván elijedt szüvében,
Nincs már reménysége fegyvertelen kézben,
Elfuta Vid előtt a szélnél könnyebben,
Bízik futásának nagy sebességében.

86. De gyorsan utánna fut Vid a kegyetlen,
Ennehány ugrásban elére hertelen,
Igy szóla: «Látszik hogy vagy álnok szerecsen,
Többet bízol lábadban, s nem fegyveredben.

87. De nem használ néked hazádbeli futás,
Megszaggatja szüvedet mostan ez az vas.»
Ily szók után lén rá erős dárdahajtás,
Kinek soha mássát nem látta ég, magas.

88. Aczélos paizsát Hamviván föltartá;
De azt kemény dárda nagy vassal szaggatta;
Üvén Hamvivánnak nagy kerék kű vala;
Azt is porrá töré az halálos dárda.

89. Bement hasában is, nem tartá meg háta,
Mert kedves életét magával kirántá;
Esik le Hamviván Vid előtt hanyattá,
Földben leszegezte Deli Vid dárdája.

90. Gyorsasággal rá fut Deli Vid, s dárdáját
Kirántá hasából, reá tévén lábát.
Meghallák törökök Vid kegyetlen szavát,
Török fölött állván így nyitá meg torkát:

91. «Kit haddal kerestek ihon Szigetvárát,
Néktek ajándékozom, szép Pannóniát.
De akarom aztot mostan mérjed hanyatt,
Te szerecsen kölök mérjed hosszaságát,»

92. Mint fene oroszlány megölvén prédáját,
Kevélyen fölötté jártatja haragját,
Kegyetlen szemével nézi kínlódását,
Gyönyörködik vérben, usztatja nagy haját:

93. Így szintén Deli Vid holt török fölött áll,
Dárdája kezében mint nagy sugár tölgyyszál,
Jól látszik messziről mint egyenes kűfal,
Vigyázz, ellenséget hogyha máshun talál.

94. Hamviván fegyverét békével levévé,
Aranynyal varrt üngét is magára vévé.
De Kamber sokáig eztet el nem tűré,
Így hangos torokkal seregnek üvölte:

95. «Haj, szégyenvallottak! ti vattok vitézek,
Így mutatunk szégyent első nap Szigetnek,
Vitéz holt Hamvivánt jól látja szemetek;
Egy ember megölte, ezt ti ölettétek.

96. Holttestét fosztani ti megszenveditek,
És rajta tombolni az kaurt nézitek,
Hon van most az ti dicseködő szüvetek,
Hon van otthon hanyott-vetett vitézségtek?

97. De megjövendölte ezt az nagy Menethám,
Mikor ezt az fiát küldte török hadban;
Sokszor bő könyvével kiáltott bucsúzáván:
,Őrizd magad fiam, szép fiam Hamviván!

98. Ne bízd el magadat török barátságban;
Sok nép, sok jó vitéz csalatkozott abban.
Nem segít meg téged soha török harczban,
Higy néki, de nem térsz soha Szíriában.'

99. Sokszor énhozzám is nagy király kiáltott,
Nékem fiát ajánlván sűrűn óhajtott:
,Kamber, édes szolgám, vezessed fiamat,
Melyet török hadban kedve elragadott!'

100. De nem kívánhatom én megtérésemet,
Hanem uram mellett elvesztem éltetemet,
Menethám meglátja az én hűségemet,
Noha immár későn, nagy igaz szívemet.»

101. Ezt mondá, s nem többet; s szolgájátul dárdát
Kirántá, s keresi az Zríni hadnagyát.
Nem fél az Deli Vid, de merén dárdáját
Nagy kezében tartja, s neveli haragját.

102. De az Kamber szaván egész török sereg
Kiki maga szívében búban mozdul meg,
Egyszersmind Deli Vidot köröskörül vék
Úgy hogy kezén kívül nincs semmi reménység.

103. De Vid, mint köszikla áll az habok között,
Vitézséggel tartja maga az hadfölyhőt,
Nagy fegyver-szélvészszel kemény pajzsa megtölt;
Nyíl, dárda, szablya jár sűrűn feje fölött.

104. Mint az sívó ördög, Kamber Vidra megyen,
Azért, hogy uráért rajta boszut tegyen.
Szíriai nádat rá hajtá keményen;
De csodával látá eltörve az földön.

105. Kurt aga jó törrel megsebesítette,
De csak alig fejét megvéresítette,
Ibrahim az szablyát Vid paizsán törte;
Ali Kurt kopjával oldalban ütötte.

108. Kamber hüvelyéből ismég ránta szablyát,
Kegyetlenül üté Deli Vid sisakját,
Akkor az Deli Vid hozzá hajta dárdát,
De dárda nem tevé ura akaratját.

107. Mert Kamber elugrék; de nem járt üressen
Az kegyetlen somfa, hanem kegyelmetlen
Esék Zizim agának közép mellyében,
Kiért élte eloszlék levegőégben.

108. Zizim földön fekszik idegen seb miát,
Kirántá Deli Vid emberölő szablyát.
Egy sebbel megölé haragos Kurt agát,
Az másikkal Kambert, Hamviván szolgáját.

109. Kamber kedves halállal ura mellé dült,
Sok véres csuklásban élete elröpült;
Vérétül s hűségtül egyszersmind teste hült;
Nálánál hüvebbet soha anya nem szült.

110. Talál utat Vida magának szablyával,
Mint az emésztő tűz merre megyen lánggal,
Úgy hogy öközülük kijött már haraggal,
Ballag az víz felé, lustos vérrel s porral.

111. Nem mennek utána az török seregek,
Sőt inkább közülök hogy kiment, örülnek;
De ő gondolkodva indula az víznek,
Hogy közülök kijött, tartja azt szégyennek.

112. Háromszor megállott az Almás patakban,
Vissza rájok menjen, gondolja magában?
De meglátá Zrínit hogy vagyon csoportban,
S hogy mindnyájan rá vannak várakozásban.

113. Fegyverestül ugrék hináros Almásban,
Almás penig ütet viszi maga hátán;
És lemosá róla pogány vért folyásban,
Ugy küldé urához s társaihoz tisztán.

114. Együtt jó Zrínivel bemene Szigetben,
És vannak vitézek mindnyájan örömben.
Vid gyönyörködik Hamviván fegyverében,
Mely szírus királynak fia volt életében.

115. Három ezer lovas veszett ebben harczban,
Ötszáz jancsár hever az Almás patakban.
De mindnyájok fölött nagyobb kár Hamviván,
Mely Vid dárdájátul fekszik földet rágván.

Jegyzetek a 6. énekhez.

1. *Harsány*, helység Baranyamegyében, közel Siklóshoz.

2. *Halul* v. Khalil bég (I. XI. 29 és XII. 69). - *Kajeri*, gondviselő, kairói helytartó.

2-51. *Halul és Demirhám követsége.*

Tasso: Megszabadított Jeruzsálemének II. é. 57-90. versszakjai mintájára készült. Ott Egyiptom királya küld két követet Godfrédhez; az egyik Alet, alakos, hizelgő, fortélyos elme, csalárd és hazug; a másik Argant, vad és kérlelhetetlen harczvágyó, kardján kívül Istent, jogot, törvényt nem ismer. A követség előterjesztése és a hatás megegyezik Zrinyi előadásával.

4. *Demirhám*, a szerencsenek vezére (I. I. 83).

5. Czélzás a titánokra, kik az Olympost ostromolták.

10. *Próbádat*, vitézségedet v. ö. Vitézség, harcz, próba nekünk az életünk. (*Thaly*: Adalékok a Rákóczy-kor irod. tört. az I. 100. lap. V. ö. még I. 49 és V. 82.)

11. *Feltetszik*, felvirrad.

13. *Képes*, lehetséges, teljesíthető.

16. *Fátum*, végzet.

18. *Thamma*, perzsa szultán 1527-1570 (I. I. 40, 59). - *Kazal Bas* (Kizilbas), vörösfejű, perzsa.
19. *Lusitanus*, portugál. - *Franczuz*, francia.
20. *Többől*, többé.
22. *Vonsz*, von, vonz.
24. *Tiltja*, megtagadja. - *Hagyás*, rendelet.
30. Elmélkedés a németekről.
34. El kell kerülnöd a szerencse játékát, nem jó kockáztatnod jó híredet.
37. *Unalmas*, kellemetlen.
45. *Ápolgasson*, hizelegjen.
49. *Beszédben csavarogni*, kétértelműen beszélni.
51. *Janus templomát* a rómaiaknál háború idején nyitva, békében zárva tartották.
53. *Szokolovits Mehemed*, nagyvezir, a szultán kedveltje, a sereg főparancsnoka (VIII. 21, XIII. 37). - *Ozmán basa*, Kis-Ázsia beglerbégje, ki Sz.-Fehérvár körül portyázott (VIII. 38-56). - *Ali Kurt Zrinyi* szerint főagyúmester, tényleg azonban a dunai hajóhad parancsnoka s a Sziget előtti tüzérség vezére igen sok helyt előfordul (VII. 56, VIII. 37, IX. 5-14, X. 66, 97, XIII. 77-84).
60. *Almás*, kis patak Sziget előtt.
61. *Széllel*, széjjel.
62. *Dervis* mint szegedi helytartó résztvett 1543-ban Esztergom és Visegrád megszállásában, később pécsi helytartó.
63. *Iste kaur* (gyaur), itt a gyaur! - *Dandó* (I. V. 45, VII. 79 X. 48-49, 91).
67. *Fringia*, széles kard.
69. *Hamalia*, bűvölet. - *Murtuzámogli*, egy jós.
72. *Radván* (I. IV. 50, V. 42). - *Novák János*, lovashadnagy, ki még Zrinyi halála után is védte a szigeti kötornyot (XV. 71).
77. *Ővedzőig*, övig.
79. *Kű esik ott*, menykő csap le.
80. *Demeczki*, damaskusi.
81. Megtompítván vasát, földre esék maga.
90. V. ö. Verg. *Aeneis*. X. 495:
 Szólt s ballábbal a holt ifjú mellére taposván,
 Kardja nehéz övvét menten leragadja nyakáról stb.
94. *Hamviván*, szerencsen hadvezér, Mehemed syriai király fia.
97. *Menethám*, Mehmed kán. - *Ibrahim*, pécsi alajbég (I. III. 95).

Összefoglalás.

VI. ének: *A harcz kezdete.*

1-9. Szolimán követeket küld Szigetbe.

10-36. Halul hízeltő beszéde.

37-47. Zrinyi *válasza*.

48-51. Demirhám erőszakos fellépése.

52-82. Az almási ütközet.

83-115. Deli Vid hőstette.

Kérdések és feladatok.

1. Halul beszédje prózában.
2. Ad-e Zrinyi oly szavakat is Halul szájába, melyek saját nézetét fejezik ki?
3. A követség jelenete Zrinyinél és Tassonál. (L. Torquato Tasso: A megszabadított Jeruzsálem. A tanuló ifjúság számára. Jánosi Gusztáv magyar fordítása nyomán rövidítve kiadta Pintér Kálmán. Budapest, Athenaeum.)
4. Az almási csata Istvánffinál és Zrinyinél.
5. Hamvíván és szolgája.
6. Az ének részei.

HETEDIK ÉNEK.

1. Minekutána már szép hajnal szekere
Mindeneket indított gyönyörűségre,
Szép fülemüle keserves éneklésre,
És szigeti vitézeket nagy örömré;
2. Eljöve az gyors hír császár táborában:
Zríni Ozmán basát megverte nagy harcban,
Életét s fegyverét elveszté Hamviván,
Elveszté kedves fiát basa Murtazán.
3. Esék az fülében az vad Demirhámnak,
Kiért szívét ereszté sértő bánatnak.
Esztelen, szaggatja ruháját magának,
Mintha használhatna aval Hamvivánnak.
4. «Hova hattál engem, Menethám nagy fia? -
(Mert ez volt atyjának igen nagy barátja,
Kegyetlen torkával Hamvivánt kiáltja; -)
Miképen történt ez, ment lelked föld alá?
5. Ezt ígértem-é én az én barátomnak,
Szíriai királynak, az te atyádnak,
Hogy magamtul harczon tégedet hagyjalak,
És kaur kardjának prédául találjak?
6. De ki vétkes ebben? csak magad esztelen,
Hogy közülünk elmenél ilyen véletlen,
Nem tudta ezt senki az te seregedben,
Csak te szolgád Kamber, az is szerencsétlen.
7. De, Hamviván lelke, légy nekem irgalmas
Mert éretted leszen hamar boszuállás.
Hóhárodnak lelkét megészi ez az vas,
Esküszöm Mahometnek, kit tart ég, magas.
8. Te véres szüvedet Menethámnak viszem,
Bánatját lágyítsa, noha úgysem igen,
Tehát boszut állok az egész Szigeten,
S valahol talállok minden keresztyénen.»
9. Ilyen szókkal ballag Demirhám császárhoz,
S mihent közel juta császár sátorához,
Megismeré császár szemén hogy rossz hírt hoz,
Demirhám így kezde szólani Szulimánhoz:
10. «Mi itt heában hevertetjük magunkat;
Amott szigeti bán megverte hadadat.
Megölték kaurok Hamvivánt, társomat,
És Murtazán fiát, s Ozmánt meggyalázták.

11. Padisahom! avagy ereszs el magamat,
Hadd töltsen ki rajtok haragos boszumat,
Avagy te magad is hozd el táborodat,
Bonts el az hitetlen pogány kaurokat.»

12. Demirhám dühösségét császár esmerte,
Azért megrivogatni ottan nem merte.
«Ihon most indulunk, néki azt felelte,
Társod volt Hamviván, állj boszut érette.»

13. Azért megindula Szulimán táborral,
Igen hadviselő okos rendtartással;
Ére Szigetvárhoz ugyanazon nappal
Délután két órakor nagy táborával.

14. Szigetvár bástyáját Zríni szintén nézte,
Meglátá messziről, magát fölvitette.
Iszonyu sűrű por s megy égbe keverve,
Úgy hogy eget földet mind besötétítte.

15. Megláták későre osztán sok törököt,
Szintén mint levegőben az sötét folyhót.
Beburétva vagyon sokaktul mert az föld,
Mintha hegy mozdulna az sík mező fölött,

16. Az seregek fölött magas por csavarog,
Alattok rettenetességgel föld robog;
Sok erős vörös zászló az széllal lobog,
Gondolnád, tenger is hogy most reád forog.

17. Megszáll a vár körül világrontó tábor,
Mint szintén az Dunán az jeges sűrű sor.
Mindenütt fejrlik sok számtalan sátor;
Senkitül ő nem fél, erejében bátor.

18. Császár köröskörül megnézé az várat;
Azután maga is egy halmon túl szállott.
Akkor egész tábor Allahú kiáltott
Egymás után háromszor messzi megállott.

19. Az egész jancsárság elrendölt seregben,
Puska mindeniknek kártévő kezekben;
Ezt mindnyájan kilövék az magas égben;
Császár jüvéséért vannak nagy örömben.

20. De az ágyukat is egyszersmind kilövék,
Azt tudnád leszakad reád az magas ég;
Alól az föld ropog, repedez mint egy jég,
Sziget bástyája is féltébül mozdul meg.

21. Meghagyá Zríni Miklós pattantyúsoknak,
Ágyúbul köszöntést töröknek adjanak.
Legelső Csontos Pál egy végét kanótnak
Gyújtólikához tevé Farkas ágyúnak.

22. Gyorsan rettenetes pattantyú kisüle,
Török tábor felé golyóbisát küldé;
Az láthatatlanul sereg közé jüve,
Rettenetös halált öközikben vive.

23. Mert elöltalálá jancsár-aga fejét,
Mind patyolatostul elrontá életét.
Utánna egy rőndben harminczkilencz testet,
Keménységgel rontá vitéz törököket.

24. Örül az Csontos Pál, hogy aztot meglátta,
Törököknek bástyárul hanggal kiálta:
«Ihon van az jól jött bilikum pohára;
Majd neki is adok az ki meg nem itta.»

25. Szigetvárból lesznek ilyen köszönetek:
«Erős gyomrotok van, megemészthetitek.
Nem jöttök Szigetben, ha nem iszszátok meg
Zríni egészségéért álnok török ebek.»

26. Az másik lövéssel Pál Ajgás basának
Lovát elszagatá és pécsi Dézdárnak
Az mellyét, és renddel huszonhárom másnak.
Hevernek az földön, s lelkeket kifűják.

27. De harmadik lövést nem merék megvárni,
Sietnek szállásra kiki eloszlani.
Némelyik nem tudja magáét találni
Nagy ijedésében, s nem mér megállani.

28. Két lövéssel nagy kár esett az törökben.
Sokkal nagyobb történék mostan Szigetben;
Mert Farkasics Péter régi betegségben
Készíté nagy lelkét Isten eleiben;

29. S csak azon törődik, hogy ágyon halna meg.
Esztelen, akaratját élő Istennek
Panaszolkodással nem fordíthatja meg!
Ő vitézek előtt így panaszolkodék:

30. «Hej, hej, én fátumom mely igen kegyetlen!
Ettül mindenkoron szüvemben rettegtem,
Dicséretlen ágybul hogy éltemet küldjem
Mindenható kegyelmes Isten kezében.

31. Oh százszor boldogok, kik hazájok mellett
Vitéz módra letették kedves élteket!
Szerencse penig azért tartott engemet,
Hogy haszontalanul fogyassam éltemet.

32. Ah szerencsétlen én, el nem tudtam veszni
Hon kedves halállal megholt nagy Losonczi,
Hon fekszik Rácz Milák és Farkas Botthyáni,
Vitéz Spanyol Perez, öreg Kasztelánfi.

33. De nem tudtam-é én nagy Dragut kezétől
Vagy kegyetlen Akomat jó fegyverétül
Megfosztatnom ettül unalmas éltemtül?
Ihon most meg kell halnom dicséret nélkül!

84. Mikor megnyomattam egyszersmind húsz nyíltul,
Mikor földre estem Gyáfer csidájátul,
Mikor agyon üttettem Rahmat botjátul,
Éltem megmaradott s most megy el ágyambul!

35. De jól van, ha úgy van, mint Isten akarja;
Gyakorta szolgáját keményen sujtolja,
Azért hogy mennyégben szebben koronázza,
Szenvedéséért bőven ajándékozza.

36. Ihon, vitéz barátim! mostan meghalok;
Néktek jó szerencsét Istentül kívánok;
Egekben értetek jó Istent imádok,
Vitézek legyetek, most Isten hozzátok!»

37. Így Farkasics Péter végezé életét,
Az Istenhez küldé vitéz tiszta lelkét.
Siratja jó Zríni ő kimenetelét;
Így nagy fohászkodva elkezdé beszédét:

38. «Oh forgó szerencse, átkozott kegyetlen!
Miért ragadád el ez vitézt hertelen?
Az mi nyavalyánknak ez volt hea szintén,
Hogy ne legyen Farkasics mostan eleven.

39. Oh élet, mely hamar ez világbul kitünsz!
Oh rövid élet, túlünk mily gyorsan röpülsz,
Mikor inkább kellenél, akkor te megszünsz,
És, mint harmat nap előtt, egyszersmind eltünsz.

40. Mint harmat nap előtt, mint hó a tűz előtt,
Mint álom előttünk, mint füst a szél előtt;
Vagy sebes forgószél mint hajtja az folyhót,
Úgy tünsz el előttünk s kívánságunk előtt.

41. Csúsz haszontalanul rút kigyó az réten,
Semmit sem törődik unalmas vénségén;
Ű megifiadik mikor jön kedvében,
Elveti vén bőrét s megifjul testében.

42. Ember penig, az ki isteni formára
Meg van ékesítve, isten-ábrázatra,
Hogyha elérkezik utolsó órára,
Nem tér s meg nem újul, de mégyn halálra.

43. Megvénheszik az föld, elveszti szépségét,
De újul ha éri kikelet idejét;
Az nap elvégezi estve ő menését,
De megújul reggel, kihozván szekérét:

44. Csak maga egyedül az nyomorult ember
Az, ki gyors vénségétül soha meg nem tér;
Örök folyásában van az fris folyásu ér;
Emberben peniglen soha nem ujul vér.

45. Víz, tűz, föld, és nagy ég tartanak sokáig:
Ember, ezek ura egy szempillantásig.
Kúfalak, nagy tornyok sok száz esztendeig:
Ember, ki csinálta ezeket, óráig.

46. Csak egy van, ki megmarad koporsó után,
Az mely megmutatja magát világ fottán:
Jóságos cselekedet, nagy öröksége van:
Újul mindenkoron halhatatlan voltán

47. Ujul hát, Farkasics, az te vitéz neved,
Noha az nehéz föld befödi testedet.
Cselekedetteddel az halált meggyőzted;
Most Isten jobb kezén van gyönyörködésed.

48. Ottan fizetődik most világi munkád,
Vígan nézik angyalok sebeid nyomát;
Ottan, mely véredet hazáért hullattad,
Örök boldogságodra szentek fordítják.»

49. Így Zríni Farkasicsot eltemetteté;
Osztan gondot visel várra mindenfelé,
Szigeti vitézek vannak csendességbe,
Mindenütt bástyákon nagy gondviselésbe.

50. Török megszállott volt már mind köröskörül,
Mindenütt sok török szép üdőnek örül;
Csak maga Szulimán nagy gondokban öszül;
Bán merész szüvéjért nagy félelemben hül.

51. Nem késik sokáig szigeti vitéz bán,
Bátorodik szüve ellenségét látván;
Mint az rettenetes örméni oroszlán
Kijün barlangjából, ottkin fegyvert látván:

52. Így Zríni Szigetbül törökökre megyen;
Erős emberölő dárda van kezében;
Mozgatja gyöngé szél strucztollát fejében;
Ötszáz vitéz utánna megyen szép rendben.

53. Megfordult hozzájuk, így szólt seregeknek:
«Halljátok mit mondok, ti erős vitézek,
Első nap, első harcz lesz most előttetek,
Ma félelmet tennünk kell török ebeknek.

54. Ma török császárral mi megesmértetjük
Mi szivünk, mi kezünk, micsodás fegyverünk.
Ma rettenetessé kell magunkat tennünk;
Azért, vitéz szolgáim, emberek legyünk.»

55. Kevés szókkal nagy bátorságot bán ada
Vitéz seregének, mely csak alig várja,
Hogy törökkel szemben hamarabb juthatna,
Ha illenék, harczba sebességgel futna.

56. Nem messzi az vártul Ali Kurt fáradoz,
Minden készüléttel vagyon sáncz-ásáshoz.
Rustán, császár veji, ötezer jancsárt hoz,
Letelepété nem messzi Ali Kurthoz.

57. De Stipán Golemi, jó Zríni hadnagya,
Megyen vitézek előtt ott előljáróba;
Nagy bátorsággal út számtalan asapra,
Az kik sánczot ásnak, együtt jancsárokra.

58. Sok török elesék az száz gyalog miát,
Mert nem lüvi heában egy is puskáját.
De rendben jancsárság mint fal veri magát,
Készíti fegyverét, puskáját s kanótyját.

59. Rechep jancsár-aga legelső seregét
Viszi Stipán vajdára, tüzes fegyverét;
De Stipán Golemi tüle meg nem ijedt,
Nézi ellenségét s mint töll áll szél előtt.

60. Török esztelenül kilüvi puskáját,
Stipán megszemlélte Rechep jancsár agát;
Bátran reá vivé kétélű pallosát,
Az fejéhez üté, vágván patyolatját.

61. Két vállára esik két felől az feje,
Nagy zörgéssel esik maga is a földre,
De Stipán kezétül több is mellé düle,
Mert Abazt, Benavirt Musztafát megöle.

62. Rustán bég megindult ötezer jancsárral,
Az hol Stipán vajda kárt téssen pallossal.
Zríni Goleminak négyszáz jó szablyával
Idején segítséget hoz rendtartással.

63. Az kit az Úristen meg akar tartani,
Százezer között is meg fog az maradni.
Ötezer puskától nem lehet halni
Senkinek seregből, melyben volt jó Zríni.

64. Mihent füst eloszlék, nagy rivalkodással
Rustán vezér megindult sok jancsársággal;
Az ötezer ember három seregben áll,
Kegyetlenül öszvekapá bán hadával.

65. Legelső, nagy horvát Radivoj, te voltál,
Ki pogány törökvért szablyával ontottál.
Ledült teelőtted kegyetlen halállal
Pervisz Oda basa, ki volt mind jobb s mind bal.

66. De gyorsan Juranics Lőrincz űtánna
Achomát barjaktárt szablyával levágá.
Fekszik Zríni előtt tizenöt már halva;
Török testen fölöl jár vérben gázolva.

67. Arszlán, Rustán öcscse, Zrínit megesmeré,
Dárdával őreá merészséggel mene,
Eltörék dárdája, s heában az földre
Esett, mert paizsba ütközött az hegye.

68. Gyorsan kardot ránta az ifiu Arszlán;
Eleiben tartja paizsát horvát bán,
Felvett már két csapást, de többet nem várván,
Hozzá csap szablyával, jóságában bízván.

69. Kegyetlen szablyával mellét ketté vágá;
Az eleven szüve benne mozog vala,
Ő meghalaványodék mint szép viola,
Zríni lába előtt esék le hanyatta.

70. Megnyitott mellyébül piros vért okádik,
Élete halállal testében küszködik,
Végre az haláltul élte meggyőzetik,
Széles úton lelke testébül kibujik.

71. De Szanzák Benavir ettül meg nem ijedt;
Kézében markolá kemény hegyes törét,
Oda megy, hon rontá Zríni Arszlán béget,
S ily kevélyen kezdé előtte beszédét:

72. «Kibujtál likodbul hamis álnok róka;
Oda már meg nem térsz, noha észszel rakva.
Futáshoz termett lábod; ez koporsója
Lesz álnok testednek, s ez utolsó óra.

73. De micsodás kinnal öljelek tégedet?
Arszlán haláláért eleven szüvedet
Kevés lészen rágnom, avagy az ebeket
Véle jól tartanom, megrontván testedet.

74. De ihon hóhérod tenéked ez lészen
Ez érdemes büntetést szüvedbül vészen.»
Ily szók után Zrínire megyen mérgesen,
Hozzá szúr, de Zríni elugrik hertelen.

75. «Talán jobb csapás ez, ki jün én kezembül;
Mert keményebben, és jün is jobb embertül.»
Igy felele Zríni, szablyáját vitézül
Derekában vágván, s vérét látván örül.

76. Leesik Benavir, s lelke torkán hörög;
Estében fegyvere iszonyúan zörög.
Ihon szaladáshoz termett kész eb török!
Földre lefektetett, s itt fekügyél *örök*.

77. Nem henyél Deli Vid látván vitéz urát;
De az sok törökben eltörte dárdáját.
Fekszik öelötte Kajradin Kajrakát,
Megölte Huszaint, Alt, Cefert, Musztafát.

78. Itt bátorságot vett az keresztyén sereg,
Az török penig a félelemtől lézeg.
Józa Pál életét elvevé Bichirnek,
Penezics Ábrahám Nuhnak s Derielnek.

79. Tamburás Istók is Tojgánt földre veté;
Erős Dandó Iván Imbrahimt megölé;
Barjaktárt Juranics puskával meglüvé,
Aranyos zászlóját kezébül kivévé.

80. De nem tudom Demirhám honnan érkezék,
Mert harczról kiáltás fülében beesék.
Gyorsan az harczolók közikben férkezék;
Látja hogy törökök az futáshoz készek.

81. Tamburás Istóknál török zászlót láta,
Mert ennek Juranics, hogy hordozza, adta.
«Nem néked, kaur-eb, való szép barjakta!»
Messzirül Istóknak Demirhám kiáltja!

82. Együtt ilyen szókkal hozzá ránta kardot,
Amaz ijedtében elhajtá az zászlót.
Őnéki is kezében szablya akadott,
Igyenetlen kézzel hozzá üté aztot.

83. Felvevé az csapást Demirhám szablyával;
Ugyan hozzá vágott azon fáradsággal,
Melyén és oldalán egy nagy sebet csinál,
Azon élte kimégyn s száll belé halál.

84. Demirhám lovárul zászlóért leszállott,
De mihent meglátá tollas Deli Vidot,
Könnyen mint egy evét ismég lóra ugrott;
Más töröknek adta kezében az zászlót.

85. Ez ez a Demirhám, ki minap Szigetben
Vala Zríni előtt olyan keménységben.
Most ismég csidát vett kártévő kezében;
Bizonyít keménységet cselekedetiben.

86. Mint az mérges sárkány Vidra rugaszkodék,
De ártalmas dárda paizson eltörék.
De az Vid pallosa ló fejében esék,
Kiért halva földre urastul leesék.

87. Ismét könnyen Demirhám, mint az friss menyét
Földön hagyá lovát s kivonyá fegyverét;
Megyen Deli Vidra, nézi bátran szemét,
Mintha nem is látná máshun ellenségét.

88. «Mit készülsz sokáig? Deli Vid azt mondá,
Lám vártalak addig, míg csühödöl vala
Az ló alól: van kezemnek máshun dolga
Nem csak veled.» Demirhám ily választ ada:

89. «Károddal serkengetsz magadra engemet,
Azért, hogy nem esmérlek, nézlek tégedet,
Talán Deli Vidnak mondanak tégedet,
Az ki Hamvivánnak elvevéd életét.

90. De te akárki légy, több gondod nem leszen,
Ma mert én kezem néked eleget téssen;
Kardom török vérért rajtad boszut véssen;
Azért ily kis üdöt szived ne resteljen.»

91. «Én vagyok Deli Vid, felele az másik,
De miért karátyolsz, szájad nyelveskedik?
Az én kezem miát Hamviván ott fekszik,
Majd ugyan ez miát fejed földre esik.»

92. Demirhám, mint ördög, hogy eztet meghallá,
Hogy ez keze miát lett társa halála,
Nagy demeczki kardot kezében ragada;
Úgy megyen dühösséggel nagy Deli Vidra.

93. Mint két haragos lybiai oroszlán,
Öszvetalálkozván az nagy széles pusztán
Próbálják körmöket egymás szőrös hátán:
Úgy két vitéz téssen Szigetvár határán.

94. Demirhám haraggal s dühösséggel nagyobb,
De vitéz Deli Vid igaz hűttel bátrabb;
Nem enged egymásnak, szikráznak az kardok,
Magokon merő vas nagy messzirül ragyog.

95. Török két csapással Deli Vid paizsát
Darabokra rontá, de török sisakját
Deli Vid eltöré, mert szablyája lapját
Üté az sisakhoz, megsérté homlokát.

96. Ezek így harcolnak, de az több seregek
Erős Zríni kezétül megfélemlettek.
Benavir serege legelső futamék;
Utánna Arszláné, urokat elveszték.

97. Megindult Rustán is, megijedt ily dolgon,
Nem gondol öcscséjért Zrínin boszut álljon;
Úzi az törököt Zríni magok nyomon,
Mindenütt keresztény szablya van hátokon.

98. Úzi, de okossan, mert messzirül látá,
Hogy sok ezer lovas jön az ő kárára;
Mert vitéz Delimán nagy tatár hám fia,
Mint oroszlánykölök jön Zríni hadára.

99. Bán az nagy sokaságot mikor meglátá,
Elszélledt seregét ottan öszvehajtá;
Mert immár szép nap is lovait elhajtá,
Oczeanum tengerbe, sötét is vala.

100. Rustán alig szaladt sok gyalogságával,
Ha Delimán nem jött volna lovasokkal,
De harczol Demirhám most is Deli Viddal,
Nem árthatnak egymásnak semmit szablyákkal.

101. Mikor sötét vala, Demirhám így szólal:
«Mi itt, mint az vakok, törjük bolondsággal
Heában magunkat, s nem árthatunk karddal
Egymásnak; nem jobb lesz-é harczolnunk nappal?»

102. Nappal akkor munkánkat irigy sötétség
El nem titkolhatja, mert meglátja nagy ég,
Meglátja Szigetvár, és az török sereg,
Micsodás boszut áll rajtad Demirhám bég.

103. Azért esküdjél meg nékem az Istenre,
Én is megesküszöm Mahomet hütire:
Hogy te is visszatérsz, én is, erre helyre,
Mihent néked, nékem is módunk leszen benne.

104. Mert sötétség miatt most nem harczolhatunk,
De hiszem még lehet alkalmatosságunk,
Mert tudom ily hamar innen el nem válunk,
Valamíg titeket falbul ki nem vájunk.»

105. Felel az Deli Vid: «Képes beszédeket
Szeretném; de énnékem módom nem lehet,
Hogy bizonynyal tudnám kijüveteletem,
S mint tegyem ki nagy had ellen életemet.

106. Bár elhidd aztot ha bizonynyal tudhatnám,
Hogy maga ellenségem lenne Demirhám,
Soha én előtte fal közé nem bujnám,
Hanem erdön mezőn mindenütt megvárnám.»

107. «Ne féltsd, Deli Vida, mástól életedet,
Mert hozok tenéked császártul levelet,
Demirhám csak maga lészen ellenséged,
Szulimán leköti igaz török hitét.»

108. Így halálos veszélyre megalkuvának.
Azután egymástól hamar elválának:
Mint két erdei kegyetlen fene bikák,
Kik szarvokkal egymásnak nem árthattanak.

Jegyzetek a 7. énekhez.

3-8. Demirhám bosszúesküvését v. ö. Tasso XII. 100-104. versével, melyekben Argant szintén hasonló módon esküszik bosszút Tankréd ellen, ki Klorindát megölte.

5. V. ö. Aeneis XI. 45-48, hol Aeneas siránkozik Pallas fölött.

11. *Padisahom*, felség, a török szultán címe.
12. *Megrivogatni*, korholni.
- 14-16. v. ö. Tasso III. 9 és 12, a keresztény hadak közeledésének leírását.
17. *Világrontó tábor*, szép homérosi jelző. - *Az jeges sűrű sor*, sűrű jégtáblák.
18. *Allahü*, Isten (arabul).
21. *Csontos Pál* magyar tűzér (I. X. 77, XIII. 81). - *Farkas-ágyú*, olyan ágyú, melynek ágya nem kerekeken, hanem csigáslábakon áll.
26. *Ajgász* (helyesebben Ajász) basa, a cserkeszek vezére (I. IV. 90, 102, X. 15, 87, XI. 29, 101, XII. 54, V. 68.) - *Dezdár* (dizdár) várparancsnok.
28. *Farkasics Péter* (I. III. 69). Farkasich halálának epizódja laza összefüggésben van a főeseménnyel; Istvánffi is e helyen említi.
- 30-34. Farkasics siralma Aeneas panaszára emlékeztet (Aeneis I. 94-101).
- Oh boldog testvérek százszor ezerszer
Mind, kik Trója alatt szüleik láttára elestek!
Oh Tydides, a danavsok legerősbike! mért hogy
Nem lehetett Ilion mezején harczolva elesnem,
S jobb kezed által e bús lelket kilehellenem stb.
32. Az e versszakban említett hősök mind Temesvár védelmében estek el Losonczy mellett 1552-ben, a hol Farkasics is harczolt.
33. *Dragut, Akamet*, Temesvárnál harczolt török vitézek.
34. *Rahmet*, török óriás, kit F. megölt.
- 38-48. v. ö. Aeneis XI. 29-58 és Tasso III. 67-70.
51. *Örméni*, örményországi.
56. *Ali Kurt* (VI. 54. jegyz.)
57. *Stipán Golémi* (V. 51. jegyz.) - *Asap*, nem rendes katona.
59. *Rechep* (Redseb), jancsár aga. - *Töll*, tölgy.
- 60-61. V. ö. Aeneis IX. 750:
- Szólt s megnyúlt testtel kardját magasan felemelve
A két vakszem közt koponyáját kétféle osztja
S még síma képét is közepén rémséges ütessel.
62. *Rustán bég*, Szulimán veje, ki 1561-ben meghalt. Ez tehát anachronismus.
65. *Radivoj* (I. V. 58. jegyz.). - *Mind jobb s mind bal*, kettészelte.
66. *Barjaktár*, zászlótartó.
71. *Szanzák Benavir*, Benavir zászlóaljparancsnok.
77. *Kajradin Kajrakát*, a nyugati népeknél rőt szakálla miatt Barbarossa néven ismeretes, híres tengeri hadvezér.
88. *Csühödöl*, czihelődöl, készülődsz.
- 100-108. Demirhám és Deli Vid párbaját v. ö. Tasso VI. 50-55 Argant és Tankréd párbajával.

Összefoglalás.

VII. ének: *Első küzdelem a vár alatt.*

1-20. Demirhám boszút esküszik Deli Vid ellen s a szultánt ráveszi, hogy Sziget alá vonuljanak.

21-27. Kölcsönös *ágyúzás*.

28-36. Farkasics halála.

37-48. Zrinyi *panasza*.

49-79. A magyarok kirohanása és véres *küzdelmük*.

70-108. Demirhám és Deli Vid párbaja.

Kérdések és feladatok.

1. Demirhám jellemzése.
2. Farkasics panasza.
3. Zrinyi beszéde.
4. Mennyiben nevezhető Farkasics halála a főeseménnyel laza összefüggésben állónak?
5. Festői jelzők és epikai hasonlatok a VII. énekben.
6. Ki van bátrabbnak jellemezve, Demirhám vagy Deli Vid és mennyiben?

NYOLCZADIK ÉNEK.

1. Ihon jön szárnyas lovon szép piros hajnal,
Mosódik szablyája fejr tájékjával,
Az ló fekete volt, de szebb Pegazusnál,
Orra likjából tűz, szeméből jön halál.

2. Kis fejr patyolat magának fejében,
De az ő orczája van nagy fényességben,
Ő maga öltözött arany pánczér-üngben;
Két szál hebanum csid van fényes kezében:

3. Minden kis veréték, mely lórul csöppenik,
Szép gyöngé harmattá az földön változik;
Előtte sötétség nagy futással oszlik,
Körülötte az ég messziről tündöklék.

4. Ifjú orczával mindent megvidámít,
Ő földből virágot szépségével indít,
Ő fülemilében keserves torkot nyit,
Ő forrást, ő folyást, erdőt, mezőt újít.

5. És mikor érkezék Szigetvár föliben,
Esék ily kételkedő elmélkedésben:
,Ihon mennyi holttest fekszik ebben helyben
Nagy levegő eget elveszt bűdösségben.

6. Vallyon ki keze munkája ez lehetett?
Talán itt döghalál vagy sárkány lehellett?
Elvesztette magyarnak gyönyörű földét:
Talán mérges Python ismég fölébredett?

7. Ha az, majd leszállok földre magas égből,
Két hegyes dárdámmal megmentem mérgétől
Sárkánynak magyarokat, s veszedelmétől.
De, így tetszik, tábort látok amott szélről.

8. Ah, hitetlen törököt látom mezőben!
Ezt jobban gyűlölöm sárkánynál szüvemben.
Haj hitetlen ebek, ha volna erőmben,
Mind elvesztenélek haragos kedvemben!

9. De jól van, mert látom, nem igen örülnek,
Sőt sűrű sirással égből üvöltenek.
Ne adj, ne adj szerencsét, Isten, ezeknek!
Engedd magyar kéztől fottig elveszzenek.

10. Áldott légy, jó Zríni, ki így őket rontád,
És hitetlen testeket halomban rakád;
Ugyanis tetüled vár minden jót hazád;
Ezért, és jó hírért, éltedet te ne szánd.'

11. Szulimán de őszül az széles táborban,
Szüve gondokban hül és nagy búsulásban.
Zríni megmutatta már kétszer két harcban,
Tovább mit reménylhessen Pannóniában.
12. «Mit várjak már tovább, (így kezd panaszkodni)
Kiben bizhatom én, s kinek kelljen hinni?
Ihon atyám lelke kész lőn engem csalni,
Mondta hogy Szulimán Szigetben fog lakni.
13. Kevés volna, engem ha csalt volna atyám:
Hazudott előttem Mahomet prófétám,
Hogy kezemben lészen az szép arany almám,
És világot birja alattam muzulmán.
14. Ihon én meggyőztem az egész világot,
Ő sirván óhajtván hozott nekem adót.
Hatalmas fegyverem világon országglott,
Hon feljűtt, hol lement nap, kardomtul tartott.
15. Rettegött előttem az nagy Károly császár,
Elveszett kezem miatt Uluduvejdár,
Szélös Egyiptomban nékem esett kis kár:
Hányad része azoknak ez az szarkavár?
16. Világbiró császár Zríntül győztettem,
Ihon minden erőmet rá vesztegettem,
Ihon az jancsárság, rettentő seregem,
Elvész keze miát egyszersmind előttem.
17. Nincsen Demirhámnnál vitézebb világon,
De mit ártott Zríninek már az két harczon?
Fekete Hamviván fekszik Almás-parton;
Nagy eszü Rustán mint járt tegnapi napon?
18. Lásd tatár hám fia, haragos Delimán,
Azt gondoltuk róla hogy sivó orosz lány,
Elvész bátorsága, ha kijün horvát bán,
Nem siet oda harcra, az hol Zríni van.
10. Hej, hej csak te ne volnál, vitéz Zríni bán!
Ha rád nem botlottam volna hadakozván,
Szintén mint nagy Sándor, nagy volnál Szulimán,
De lá! mint kell vesznem, magamat itt rontván!»
20. Világrontó Szulimán szüvét így törte!
Okos fő tanácsiért gyorsan elkülde;
Szokolovics Mehmet ezeket meggyűjté,
Császár sátorában renddel leülteté.
21. De császár leülni nem akar közikbe,
Hogy változást rajta senki ne esmérne,
Egy röjtök sátorból dévánt titkon nézte.
Szokolovics Mehmet beszédét így kezdte:

22. «Vitéz urak, hadverő bölcs fejedelmek,
Világ határirul való beglerbégek,
Ti basák, ti bégek, ti okos vezérek,
Kik most ebben helyben dévánra gyűltetek!

23. Az hatalmas császár, szultán Szulimán khán,
Kinek a hold szolgál, kinek birtoka van
Tengeren és vizen, ki az ég alatt van,
Élni tanácsokkal ebben helyben kíván.

24. Kivánja hallani azért titületek,
Mi mód kelljen veszni ennek az Szigetnek
Kár s török vér nélkül, és hogy az üdőnek
Hosszasága ne ártson ő nagy hírének.

25. Mindenitek tetszését megírván, hadta
Hogy vigyem kezébe, és hogy ő meglássa,
Mit kellessék legjobbat török hasznára
Cselekedni ebben kaur-rontó hadba.'

26. Hogy emlékeztesselek, megparancsolta,
Erre nem legkisebb tanácsnak falkára
Tikteket, hogy jöttünk legvitézb kaurra,
Ki kardot világon övedz oldalára.

27. Ezt hatalmas császár méltónak ítélte,
Maga személyével légyen ellensége;
S jó hír koszorúját, mely győzésből kötve,
Zrínin s Szigetváron eztet vigye végbe.

28. Senkit azért, vitézek, az vakmerőség
El ne ragadjon és meggondolt vitézség,
Mert Zríni horvát bán olyan ellenség,
Ki ellen lesz káros oktalán sietség.»

29. Így végezé szovát Szokolovics Mehmet.
Rustán, császár veji, elkezdé beszédét;
Ő ül vala első nagy kajmekán mellett.
Méltósággal fordétá mindenre szemét:

30. «Itt, hon világ virágja öszvegyűjtve van,
Sok bátor szüvű úr, minden forgott hadban,
Hol hatalmas császár maga fejével van,
Erőtlen én eszem ilyen nagy tanácsban.

31. Ki világot megbírta okos erővel,
Nincs szüki tanácsra ily mint én vezérnél.
De minthogy parancsol, mit érek elmémmel,
El nem titkolom én, tiszta ép szüvemmel.

32. Mert oly helyen vagyunk, az hol az titkolás
Nékünk és császárunknak lehet ártalmas.
Első vétkünk után lehet nagy kárvallás.
Legyen messzi az én szómtól prófétálás.

33. Itt van az az Zríni, melynek széles híre
Még tengeren túl is érkezett fülünkbe,
Igaz-é vagy hamis az ő vitézsége,
Nem tudom; elég az, népek közt van híre.

34. Hírrel viseltetnek az hadakozások;
Nem, mint mi gondoljuk, szók, legkisebb dolgok;
Ettől rontattatnak hatalmas táborok,
Evvel vesztnék, nyernek világi császárok.

35. Mi pedig semminek gondolván ezeket,
Sáncz nélkül vakmerőn szállottuk Szigetet,
Napvilággal alá hoztuk seregeket,
Nem tartván istrázsát, sem titkos kémeket.

36. Igen megfizettük vakmerőségünket,
Mert ezen az mezőn hullattuk vérünket;
Igen büven most is látjuk holttesteket,
Látjuk Almás vizét, forgat embereket.

37. Ki nem csudálná tanácstalan dolgunkat,
Mi miképpen elbíztuk mostan magunkat,
Nem nevezhetnénk-é Ali Kurt próbáját:
Sziget alá vinni mert két ezer szablyát?

38. Nem volt Ozmán basának az hivatalja,
Hogy tizezer lovassal várat megszállja.
Őtet azért küldték hogy mezőt prédálja,
És eledelt Szigetben vinni ne hagyja.

39. Esztelent vakmerőség nézd hova vivé,
Szigetvéra alatt hadát telepété,
Hid nélkül hada közt az Almást ereszté,
Jobb részét hadának gyalázattal veszté.

40. Sok Ozmán basával elől elment lopva;
Gondolták, Szigetben befutnak száguldva;
Elveszett Murtuzán basának szép fia,
Megölte Hamvivánt Deli Vid csidája.

41. Nem kell kétségben esettekkel játszani;
Harczolást övélek el is kell kerülni;
Mert, mint dühös ördögök, készek kárt tenni,
Semmi erőtül nem tudnak ezek félni.

42. No ez már megvan; vegyünk kárunkbul példát,
Ne várjuk lábunknak második botlását:
Tartsunk tábor szélén vigyázó istrázsát,
Mert aluva megvalljuk bizony az kárát.

43. Az mi pedig várnak vételét illeti,
Sánczczal köröskörül azt kell nekünk venni;
Úgy kaurok miránk nem tudnak kijünni,
Rövid nap kár nélkül fogunk benn örülni.

44. Rontsuk el ágyúkkal földdel tölt bástyákat,
Szárazszuk ki ásással vizes árkokat,
Lapát és golyóbis veszi meg várakat,
Veszteg ülve nézhetjük holt kaurokat.»

45. Ily szók után Rustán még helyére üle,
Másfelől tatár Delimán talpra kele.
Ennek tele méreggel haragos szüve,
Rustán ellen bátran osztán szólni kezde:

46. «Akarnám, vitézek, tíz ország engemet
Innen választana; ne látnám ezeket,
És most ne hallanám ilyen szégyenünket,
Okoskodni akarván beszélt ez melyet.

47. Nem ilyen tanácscsal birta meg világot
Vitéz muzulmán vér; nem ilylyel ad adót
Az kaur töröknek; nap ilyent nem hallott;
Azt mondja: vesztég ülve vegyék meg várat.

48. Legjobb lesz: bújunk el, vessük el kardunkat,
Hagyjuk veszni hirünket, vegyünk kapákat
Vitéz kezeinkben; így ront kaurokat
Győzhetetlen császár! így vesz meg várakat!

49. Hirrel viseltetnek az hadakozások,
Tehát törököknek hírt nyernek az ásók?
Nem rókáknak, borzoknak Sziget szállások,
Az kit kivájhatnak mindenkor pór ásók.

50. Bújon el őmaga az ki fegyvertül fél;
Vesse el szablyáját, ki futó mint az szól,
De az mi szüvünket, mely fegyverben reméll,
Nem látja földben ásva ez a fényes dél.

51. Ozmán elvesztette bolondul az hadát;
Tehát mi vallottuk annak gyalázatját.
Tegnap az bölcsesség hamar adott hátat,
Mindnyájan olyanok ebben hadban tahát?

52. Szabad légyen kérkedés nélkül mondanom
Ki szabadétotta ezt tegnapi napon
Az Zríni kardjátul? nem tulajdonítom
Én vitézségemnek, nem is annak mondom.

53. Láttá ravasz Zríni, ki előtt kell futni,
Kész volt Rustán béget az táborig űzni,
Delimánt nem akarta közzel megvárni.
Láttuk ezt mindnyájan: ő is tud szaladni.

54. Nem ásó, nem kapa az mi győzedelmünk,
Hanem rettenetes aczélyos fegyverünk.
Evvel Szigetvárát hamar porrá teszszük;
Evvel nevelkődik hírünk s vitézségünk.

55. Ne kérdezd hon megyek én Szigetvárában,
Hogyha kijün Zríni, én is ő nyomában
Bemegyek Szigetvárnak nagy kapujában;
Hozzon kapát, ásót, az ki bízik abban.»

56. Ily szókra Rustán szüve megkeserődött.
Ismég talpra áll a kajmekán mellett,
De vitéz Delimán nagy haraggal kiment,
Nem méltóztatik várni Rustán beszédét.

57. Messzi Demirhántul tanács rendi vala,
De mérgesen ő is kiáltván föláll: «Én is nem kapálni jöttem ez vár alá;
Ha az kell, én teszek szert ezer asapra.

58. Bezzeg hasznos tanács itt ülve henyélni,
Az ki vitézségét akarja veszteni,
Szintén így kelletik néki cselekedni.
Akarjuk-é magunkat megnevettetni?

59. Delimán jó tanácsát én is javallom,
És tovább ily gyalázatot nem hallgatom.
Ki szereti jó hírt, minket követ, tudom.»
Ily szókkal Demirhám kiment sátorajtón.

60. Rustán csaknem észli mérggel kezét, lábát,
Hogy ezek megnevetik ő jó tanácsát:
«Oh balgata tag nemzet, fohászkodva kiált,
Nem ember, de okatlan és dühös állat!

61. Eredj, vedd meg Szigetet vitéz szablyáddal,
Dönts le bástyait haragos torkoddal:
Most látom töröknek dolga veszőben áll,
Mikor bővelködik tanácsa bolonddal.

62. De mit törődöm én más esztelenségén?
Jobb lesz vesztég ülnöm sátor kerevetén
S csudálkoznom ezeknek nagy vitézségén,
Ha ugyan veszni köll dolgunknak, ám veszszem.»

63. Rustán az sátorbul haraggal kilépék;
Petráf, ki Gyulát megvévé, emelkedék
Talpra, s így szóla az török vezéreknek,
Az kik várván, Petráfra mindnyájan néztek:

64. «Ezt az boszus szüvet, kit köztetek látok,
Szigetvár közepiben lenni kívánok,
Te tudod, Úristen, hogy hozzád óhajtok
Leginkább ily okért, s gyakrabban kiáltok.

65. Kis dolgokat egyesség nagyra neveli,
Erőtlen jó kedvet magasra emeli;
De nagy s erőseket az földre leveri,
Hogyha egyenetlenség azokat éri.

66. Mely nagy monarchiák csak ez miát vesztek!
Megártott Assyriának, görögöknek,
Meg romaiaknak s más keresztyéneknek,
Az melyek ez miátt fottokig elvesztek.

67. Az mi monarchiánk oly nagy és hatalmas,
Semmi külső erő nem lehet ártalmas;
De maga nagysága lesz néki unalmas,
Ha közben férkezik rút visszavonyás.

68. Csak egy példát hozok én mostan tinéktek,
Melyet nem régen látott az ti szemetek;
De ti abbul sokat eszben vehetitek,
S visszavonyást köztünk kárnak esméritek:

69. Kalender Chelebi Chás bektas nemzete,
Miként Anatoliát fölzöndítötte,
Tizezer dervissel ő megrettentette
Az egész Ázsiát, s csudásan keverte:

70. Mit ártott önéki sok szangyák ereje?
Hada nevelkedvén azokat megverte;
És hogy Ibrahim basa őket meggyőzte,
Oka volt, véletlenül életét veszté.

71. Igen kicsiny ok volt kiért Kalender ezt
Szerzette, törökök közt ártalmas szélvészt
Karamain - - - - -
Visszavonyásával, s így minden rajta veszt.

72. Hát most mi kik vagyunk ellenségünk szemén!
Nekünk minden dolgunk fekszik az ő szüvén.
Miket reménylhetünk, visszavonyás ilyen
Ha lesz tanácsunkban, és ebben seregben!

73. Az élő Istenért tegyétek félre mast
Kiki maga szüvébül nagy visszavonyást!
Mindenik eszébe juttassa ezt bizvást:
Császáruk, tisztességünk velünk vagyon mast.

74. Az mi penig Sziget vételét illeti,
Mindenik ömagában megesmérheti,
Hogy ha táborunknak nem lesz kerületi,
Könnyen török császár eztet elvesztheti.

75. Hiszen farkas ellen csinál ember házat,
Mezőn esső ellen juhász is hajlékot:
Miért volna szégyen minekünk itt sánczot,
Ellenségünk ellen valami oltalmat?

76. Mind eddig Zríni ellen harcolnunk kellett,
Valamikor önéki kedvében esett,
Sokszor tíz hús ember derekas lármát tett,
Egy dobütés egész tábort felültetett.

77. Nem mondom én aztot, hogy harczra ne menjünk,
Hanem haszontalanul itten heverjünk,
Bizony nagy részét hirünknek elvesztettük;
Hogy visszanyerhessük azon mesterkedjünk.

78. Ha kijün Zríni bán valamikor harczra,
Mi is ne maradjunk akkor ebben sánczba;
De ne tanácstalanúl, mert lesz kárunkra,
Hanem rendelt seregben menjünk őreá.

79. Ez az én tetszésem, de ha ki tud jobbat,
Mondja meg, nem gyújtja azzal haragomat.
Örömet is hallom más ember tanácsát.»
Itt Petráf elvégezvén, leül és hallgat.

80. Mindnyájan Petráf tanácsát helyén hagyák,
Ezt jónak, hasznosnak mindnyájan kiálták.
Osztán, fejet hajtván renddel Kajmekánnak,
Sátorbul magok szállásokra oszlának.

81. Az tatár Delimán császárhoz bemene,
Mert régen kéredzett, s néki így beszéle:
«Vitéz töröknek hatalmas fejedelme,
Hallgasd meg, mi okért jöttem te elődbe!

82. Az te tanácsodban látok csuda dolgot,
Sok van az ki kíván inkább nyugodalmat,
Hogysem ellenségre bátran vonjon kardot,
Mert otthon megszokta kényes uraságot.

83. Uram, vedd eszedben idején magadat,
Ne fogadd mindennek szüvetlen tanácsát.
Bizony kevés nézi maga gyalázatját,
Csak nyujthassa sokáig éltének hosszát.

84. Vészem én eszemben az ellenség dolgát,
Hogyha elvesztik közülök hat hadnagyát,
És Zrínit, horvát bánt, az ki mindent forgat,
Elvesznek mindnyájan, s elvesztik az várat.

85. Engedd meg, hogy hat erős vitéz közülünk
Zrínit s más ötöt halálos bajra híjuk.
Hiszem Istent, tenéked kezédben adjuk
Zrínit, Szigetvárát is mindjárt megbirjuk.

86. Hogyha penig azok közzülök nem vesznek,
Bizony sok busulást nekünk cselekesznek;
Mert nagy hire vagyon az ő erejeknek,
Kiért mindfejenként hadadban rettegnek.

87. Én, én, ha az előbbeni vitéz kezem
Nem változott, s nem is, ezt magamra vészem,
Én annak az tolvajnak fejét elvészem,
És az te hatalmas lábad alá tészem.

88. Az te seregedben más is találkozik,
Az ki ilyen fáradságtul nem irtózik.
Elhittem, vitéz Demirhám el nem bújik,
Sem Idriz Zagatár ettől nem rettenik.»

89. Ifiu tatárnak császár vitéz szüvén
Igen gyönyörködik; de az ő elméjén
Nem járhat ily dolog; nem hívén szüvében,
Hogy Zríni ily bajra Szigetbül kijűjön.

90. Mond az Delimánnak: «Oh te vitéz virág,
Kit méltán csudálhat egész török világ!
Az te vitéz szüved énnékem vigaság,
Ne kívánd, hogy ettől fosztassam mostanság.

91. Nem ilyen dologra termett vitéz kezéd,
Hogy közönségesen eztet harczra vesséd,
Az muzulmán hit vár nagyobb dolgot tüled;
Tartsd nagyobb dologra te hasznos éltedet.

92. Tekints hadakozás forgandó dolgára,
Nem állhat soha is egyféle formára.
Mit mond ez az világ, ha téged halálra
Kiteszlek, és ilyen veszedelmes bajra?

93. Szánjad vén apádat, kinek egy fia vagy.
Az te szerencsédde néki halált ne adj,
Csak te vénségének erős istápjá vagy;
Erőtlenségében tüle el ne szakadj.»

94. De nem veszi Delimán császár tanácsát,
Sőt hasznos orvosságtul betegszik, s kiált:
«Az mely szorgalmatos viselsz rám gondokat,
Tedd le, s engedd jó hirért szenvednem halált.

95. Mi is erős kezünkben vasat hordozunk,
Az mi sebünkben is piros vér jün, tudjuk,
Messzi Szigetvára lesz neki, meglátjuk,
Az kiben bujhasson, ha ott lesz mi vasunk.»

96. Szulimán de látja Delimán haragját,
És az bajvivásra elszánt akaratját,
Igy szól: «Meg nem szegem te akaratodat,
Úgy légyen valamint te akarod magad.

97. De jobb alkalmatosság szükséges erre;
Most pedig másképpen micsoda ereje,
Próbáljuk, Zríninek; ágyúkkal Szigetre
Kell minékünk mennünk; most van annak helye.

98. Hogyha nem árthatunk aval mi Szigetnek,
Akkor leszen keleti vitéz kezednek.
Mindnyájan bennünket most megnevetnének,
Ha ily vitézinket ok nélkül vesztenénk.

99. Fiam, én szeretlek, szeretem hitedet;
Vedd ki hát belőlem minden kétségedet.
Ennek az dolognak tudom jól idejét;
Bízd rám vitéz szüvednek csak egyik részét.»

Jegyzetek a 8. énekhez.

1. *Pegasus*, a görög rege szerint a költők és múzák lova, a költői képzelet megérezkítése.

2. *Hebanum csíd*, ébenfa dsida.

1-9. A bajnak allegorikus leírása. (V. ö. Arany, Toldi XI. é.)

6. *Python*, görög regebéli sárkány, melyet Apollo ölt meg.

11-20. V. ö. Karnarutiç megfelelő helyét: «Szolimánon erőt vett a keserűség és düh, forrt benne a méreg, hogy a mezőn gázolni lehet a török vérben. Sziget fala vérben fürdik s a halál aratott az ő népe között. Hivatja Szokolovicsot s megparancsolja neki, hogy vezessen rohamot, égesse és rombolja le a várat. Sz. ezután divánra hivatja össze a basákat s előadván nekik, hogy a multon a basákat és bégeket kárhoztatja, feltűzeli őket a vívásra». (Thury.)

14. V. ö. Karnarutiç: «... *Félt a világ tőlem, téged hajtott és adót hozott nekem az idegen, könyörögve és sírva békét kért tőlem*».

15. *Uluduvéjdár*, egy egyiptomi khalifa, ki Sz. ellen fellázadt s kit 1522-ben legyőzött és megölt.

25. *Tetszését*, véleményét v. ö.: Annyi részre oszlott az emberek elméjének tecczése (Pázmány).

26. *Falkára*, talán farkára, végére.

29. *Kajmekán*, helyettes, helytartó.

32. *Szüki*, szüksége (latinosan).

33-44. V. ö. Drances beszédét (Aeneis XI. 336-370) és Orkáno beszédét (Tasso X. 44). Mindkettő Rusztemhez hasonlóan mérsékelni kívánja a harc tüzet s felhívja a figyelmet az ellenség nagy erejére.

45-55. V. ö. Turnus kifakadásait Drances ellen (Aeneis XI. 376-407).

54. és 57. V. ö. Tasso VI. 3, 6, 8. Delimán és Demirhám ugyanazt vetik a szultán szemére, a mit Argant a királynak.

69. *Kalender Chelebi* (ifjú év) 1527-ben Karamanban nagy lázadást keltett, melyet Ibrahim nagyvezér vert le. - *Chas bektás* (Kadis Begtás) a jancsárok védszentje.

70. *Szangyák* (szandsák), zászlóalj.

65-73. Elmélkedés a visszavonás káros voltáról.

74. *Kerületi*, kerítése, sáncza.

79. *Tetszésem*, v. ö. a 25. jegyz.

81-99. V. ö. Argant engedélyt kér a királytól, hogy párbajt víhasson (Tasso VI. 2-14), továbbá Turnus engedélyt kér a párbajra Latinustól (Aeneis XII. 1-50).

88. *Elhittem*, azt hiszem, úgy vélem. V. ö. Ha rajtad állana, csak elhittem tisztán kiséprend a városból azokat az úrfiakat (Faludi). - *Idviz sagatár* (dsagatár) a cserkeszek sagatája (l. később is).

89. *Baj*, harcz, vívás.

94. 3 sor latinó szórend.

98. *Keleti*, kelete.

Összefoglalás.

VIII. ének: *A törökök tanácskozása.*

1-10. A bajnak *leírása*. (Egyszersmind a török veszteségének rajza.)

11-19. Szolimán aggodalma.

20-80. Hadi tanács. (A tábor körülsánczolását határozzák el.)

81-88. Delimán ajánlkozása párbajra.

89-99. A szultán határozata. (Elfogadja a hadi tanács javaslatát.)

Kérdések és feladatok.

1. Mennyiben hasonlít az ének eleje Toldi XI. énekének elejéhez?
2. A hadi tanács leírása.
3. Miféle vonatkozások fordulnak elő Petraf beszédében a magyar viszonyokra?
4. Hogyan nyilatkoznak az egyes török vitézek s a szultán Zrinyiről?
5. Hányféle és minő lelkiállapotokon megy át a szultán ez énekben?

KILENCZEDIK ÉNEK.

1. Hova ragadtattam én könnyü pennámtul,
Holott tanulhatnék Daedalus fiátul:
Kis készüléttel indultam tengeren túl,
Kis elme ez, ki ír nagy Atyám dolgárul.

2. Kiván nyugodalmat vers és história,
Nem haragos Márssal lakik Músák fia.
Hangos dob, trombita Apollót nem hía
Verscsinálásokrul harczra s viadalra.

3. Engemet penig, midőn írom ezeket,
Mars haragos dobja s trombita felzörget.
Ihon hoz házamban füstölgő üszöget
Kanizsai török; oltonom kell eztet,

4. Még sem tanácstalanul kezdtem munkámat,
Tudván ez dologhoz nagy tartozásomat.
Nem röjtöm Istentül vett talentumomat:
Kézzel is, ha lehet követem Atyámat.

5. Fáradhatlanul Ali Kurt forgolódik;
Három helyen tüle nagy sáncz csináltatik,
Az honnan ágyúkkal Szigetvár lövetik.
Nappal és éjjel is bástyája töretik.

6. Két napja mult már el, Zríni Szigetvárbul
Nem megyen ki harczra igen nagy okokbul,
Noha minduntalan vitéz Deli Vidtul
Kérettetik, bocsássa hogy Szigetvárbul.

7. De Zríni Deli Vidnak így beszél vala:
«Az ki az szerencsét meg nem zabolázza,
Hanem mindent elereszt éles szájára,
Végtére is veszélyre aztot ragadja.

8. Még mindeddig szerencse mivelünk tartott,
Isten kegyelmébül győzödelmet adott;
De mivel forgandó, ha kezd adni hátot,
Egyszersmind ránk burít veszélyt s ártó habot.

9. Higyed, nem heában nyugottam én itt benn,
Nagy dolgokat forgattam gondos szüvemben.
Ha törökök elbiznák magok ez helyben,
Akarnám, gondolnák, vagyunk félelemben:

10. Akkor véletlenül mi reájok mennénk,
Kárt és veszélyt nagyot köztök cselekednénk,
Azalatt császárnak talán hirt küldhetnénk,
S talán tüle hamarább megsegíttetnénk.»

11. Igen javallá Vid az ura tanácsát,
És legottan mindjárt följánlá magát;
«Ha akarod uram, én fáradságomat
Érted nem restellem, sem vérem hullását.

12. Vagy éjjel vagy nappal mondod, megindulok,
Törökök közt megyek, mert nyelvökön tudok,
Hogyha mesterséggel semmit sem használlok,
Erővel, kardommal mégyek őáltalok.»

13. «Édes vitéz szolgám, így felele Zríni,
Nem kell te vitézségedben kételkedni.
De tenéked Szigetet el nem kell hadni;
Itt énvelem együtt kell aztot őrizni.

14. Talán rendelt Isten mást erre dologra,
Ki kevesebb kár nélkül ezt fölvállalja.»
Zríni Deli Viddal így beszélnek vala.
Azonban szólton szól Ali Kurt ágyuja.

15. Erős Radivojon rendi istrásának
Vala, és mellette Juranics vajdának.
Ezek kapu fölött vigyázásban voltak,
Radivoj így szóla másik barátjának:

16. «Juranics vajda, édes vitéz barátom,
Nézd, min gondolkodom, édes jobbik szárnyom!
Az mi urunkat nagy gondokban látom,
Mint magyar királynak törökről hírt adjon.

17. Mindenütt jól tudom az kalauzságot,
Éjjel vihetek végben én ilyen dolgot.
Míg felkél, megvárom az szép holdvilágot,
De előbb megmondom az úrnak ez dolgot.

18. Higyed oly nagy merészség szállott szüvemben,
Az mineműt soha nem tudok éltemben,
Úgy tetszik, nappal is az török seregben
Kézzel magam nagy dolgot vihetnék végben.»

19. Mikor vajda Radivoj beszél ilyeket,
Az másik vajdának fölguytá az szüvét,
Juranicstul azért lén ilyen felelet:
««Hová hadnál, Radivoj, tehát engemet?

20. Egyedül ily veszedelemre magadat
Akarnád-é vetni, s itt hadni társodat,
Az mely szeret tégedet szintén mint magát?
Futsz, Radivoj, tülem s én szüvemtül tahát?

21. Nem úgy én e minap magamat viseltem,
Hogy rólam kétséget hagyjak te szüvedben.
Demirhám láttára barjaktárt megöltem;
Életével együtt zászlóját elvettem.

22. Noha nem első próbám volt az énnékem,
Veled együtt nagyobbakat cselekedtem.
Éltemet hallállal én is megcserélem,
Mikor hozzá adatik örök jó hírem.»»

23. Radivoj erre így: «Úgy hozzon meg Isten,
Édes vitéz barátom, jó szerencsésen,
Soha én terólad nagy gondu elmémben
Ily vitéztelenséget nem eresztettem.

24. De gondolatomban ez forog énnékem:
Ha (az mint megszokta), szerencse énvelem
Gonoszt cselekeszik, reménységem ellen,
S ád török kézben halva vagy elevenen!

25. Azért, vitéz társom, kívánom éltedet,
Légyen ki temesse el megholt testemet,
Vagy sarczon váltsa ki rabságos éltemet.
Vagy ifjabb, méltán hosszabbíts életedet.»

26. Nem hajol Juranics az ilyen beszédre;
Inkább mérgeskedik ily hitegetésre,
És nevelkedik kedve nagyobb veszélyre;
Ilyen szép szók jüvének az ő nyelvére:

27. ««Te haszontalanul hitegetsz engemet;
Soha meg nem lágyítod az én szüvemet;
Szállítson szerencse minden veszedelmet
Én ifju fejemre, de elmegyek veled.»»

28. Így megyen két vajda Zríni eleiben,
Az hol Deli Viddal van beszélgetésben.
Elől szól Radivoj: «Ne csudáld szüvedben,
Uram, hogy mi ketten jöttünk teelődben,

29. Láttuk az bástyákrul nagy esztelenségét
Az mi ellenségünknek, és henyélését.
Tegnap sok itallal terhelték fejeket;
Most bizvást alusznak, nem esmervén minket.

30. Ha engeded, éljünk szerencsével mi mast;
Ketten átalme gyünk az táboron bizvást,
Hirt viszünk császárnak, mely Bécsben vagyon mast,
Micsodás ellenség van Sziget körül mast.

31. Én itt mind jól tudom körül az föld csinját;
Arra megtanított untalan vadászat,
Megbujjuk mi lopva a török táborát:
Ad Isten szerencsét, az ki mindent adhat.»

32. Itten örömében Zríni könyvet hullat,
Megölelvén őket az égben fölkiált:
«Oh hatalmas Isten, ki veretsz hadakat,
Nem elegendőül téged nyelvem áldhat,

33. Nem akarsz elveszteni még szintén minket,
Mivel adsz közinkben ily erős szüveket.
De mi elegendő lesz ti érdemetek,
Oh minden dicséretre méltó vitézek?

34. Halljátok, Radivoj s Juranics vitézek,
Az mit én ígérek Isten előtt nektek:
Ha szerencsésen ezt ti véghez viszitek,
És én ellenségimtől mentté lehetek:

35. Mindenitek leszen részes én kincsemben,
Egy gazdag türkises kard, Radivoj, léssen
Tied, melyet én Mehmet basátul nyertem,
Olyan lóra való fékkel egyetemben.

36. Juranicsnak adok szép arany sisakot,
Melyet gyáfér éltével együtt elhagyott
Szép varasdi mezőn, hon atyja szaladott;
Mindeniknek ehhez hat-hat száz aranyat.»

37. Így adnak választot az két vitéz vajda:
«Oh hatalmas vitéz, Szigetnek nagy ura,
Ajánlásod böcsüljük, de tedd máshova;
Nem ösztönöz adomány minket próbára.

38. De ad az jó hír név nekünk erre szüvet,
Melyet irigy üdő tőlünk el nem vehet,
Csak jó egészségben maradjon te fejed
Mindenkor megtaláljuk nálad ezeket.»

39. Mikor elereszté Zríni vitézeket,
Deli Vid az ajtón kikéséré őket,
Mindeneknek ada szép emlékezetet,
Avval ajándékozá az vitézeket.

40. Magáról elvéve adá Radivojnak
Bőrét nagy arabiai oroszlánnak,
Melyet elvett testéről Abdus Elámnak,
Életével együtt Singér bég fiának.

41. Szép arannyal varrt üngöt vörös atlaczbul
Azután Deli Vid levévé magárul;
Ő ezt levonta szerecsen Hamvivánrul;
Juranics vajdának adá ajándékul.

42. «Kivánom szerencsésen ezt viseljétek»,
Így monda Deli Vid; de többi vitézek
Ki kardot, ki sisakot ada nekik.
Fegyveresen osztán kapu felé mennek.

43. Vala oly órában mikor minden állat
Legcsendesebben magának nyugodalmat
Vesz, juhász, szántó aluszik kedves álmot,
Juhok mellett nyugszik kuasz, mely megfáradt.

44. Akkor az vitézek kimennek mindketten,
Hiják segítségül Jehovát szüvökben,
Vannak bátorságban és nagy reménységben,
Mindenfelől vigyáznak nagy sötétségben.

45. Nem menének vártul igen messzi földre,
Látnak sok törököt az gyöpön heverve,
Gondolkodnak menni volna legjobb merre,
Hon inkább az török eszben nem vehetné?

46. Bizony két vad farkashoz hasomlók ezek,
Mikor mindenfelé azok barmot néznek;
Mindenökre örömet ők elmennének;
Végre hon legtöbb ordít, arra ügetnek.

47. Radivoj Juranicsnak azt mondja titkon:
«Az nyomunkra vigyázz, édes vitéz társom.
Én elől csinállok utat nagy hatalmon,
Mert feküsznek törökék részegek ihon.»

48. Ily szók után kevély Perviznek az nyakát
Testétül elvágá, ez magyar katonát
Semmire böcsüle, vélvén többnek magát,
Hogysem tizenhárom keresztyén hatalmát.

49. Azután Rézmánnak ketté vágá mellyét,
Ő borral elegyve okádja sok vérét,
Itt vitéz bég Zádé elveszté életét:
Megemészté szablya Kajtászt és Rechepet.

50. Valamerre megyen két vajda fegyverrel,
Fest sátort és földet bővön török vérrel;
Sok név nélkül való nép kard miatt hull el
Két vitéz kéz miatt mezőn szerte széllal.

51. Két táboron vágták már által magokat,
Még sem veszik eszekben szörnyü károkat
Az részeg törökök, bor miatt nem láthat
Akármely okos is; rosztul jót nem várhat.

52. Harmadik táborban, hon Szulimán fekszik,
Két vitéz orosz lány haraggal érkezik;
Apró sátorokat ők mind elkerülik;
Jönnek egyben az hol Kadilesker fekszik.

53. Mit használt tenéked szentség Kadilesker?
Jövendő-mondásod heában nem hever.
Amphiaraus is volt ily okos ember;
De megcsalatkozott tudományban egyszer.

54. Juranics karddal megy lassan ő ágyához,
Két kezével nyúla éles szablyájához,
Felemelvén csapá meztelen nyakához,
Legördül az feje az szép zöld pázsithoz.

55. Valamint észbe vé ezt az ő inasa,
Kiált; nem sokáig de lén kiáltása,
Ura után küldé Radivoj csapása
Szerencsétlen lelkét mélységes föld alá.

56. Kadilesker mellett egy aranyos zofrán
Fekszik bársony vánkoston török Alkorán.
Ezt, jelért, Juranics, hogy volt ilyen próbán,
Magával elvivé, Radivoj így szólván:

57. «Véghez ment, Juranics, mi minden szándékunk,
Utat törökök közt magunknak csináltunk;
De tovább szerencsével nem jó játszanunk;
Jerünk ki közülök; nem jó itt mulatnunk.»

58. Mindaddig kerülék az sok sátorokat,
Végre kimenének, az hol vége szakadt
Az széles tábornak; Almás vize partját
Jobb kézre elhagyák, s nem nézik az utat.

59. Nem messzi tábortul háromezer tatár
Járja az istrázsát, s ott Idriz zagatár
Vagyon személyével: ő köröskörül jár,
Hogy hátul kaurtul ne essék semmi kár.

60. Ezek észbe vevék az két vitéz vajdát,
Az ki előljáró, Kimszi! Kimszi! kiált.
Már semmi reménységet egyik sem láthat;
Mindenik erdő felé fut az mint futhat.

61. Már nem fél Radivoj, mert bement erdőbe,
De másik nem vala olyan gyors erőbe.
Eztet az tatárok vevék kerületbe,
Ugy hogy nem maradott semmi reménységbe.

62. Radivoj visszanéz, s nem látja az társát;
Gondold meg az ő rettenetes bánatját.
Juranics! Juranics! sűrű erdőn kiált,
De nem más csak echo néki bús választ ad.

63. «Juranics! Juranics! én hová hattalak?
Micsodás ebeknek prédául adtalak?
Hon keresselek már, és hon találjalak?
Micsoda föld hátán téged nyomozzalak?»

64. Így búsul s így kiált, s nyomra visszamegyen,
Hogy valamint Juranics nyomát esmérjen.
Hát nagy kiáltást hall; arra visszamegyen,
Látta Juranicsot, hogy török közt légyen.

65. Mit csináljon maga, s micsodás fegyverrel,
Szerelmes társát török közül hozza el?
Nem használ ha maga rá megy személyével
Avval semmit társának, ha ottan vesz el.

66. Szép aranyos kézív az oldalán vala,
Melyet azon éjjel töröktül nyert vala,
Ezt gyorsan puzdrából nyíllal kiragadá,
Nyilat idegestül az füléhez vonyá.

67. Röpül az tollas nyíl Sabaszot mellyébe;
Találá, és megjára szintén középbe.
Ő halva leesik társának ölébe;
De társát másik nyíl találá bal fülbe.

68. Ott Juranics körül hat holt tatár fekszik;
Ki miatt legyen ez sohun nem tudatik.
Azonban Idriz vezér oda érkezik;
Ő szeme láttára két tatár elesik.

69. Elbúsult az vezér, nem látja, ki csinált
Sok vitézi között gyorsan ennyi halált.
Igy mond Juranicsnak, kivonván szablyáját:
«Te fogsz mindnyájokért fizetni egy halált.»

70. Nem tarthatja tovább Radivoj bánatját,
Oda rugaszkodik az hun látja társát.
«Engem! engem, vitézek! messzirül kiált,
Engem öljetek meg, nem az én társomat!

71. Én voltam az oka azok halálának;
Én nagyobbik feje ennek az próbának.
Semmit nem mivelt ez, de nem is árthatnak
Ily gyermekek, mint ez, ily hatalmas hadnak.»

72. De kegyetlen tatár annak vádolását
Füle mellett ereszti, s fejébe szablyát
Juranicsnak vágja; ő leburul hanyatt
S vérrel kiereszti lelke tisztaságát.

73. Leesik Juranics mint egy szép virágszál,
Kit kegyetlen munkás nagy vassal lekaszál;
Avagy ha tövéből kidül liliomszál,
Mely szép növényében tavaszi mezőn áll.

74. Mint fene leopárd ha elveszti kölkét,
S ha előtalálja vadászok seregét,
Rájok mérgét, fogát, rájok viszi körmét;
Dárdát halomban ront, s ott veszti életét:

75. Igy dühös Radivoj ellenségre megyen,
Az nagy seregek közt Idrizt tartja szemén,
Sok száz fegyverütést magára fölvészén,
Nem gondol, társáért mert majd boszút téssen.

78. Idrizt seregek közt immár megtalálta,
Egy csapásban ketté derekban szakasztá.
Maga is sebek miatt esék hanyattá.
Társa mellett lelkét Istenhöz bocsátá.

77. Oh áldott, oh boldog, oh erős vitézek!
Ha mit az én magyar verseim tehetnek,
Soha ti dicséretre méltó hitek
Meg nem hal, míg folynak alá sebes vizek.

78. Míg az nap meg nem áll, míg az magyar nemzet
Karddal oltalmazza az keresztény hitet,
Élni fog nevetek; ti pedig az Istent
Örök boldogságban mostan dicséritek.

79. Azonban Deli Vid külső palotában
Az Úr háza előtt esék mély álomban.
Csak oly fegyveressen sisakban pánczérban,
Ülve alszik vala egy széles ablakban.

80. Egyszersmind felugrék, mint egy eszeveszett,
Az urához mene, és így szólni kezdett:
«Uram, minden reménység szüvemből esett;
Ihon az két vajda is mostan elveszett.»

81. Csudával hallgatja jó Zríni ezeket,
És választul adja okosan eztet:
«Miért hagyod sírnya te kemény szüvedet
Mint egy kis leányzó? tarts meg könnyveidet.

82. Nem illik tehozzád, sírj mint egy üdőtlen,
Nem szállhat vitézre szerencse véletlen.
Gonoszt készen várnunk kell nekünk szüvünkben,
De nem csak egykor, hanem minden üdönkben.

83. Most már azon kérdezlek: te hon hallottad
Két erős vajdának kegyetlen halálát?»
Nem tarthatja Deli Vid de maga sirását,
Felel az urának ilyen okos szókat:

84. «Ne csudáld szüvemet, hogy keservessen sír,
Mert igen általverte az kegyetlen hír.
Nem mindenkor magával ember szüve bír,
Ha az tüle elvész, kit szerencse ígér.

85. Elmém gondolatját hogy inkább enyhítsem,
Előbb leültem vala egy zselyeszékben,
Alig hunytam vala be fáradott szemem,
Ihon vitéz Radivoj jüve előmben.

86. Olyan fegyveressen bizony ütöt láttam,
Valamint magamtul mikor elbocsáttam;
De sok kemény sebben és bü vérhullásban;
Alig hogy ki légyen ismerhetni tudtam.

87. Száz helyen megnyitott az ő vitéz mellye,
És még annyi sebet hordoz vitéz feje.
Sisak, oroszlánybőr, mely ötöt fődözte,
Sok megaludt vérrel van beförtöztetve.

88. Hej, mely különb vala attul Radivojtul,
Ki Szigetben Abduláht hozta fiastul
Kötözve, mely hozott sok fegyvert prédául,
Melyet ő kezével nyert török pogánytul.

89. Hogy szólok őhózzá nékem tetszik vala,
Ki bánt így teveled, oh te vitéz vajda?
Ezt az megaludt vért, mely tested csunytja,
Kicsoda belőled fegyverrel ontotta?

90. Nem így várt tégedet szigeti kapitán,
Az ki tefelőled van nagy gondolatban.
Szigeti sereg is nagy reménységben van,
Segítsége lészen vitézséged után.'

91. Ő pedig ezekre énnékem nem felel
Semmit is, csak néz reám szomoru szemmel;
Sok ohajtás után végre horvát nyelvvel
Eztet mondja nékem nagy keserűséggel:

92. ,Míg Isten akarta, Deli Vid, én éltem,
De keresztény hitért most halált szenvedtem
Juranicscsal együtt, s most elődben jüttem
Én meztelen lélek, töröknél van testem.

93. Semmit ne irtózzál, Deli Vid, éntülem;
Nem sok üdő mulván leszesz együtt velem,
Mert mártíromságot néked is az Isten
Mind urastul együtt rendelt, s helyt az égben.

94. Ne feledkezzél el azért vitézségrül,
És ne is rettenj meg az pogány töröktül,
Én erőt tenéked kérök az Istentül.
Isten légyen veled, maradj meg vitézül.'

95. Így monda, s eltünék mint gyors szél előttem,
Mint egy könnyű árnyék az levegőégben.
Heában utánna futok hogy öleljem
Háromszor, de csak esék kezem semmiben.»

96. Alig végezhetette Vid szomoru szavát,
Hogy bátyákrul hallának iszonyu lármát.
Az török táborban nagy zöndülés támadt,
Mert most vették eszekben kárvallásokat.

97. Ihon az holt vezért az tatárok hozzák,
Fényes zászlójokat ők földre forgatták,
Rettenetes zajjal urokat siratják,
Fegyverét s jó lovát teste után hozzák.

98. Máshul Kadileskernek temetés készül,
Csaknem egész tábor arra az helyre gyűl.
Ott áll Mihaliogli, ott sok vezér körül,
Csudálják, ily dolog lett csak két vitéztül.

99. Siratja Szulimán az nagy Kadileskert,
Mert nálánál soha okosbat nem esmert.
De sátorbul kijünni császár nem is mert;
S azért rajta senki változást nem esmert.

100. Mindkettőt egy helyre az vezérek vivék,
Azután mindenbül őket vetközteték.
Arabiai balzsamummal megkenék;
Egy nem mély verőmben mind az kettőt tevék.

101. Temetések fölött kiáltnak az hosák,
Kétségbe ne essenek, azon biztatják.
Sok dervis s talizmán Mahometet híják
Nékik segítségül, s azután ott hagyák.

Jegyzetek a 9. énekhez.

1. *Daedalus*, görög regebéli szobrász, ki a krétai labyrinthust építette és fiával, Ikarussal, maga készítette szárnyakon menekült fogságából; fia azonban, intése daczára, nagyon magasan repülván, mivel a szárnyát összetartó viasz a napfénytől megolvadt, a tengerbe esik. Erre az esetre (a merész repülésre) történik itt a célzás.

1-4. Alanyi kitérés. Munkájában megzavarta a török.

5. *Ali Kurt*, török főágyúmeister (I. VII. 576).

7-8. Elmélkedés a szerencse forgandóságáról (I. VI. 1-11).

14. *Szólton szól*, egyre szól v. ö. nőttön-nő.

15. *Rendi*, sora. - *Istrázsának*, őrségnek.

15-78. E rész pontról-pontra megegyez Nisus és Euryalus esetével (Aeneis IX. 176-449), a kik Radivojhoz és Juranicsához hasonlóan, vállalkoznak a rutulok seregén áttörni, hogy Aeneasnak hírt vigyenek. Ők is éppen így határozzák el magukat a hőstetre, éppen így búcsúznak el társaiktól, éppen ily pusztítást visznek végbe az ellenség táborában és hasonló módon vesznek el.

17. *Kalauzságot*, a járást.

21. *Barjaktár*, zászlóvivő (I. VII. 66).

31. *Az föld csinyát*, a legfélreesőbb ösvényt is. V. ö. Tudja minden csinyát-binyát a dolognak.

32-36. Ehhez hasonlóan fogadja Tassónál (XII. 10-11) Godfréd Argant és Klorinda ajánlatát, kik vállalkoznak a tornyot felgyújtani.

35. *Türkises* (türkizes), drágakővel kirakott. - *Mehemet basa* (V. 22).

36. *Gyáfer* (Dsafer), I. VII. 37.

43. *Állat*, lény. - *Kuas*, kuvasz v. ö. bial, üeg (somogyi nyelvjárás).

49. *Rézmán*, Mehemed pasa fia (III. 58-76).

50. *Kard miatt* (míve által), kardtól.

52. *Kadilesker*, török főpap, egyszersmind hadbíró (IV. 66).

53. *Amphiarans*, görög vitéz, ki jós tehetséggel volt megáldva s tudta, hogy ha hadba indul, elvész, mégis részt vett Thébe ostromában, a hol a föld elnyelte, Jupiter halhatatlanná tette.

55. *Valamint eszbe vé*, a mint észreuvé.

56. *Zofra*, szőnyeg.

60. *Kimszi* (törökül) ki az?

64. *Valamint*, valamiképen.

66. *Puzdra*, nyiltartó. V. ö. Arany puzdrát tart kezében, nyilazza a vadakat (Faludi).

77-78. Kitérés. A hősök magasztalása (Parentatio).

82. Hogy sírj, mint egy gyermek.

85-95. Ez a részlet az Aeneis II. é. 268-290. sorai mintájára készült, a hol éppen így jelenik meg Aeneasnak álmában Hektor s a beszélgetés tartalma is egyező.

96-98. V. ö. Aeneis IX. 450-456, a hol Nisus és Euryalus áldozatainak temetése van leírva.

191. *Hosa* (hodsa), török pap. - *Talizmán*, az is pap, a hodsánál alacsonyabb, a dervisnél magasabb rangú.

Összefoglalás.

IX. ének: *Zrinyi segélykérő hírvivőinek halála.*

1-4. Kitérés.

5-14. Zrinyi hírt akart adni a királynak.

15-78. Radivoj és Juranics gyászos vállalata.

79-95. Deli Vid álma.

95-101. Temetés a törököknél.

Kérdések és feleletek.

1. Az első 4 versszak tartalmának értelmezése.

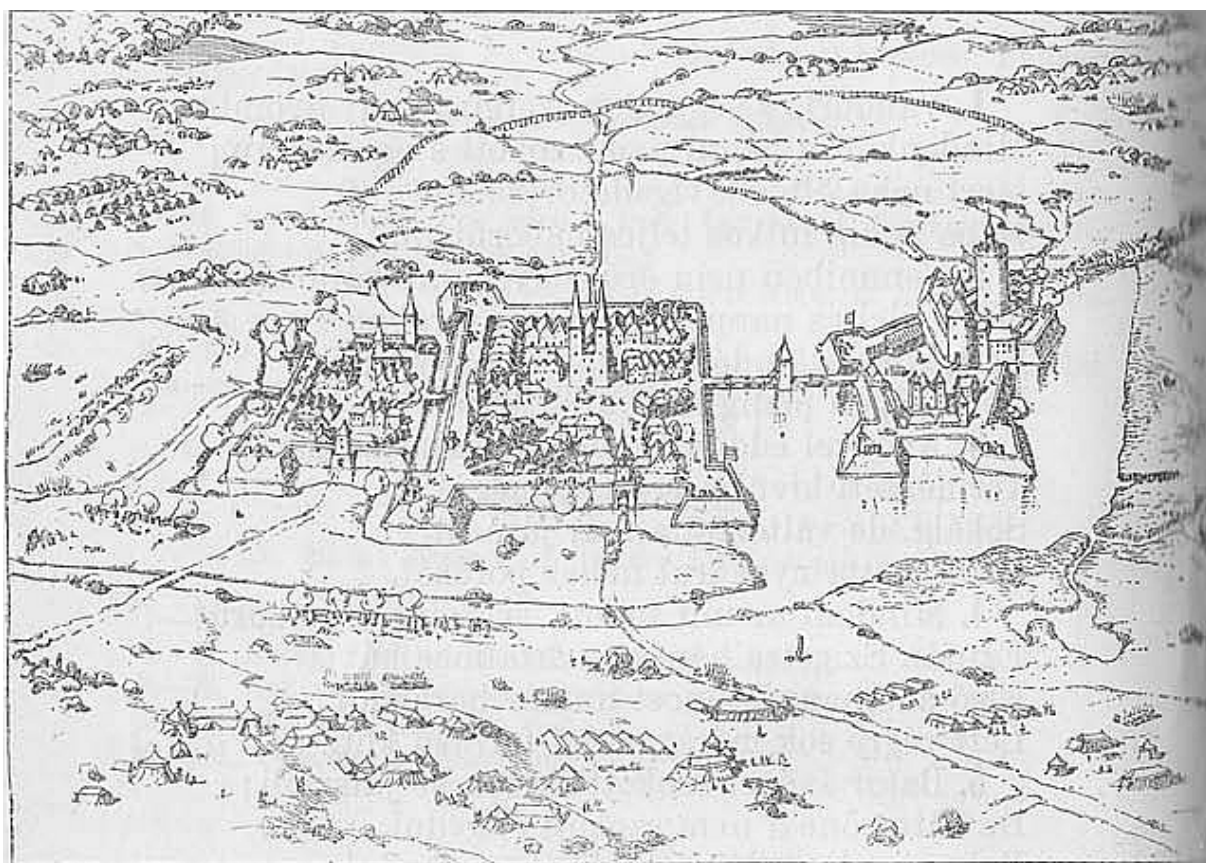
2. Mi volt Zrinyi haditerve? (7-10. v.)

3. Egyezések Vergiliusnál és Zrinyinél a IX. énekben. (L. Vergil. Aeneise. Ford. Barna Ignác. Franklin-Társulat, 1890.)

4. Mennyiben áll a IX. ének tartalma összefüggésben a főcselekménnyel? Előbbre viszi-e, vagy késlelteti-e az esemény folyását?

5. Van-e ez énekben is czélzás a magyar viszonyokra?

6. Fordul-e elő sejtetés és hol?

TIZEDIK ÉNEK.

1. Vándorló s kegyetlen szerencse egy nyomban
Mindenkoron hágni nem szokott s egyformán;
Mert néha öltözik vigadó orczában,
Néha penig futkos teljes háborúban.

2. Semmiben nem örül úgy, mint változásban,
Mert éjjel és nappal és minden órában
Változik s állandó állhatatlanságban;
Legfőképen penig hadi állapotban.

3. Kedvvel eddig Szigetnek mutatta magát;
Természeti kívül vezettette magát
Sokáig, de változtatta már járását.
Elszaggatta nyakárul nehéz pórázát.

4. Mindent az mit tudott, veszélyt és háborút
Ezután Szigetre hányt és ártalmas bűt;
Első adományért most immár haragudt;
Lett végre sok méreggel bű forrású kút.

5. Bátor szüvel szokott szerencse játszani;
De bátor önéki nem szokott engedni.
Valamint kormányos habbal tusakodni
Tud, úgy kell bátor szüvnek evvel küzködni.

6. Kisebbedik s lágyul szüve félénkeknek
Gonosz szerencsében, de nem jó Zrínek;
Sőt nő bátorsága, ha veszedelemnek
Látja öregbülését s rossz szerencsének.

7. Látja hogy megégett Szigetnek városa,
Ágyúk miatt ledült várnak egy bástyája,
Készül már ostromhoz sok jancsár s gyumlia,
Sok százezer ember veszélyére látja.

8. Mint sívó ördögök, ostromnak idejét
Várják vitéz törökök, az harcznak jelét;
Kivánják, szomjuhozzák jó Zríni vérét,
S ő vérével együtt az több keresztyénét.

9. Külső s belső váras már töröknél vala,
Melyet Zríni jó észszel maga elhagya;
Mert minden erejét az várban behozza;
Az feje álltáig tartani akará.

10. Megzöndült azonban sok dob és trombita,
Sok kevert népét ütközetre indítá;
Sok lovast bátor szüv néki bátorítá:
Elhagyván jó lovát gyalog harczra futa.

11. Az ledült bátyára jün vitéz Demirhám,
Utánna hatezer jancsár és szpahoglán,
Megy kapura erős s nagyszüvü Delimán,
Utánna nyolczezer tatár és muzulmán.

12. Háromezer arnaut, kétezer karamán,
Háromezer czirkas Ajgás basa után,
Visz harmadik felől lajtorjákat hátán;
Ott van Singir zagatár, szerecsen Kénán.

13. Az várban peniglen piaczon áll vala
Zríni bán, kezében van aranyas dárda,
Utánna az sereg áll vala csoportba,
Urának szép biztató szavát hallgatja.

14. Henyei bátyáján az mely volt leromlott,
Radován Andrián száz gyaloggal állott.
Az kaput őrzötte száz karddal Péter Bot;
Mindennek maga rendi ilyen helyt osztott.

15. Az hová Ajgás basa készít lajtorját,
Deli Vid száz karddal örzi azt az bátyát;
Novakovics Iván mellette másikat,
Minden készen várja ellensége kardját.

16. No kiomlik sánczbul török sok számtalan;
Nem jött ennyi ki trójai ló oldalán;
Ki csákánt, ki baltát, ki szablyát oldalán,
Ki hirtelen halált, puskát viszen hátán.

17. Viz árokja térdig ér az törököknek,
Mert az több vizet előbb kieresztették;
De erre is szalmát és vesszőt vittének,
Hogy könnyebben ostromnak ők mehessenek.

18. Visz legelől Demirhám dárdát kezében,
Paizst az másikban, ráró-toll fejében,
Melyen van kuraczely; s maga jün elsőben,
Hoz halált, hoz veszélyt ez vitéz Szigetben.

19. Bátran neki indult az vár árokjának,
Nem gondol semmit is hogy társai hullnak;
Mellette s fölötte ónok sűrűn járnak,
Sokak közép mellyen az vasban akadnak.

20. Ő kézzel, ő szemmel, ő bátor járással
Biztatja társait haragos torkával.
Mikor oda érkezik, hon megnyitott fal
Radovánt mutatja száz vitéz szablyával.

21. Mint az mérgös sárkány, közel látván prédát,
Készíti mérgös körmét s vérszopó torkát,
Dühösséggel élesíti horgas fogát,
Méregben úsz, méreggel felfujja magát:

22. Úgy Demirhám ballag s kegyetlenül hallgat,
Méreg nem ereszti torkából az szavát,
Csak bömböl magában, s tartja nehéz dárdát,
Pokinak általveri széles oldalát.

23. Ledül Poki Gergely, s bőven hányja vérét,
Vérrel kibocsátja ő magából lölkét,
De mindjárt megtalálta ott temetését,
Mert kétszáz megholt török befödi testét.

24. Mert Radován maga kezével két huszat
Rá halomban raka, vitéz jancsárokat.
Medvei Benedek Testoglint s Operkát
Megöl őfölte, és más tíz muzurmánt.

25. Orostoni Péter levágja Szaladint;
De Demirhám üteti, erős Orostonit;
Malkuch Huszárt, Szélim Balást és Gerdeit,
De Bosnyák Benavirt, Ramadánt, Huszaint.

26. Achmedani aga neki bizta magát,
Megyen Radovánra, s őnéki így kiált:
«Esmered-é, kaur, az vitéz Achmedánt,
Az ki majd megcselekszi, hogy légy föld alatt?»

27. Mind az két kezével hozzá vág, így szólván;
De amaz felvészi az csapást paizsán.
Így az vitéz vajda néki felelt osztán:
«En penig vagyok vajda horvát Radován.»

28. Nem szól többet, de csap hozzá kegyetlenül,
Amaz halva az földre eleiben dül;
Lelke testét ott hagyván, föld alá röpül,
Vértül s melegségtül egyszersmind teste hül.

29. Legtöbbet Demirhám maga cselekeszik;
Keze miatt Haszanovics ott elesik,
Azután Penezics tüle ölettetik,
Hajdu Mátyás, Nagy Máté előtte fekszik.

30. De Radován előtt hentereg az vérben
Pirim, Buluk basa s tíz más török sebben.
Összekeveredtek már ebben az helyben
Török és keresztény nagy kegyetlenségben.

31. Ki félholt eleven kiáltja az társát,
Ki rettenetesül kemény földön jajgat;
Vér és fegyver között hallik hangos szózat,
Azt tudnád távulrul, hogy az ég leszakadt.

32. Fekszik holtak között, noha még eleven,
Vitéz Szlamenovics, (mert lába térdében
Eltörött szegénynek); ő kiált az égben,
Káros puskát átkozza török kezében.

33. De mikor közel megy ehez Terhát aga,
Földről az töröknek ruháját megkapja,
Más kézzel mellyében dárdáját taszítja,
Halva maga mellé az törököt vonja.

34. Ő Demirhámhoz is üt fáradt erővel;
Esztelen, nem tudja, hogy nagyobb erővel
Kell eztet megölni; Demirhám fegyverrel
Felvészi az csapást, és nagy serénységgel

35. Fejét elválasztja testétől legottan.
De erre érkezék szintén nagy Radován,
Mint az préda fölött két vitéz oroszlán,
Összvemennek szivökben lángot hordozván:

36. Úgy két vitéz megyen öszve bátorsággal,
Legelső Demirhám csap ehez szablyával.
De vajda felveszi erős paizsával;
Ugyan ez is mindjárt hozzá csap nagy kárral.

37. Hozzá csap, de eltörik szablya kezében.
(Áruló elhagyá urát ily veszélyben.)
Fegyvertelen markát hogy nézi keserven,
Demirhám ketté vágja sisakját épen.

38. Mindazáltal nem ijed az vitéz vajda,
Noha feje ütéstül megszédült vala,
Paizsszal befödvén magát fut kard alá,
Haragos ellenségét oldalban kapá.

39. Örömet elválnék Demirhám vajdátul.
Mert karddal nem férhet hozzá szorosságtul,
De amaz nem ereszti messzi magátul,
Hát birkodni kezdték mindketten haragbul.

40. Imide amoda űk hányják magokat,
Botlástul, eséstül jól őrzik lábokat;
Szorítja magához szerencsen az vajdát,
Vajda ismég ötet, mint legjobban tudhat.

41. Mikor méz-szag medvének orrában esik,
Utánna mászkálván bükkfárul leesik,
Körmével s fogával az fára haragszik,
Szaggatja heában haját gyökeréig:

42. Így ez mind az kettő egy másik körül jár,
Egymásnak fejére kárt kívánsággal vár;
Demirhám haragos, mint hótul nőtt vizár;
De másik engedni éltéig nem akar.

43. Utolsó fonalát éltének forgatják
Nagy Radován vajdának kegyetlen Párkák.
Mert mihánt érkezék háta megé Durak,
Vajdában beveré felét dárdájának.

44. Az fekete földre ledül szegény vajda,
De még is szerecsent maga után vonja.
Félholton földön is ellenségét marja,
Míg szegényt teljességgel lölke elhagyja.

45. Megzördült kemény föld az két vitéz alatt.
Láttad-é ledülni régen nevelt tölgyfát,
Kit erős kötéssel borostyán lehúzhat?
Így fekszik Radován holtan pogány alatt.

46. Rettenetes Demirhám az földrül felkél,
Megyen több ellenségre, mint az forgószél.
Nem meri megvárni senki őtet, mert fél,
Mert vagyon kezében nagy halál, nagy veszély.

47. Elhagyják az bástyát vajdátlan vitézek,
Futnak ide s tova mint kicsiny gyermekek;
De ihon jön Dandó, hoz gondot töröknek,
Száz vitéz szablyával segét futó népnek.

48. Kevés, Dandó Ferencz, az te segítséged;
Hogyha Zríni maga fejével öregbet
Gyorsan nem hoz, elvesztitek ti Szigetet;
Mert dült bástya bevett kétezer törököt.

49. Mindent, az mi lehet, Dandó maga téssen,
Mert sok ezer ütést paizsán fölvészzen;
Számptalan törököt lefektet egy helyben;
Mint óriás gázol ellenség vérében.

50. Másfelől Delimán jut immár kapuhoz,
Ő halált, ő veszélyt erős kezében hoz;
Nagy dárda kezében hasomló tölgyfához,
Avagy rettenetes gályaárboczfához.

51. Több bátorság esék Bot Péter szüvében,
Hogysem az mi kellött volna ily üdőben,
Mert ő harczra kimegy török eleiben,
Megvetvén törököt bízik jó szüvében.

52. Kapuját megnyitá szép Szigetvárának,
Ottan eleiben áll nagy Delimánnak;
De Delimán éltét elveszi két hatnak,
Kik Bot Péter előtt serényen harcolnak.

53. Péter is másfelől kárt téssen törökben,
Mert Murtuzán ledül előtte nagy sebben,
Sabán is, Bichir is, Pechliván Eöszven,
Sab Fábián előtt fekszik Nuh Mohaczen.

54. Áll vala Embrulah aranyas fegyverben,
Szkófiummal varrott kápa van fejében,
Czifrált jancsárpuska mind az két kezében,
Kemény bagdati kard füttyög hüvelyében.

55. Nezer Chelebinek vala kedves fia,
Minden tudománynyal mert elméje rakva,
Ő Músáknak vala szerető szolgája;
Ő kobzot, ő miszkált, ő chingiát tudta.

56. Ő szerecsen tökkel tett szégyent nagy Pánnak
Énekével penig szép bibil madárnak,
Erdőknek Orpheus, Arion halaknak,
Második Endymio volt az fényes Holdnak.

57. Oh, örökké szerencsés Embrulah lennél,
Ha hadat s Szigetet te elkerülhetnél!
Erre Badankovics, kegyetlenb medvénél,
Megyen, visz félelmet reá nagy erővel.

58. Heában Embrulah kilövi puskáját,
Mert meg nem találja az horvát leventát;
Ő penig kikapja sereg közt Embruláht,
Mint nagy saskeselyű szép hattyu madarat.

59. Hóna alatt viszi félénk gyöngé prédát,
Ő vékony torkával segítséget kiált.
Meglátja Delimán ifiu Embruláht,
Badankovics után fut, mint jobban futhat.

60. Látja Badankovics, nem viszi békével
Az török gyermeket, szablyája élével
Felnyitja szép torkát, mely szép énekével
Erdőt mezőt töltött sok gyönyörűséggel.

61. Megáll osztán s várja, az ki jön utánna,
Delimán mint villámás de tűnik reá,
Mint az sebes mennykű röpül nagy dárdája,
Egy szempillantásban Ivánt elszaggatja.

62. «Te rontád világnak nagy gyönyörűségét,
Én penig érette elvettem éltedet.»
Igy Delimán beszél, s lábbal nyomja testét,
Testébül dárdáját kihúzza és vérét.

63. Bot Péter megbánta vakmerő próbáját,
Nem meri megvárni Delimán haragját;
Visszafut az várban, vissza viszi hadát,
Vakmerőségének vallja gyalázatját.

64. Nem sokkal azután érkezik kapuhoz
Delimán, hasonló ő víznek árjához,
Mikor fövenyt, dült fát, gyökeret bőven hoz,
Mert rettenetességet s kárt markában hoz.

65. Sok számtalan tatár mellette elesik
Puska miát, attul de ő nem rettenik;
Nem tud az ő szüve félni, sőt nevelik
Aztot veszedelmek s jobban serénykedik.

66. Egy kis torony vala kapu fölött fábul,
Azt lerontá Ali Kurt mostan ágyubul.
Torony emberestül Delimán előtt hull,
Ki hanyatt, ki talpra, ki szájára borul;

67. Kit nehéz gerenda holtan lefektetett,
Kit maga fegyvere melybe sebesített,
Kit rettenetes esés halálban kevert.
Húsz volt, kettőn kívül, többi mind ott veszett.

68. Szvilojevics Antal, Klizurics Mikula
Egészségben toronybul leestek vala;
De mikor Klizurics magát közben látja
Sok ezer török közt magát befoglalva,

69. Mint az erdei vad, dühösségbe esvén,
Ha történet szerint jün vadász seregben,
Akartva fegyverre kemény szüvel megyen;
Jól tudja halálát, hogy ez helyben légyen:

70. Klizurics szintén úgy, hon sűrűbb fegyvert lát,
Fejét alá huzza, föltartja paizsát,
Másik kezében pedig nehéz pallosát,
Reménytelenül megy, ott látván halálát.

71. Szvilojevics pedig bízik gyors lábában,
Török közt s fegyver közt indult nagy futásban,
Kapkod már bástyához, erőködik abban
Miként fölmáshasson, s lehessen bízvástban;

72. De ott éri szegényt kegyetlen Delimán,
Rettenetességgel lábánál megkapván,
Amaz erőködik, de csak heában,
Mert lerántja, nagy falt véle leszakasztván.

73. «Vélted-é előttem te elszaladhatnál,
Hitetlen eb, és gyorsabb légy Delimánnál?»
Igy mond az kegyetlen néki, és nagy vassal
Megnyitja gégégjét, merre bement halál.

74. Milos Badankovics az kapu mellett áll;
Másfelől Hervoics mint két magas tölyszál,
Az mely Dunaparton innen is túl is áll,
Magasban többenél s nagyobb hatalommal:

75. Ezek esztelenül kis kaput megnyiták,
Hogy ellenség bejűjön szübül kívánják,
Mert nem sokat beereszteni gondolnak;
Többet kin szorítván, ezeket benn vágnak.

76. Tódul az sok török és mász egymás hátán,
Mindenik másik előtt bemenni kíván;
De Hervoics immár megfélemllett dolgán,
Beteszi az kaput, vállával támasztván;

77. Esztelen, mert bezárta az tatár királyt,
Mint bárányok közé haragos oroszlánt,
Milos Badankovics néki bizta magát,
Megy szüves tatárra, messziről így kiált:

78. «Nem Krim ez, Delimán, hazádbeli földed,
Hanem Szigetvára az te temetésed.
Halállal megfizeted az én öcsémet,
Ihon ez az dárda mostan légyen tied.»

79. Elugrik Delimán, mint az könnyü evét,
Helyt ad az halálnak, dárda üté mellyét
Nagy Daust basának elszaggatá szüvét;
De Delimán így felel, felelvén nevet:

80. «Illendőbb hogy késérd te öcsédnek lelkét
Feneketlen pokolban, s még útban éred.»
Nagy azimi karddal ily szók után mellyét
Felnyitja, s kibocsátja siralmas lelkét.

81. Hervoics mellette megölt kilencz tatárt,
De élte vesztével ő megvallotta kárt,
Mert heában éltét fegyverderékban zárt;
Mindkettőt elrontá az nagy azimi kard.

82. Egyedül maradott az vitéz Delimán,
Mert mind elvesztenek társai az várban;
Mégis az ő szüve oly bátorságban van,
Mintha volna közép török táborában.

83. Sem szaván, sem kezén, sem bátor személy
Nem esmérni félelmet; ő jár merevén.
Tiporja, gázolja és öli kegyetlen
Keresztény katonát, ki áll eleiben.

84. Minden fut előtte, kerüli mint lángot,
Őnéki is akkor eszébe nem jutott,
Hogy várban eresztett volna török hadat,
Csak az futó népre viselt nagyobb gondot.

85. De mikor meghallák ezt az vár piacznán,
Hogy várban berekedt haragos Delimán,
S hogy nagy veszélyt téssen egyedül egy szablyán,
Alapi Gáspárral siet vajda Stipán.

86. Akkor legelsőbben vette magát észben
Delimán, hogy nem jó néki késni itt benn.
Mint szüves oroszlán sok vadászt erdőben
Ha lát, nem fut, haraggal előttök mégyen.

87. Delimán így ballag karddal kapu felé,
Mert utána fegyverárt lát mindenfelé;
Kiséri kiáltással nép, ki lű felé,
Ki tüzet, ki vizet följlül hány fejére.

88. Oh hányszor megfordult! szégyenli futását,
Szégyenli mutatni keresztyénnek hátát,
Akar visszamenni, de ész bátorságát
Meggyőzi, kapu felé tartja járását.

89. Az nagy vas lakatot, ki egy lóterh vala,
Leüti ököllel, kaput lábbal rúgá.
Így vitéz Delimán várból kiindula,
Híd fel vala vonva, árkot által uszá.

90. Okos Ajgás basa hadverő elmével
Lajtorját visz Vidra, igen mesterséggel
Sok ezer jancsár lú partrul sűrűséggel,
Bástyán nem hágy állni senkinek lövéssel,

91. De itt sem aluszik az tudós Csontos Pál,
Böven felel nékik porral és ágyúval,
Szurkos koszorúkkal, sok tüzes labdákkal;
Lajtorja-hozóknak áll ellent nagy kárral.

92. És minden szándékjok ugyan semmivé lén
Ajgás csudálkozván maga veszedelmén,
Mert ott háromezer török nélkül el lén,
Mégis bástya felmenésére szert nem tén.

93. De Demirhám ront, bont, de veszti az népet,
Csaknem maga rontja keresztény sereget.
Bosszul áll előtte Dandó, s reménységét
Már szüvéből ereszti, s lát kevés népet.

94. Ezt mikor meglátá Szigetnek Hectora,
Két seregét magával gyorsan ragadja.
Vitéz Zríni elől maga megyen vala;
Tündöklik fegyvere kezében, szép dárda.

95. Röszkettél-é, Demirhám, mikor ezt láttad?
Mint nyárfá levele, magad nem tagadtad,
Mikor az harcz után császárnak mondottad
Az harcz állapotját, s igazán vallottad.

96. Mert nem volt orczádon akkor igen sok vér,
Mikor bán dárdáját láttad, hogy épen vér.
Száz törököt kézzel maga Zríni levér,
Még is reá bátorság mindenkor több tér.

97. Fekszik ő előtte Balbozán és Bilal,
Gyalog Réz, Kurt, Ali, aga Behludi Szal;
Kaszum lelkét fúja, Szulfikár földet fal,
Vitéz Sziausz bég, Pirkuch, Porcha Alfal.

98. Mint vizi óriás bán gázol az vérben;
Henterög sok török az maga sebében;
Más s még más törököt fektet le egy helyben,
Akkor futni indul török nem seregben.

99. Ki utat nem talál, bástyán aláugrik,
Kinek keze, lába, feje özveromlik,
Kevés az törésre bástyán találkozik.
Heában Demirhám maga tusakodik.

100. Mert az nagy szorosság akaratja nélkül
Kiragadja hirtelen az bástyán kívül.
Ő eleget kiált: Dur! de haszon nélkül,
Mert az nép kivivé magát is fal közül.

101. Itt már sok török hull, mint tűz előtt az nád,
Melyet pásztor tavasszal gyujtogat, s vigad
Látván tűznek szélnek kemény harcizását;
Így hull az sok török, és szaladton szalad.

102. Nem látnál egyebet pornál s magas füstnél,
Kit kovályogva visz az lengedőző szél.
Jajgatással kevert jár köztök az veszély;
Omol kéméletlenül pogány török-fél.

103. Láttad-é az halált az falon leírva,
Mely rettenetesül kaszáját hordozza?
Bán oly rettenetös az török táborban,
Mint kasza előtt fű hull török halomban.

104. Az egész seregnek ő ad bátorságot,
Ő ad erőt szigetieknek s hatalmat,
Mert soha mellette senki kárt nem vallott;
Minden szüvel kíván mellette az harczot.

105. Nagy hosszú harcz után megtér szép várában,
Mint az kölykeihez hű nőtény oroszlán
Elűzvén ártóit, megtér barlangjában;
Így tér meg szolgálához Zríni vígságban.

106. Ők penig körüle, mint oroszlán kölkök,
Vigadnak, örülnek, s néki hizelködnek.
Seregek megbontó Istenét dicsérnek,
Vigyáznak, fáradnak és gondot viselnek.

Jegyzetek a 10. énekhez.

1. *Háborúban*, haragban v. ö. háborúság.

1-6. Elmélkedés a szerencse forgandóságáról (v. ö. IV. 1-9). Értelme: Fortes fortuna adiuvat.
A szerencse a bátrakat segíti.

3. *Természeti*, természetén.

6. *Sőt nő bátorsága, ha veszedelemnek látja öregbülését* v. ö. Toldi. V. 8.

7. *Gyumlia*, önkéntes lovas katona.

11. *Szpahoglan*, lovas közlegény.

12. *Arnaut*, albán. - *Karamán*, kis-ázsiai ország. - *Czirkas*, cserkesz. - *Ajgász* (v. ö. I. 90, IV. 90-103, VII. 26).

14. Szükséges itt tudnunk, hogy Szigetvár három részből állott: az ó- és uj-városból, melyek az Almás fölött vezető híddal voltak összekötve és a belső várból, mely földből és rózsából emelt és háromszoros vízárokkal körülvett öt bástyával volt ellátva; kőépület csak a kerek torony volt, melyben a puskaapor-készlet, a harangok és az örök voltak elhelyezve. (L. a 4. ábrát.) - Radován hadnagy (I. IV. 50, V. 49).

15. *Novakovics Iván* (I. IV. 43).

18. *Rárótoll*, sastoll v. ö. Ti is ráró szárnyon járó lovak (Balassi). – *Kuraczelj* olasz curasso-pánczél.

24. *Medvei Benedek* I. V. 54.

25. *Orostrom Péter* I. V. 57.

37. *Keserven*, keserűen v. ö. keserves.

43. *Párkák*, a görög hitrege szerint 3 párka vagy életistennő volt: Clotho, ki az élet fonalát megkezd, Lachesis a ki fonja és Atropos, a ki elvágja.

47. *Dandó* I. V. 45, VI. 63, VII. 79.

52. továbbá **76-77.** hasonlít az Aeneis azon episodjához, mikor Pandaros bezárja a várba Turnust (IX. 672-690 és 722-730).

54. *Szkofium*, selyemfonál.

54-62. V. ö. Tasso IX. 87-88, Lesbin és Argillan episodját.

55. *Mizskál* (arab szó), *Chingia* (török szó), húros hangszerek.

56. *Szerecsen tők*, nagy öblös török síp. - *Pán*, görög pásztoristen, kitűnő furulyás. - *Bibil* (Bülbül), csalogány v. ö. Bülbül-szavú rózsák mennyei bokra (Arany). - *Orfeus*, regebeli görög dalnok, ki lantjával az erdő vadait megszelídítette. - *Arion*, ugyancsak görög dalnok, ki a halakat büvölte el dalával. - *Endymio*, szép görög ifjú, Dianának a hold istenének kedveltje.

65. V. ö. a 6. versszakkal.

66. *Ali Kurt* I. VI. 54.

68-73. V. ö. Helenor és Lycus esetével (Aeneis IX. 544-562).

71. *Bizvástban*, biztonságban.

76-77. I. 52. jegyz.

80. *Azimi kard*, perzsa kard.

82-89. Delimán viselkedése, midőn a várból kimegy, hasonlít Turnus viselkedéséhez (Aeneis IX. 756-818).

85. *Alapi Gáspár* I. V. 48. - *Stipán* I. V. 51, VII. 57-62.

91. *Csontos Pál* I. VII. 21.

94. *Hector*, a trójaiak legkiválóbb hőse; itt Zrinyi körülírása.

98. *Nem seregben*, rendetlenül.

100. Tassónál Argantot is a futó nép szorítja ki a várból (VII. 110-112). - *Dur!* (török szó) megállj!

101. *Szaladton szalad* v. ö. szólton szól (IX. 4).

102. *Kevert*, keverve.

103. *Leirva*, lefestve v. ö. képíró.

Összefoglalás.

X. ének: *Az első heves ostrom.*

1-6. Elmélkedés a szerencse forgandóságáról.

7-10. A törökök támadása háromfelől; (Demirhám a ledőlt bástyán, Delimán a kapun, Ajgás a falon).

11-49. *Demirhám* legyőzi Radovánt s már Dandó is nehezen tud neki ellenállani.

50-89. *Delimán* a kirohanó Bot Pétert visszaveri, de maga is több törökkel a várba szorul, honnan csak ő maga menekül ki.

90-92. *Ajgás* nem boldogul Vid ellenében.

93-106. Zrinyi Dandó segítségére megy s az ostromot visszaveri.

Kérdések és feladatok.

1. Micsoda fordulatot jelez ez az ének?
2. Mi a jelentősége az énekkezdő elmélkedésnek?
3. Van-e bizonyos fokozat a hősök jellemzésében?
4. Epikai hasonlatok.
5. Szigetvár a 16. században.
6. Hasonló helyek Virgilnél és Tassónál.

TIZENEGYEDIK ÉNEK.

1. Még áljos szüvet is nagyra visz boszuság,
Nem hogy határtalant, kit nem bir okosság:
Legyen nékem Achilles ebben bizonyság,
Kit harczrul tartóztatott egy kis boszuság.

2. Oh, ha ment lehetne némely ember ettül!
Jobbat nem kérhetne világon Istentül;
Mert némely boszuság igen üdötlenül,
Némely penig kárral maga fejére dül.

3. Delimán, hogy megtért rettenetes harcztul,
Fáradtan, lustosan aludt-vértül, portul,
De szüve még jobban ég nagy boszuságtul,
Szégyenli kifutott hogy Szigetvárából.

4. „Mit fog Rustán bég most énnékem mondani,
Ha ezt az dolgomat fogja meghallani?
(Igy szól vala magában); mit fog tartani
Császár énfelőlem, ha ezt fogja tudni?

5. Hej mert elvesztettem minden jó hiremet!
Mert nem vártam arczul meg ellenségemet
Látták úk hátamat, látták szégyenemet,
Hová kívánhatom tovább életemet?

6. Most lesz már mezejek az én irigyimnek,
Engemet gyalázni most nyilik meg nyelvek,
Mert senki nem látta én vitézségemnek
Próbáját, s az én hatalmas fegyveremnek.

7. Nem futottam én, nem, kaur ebek előtt,
De magam nem tarhattam egy hadi folyhót;
Kijöttem Szigetből ott hagyván jeletem:
Vértót, holttest-halmot, füstölgő üszöget.’

8. Magában tatár hám így törődik vala,
Azonban Rustánt az ő gonosz csillaga
Haragos ifiu eleiben hozá;
Rustán Delimánnak kevélyen így szóla:

9. «Azt tudám, krimi bég, Zrínit kötve hozod,
Az mint vala minap az te fogadásod;
De talán akartva te aztot halasztod,
Mensz császárhoz, Szigetet kérni akarod.

10. Jól van, én hazudtam te igazat mondtál,
Az kaurokat egy csapással levágtál,
De bánom, hamarábban hogy kifutottál,
Hogysem az mely lassan Szigetben ballagtál.»

11. Tűz sem oly hirtelen, sem puskapattanás,
Sem ama rettentő mennyei villámás,
Mint tatárnak szüve s haragja hatalmas;
Mert mindjárt kezében akada kemény vas.

12. Heában hány ellent Rustán bég kardjával,
Mert vitéz tatár hám három csapásával,
Földre halva nyujtá, s fölötte így szólal:
«Holt eb, ihon krim-bég az kivel játszottál.»

13. Kiáltás sikoltás ottan sok származék,
Mert vezérrel valának jancsár seregek;
De semmit Delimán nem gondol övélek,
Békével maga sátorában belépék.

14. Ily nagy zöndülésre császár maga mégyen,
De későn érkezett; mert látja mint légyen
Holt vejínek dolga, s kérdezi mint légyen
Oka, hogy bünöstül ő büntetést végyen?

15. Kaszum Kapigi basa eleiben áll
Az haragos császárnak, és mérges szókkal
Gyújtja lobbant szüvét, s azt mondja: «Mit használ
Hogy te császárunk vagy? ő ártatlan meghal.

16. Ez ártatlan megholt magunk fegyverétül,
Melyet hoztunk kaurra, külön hitüinktül
Ez az gonosztétel, de mit tart hitüinktül
Delimán, ha nem fél tüled, sem Istentül?

17. Meg mert ez az kevély minap tanácsodban
Rivogatni bennünket, és csak heában
Panaszoltunk reá, im most táborodban
Te vődet megölte egy kis boszuságban.

18. Uraság, kegyelem mind haszontalanok,
Ha böcsület s félelem nem lesz oszlopok,
Magad fejére is rossz jövődöt mondok,
Ha most Delimán büntetlenül élni fog.»

19. Kaszum többet szólni császárnak akara,
De Demirhám szintén elérkezék arra,
Kemény intéssel többet szólni nem hagyta,
Hanem az császárnak így szól vala maga:

20. «Győzhetetlen császár, most jusson eszedben,
Kicsoda Delimán; mert az ő kezében
Te táborod nyugszik igen csendességben;
Nagy vitéz, és nagyúr mert ő is földében,

21. Országló embernek nem egy az büntetés,
Ha mindegy is az bűn, mert külön mértéklés
Kell minden dologban; néhutt az büntetés
Ártalmasabb hogysem az gyöngé megintés.»

22. Az császár így felel: «Roszul tanácslottál
Demirhám, engemet, mert nincs igazságnál
Szebb s jobb, az mely egyaránt mindenfele áll.
Hát énnékem császárság, mondd meg, mit használ,

23. Ha csak nyomorultakra száll én büntetésem?
Hát azokon hatalmam csak vagyon nékem?
De én megmutatom, hogy vagyon különben,
Delimánnak vétkét mert meg nem engedem.»

24. De többet Demirhám felelni nem mere,
Gyorsan Delimánhoz barátjához mene,
Császár nagy haragját néki megbeszélé,
És hogy azért éltére gondot viselne.

25. Mosolyog Delimán hogy hallja ezeket,
De mosolygásában kevert lángot mérget,
Így mond Demirhámnak: «Nézd esztelenségét
Megaggott császárnak; s kinek tart engemet?

26. Talán rabja vagyok, mint az több muzurmán
Vagy oly gyalázatos, mint nyelves Rustán?
Nem vagyok én olyan, meglátja Szulimán
Ő maga kárával: vagyok úr, mint ő, s hám.

27. Jűjön el őmaga, s fogjon meg engemet,
Vegye büntetésben én vitéz fejemet;
Meglátja, ha tartom én üdvösségemet
Abban, hogy szenvedjem, megfojtson engemet.

28. Csuda tragédiát készít elméjében
Császár, kit nevetni fog Zríni Szigetben.»
Ezt mondván csak gyorsan öltözik fegyverben,
Rettenetes dárdáját vészi kezében.

29. Azonban Ajgás is Halul is érkezett.
Mindenkor barátinak tartá ezeket.
Delimán haragját enyhítik s szüvét;
Halul bég így kezdé tatárnak beszédét:

30. «Oh hatalmas vitéz! oh mi tisztességünk!
Az te vitézségedet mi jól esmérjük;
Nincsen lehetetlen előtted, jól tudjuk,
Minden, kardod ellen, erőtlén, jól tudjuk.

31. De az Isten ne adja minékünk érnünk,
Hogy az ki után kell nekünk előmennünk,
Attul rontattassunk, és te miellenünk
Kardot vonj, az kitül fél mi ellenségünk.

32. Felelj meg: mit akarsz te most cselekedni?
Talán török vérben kezéd fertőztetni?
Tiszta Mahomet hitét semmivé tenni?
Kauroknak gyönyörüséget szerezni?

33. Ah, ne légyen az úgy, az Istenért kérlek!
Mert nincs haszna itten az kegyetlenségnek,
Vetköztesd le ebből szépségét szüvednek,
Engedj annak, kinek mindenek engednek;

34. Menj el szeme elől haragos császárnak,
Adj kis ideig helyt méltó haragjának,
Nem lesz ez félelem; sőt nagy okosságnak
Fogják ezt mondani, valakik meghallják.

35. Mi, az te barátid, itt leszünk azonban,
És módot keresünk visszahozásodban,
Titkon te ellehetsz valamely városban,
Mig tőlünk nem értesz mit bizonyosabban.»

36. Ily tanácsok után szíve meglágyula
Vitéz iffiúnak; mindjárt készül vala;
De csak másod magával onnan indula
Dumán nevű lován, s tőlük elbucsúza.

37. Ez elment békével; Demirhám azonban
Nem nyugszik, sőt töri elméjét magában;
Ő szíve nyughatatlan minden órában,
Mert Deli Vidot megismérte már harcban.

38. És neki megesküdt hogy harczra visszatér,
Mihent alkalmatosságot és üdőt ér,
És hogy török császártul hitlevelet kér,
Melyért Deli Vidot más bántani nem mér.

39. Eddig mind haladott az ő akaratja,
Mert néha egy, néha más volt akadályja;
Mostan penig immár az szíve furdalja,
Ez harczot véghez vinni szüübül kívánja.

40. Eleibe hiva azért egy követet,
Az mely azelőtt is vitt sok követséget;
És néki ilyen mód kezdé beszéllését:
«Sahman, véghez vinned kell egy követséget.

41. Vitéz Deli Viddal akarom légy szemben,
Megmond néki: nincsen feledközés bennem;
Az kire feleltem, én azt végben vittem.
Őnéki császártul hitlevelet küldtem.

42. Ne féljen senkitül, jüjjön ki mezőre;
Csak én magam neki vagyok ellensége;
Én rajtam mutassa van-e vitézsége;
Ő is meglátja mit tud Demirhám keze.»

43. Sahmán elindula szép Szigetvárában,
Integyet távulrul hogy követségben van.
Beereszték azért szigeti kapuban;
Ottan Deli Vidot kérdezi hogy hon van.

44. Mikor megesméré Sahmán Deli Vidot,
Őhozzá békélvén lassan fejet hajtott,
Osztán bátor nyelvvel őnéki így szólott:
«Demirhám engemet, Vid, tehozzád küldött,

45. Hogy ha te vitéz vagy, azt izené néked,
Jer ki a mezőre, ottan van te helyed,
Demirhám kezét is ottan megesméred,
Ő halálos bajra ottan jön ellened.

40. Senki ellenséged más nem leszen néked,
Csak maga Demirhám harczol teellened.
Deli Vid, te eztet szentül elhiheted,
Mert ihon császártul vagyon hitleveled.»

47. Mint tűz, Vid ugrott haragos gondolatban,
Nem tarthatja haragját tovább magában,
Mond az töröknek: «várjon», de kevés szókbán
Osztán az nagy urhoz mene belső várban.

48. Lábához békélvén, kezde esedezni.
Hogy ne neheztelje harczra ereszteni.
Noha nem örömet, de nem tud mit tenni
Bán, Vidot bocsájtja halálos bajt vivni.

49. Vid várbul kijüve mint egy keselyő sas,
Kinek orra, körme fegyveres és horgas:
Így Deli Vid körül mindenütt fényes vas,
Sisakja fejében haragosan tollas.

50. Mond osztán követnek: «Eredj te uradhoz,
Mondjad néki Deli Vid kezében mit hoz
(Dárda vala kezében); várjon hát ahoz,
Hol meglátott első nap, közel patakhöz».

51. Sahmán követséget megvívé urának.
Annak csuda gondok szívében befolytak;
Sokat fohászkodik ő az nagy Allának,
Sokat Mahometnek, fogad szent Alinak.

52. Ötven tinót vágata ő szegényeknek,
Hogy Istentül szerencsét néki kérjenek;
Sok pénzt talizmánoknak és derviseknek,
Sokat oszta mindenféle szegényeknek.

53. Soha Demirhámnál magas ég nem látott
Istentelenebbet, de lá! mégis hajlott,
Az mikor közel veszedelemhez jutott.
De késő olyankor sietni tenni jót.

54. Mert nem jó akarat ötet arra hajtja,
Hanem az előtte forgandó nyavalya.
Mindenkor jót tégyen ember, ha akarja,
Istentül jutalmát hogy készen találja.

55. Meddig az két vitéz harczra készül vala,
Addig Zríni Miklós vigyázásban álla,
Hogy mi csalárdságot török ne indítna,
Mint pogány ellenségnek szokása vala.

56. Végre megnyittatá szép Sziget kapuját,
Kapuig elkéséré vitéz szolgáját,
Sok vitéz szavával ujítja kész voltát,
Késérőül ada mellé két száz szablyát.

57. Vid mégyen előttök, mint gálya tengeren,
Kinek sok vitorlája leveg az égben,
Mert rettenetesen strucztoilat fejében
Mozgatja forgósél, dárda forog kézben.

58. Másfelől Demirhám, mint nevelt méreggel
Napkeleti sárkány, rakva gondos tüzzel,
Ezer gyumlia jön, ezer szpáhi evvel.
Jön Amirassen is húsz-száz szerecsennel.

59. Maga is az császár egy dombrul alá néz,
Mit csinál szerecsen és keresztény vitéz.
Holtnak immár ő tartja Vidot, mert emez
Elhitette vala császárral, hogy meglesz.

60. Mikor közel Vidhoz Demirhám eljuta,
Hangas torkkal néki ilyenmód kiálta:
«Egészséggel Deli Vid, horvát leventa!
Miért ily későn jüsz te fogadásodra?»

61. Így felel Deli Vid: «Én későn nem jöttem,
Most itt vagyok, mostan küldöttél érettem;
De talán még ma Isten megadja érnem,
Mebánod idején hogy kihittál engem.»

62. «Te magad sem tudod, Deli Vid, mit beszélsz,
Mert immáron engemet talán holtnak vélsz.
Kezeden, lábadon látom, mely igen félsz:
Méltán is, mert lelked majdan pokolban vész.»

63. Így monda Demirhám, de Vid ilyenképen:
«Pogány eb, nem pokol az én lakóhelyem.
De nem disputálni én teveled jöttem,
Hanem hadd váljék meg, mit tudunk mi ketten.»

64. Ily szók után gyorsan reá rugaszkodik,
Alatta fekete föld ugyan rözzenek,
Villámás módjára dárdája kitünék
Kézébül, de Demirhám gyorsan elugrék.

65. De még sem volt oly gyors mint az sebes dárda,
Mert pánczérát oldalán mind megszaggatá.
Török pánczérából dárdát kiszakasztá,
S magáét Vidra készületlenül hajtá.

66. Az Vid paizsában kár nélkül megakadt,
Ottan mindkettőnek kard kezében akadt,
Az két erős fegyver hány tüzes szikrákat,
Ars, Mars, öközöttök forgatják magokat.

67. Néha öszvemennek, néha eltávoznak,
Mint ágyúbul kilütt fényes, tüzes labdák,
Melyek levegőben öszvetalálkoznak:
Igy cselekesznek ezek vitéz levanták.

68. Nehéz fegyver alatt Demirhám fúj lángot,
Nem ad Deli Vidnak semmi nyugodalmot.
De Vid sem aluszik, mert közel már jutott
Minden szerencsééhez, s jól forgatja kardot.

69. De ihon szerecsen talpra emelkedék,
Mint déli késértet nagyobbra nyújtózék,
Kezétül nehéz kard magasra viteték,
Honnan sebességgel Vid fejére esek.

70. Mint iszonyu mennykü porrá té sisakját
Vidnak, meg is töré haragos homlokát,
Kiért csaknem esni elereszté magát,
Kiért esni ereszté mind az két karját.

71. Akkor vigasággal török sereg kiált,
Deli Vid élteben, azt tudja, véget lát,
Körösztvének közzé esik penig bánat:
De gyorsan szerencse megfordítja magát.

72. Megéledt Deli Vid, kézben vette szablyát,
Töröknek ketté vágá fényes paizsát,
És azon csapással megsérté oldalát;
Második csapással eltöré sisakját.

73. Nem is hágy nyugodni az vitéz töröknek,
Ujítton ujítja hatalmas kezének
Nehéz csapásait. Az törökök félnek,
Demirhám barátjai igen rettegnek.

74. Demirhám, ez volna néked végső órád,
Hogyha megtarthatná török fogadását;
De ő meg nem tartja sem hitit, sem szavát,
Ihon most is megszegi esküdt mondását.

75. Mikor Amirassen látja társa dolgát,
Hogy rettenetes harcban Demirhám lankad,
Vid peniglen magával még jobban birhat,
Török seregeknek felszóval így kiált:

76. «Nem fogja-é szégyen vitéz szüveteket,
Hogy ennyi seregért tészünk föl egy lelket?
Talán letettük régi emberségünket,
Vagy számmal nem győzzük kaur seregeket?

77. Alig van százunknak egy egy ellenségünk,
Mégis ez gyalázatos bajvívást nézzük.
Evvel érdemessé Deli Vidot teszszük
És talán nagyobbra magunknál böcsüljük.

78. Ah, ne lássák Szigetet ezek az ebek!
Az kik Deli Viddal nézni harczra jöttök,
Hogy ezután soha ne kérkedhessenek,
Hogy boszuságunkra várba visszatértek.»

79. Ezt mondván, Karabul jó lovát fordítá,
Az maga seregét magával ragadá,
Vidot nagy erővel hátul megtaszítá,
Sebessége miatt csiddal nem hajthatta.

80. Deli Vid ezt látván szüvében félemlert,
Mert látja körüle szerecsen sereget.
Azt mondam, hogy ő fél, de nem hogy megijedt;
Nem ijedt ő, noha látja élte végét.

81. Ő Karabul lónak megkapja fékszárát
Bal kézzel, jobbikkal felemeli kardját,
Amirassennek is ketté vágja nyakát,
Holtan letaszítja másfelé derekát.

82. Csudálja Demirhám ezt az történetet,
Mert (meg kell vallani), nem ő kedvéből lett.
Vid peniglen kiált: «Megszegted hitedet,
Pogány eb, megvetéd az te Istenedet.

88. De Isten is megvet, Demirhám, tégedet,
Végre is kezemben adja életedet.»
Felelne Demirhám, de most nem felelhet,
Mert többivel együtt összekeveredett.

84. Szégyenli és pirul, s próbálja tartani
Török seregeket; de ha nem hallhatni
Az nagy kiáltás közt, heában fáradni
Őneki hát itten.

85. Deli Vid peniglen, mint az könnyü evet
Karabulra ugrott, s járja az sereget.
Már az török sereg összevegyeledett
Az két száz vitézzel, ki állott Vid mellett.

86. Gyámer nagy csapással levágja Sár főjét.
Amaz jajgatással fúja porban lelkét.
Kenán Palikutyt, de János Mehmetet,
Eivást Bahtiárt, Pirkuchot, bég Zádét.

87. Jáhia Zaimis Pál miatt életét
Föld alá bocsátá, de Pálnak gégét
Megnyitá Beriel szablyája, és vérét
Kegyetlenül kóistolá, s ott hagyá éltét.

88. Mikor ezt meglátá szigeti Zríni bán,
Hogy nem állandó császár fogadásában,
Ötszáz karddal kimegyen s fegyverderékban
Maga segítséget visz elő nagy bátran.

89. Az törökök ütet megláták messzirül,
Mint ártalmas szélvészt hajós lát tengerrül.
Szaladnak előtte igen képtelenül,
Mindenik magáruul gondol, nem társáruul.

90. Deli Vid peniglen mikor magát közben
Látja számlálhatatlan török seregben,
Kardja nem használhat, látja elméjében,
Ily mesterséget gondol gyorsan szüvében:

91. Egy holt gyumliáról az kápát leveszi,
Azt mind tollastul maga fejében tészi,
Ő szalad egyaránt, merre sereg viszi,
Zríni előtt merre szerencse vezérli.

92. Zríni penig hátul viszi nagy dárdáját,
Mint vitorlás gálya az nehéz árboczfát:
«Deli Vid! Deli Vid!» nagy torkával kiált;
De Deli Vid néki most választ nem adhat.

93. «Hon vagy, édes szolgám, Deli Vid, hon vagy te?
Élsz-e? török szablya vagy megemésztett-e?
Felelj meg, hogyha élsz!» Így jár az seregbe
Zríni, könyvei teljesednek szemébe.

94. Azt gondolja vala, hogy Vidot megölték,
Azért szüve nagy keserűségben ugrék.
Futó török után gyorsan rugaszkodék,
Egyedül ő maga közben keveredék.

95. Ki ad nékem oly észt, irhassam ez dolgot,
Zríni mely rettenetes harczot indított?
Miképen előtte az pogány test hullott,
Mint szalmatűz előtt, oly hirtelen omlott.

96. És te vagy legelső Kaszum Kapigia,
Az kinek életét Zríni bán elvoná,
Azután Balbazán, Pirkuch és Kahrina
Maga vérét lölkét az fővénybe nyalja.

97. Holttestek között jár mint kegyetlen halál,
Török vérben gázol, mint tengerben kűszál.
Senki őeleiben fegyverrel nem áll,
Bajvivó társára senkire nem talál.

98. De ihon Olind bég szégyenli futását,
Látván vezérének ottan nagy halálát,
Megfordítja Zríninek azért orczáját,
Merevényen tartja kezében nagy kardját.

99. Őszvecsap Zrínivel, de egyenetlenül,
Mert halva az földre öeleibe dül.
Ő keserves lelke nagy föld alá röpül,
Zrini penig máshova megy kegyetlenül.

100. Ő levágja Hajdárt, Mussát, Bajazetet,
Nagy testü Murtuzánt, fegyverü Rechet,
Végre Ajgás basának elcsapja fejét,
Nagy sötét folyhóvel befödi életét.

Jegyzetek a 11. énekhez.

1. *Áljós*, állós, állandó. - *Határtalan*, határozatlan. - *Achilles*, Homeros hőskölteményének, az Iliasz hőse, ki megsértődve, bosszúból tartózkodik a harcban való részvételtől.

2. *Üdötlenül*, rossz időben, rosszkor. - *Maga fejére dül*, megbosszúlja magát. V. ö. A póre tartalom fejére lázad (Arany).

1-2. Elmélkedés a bosszúállás káros voltáról. Ariosto is elmélkedésekkel kezdi az énekeket. (L. Bev.)

3. *Lustosan*, lucskosan.

5. *Arczul*, szemben. V. ö. A természet indulatival arczul viaskodik (Pázmány: Kalauz).

6. *Mezejek*, terők.

7. *Hadi folyhót*, nagy hadtömeget. V. ö. Hisz-e ennyi bizonyságok felleginek (Czeglédi). - *Üszöget*, üszköt.

8-36. Hasonló módon öli meg Tassónál Rináld az öt gúnyoló Gernaudot (Tasso V. 26-51).

15. *Kasrum Korigi basa*, főajtónálló.

16. *Különb hitünktil*, nem egyez össze hitünkkel.

17. *Rivogatni*, kiáltozni, ordítani v. ö. riad.

15-18. Hasonló módon izgatja a királyt Tassónál Argant (I. 7).

20-21. Mint Zrinyinél Demirham, úgy Tassónál Tancred kel a gyilkos védelmére s veszi rá, hogy megszökjék, míg indulata csillapul (I. f.). Még a részletek is egyeznek:

Zrinyi:

Mosolyog Delimán, hogy hallja ezeket.

De mosolygásában kevert lángot mérget (22).

Tasso:

Rinald mosolyg, de míg ajkán mosoly játszik

Szemében a harag villáma cikázik (V. 42).

29. *Halul* (Khalil) I. IV. 3. a szultán szelid beszédű követe.

35. *Mit*, valamit.

39. *Haladott*, késett.

49-51. Hasonló módon küld Tassónál Argant is követet Godofrédhez, ki becsmérő izenettel párbajra szólítja (VI. 14-20).

44. *Békélvén*, közeledvén, hajolván. V. ö. Lábához békéllvén, kezde esedezni (XI. 48).
48. *Békélvén* l. f. 44. j.
52. *Talizmán*, imádságot kiáltó török pap, üvöltő barát.
66. *Ars* (Ares), *Mars*, hadisten.
70. *Té*, tevé. - *Kiért*, miért, mitől.
73. *Ujítton újítja* v. ö. nőttön nő, fogyton fogy, továbbá Zrinyinél szólton szól (IX. 14) és szaladton szalad (X. 101).
75. *Amirassen*, a szerecsenek vezére (I. 79, XI. 58).
- 75-100. Hasonló hitszegés történik Tassónál Argant és Rajmond párbaja alkalmával (VII. 99-113).
79. *Csid*, dsida.
- 90-94. Deli Vidhoz hasonlóan Tassónál is eltűnik egy időre a legnagyobb hős, Tankréd (VII. 22, 44).
98. *Merényen*, mereven.
100. Fegyverű, a «nagy» jelző ide is értendő.

Összefoglalás.

XI. ének: *A hősök elvonulása* (Deliman és Deli Vid).

- 1-2. Elmélkedés a bosszú káros voltáról.
- 3-7. Delimán bosszankodása.
- 7-36. Rusztán megölése és Delimán menekülése.
- 37-87. Párbaj és hitszegés.
- 88-100. Zrinyi kirohanása.

Kérdések és feladatok.

1. A harag rossz tanácsadó. (Fejtegetés).
2. Delimán indulatos cselekedetének lélektani motivumai a 8. és 11. ének alapján.
3. A baráti érzelem a Zrinyiász eddigi énekeiben.
4. Halul szereplése a 6. és 11. énekben megegyező-e?
5. Hányféleképp festette már eddig is Zrinyi a hősök viselkedését, midőn az ellenség közé kerülnek? (Radivoj, Delimán, Deli Vid, Olaj bég).
6. Minő szerepe van az éneknek szerkezeti tekintetben; előre viszi-e vagy késlelteti a főeseményt?

TIZENKETTEDIK ÉNEK.

1. Bujdosik nagy Delimán másod magával,
Nagy gondokat hordoz mindenütt magával,
Küszködik busulásinak nagy habjával,
Idegen földön jár rakva bátorsággal.

2. Ül vala egykoron harmatos hajnalban
Egy igen szép dombon és szellős árnyékban,
Eleiben tűnék Cupido haragban,
S ily haragos szókat beszélt magában:

3. «Vagy megkisebbedett-é az én hatalmam,
Hogy én ezt az embert megbirnya nem tudom?
Talán nem oly erős az én nyílaim s íjam,
Mint mikor megbirta Marst én vitéz karom?

4. De, az mint én hallom, nem kisebb ez Mársnál,
Sőt minden termete deliább nálánál.
No majd meglátom én vitézség mit használ,
Ha szép termetedben sebet nyílaim csinál.

5. Begyógyult már sebed, kit azelőtt csinált,
De ez az mostani tenéked hoz halált.
Soha el nem felejtet többször Kumillát,
Valamig fogsz élni, császár szép leányát.»

6. Ezután kitölté puzdrából sok nyílat,
Kegyetlen Istenfia, és nézi vasát;
Nézi mindeniknek mérgét és fulánkját,
Keserves sebecsináló titkos hatalmát.

7. Azok közül egy rettenetessé választja,
Mely nagy óhajtással timporálva vala;
Siralom és bánat ő hegyes fulánkja,
Rövid gyönyörűség vala fája s tolla.

8. Ez járja meg szívét Vénusz királynénak,
Rontá el vig kedvét az istenasszonynak,
Mikor nézte halálát szép Adonisnak,
S kezével törölte sebeit ifiúnak.

9. Ezt íjjában tévén, az füléhez vonja,
Vitéz Delimánnak szüvében bocsátá;
Nyíl láthatatlanul ő szívét megjárja,
Minden mérges nyavalyát középben hagyja.

10. Oh hányszor jön néked abban az órában
Kumilla szép szeme nagy gondolatodban?
Hányszor Kumilla név jön elől szájadban,
Vitéz Praecopita csak egy pillantásban?

11. Ha az fülemüle sirását hallgatja,
Annak bújához magáét hasonlítja;
Ha derült egeket az ő szeme látja,
Kumilla szépségét nagyobbnak gondolja.

12. Ha foly a folyóviz, vagy szép csurgó patak,
Az ő szemei is mind egyaránt folynak;
Ha az gyöngye szellők ágak között fújnak,
Az ő bánati is nyughatatlankodnak.

13. És így szól magában: «Kumilla! Kumilla!
Miért térsz engemet boldogtalanná?
Ezt az sok óhajtást, kit busult szű fúja,
Miért az te kemény lelked meg nem hallja?

14. Miért én sirásimtul te meg nem lágyulsz,
S nem látod bús szememet könyvekben mint úsz?
Te pedig talántán nyavalyámtul gyógyulsz,
És az én kinomban te semmit nem is tudsz?

15. Maga ez fényes nap és ez az derült ég
Nálad nélkül énnékem sűrű sötétség;
Ez az kikeleti mezei különbség
Énnékem unalom és nagy keserűség.

16. Tengelicz éneke, pintyőke sirása
Nálad nélkül mint baglyok huhogatása,
Lengedező szellők, csurgóknak folyása,
Mint szélvész háboru, és Lethe forrása.

17. Hej csak szép szemeid vigasztalnak engem!
Minden bosszuságot enyhítenek bennem.
De talán megcsalom magamat én ebben,
Talán gyűlölsz, Kumilla, édes szép gyöngyöm!

18. Rustán bég halála, melytől véres kezem,
Talán szemeid előtt gyűlöltet engem?
De inkább mit bánnád hogy aztot megöltem,
Holt ebtől szépségedet hogy megmentettem.

19. Ihon hozzád megyek, tégy boszút énrajtam!
Magad kezeitül lelkemtől fosztassam.
De nem lehet hogy olyan kegyes orczában
Lakjék kegyetlenség, s kárt valljon Delimán.»

20. Így szól vala tatár, és lovára ugrék.
Gondola, sok búja talán mint enyhődnék.
Heában, mert kis isten nyergében ugrék
Előtte, s kezében vala vezető fék.

21. Szerelem Istene Delimánt vezeti,
Oda hon nagy tűzben taszítani véli.
Landor-Fejérvárban azért elkéséri,
Kumilla ölében ottan elmeréti.

22. De Kumillának is hasomlatosképen
Szüvét általlüvé vak nyilával épen.
Ő is, mint szarvas gém, futkos az erdőkben,
Kinek nyíllal csinált vadász sebet mellyben.

23. Így ég az Kumilla szerelem mérgétül,
Mert sebesítettett Cupido Istentül,
Nyughatatlankodik, vagy jár, vagy áll, vagy ül,
Egy hüvének ily szókat ejte mellyébül:

24. «Fáti, édes anyám, mely sűrű árnyékok
Járják én elmémet, ugyan elájulok.
Mely kegyes vendéget mi földünkben látok,
Lű tüzet énbelém, kitül én gyúladok.

25. Vagy hogy Márs öltözött kis isten tüzében
Vagy Cupido Márs haragos fegyverében,
Mindenhez Delimán hasonló termetben,
Avagy mind az kettőt meggyőző ő szépségben.

26. Mely isten forgatja most az én elmémet,
Hogy azt szeressem, ki megölte férjemet?
De, boldogtalan én, szeretem vesztőmet;
Talán szintén Delimán gyűlöl engemet.

27. Talán azért gyűlöl, Rustán társa voltam,
S én azért szeretem, hogy megszabadítottam
Vitéz keze által. Ah, szüvem Delimán,
Előttem is unalmas volt pogány Rustán.

28. Oh hányszor kívántam végét életemnek,
Hogy ne sinylődjem mellette az holt ebnek!
Hányszor fohászkodtam az szent Mahometnek,
Hogy bár e fertelmestül megszabadulnék!

29. Így hozta az fátum. De ki mondja néked,
Hogy alázatos Kumilla szeret téged?
Fáti, édes anyám, elvesztem elmémet:
Talán avval együtt unalmas életemet.»

30. Így szól vala Kumilla. De vén orvosa
Néki orvosság helyett cicutát ada.
Ő mesterséges csinált szókat gondola,
Kivel az ő kedvét jobban megkapcsolá.

31. «Oh Cupido isten! nagy az te hatalmad,
Mert minden rendeken uralkodik karod,
Néked nem nagy király, sem urad, császárod;
Mind szépség, vitézség, néked hoznak adót.

32. Szöbb lélek szöbb testben nem szorult ez földön,
Mint, édes leányom Kumilla, tiedben:
De szépség nem hoz bátorságot semmiben,
Enged szépség, ha lát Cupidót fegyverben.

33. Bölcsesség nevével tusakodnak ellen
Világon némelyek, s nem veszik eszekben,
Hogy végre erejét igen keserűben
Magokon meglátják, ki van kis istenben.

34. Akkor eszeveszettek bujdosnak világon,
Mint nyíllal lútt medve vándorol barlangon,
Mely diktamust nem talál. Nevet ily dolgon
Cupido, s boszuját vészi az bolondon.

35. Hát miért idejét vesztened heában
Szép ifjuságodnak, s mi haszon abban?
Nem-é ez az kék ég, kit látunk magasban,
Közli velünk szépségét és örül abban?

36. Nem-é ez fényes nap, az mely szöbb mindennél,
Oszítja fényét közinkben s mi élünk evvel?
Ha föld jóságát röjtené irígységgel,
Elveszne ez világ csak egy kis üdővel.

37. Az jót és az szépet az Isten rendelte
Másoknak hasznára, s ember, mely kémélte
Másoktul javát, Isten kedvét megszegte,
És haszontalanul az földben temette.

38. Nem kell néked futnod vitéz Delimántul,
Melynek híre futott Vörös tengeren tul,
Melyben szépség, vitézség jüttek lakóul;
Jobb férjet nem kívánhatsz te nagy Allátul.»

39. Így szól vala Fáti. Tüzre olajt önte.
Kumilla tisztességét hátra vetette,
Sem az nagy császár atyját meg nem böcsülte,
Kis levélre könyvével ily szókat önte:

40. «Csudálni te fogod én vakmerőségem
Vitéz Delimán, kit magam is esmérem.
De ha az az isten, az mely bir énvelem,
Így hatta, ne csudáld, ihon jó mentségem:

41. Azért te ezt így érts: Minthogy győzhetetlen
Kézzeled téged megáldott kegyelmes Isten,
S van hatalmad minden ellenséged ellen:
Ihon én is rabul mégyek teelődben.

42. Da ha csak azoknak mutatod erődet,
Az kik ellenségül birkodnak ellened,
Nem bántod hát ezt az nyomorult fejemet,
Ki böcsül, ki tisztel, ki imád tégedet.

43. Ha gyüölölsz, ha társom vétkeből énreám
Ragadott valami: ne szánjon Delimán,
S légyen annyi kegyetlenség az ő kardján,
Haljon meg ómiátta Kumilla leány.

44. De ha léányságomat néked tartották
Diána társai, szép istenasszonykák,
Vedd jó neven; ha úgy sem, tarts hát rabodnak,
Parancsolj Kumillának, te szolgálódnak.»

45. Így íra, s elküldé egy kis inasátul,
Vára nehéz szüvel választ Delimántul,
Gyógyulása lehet gondolja csak abbul.
Delimán ily levelet küldé válaszul:

40. «Látom igazán szolgáltam istenemet,
Hogy ma megláthatom én jobbik lelkemet.
Meggyőzetett győzte győződelmeseket;
Azért én elődben viszem rab fejemet.»

47. Nem késék sokáig Delimán azután,
Kumillához mégyen, szüvében hordozván
Nagy örömét, és hamar ott lenni kíván,
Az hon Cupidónak vetett hálója van.

48. Oh, mely igen tudatlan ember elméje!
Ha tudná némelyik mi lesz jüvendője,
Sok cselekedetét bizony elkerülné;
Delimán Kumillát bizony elkerülné.

49. Futtok egymás után, mint egy szerencsések,
De majd mind ketten lesztek szerencsétlenek.
Vaj ki szörnyü czérnát Párcák fonnak néktek,
Egyszersmind szakad el evvel örömtők!

50. Mit mondjak ezeknek öszvejüvésérül,
Szerelmes ifiaknak sok szerelmérül?
Duplássák csókokat egymás szája körül,
Vénus triumfusán kedves szüvök örül.

51. Mint borostyán fával öszvekapcsolódik,
Mint kigyó oszlopra reá tekereszik,
Bachus levele is fára támaszkodik:
Ennyi mód két phoenix öszvecsingolódik.

52. Hallgass tovább, Músám. Az török táborban
Sok idegen nép között nagy zöndülés van,
Mert sok ezer török kapitány nélkül van;
Csak maga egyedül forgódik Kajmekán.

53. Mind kegyetlen tatár, mind merész szerecsen,
Sok láb, és sok erős kéz, de mind fejetlen,
Kevély töröknek is szintén azonképen
Elveszett vezérek s basájok mind épen.

54. Nem látnál közöttök csak titkos suttogást,
Félelemmel kevert sok gyakor óhajtást;
Ki ohajtja Idrizt, Olindot, ki Ajgást,
Minden maga vezérét, és nagy kárvallást.

55. És egykor csoportostul összevegyülének
Immár estve felé mindenféle népek,
Törökök, tatárok, géták, szerecsenek,
Egy közülök így kezde szólni ezeknek:

56. «Ugyan mind örökkén vakká kell-é lennünk,
Vagy veszedelmünkre szemünket bekötnünk?
Vajon tisztesség-é ha bolondúl veszünk,
S vérünk hullásával kaurt mi tisztelünk?

57. Megaggott az császár az ő elméjében,
Meggötötte magát vakmerőségében;
Azt mondja, hogy bemegy erővel Szigetben,
Ha török nem marad csak egy is életben.

58. Metszen osztán várral, metszen császársággal,
Ha ezt betölteni akarja haraggal;
De miért mondom, ha lám ugyan bizonynyal
Nem gondol semmit is török vér-omlással?

59. Vezérek és basák, és kemény vitézek,
Erős Zríni kardjátul megemésztöttek,
Hány ezer muzurmán fekszik ömellettek,
Prédául hollóknak s körösztyén ebeknek?

60. Mind ezeken vajon szüve megmozdult-é?
Ily vitézekért egy könyvet hullatott-é?
Nem! nem! hanem még inkább lett kegyetlenné,
Mindnyájunkat örömet egyszer vesztene.

61. Ihon magyar király jön reánk nagy haddal;
Ki megyen előttünk okos rendtartással,
Sátorban lesz császár ravasz Kajmekánnal,
Mi fejetlenül mit teszünk kézzel, lábbal?

62. De mi minden kárunkat elfelejtenénk,
Ha vitéz Delimánt előttünk nézhetnénk,
Némittül sem magyartul akkor nem félnénk,
És minden dolgunkban szerencsésé lennénk.

63. De ki tiltja nekünk hogy vissza ne hozzuk,
Császár ellenére is mi fényes holdunk?
Fele az tábornak érette fáradjunk,
Kérésünkkel ütet is visszahozhatjuk.»

64. Így zavaros szókkal szól vala Deriel,
Mindnyájan követnek ütet választák el,
Hogy Delimán után menjen tizezerrel,
S valahol találja, szép móddal hozza el.

65. De okos császárnak ez hogy hurré esik,
Okos szüvében igen megkeserődik,
Látja, méltóságát közrendek keverik,
Magában elméjével igen tanácskozik.

66. «Oh mely különböző az községnek dolga
Kis szerencse-szellő az melyet hordozza,
Ma mutat jó kedvet, ha jó állapotja;
Ha holnap nem tetszik, haragra fordítja.

67. Méltóság, mely erős uraság oszlopa,
S ihon most rossz gaznép lába alá nyomja.
Ellenemre Delimánt visszahivatja,
De ennek is lehet talán orvossága.

68. Jobb tehát nékem vélek nem tusakodnom,
Hanem Delimánért követet bocsátnom.
Én küldök, és nem ők, osztán ilyen módon
Megcselekszem, méltóság rajtam maradjon.»

69. Így gondola császár, és így cselekedék,
Vitéz Delimánért Ferhát bég küldeték,
Az nagy zenebonát is megcsendesíték
Az okos Kajmekán és ravasz Halul bég.

70. Ferhát megy sietve, s Delimánt találja
Kumillával együtt szép Fejérváraiba,
Azért beöltözik minden okosságba,
Császár követségét kitevé ily szókba:

71. «Oh vitéz atyának még vitézebb fia!
Oh Mahomet-hitnek legszebbik virágja!
Császár köszönettel az ő fejét hajtja,
Az mely földön fölött mindeneknek ura.

72. Néked hajtja fejét, s azt izeni néked,
Hon van vitézségre te indító véred?
Hon van kaur véren nyert jó hired neved?
Talán kész vagy azokat mind elvesztened?

73. Ihon Szigetvára vagyon csak esőben,
Maga is immár Zríni esett kétségben,
Türheted-é ily próbán hogy ne légy jelen,
S vitéz kezeidet ne keverjed vérben?

74. Néked ez pálmának tartatik az ága,
Tied, és nem másé, lesz ennek jutalma,
Megalégszik császár, hogy láb alá nyomta
Zrínit, mely kaur közt legnagyobb levanta.

75. Kumillát is tenéked adja két kézzel,
Mert nem akart ezért pörölni Istennel.
Rustán halálát is bátran felejt el,
Az mely maga játszott veszedelmével.

76. Téged az tábor is egyenlő kedvvel vár,
Török és szerecsen, nem csak krími tatár,
Jűj el hát közinkben s ne neheztelj immár,
Téged csak aliglan vár Szulimán császár.»

77. Kegyetlen tatárnak szüve meglágyula,
Mikor maga felől dicséretet halla.
Mert ő nyavalyát császárnak kívána,
Azért vitézséggel hogy ütet kihozná.

78. Most immár császár dolgát oly kárban látja,
Hogy segítség nélkül vagyom romlandóba,
Azért bátorsággal végezi magába,
Hogy elmegy segítségre török táborba.

79. Másfelől mit csinál, és mit nem keserög,
Szép szemü Kumilla, kinek az szüve ég.
Szörnyü jüvendőket elméje forgat még,
Végre ura előtt nyelvét így nyitá meg:

80. «Kegyetlen mit készülsz az török táborban?
Tudod-é, egy lépés onnan koporsóban?
Vagy császár vagy hogy más talál halálodban,
Okvetetlen módot boszuállásában;

81. Ilyen-é én uram mint egy kis czinege,
Melyet oly könnyen síp csalogathat lépre?
Hidgyed, hidgyed, uram: Sirena éneke
Az, mit Ferhát tenéked mostan beszéle.

82. Elveszté az hadat császár Sziget alatt:
Már te veszésseddel akarja jutalmát;
Te vitéz fejedbül tenni akar prédát,
S végezni akarja ezzel tragédiát.

83. Vagy hogy soha nem kell urát boszontani,
Vagy hogy, ha cselekszi, messzi kell kerülni,
Boszut azok nem tudnak elfelejteni,
Csalogatnak, sípolnak; de nem kell hinni.

84. De veszedelemtül látom hogy te nem félsz,
Szerencse forgandóságát semminek vélsz;
Én szívem, én lelkem, engem hát hová téssz,
Ha veszedelemre szerencsétlenül térsz?

85. Azt mondod, hogy szeretsz jobban tenmagadnál,
Ennek bizonyása csak egy dologban áll:
Őrizd az étedet, melyen az enyim áll;
Nem állhat borostyán, ha ledül az tölyszál.

86. Most látom igazán nem én szerelmemért
Te megölted Rustánt, de kegyetlenségért.
Kegyetlen nem gondolsz most is Kumilláért!
Őhelyette inkább te kívánsz pogány vért.

87. Kegyetlen, ha csak vért kívánsz te elmédben,
Nyisd meg az én mellyemet; vagyon vér ebben.
Igyál, ne szomjuhozzál; szerencsétlenségem
Soha nem lehet kissebb ennél énnékem.

88. De hogy holtod után sebeidet nézzem,
Üres ereidet számlálva szemléljem,
Azt tudod-é, lehetne óráig éltem?
S nem elég ez az kéz, hogy megnyissa szívem?»

89. Mit csináljon tatár? Ide von tisztesség
Oda Kumilláért mint kénkű szüve ég;
Őbenne hadakozik két nagy ellenség,
Melyek közül győze végre az tisztesség.

90. És így szóla társának: «Oh szívem gyöngyöm!
Oh szemem világa, oh én jobbik lelkem!
Töröld meg orczádat, és ne sirass engem,
Ne jüvendőlj gonoszúl, kérlek, felőlem.

91. Csak fél embernek vélsz, ha féltesz kaurtul,
És hogy úgy irtóztatsz az Zríni kardjátul,
Nem félek császárnak én ravaszságátul,
Mikor kérdezhetek tanácsot szablyámtul.

92. Azt tudod-é, Zrínit nem láttam soha is?
Tudnod kell, hogy voltam én ben Szigetben is.
Egyedül kergettem én ezereket is.
Mégis az Mahomet megtartott eddig is.

93. Homlokunkon vagyon mi szerencsénk írva,
Kerülje és fussa, de nem távozthatja
Senki is halálát, ezer közt meghagyja
Szerencse, kit Isten másra választotta.

94. Nem visz engem, higgyed el, az kegyetlenség
Az ilyen próbára, bolond vakmerőség,
Hanem erővel húz az drága tisztesség,
Légyen, ha kell lenni, az én éltemben vég.

95. Valamint te most félsz, szerelmes Kumillám,
Úgy fogsz ismég örülni, mikor látsz rajtam
Prédát, melyet Zríniről kézzel levontam,
S ő hitetlen testét az ebeknek hánytam.»

96. Mit tegyen Kumilla s minemü erővel
Delimánt szándékátul távoztassa el?
Nem tud ő mit tenni, csak sűrű folyhókkal
Sok fohászkodását látja röpködni el.

97. Azért kénytelenül elkészül az útra,
Noha jüvendőjét Delimánnak tudja,
Szép térdeit földre sok sirással hajtja,
És így az nagy Istennek könyörög vala:

98. «Égnek ura, mit vétettem én ellened,
Hogy ennyire kelljen rám kegyetlenkedned?
Talán ártatlanságom indítja mérged,
Talán kit teremtetél, nem nézhet rá szemed.

99. Megütéd Enceladust szörnyü küveddel,
Ixiont szaggatád sasok körmével,
Kis kínok, ha mérem azokat enyimmel,
Nem fájdalom, hon csak test szenved türéssel.

100. Hiszen talán nem vagy kintaláló Isten,
Ha istenségedhez nem illik kegyetlen
Titulus, miért hát nagyobbat énnékem
Keressz kint, s meg nem ölsz engem most hirtelen?

101. Mert nincsen fájdalom az én ép testemben,
Bár szaggattatnám Prometheus helyében,
Hanem én türésem van szegény lelkemben,
Az minden türésnél nagyobb szenvedésben.

102. Én iffiúságomat dög mellett vesztém,
Halálrul életre csak most emelkedem,
Mikor vitéz uramra én szert tehettem,
Szerencse de azt is elviszi előlem.

103. Azért kérlek téged, te hatalmas Isten,
Delimánt veszedelemtül ily hirtelen
Ments meg, avagy hogy ha Zríni kardja ellen
Nem vagy elegendő, ölj meg előbb engem.»

104. No megindult Delimán szép Kumillával,
Sok török elejbe jün nagy vigasággal.
Nem messzi tábortul egy szép kútforrásnál
Sok társaival együtt Delimán megszáll.

105. Biztatja Kumillát Delimán, de amaz
Szántalan sirástul még mind jobban száraz.
Bú bánattal együtt szüvében rágalmaz,
Fa és fű kemény télen így egyaránt száraz.

106. Kumilla urának szomakját szablyáru
Levészi kezével, s kíván innya abbul,
Amaz kútra megyen, vizet hoz forrásrul;
Nem tudja, társának vége légyen abbul.

107. Mert mérges sárkánynyal egyszer vagdalkozott,
S hüvelyében tenni akarta az kardot,
Szomakjában egy csöpp vér beszállankozott,
Melyről ő maga is semmit is nem tudott.

108. Méreg volt! Kumilla mert mikor megivá,
Szép testét, erejét mindenütt megjárá.
Életét nagy kinnal testébül kizára,
És valamint kívánt maga is ugy jára.

109. De mit csinál Delimán ilyen látatban?
Nem mondhatom, ha volna száz nyelv szájamban
Mind törököt, tatárt rak halva halomban,
Mutat kegyetlenséget önön magában.

110. Fegyverét elhányja, ruháját szaggatja,
Meztelen az fákat tövéből rángatja;
Nem kiált, de ordít oroszlán módjára,
Valahol kit talál, öl, ront, és szaggatja.

111. Két nap és két éjjel így jár az erdőkön,
Aztán mikor észben vette magát későn,
Felszedi fegyverét s öltözik köntösben,
Boszút akar állani mert keresztyénen.

Jegyzetek a 12. énekhez.

- 1.** Ez ének egy szerelmi epizódot tartalmaz, mely emlékeztet Tancred és Armida viszonyára Tassonál.
- 2.** *Cupido* a görög hitrege szerint a szerelem istene.
- 3.** *Megbirnya*, tájszólási alak: megbirni, legyőzni. - *Mars*, a hadisten is szerelemre gyulladt.
- 4.** *Deliább*, delibb, délczegebb.
- 5.** *Kumilla* l. I. 71.
- 2-9.** Csodálatos elem.
- 7.** *Timporálva*, vegyítve v. ö. A keményed nádméz, kit indus timporál (Orczy költeményei).
- 19.** *Praecopita* (helyesebben: perekópi) Perekop, város, mely a Krim félszigetet a száraz-földdel összeköti, itt Krim helyett használva. (Epikai körülírás.)
- 15.** *Különbség*, változatosság v. ö. égi madaraknak sok különbségével (III. 33).
- 16.** *Csurgó*, patak. - *Lethe*, alvilági folyó.
- 20.** *Enyhődnék*, enyhülne, - *Kis isten*, Cupido.
- 21.** *Landorfehérvár*, Nándorfehérvár.
- 23.** *Vagy-vagy*, akár-akár.
- 24.** *Ugyan*, szinte.
- 26.** *Vesztőmet*, üldözőmet.
- 30.** *Cicuta*, bürök.
- 34.** *Diktamus*, ezerjófű.
- 48-49.** Sejtetés.
- 59.** *Párcák* l. 10. ének 43. j.
- 52-61.** A török táborban támadt zendülés hasonlít a Tassonál (XIII. 64-67) leírt zendüléshez, mely a frank táborban keletkezett.
- 52.** *Kajmekám*, helytartó.
- 54.** *Óhajtja*, sóhajtja.
- 58.** *Metszen*, mit teszen.

62-77. Delimán visszahívása emlékeztet Rinaldo visszahívására (Tasso XIV. 12-77 és XVI. 32-33).

66. *Község*, nép, sokaság.

73. *Esőben*, elesőben, nemsokára elesik.

76. *Alighan*, nehezen v. ö. Alighan tarthatták magokat nyeregben (Faludi).

81. *Sirena éneke*, czélzás a szirénekre (tengeri tündérekre), kik a görög rege szerint szép énekükkel a hajósokat veszélybe csalták.

96. *Fölyhőkkel*, tömegesen v. ö. XI. 7. j.

99. *Enceladus*, görög hitregebeli óriás, kit Zeus lesujtott s ráborította az Aetnát. - *Ixion* a görög hitrege szerint egy gonosztevő, kit Zeus sasokkal tépetett szét.

105. *Száraz*, kedvetlen v. ö. Sovány és száraz gondolatokat forgatnak (Pázmány).

106. *Szomakját*, kigyóbőrből készült úti poharát.

Összefoglalás

XII. ének: *Zendülés a táborban.*

1-51. Deliman és Kumilla szerelme.

52-76. A török tábor zavargása folytán a szultán Delimant visszahívja.

77-95. Deliman enged a kérésnek.

96-103. Kumilla imája.

104-108. Kumilla halála.

109-111. Delimán haragja.

Kérdések és feladatok.

1. Csodálatos elem az eddigi énekekben.
2. Hányszor és hol nyilatkozik a szultán eszélyessége és mérséklete?
3. Indokolt-e Kumilla halálának epizódja?
4. Az ének részei. (Részletes gondolatmenet.)
5. Régies kifejezések a 11. és 12. énekekben.

TIZENHARMADIK ÉNEK.

1. Isten az embernek vezérli ő dolgát,
Isten megjegyezte mindennek határát,
De senki ne gondolja általhágását,
Ne is félje, míg nem ér oda, romlását.

2. Hány harczokon forgott bán, és hány veszélyeken?
De őrző angyala megtartá ezekben,
De ő órája is eljün, ki messzebben
Nem lehet, vitézül kell meghalni ebben.

3. Deli Vid török közt ellenségképen járt,
Ezerek között is soha nem vallott kárt;
Előtte, mellette halál sokat kaszált,
Őtet elkerülte, vagy hogy rá nem talált.

4. Sok száz ezer török járt most körülötte,
Sok van az táborban, az ki esmerhetné;
De Isten szemeknek az fényét elvette,
Azért senki ütet Vidának nem vélte.

5. Deli néki is eljün az maga órája,
Melynél tovább életét el nem vonhatja;
Bizvást török tábort és bátran járhatja,
Mert senki életét addig nem ronthatja.

6. De Vidnak vala egy szép felesége,
Ez asszonyok közül csak maradt Szigetbe,
Szebb vala mindeneknél az ő szépsége,
De még azon följlül urához hűsége.

7. Török leány vala, de Vid hatalommal,
Elhozá egy várbul nagy erős harczczal.
Haissennek híják vala török szóval,
Köröszttség megáldá de most Barbálával.

8. És mikor heában várta volna urát,
Sok könyvvel áztatván társa üres házát,
Nem tudja, életben van-é, vitéz urát,
Vagy hogy török miatt szenvedett szép halált.

9. Száll Márs ő szüvében, s nem mint más, sirással,
Vagy nyomorult föcske hosszú jajgatással
Csak ohajtja társát; hanem bátorsággal
Fegyverezi magát ura pánczérával.

10. Pánczérát, fegyverét magára fölvészi,
Urának jó kardját oldalára teszi,
Jó lóra felugrik, kopját kézben vészi,
Haját és szép fejét fátyollal tekeri.

11. És így török formán Szigetbül kimégyen,
Táborban mindennel szól csak török nyelven,
Imide amoda jár minden szegletben,
Hogyha vitéz urát vehetné eszében.
12. Az tulsó részére tábornak megy vala,
Ottan egy nagy szerecsent előtalála;
Örömet száguldna, de nem mehet lova,
Mert az nagy testével lovát elfárasztá.
13. Látja okos asszony ennek sietését.
Gondolja, hogy nem árt kérdezni menését,
Megállítja azért szép szóval szerecsent,
Kérdezi micsodás hírt viszen hirtelen.
- 14 Amaz penig néki felel siettében:
«Ne tartóztass, kérlek, engem menésemben,
Viszek hírt császárnak, kiért életemben
Urrá lészek, de kérlek, hagyj békességben.»
15. «Mondd meg énnékem is, az asszony így monda
Hiszen nem lehetek én semmi károdra.»
Felel az szerecsen: «Amott egy sátorba’
Deli Vid aluszik török ruházatba’.»
16. Mikor Deli Vidot említe az pogány,
Gondold, mi változás volt asszony orcáján.
De fél, hogy szerecsen hirt viszen udvarban,
Utánna fut, s eléri három ugrásban.
17. Kopjával nyeregbül messzi kitaszitá,
Gyorsan szablyájával az fejét elvágá,
Jó lovára ismég mint evét fölugra,
De gyorsan sok török sieté utánna.
18. Mert kiáltás támad és nagy zenebona,
Azért minden török futó után futa,
S tovább nem szaladhat az szegény Barbara,
Mert egy goromba kéz lórul letaszitá.
19. Ezer környülfogta. Kérdik honnan légyen?
S szerecsen halálának mi oka légyen?
Ő szegény nem szólhat, nem tudja mit tegyen,
Hazudja Alkairban hogy lakása legyen.
20. «Ottan egy bátyámat szerecsen megölte,
És én szemeimet eddig elkerülte.»
Gyorsan talál pártot, az ki fog mellette,
Szép asszony mert lágyíta mindent szépsége.
21. Ki mondja hogy jól tett, ki az béghez huzza;
De ily kiáltástól Vid nem messzi vala.
Azért gyorsan ugrék ő jó Karabulra,
Ő is megyen vala az nagy kiáltásra.

22. Hát mikor oda megy, látja gyöngé társát,
Hallja is fülével keserves sirását;
Gondold meg az ő mondhatatlan bánatját,
Mégis nagy okosan messziről így kiált:

23. «Vitézek, álljatok! mert ez az én szolgám,
Immár sok nap lopta el fegyverem, lovam,
Az egész táborban utánna bujdosom,
Adjátok kezemben, az én birtokomban.»

24. Azonban egy kadia oda érkezett,
Az kitől len az Vidnek ilyen felelet:
«Ehez bizonyosság kell, s álljon törvényszéket;
Törvény is el nem vészti el az tiédet.»

25. Elbúsul Deli Vid és ugrik haragban,
Kiált: «Pogány ebek, nem elégszem abban;
Törvény és igazság vagyon én szabályamban.»
Ezután ketté vág Malkuchot derékban.

26. Ábél és Izmailt leteríté földre,
Kadiának fejét függeszti két részre,
Abaza lelkének utat nyit mellére,
Jakult lefekteti örökös helyére.

27. Ejuz tartja vala ő szép feleségét,
De Deli Vid kardja ketté vágá testét,
Ottan megragadja kezén szerelmesét,
Jó lovára vészi és kimenni siet.

28. Karabul, mint madár, nem nyom nyomot földön,
De mint süvítő nyíl megy olyan sebesen,
Ő futhatott volna által az tengeren,
S nem esmerszett volna, hogy van víz az körmén.

29. Látják az törökök Szigetbe szép prédát,
Viszi futó lován, s megesmerik Vidát,
Heában utánna futtatják lovakat,
Mert mint az könnyű köd eltünteti magát.

30. Szigetben örömmel Zríni befogadá,
Mert immár azelőtt ő megholtak tartá.
Vid török dolgait igen megtanulá,
Melyeket urának eleiben ada.

31. De noha vitéz bán mind tudta ezeket,
És szemével látja nyilván veszedelmét;
Nem irtózik semmit, hanem ép elméjét
Pogánynak veszélyére tartja s nagy szívét.

32. Szulimán másfelől elkegyetlenedett,
Maga vére ellen kegyetlen törvényt tett.
Azt mondja magában: «Ihon száz népeket
Lábam alá nyomtam, és nagy világ részét.

33. Talán engem Mahomet hizlalt szerencsével,
Azért hogy Zríninek adjon mind ezekkel,
És ő rá ragadjon hírem én tétemmel?
Én birtam világot, s ő birjon engem el?

34. De megcsalja magát, ha csak romlásomat
Az égből neveti, ő is vall károkat.
Magammal romlásra elhozom muzurmánt,
Kitül tisztességet vesz azután tahát?

35. Ha ugyan veszni kell, épen mind veszszen el
Az egész török hír úgy is tisztességgel
Lesz, mert az Szulimánnal vitézség vész el,
Török hold és jó hír véle aluszik el.

36. De halljuk meg egyszer vezérek tanácsát,
Könnyebbítsék mégis szívem busulását.»
Ezután Szokolovics Mehmetet kiált,
Néki parancsolja, begyűjtse tanácsát.

37. Behivá Szokolovics fővezéreket,
Kinek kinek rendi, leülteté őket,
Méltósággal osztán kérdi tetszéseket,
Maga is fő helyre leüle előttök.

38. Ül vala legelől az vitéz Delimán,
De keserves szüve mind busulásban van.
Nem tudja mit csinál, és császár tanácsán
Nem adna egy ohajtást, mely megyen száján.

39. Fölyhő-szaporító ő bánatos szüve,
És tenger-árasztó két rettentő szeme,
Mint vasbánya-fújó az ő széles mellye,
Mert sűrű ohajtást gyakran bocsát erre.

40. Azért nem is kérdik, nem is szól senkinek,
Hanem ömellette szólni kell Al bégnek;
Ez penig barátja volt holt Rustán bégnek;
Okos, bátorsága de nincsen szívének.

41. «Adta volna Isten (igy mond) üdőtlenül,
Ne kezdenénk más tanácsot képtelenül,
Hanem melyet végeztünk egyszer eszesül,
Véghez vittük volna mostan mi emberül.

42. De mi tanácsunknak bomlott tisztessége,
Nyelv nem meri mondani, kit kíván esze.
Szabadon szólásért Rustánnak lett vége.
Én is nem várhatok most egyebet benne.

43. Miért kellett veszni számtalan vezérnek?
Mert helyt mi nem adtunk Rustán beszédének,
Miért fekszenek itt basák és holt bégek?
Mert egy ember elrontá jó értelmünket.

44. Ő pedig maga is mit csinált, jól láttuk,
Arczul fordulva ránk futva jünni láttuk,
Az kiket mi oroszlányoknak tartottunk,
Úgy megszeligyültek, mint ölyv előtt vad tyúk.

45. Engemet is halállal fenyeget, de hagyján!
De én tetszésemet megmondom igazán:
Immár mit tennünk nincs, mert reménység hátán
Építenünk szerencsét leszen heában.

46. Az bolondságok közt nincsen jobb rövidnél,
Hát mi is mienket végezzük hamar el.
S noha mienk hosszú, de jobban vonjuk el,
Nagyobb kár s büntetés siet utánna el.

47. Azért én azt mondom: Jobb még böcsülettel,
Míg nagyobb károkat nem vallunk keservvel,
Felemelnünk tábort, és haza mennünk el,
Hogysem ennyi vitézt itten rontanunk el.

48. Osztán kárunk után még meg se vehessük,
Hanem világgal magunkat nevetessük?
Vagy hagyjuk itt aztot aki nem jön velünk,
Vegye meg hadával az kit mi nem merünk.»

49. Al gorombán szóla: mert noha Deliman
Az ő szava közben volt más gondolatban,
Mégis eszbe vette, ő vagyon példában;
Felugrék, s így szóla szörnyü haragjában:

50. «Megnyitád nyelvedet szabadon, Al, mire
De magad sem tudod, hanem én hiremre
Gyalázni akarnál, de fordul fejedre,
Nem ragad ebugatás az derült égre.

51. Első vagy tanácsban, de harczban nem látott
Senki vitézségedet, nem is oly tanácsot
Adtál, ki mi hírünknek adna tisztos jót.
Egy kufár nem mondhatott volna rutabbot.

52. Hát futott Delimán? hát szégyennel hátot
Császár szeme előtt ellenségnek adott?
Hon volt akkor Al bég, mikor Szigetvárott
Vitézséggel járván kaurokat rontott?

53. Nem úgy két Badankovics esmértek engem;
Sem Vitéz Hervoics nevetkezett velem,
Sem ezer más, kit nehéz föld alá tettem,
Minden nap, minden nap ebben az seregben.

54. Kérkedésért mondod-é hogy félsz éntülem,
Álnok róka, s annyi félelem szüvedben?
Ne félj bizonyossan, mert ilyen rossz vérben,
Vitéz kezeimet meg nem förtőztetem.

55. Lakjék benne lelked, noha érdemlenéd,
Hogy egy jegenyefát megnehezitenéd,
De most tanácsotokra megtérek innét,
S mondom, ne gondoljunk ilyen szégyeneket.

50. Küldje ki az császár meztelen szablyáját,
Avval minden népnek mutassa haragját,
Itthon gyalázattal öljék meg az olyat,
Ki ostromnak nem viszen tüzet, lajtorját.

57. Én megyek, én elől, s rettenetes kézzel
Szigetnek bástyáját láttokra rontom el;
Száz Zríni előmben jűjjön, vassal, tüzzel,
De megyek ellenére vitézségemmel.»

58. Így szól vala tatár. Az tanács elbomlék,
Holott szólni ellene nem igyekezék
Senki is, azért mindnyájan felkelének,
És sátorok alá gyorsan elmenének.

59. Demirhám, mint vadkan, emliti szégyenét,
Fúj lángot szájából, nem találja helyét,
Nagy cselekedettel kívánja törlését,
Viddal ismég kívánja öszvemenését.

60. S így szól vala magában: „Hon van jó hirem
Kit sok veszedelemmel régen szörzöttem?
Jobb lett volna nékem Vid miatt elvesznem,
Hogysem császár hitiszegésével élnem.

61. De látta az világ, nem volt az én vétkem,
Mind lovam akarta, mind magam s fegyverem.
De másképen rendelte az én Istenem;
Talán még előjün egyszer én szerencsém.

62. Vagy hogy fog szállani holló én mellyemre
Vagy pedig tisztesség én vitéz fejemre.
Nem hagyom Deli Vidot én szégyenemre,
Esküszöm fényes kardra és életemre.’

63. Így megyen császárhoz, és így szól őnéki:
«Hatalmas császár, miért van tiszteleti
Az vitéz embernek? Mert koczkára veti
Uráért életét, és sohun nem röjti.

64. Az mit hittél fogad, megállja magában,
Vitéz, ha vagy is csak egy, vad barlangban,
Vagy erdőn vagy mezőn, vagy szép palotában,
Hitit nem kell sohun elhadni romlásban.

65. Nincsen hát énnékem semmi böcsületem,
Mert Viddal harczomat véghez nem vihettem.
Én uram s császárom, miért ezt szenvedtem?
Hiszen jobb lett volna Vidtul ölettetnem.

66. Miért kezded nyomát s hitedet tréfálta,
Az ki gyalázattal minket elválaszta?
Bizony Amirassen más világon látja,
Hitetlen embernek micsodás jutalma.

67. Bár én halálommal hozhatnám helyére,
Mely nagy csorba szakadt mi tisztességünkre.
De mivel orvosságot elmúlt üdőre
Nem lehet csinálni: bánkodjunk helyére.

68. Hanem én csak arra Mahometért kérlek,
Ereszsz Deli Viddal karddal szembe menjek;
Mert vannak miköztünk halálos törvények,
Melyet halál ítél; egyszer köztünk váljék.»

69. Így szóla Demirhám; de császár most gondol,
Megvénhedt mellyéből, mert sok nagy gond omol.
Végre Demirhámnak okos válaszúl szól:
«Mit kívánod, Demirhám, az kit nyelved szól?

70. Gondold meg igazán és nem felfűjt szüvel,
Ez-é magános bajvivásra való hely?
Törökország szüne ihon jött velünk el,
Egy bajvivást nézzünk, azután menjünk el?

71. Vitéz vagy, jól tudjuk; de vitézségedet
Kicsin helyre akarod mutatni s erődet,
Kevés haszon, kis tisztesség ebből jühet;
De viszontag nagy veszély előkerülhet.

72. Tudod-é hun vagyon vitéznek próbája?
Ahon Szigetvárnak megnyitott bástyája,
Hiszem Vidot Demirhám ottan találja,
Miért kerestetik hát helynek mustrája?»

73. Ég Demirhám, s nem szól, táborbul kimégyen,
Gondolja, Szulimán benne kételkedjen;
Azért ő szüvében végezett mit tégyen:
Egyedül ostromnak, megesküdt, hogy megyen.

74. Császár látja, heában hirdet tanácsot,
Mert Delimán miátt kétszer már elbomlott,
Azért ő magához hivatott csak hatot,
Mindeniket okost, hüvet és hallgatót.

75. Az egyik azt monda Szulimán császárnak:
Még egyszer mindnyájan induljunk ostromnak,
Tüzzel, vassal ártsunk az Szigetvárának,
S ha akkor nem ártunk, hagyjunk békét annak.

76. Az másik: Nem szükség mindnyájan itt legyünk,
Tizezer gyalogot vár körül rendeljünk,
És tizezer lovast jól elhelyeztessünk,
Minden segítséget hogy kirekesztessük.

77. Harmadik azt monda: Ali kurt labdákkal
Várat égetheti tüzes szerszámokkal,
Az árkot ki kell bocsátani folyással,
Az mi ki nem folyhat, töltheti gyapjuval.

78. Negyedik igazán megmondá tetszését,
Mert kívánja vala haza menetelét:
Heában az tábor itt üdőt veszteget,
Majd az ősz reánk hoz vizeket, esőket.

79. Ötödik így szóla: Hagyjunk Pécs várában
Két ezer gyalogot, ezeret ló hátán,
Melyek szigetieket tartják zablában,
Úgy hogy ne mehessenek soha csatában.

80. Hatodik tanácsla haza menéseket,
Mindenik okokat hoz erre eleget,
Csak nem hajol császár, hallván ily beszédet.
Azonban ihon hozzák Ali Kurt testét.

81. Ennek Csontos ágyúja fejét elszagatá,
Jancsárság az testét csak alig kaphatá.
Mikor szigeti had zenebonát látá,
Kimegyen két száz szablya mind válogatva;

82.. Háromszáz töröknek végezék életét,
Elvagdalák ágyúknak minden kerekét,
Gyújtólikakban is vertek vas ékeket,
Guszics és Golemi vitték végben eztet.

83. De haragszik császár, de búsul magában,
Ali Kurt hűsége forog gondoltában,
Hajradin kapitán-basa ajándékban
Ezt adá császárnak, igen commendálván.

84. Immár nincsen néki jobb ágyú mestere,
Az mely viselhetne gondot az tüzekre;
Azért hamar haragrul esik kétségre,
Sziget hogy megmarad féli szégyenére.

85. Visszamenéséről immár gondolkodik,
Mint légyen békével, csak azon aggódik.
Jól tudja hogy hátul oroszlán hagyatik,
Mely miátt békével egyet nem léphetik.

86. Azonban egy galamb Szigetbül röppenék,
Kanizsai fészekben eztet nevelték,
Ugyan szárnyaival oda igyekezék,
Azonban ily véletlen dolog történék:

87. Egy ráró magasbul megszemlélé prédát,
Utánna indítja két sebes sugárát,
Az haszontalannak véli csavargását;
Hát császár sátorában elröjti magát.

88. Gyorsan sok bosztánczki megfogják galambot
És eszekben vévék egy kis papirosot,
Ezt galamb Szigetbül szárnya alatt hozott,
Az császárhoz bevivék ezt az ujságot.

89. Gyorsan magyar tolmácsot behivatának,
Az keresztyén levelet kezébe adák.
Az fölín levélnek ily bötük valának:
«Adassék ez levél a magyar királynak.»

90. «Ha kérded, mint vagyunk, mint közel halálhoz,
Kiknek reménységet már segítség nem hoz,
Ötszázan maradtunk, de mind koporsóhoz
Sebek miatt közelb vagyunk, sem világhoz.

91. De az pogány eb is nem kérkedik velünk,
Hatodát táborának kard alá tettük;
Vezéreket, basákat, sokat megöltünk,
Már csak fejetlen láb az ellenségünk.

92. Két nap alatt eljün az mi végső óránk,
Mert fogát sárkányok köszörülték reánk.
Akkor is mit tehet mi keresztyén próbánk,
Örömet megmutatjuk ennek világnak.

93. Tüzzel emésztenek leginkább bennünket,
Mely miatt nem találjuk sohol helyünket.
Gondoljuk végezni ott kin életünket,
Károljuk tűz miatt vesztenünk éltünket.

94. Mi segítségünkről ne gondolj semmit is,
Mert az lehetetlen, látjuk mi magunk is.
De pogány törökben tehetsz kárt nagyot is,
Ha utánna mégyen hadad és magad is.

95. Mert félnek, mert nincsen sem generálisok,
Elveszett ki mit tudott, itt kapitányjok.
Császár és Kajmekám csak azok hadtudók,
Delimán, Demirhám, vakmerő bolondok.

98. Huszonötezer török eb fekszik itten,
Melyek tíz ostrommal jüttek ránk féltekben.
Többet mi nem irunk, hanem egészségben,
Isten tartsa felséged, jó szerencsében.»

97. Mikor az Szulimán ez dolgot meghallá,
Hogy Sziget reménységének van utólja;
Szüvet vett magában, és hogy az heába
Galamb röpülése ne lenne, bocsátá.

98. Áruló madár, hol vagyon te hűséged?
Fogsz-é röpülhetni, vajon nem szégyenled?
Elárultad uradat, titkos levelét
Pogány ellenségnek kezébe ejtetted.

99. De nem örüle sokat szabadságában,
Mert ráró mind ott kinn leste az magasban,
Utánna röpüle, s elkapá az szárnyán,
Kegyetlen körmével örül szagatásban.

100. Császár mindenfelé parancsol ostromot,
Hogy mindenik vigyen ki tüzet, ki vasot,
Ki szurokkal öntött kénküves gránátot
Tízezeret kioszta tüzes gránátot.

Jegyzetek a 13. énekhez.

1. *Határát*, élte végét. (Elmélkedés.)

2. *Messzebben*, tovább.

6. Deli Vid feleségének szereplését Reusner krónikájából (I. Bevezetés 28. l.) vette a költő. Szó van itt egy igen szép asszonyról, ki férje iránti hűségéből férfiruhába öltözött s lovon ülve férje fegyverével harczolt ura mellett (Thury I. Irod. Közl. 290).

19. *Alkair* (arab szó), Kairó városa.

24. *Kadia* (kádi), bíró. - *Törvény is nem vészti el az tiedet*, csonka és épen ezért homályos sor.

28. *Nem nyom nyomot*, nem éri a földet.

38. *Én tétemmel*, cselekedetemmel. V. ö. Bánják vala téteket. (Pesti Gábor.)

86-87. Karnaruticsnál is divánt tart a szultán az utolsó roham előtt.

37. *Tetszéseket*, véleményüket. (V. ö. VIII. 25).

38. *Óhajítás*, sóhajítás.

40-57. Ali bég és Delimán beszéde hasonlít Drances és Turnus beszédéhez. Drances is békés visszavonulást javall és korholja Turnust, felhíván őt, hogy menjen egyedül a harciba. Turnus pedig Delimánhoz hasonlóan boszúsan és maró gúnynyal felel.

49. *Példában*, ő rá van czélzás.

83. *Hajradin-kapitán-basa*, főtengernagy.

86-100. A galambposta Tassonál is előfordul (XVIII. 49-55). Míg akkép készülődnek mindkét részen, a tábor fölött egy galamb röpül el s már ereszkedik le a várba, mikor ott terem egy sólyom s üldözi a vezéri sátor felé, körmeivel tépné is már, de a galamb Bouillon ölébe menekül. Egy levél függött nyakában, gondosan szárnya alá rejtve. Egyiptomból küldték Dúdea urának s az volt benne írva, hogy csak tartsa magát, négy-öt nap múlva megérkezik az egyiptomi sereg. Gotfréd tudatja társaival a levél tartalmát, isteni gondviselésnek tulajdonítván a dolgot. - Nincs veszteni való időnk, - szól - meg kell a várost támadni déli oldalán, hol legkevesebb az emberi és hadi szerszám (Jánosy-Pintér, Torquato Tasso 145. l.).

87. *Ráró*, sólyom.

88. *Bosztánczki*, testőr.

93. *Károljuk*, kárnak tartjuk.

Összefoglalás.

XIII. ének: *A végső ostrom elhatározása.*

1-2. Elmélkedés az isteni gondviselésről.

3-30. Deli Videt neje megmenti.

31-58. A szultán ismét divánt tart, mely Delimán he vessége miatt eredménytelenül oszlik szét.

50-73. Demirhám elhatározza, hogy - ha kell, - maga megy Szigetnek.

74-85. A szultán szűkebb tanácsa a visszavonulást javallja.

86-100. Az elfogott galambposta és a végső ostrom elhatározása.

Kérdések és feladatok.

1. Párhuzam Kumilla és Borbála között.
2. Hogyan merészli Al bég Delimánt bosszantani?
3. Komolyan kívánja-e a szultán Demirhámtól, hogy egyedül menjen a várba?
4. A szerkezet minő mozzanatát jelzi az ének vége?
5. Festői jelzők és gúnyos kifejezések a XIII. énekben.
6. Az ének részei és gondolatmenete.

TIZENNEGYEDIK ÉNEK.

1. Ihon jün Zríninek ragyogó csillaga,
Ihon mozdúlhatatlan tramontanája,
Bán cselekedetét az én kezem írja,
Melyet Isten lölke elmémbe befűja.

2. Nem távozik annak veszélyre hajója,
Melynek ez csillaghoz tart okos kormányja.
Hüvség, vitézség ennek calamitája,
Az mely ez csillagot veszteni nem hagyja.

3. Már én mágnesküvem portushoz hoz engem,
Szerencsésen jöttem által ez tengeren,
Immár barátimat az parton esmerem,
Melyek nagy örömmel jüttek énelőmben.

4. Esmerem távulrul vitéz Marsnak fiát,
Esmerem, esmerem mint jártatja lovát;
Ez én vitéz öcsém, mind magyar, mind horvát,
Igazán szereti mert, látjuk, hazáját.

5. Napfényre néző szem mutatja sas fiát,
Körmérül esmerni az vitéz oroszlánt,
Vitézség próbálja igaz Zríni fiát,
Mely soha egyiktül is el nem szakadhat.

6. Hiszem Zríni Péter, kit az én szemem lát,
Mely rettentí Bosznát és Herczegovinát,
Láttuk immáron is ő vitéz próbáját,
Észszel, kézzel, szüvel, kit törökön csinált.

7. De jaj, nagy szelendek orozkodik után!
Mely dühös irigység párállik ki torkán!
Ugyan irigység ez, noha nincs hatalmán,
Hogy ártson önéki vitézséges voltán.

8. Ne félj semmit öcsém, mert látja az nagy ég,
Vitézségnek árnyéka hogy az irigység.
Ez mi eleinktül maradott örökség,
Kiben, nem szakadhat világ fogytaig vég.

9. Hidgyed, mérges foggal reánk agyarkodnak,
De nem csak törökök, mert mások is vadnak
Az kik, mint az rozsa erős vasat, marják,
Hagyján, mert fogukat ők abban elrontják!

10. Látom, de másfelől, országunk oszlopja
Vitéz Wesseléni jó lovát jártatja,
Nagy gond van fejében, mert gond is nagy rajta;
Mert csaknem esőben országunkat látja.

11. Látom Botthyánit is, vállával országot
Támasztja, s romlásra nem engedi aztot.
És noha ő nem vár senkitül jutalmot,
Maga virtusából vesz elegendő jót.

12. Száz másokat látok örömet az kiket
Köszönteném, hajtok de most nékik fejet,
Mert messzi elmentem históriám mellett,
Ismég elől kell kezdenem szövésemet.

13. Egy üdövel megtölt török vala hadban:
Ennek eredeti volt bő Aegyptusban,
Elméjében ennek iszonyu tudomány,
Az neve peniglen hatalmas Alderán.

14. Alderán, az mely birt iszonyu lelkekkel,
Minden elementummal és nagy folyhőkkel,
Égi planétákkal, föld-rözzenésekkel,
Nagy villámlásokkal, mennyütő küvekkel.

15. Ez császárhoz belépék, így kezde szólni:
«Hozzád jüvésemet te fogod csudálni,
De értsd meg az okát, mert fogok használni,
Mert ellenségeidre fogok kárt szallatni.

16. Rettentő lököket lánczolva én tartom,
Némelyt csak kárára másnak kibocsátom.
Ez egész poklokra vagyon én birtokom,
Ezekkel az kaurt, ha akarom, rontom.

17. Azért semmit ne félj, és ne készíts erőt.
Csak te nyugodalmasan várj egy kis üdöt,
Szigetre rá hozom rettenetes folyhőt,
Kénküves tüzeket s az egész ördögöt.

18. Meglátod mit használ Istenek Jézusok,
Ha én tudományommal reájok omlok;
De imé még én tenéked többet mondok,
Fölhozom nagy Alit, mely az ő rontójok.»

19. Elhiteti császárt Alderán ily szókkal,
Mert szavát bizonyítja szörnyü átkokkal.
Elbocsátja azért tündért szabadsággal,
Ő viteti magát fekete lovával.

20. Alderán elröpül az fekete lovon,
Helyt keres magának erdő közt egy sikon,
Tizenkét keresztény iffiat ő titkon
Táborbul kihozat, melyek voltak lánczon.

21. Ezeknek gégégjét nagy késsel megmetszi,
Ártatlan véreket medenczébe teszi,
Több társait osztán magátul elküldi,
Az nagy theátrumon csak magát szemléli.

22. Vala oly üdőben az, mikor Délia
Pán Istent szerelmére meggyújtja vala;
Mikor nedvességével első álomba
Világi emberek elegyedtek vala.

23. Alderán egy réz vesszőt kezében vészen,
Iszonyu cirkulust maga körül tészzen;
Duplázza nem messzi osztán az fővényen,
Legbelsőnek maga áll az közepében.

24. Csuda karakterek tüle formáltatnak,
Keresztény vérébül minden czirkulusnak.
De még úgy is békét nem ad az holtaknak,
Mert minden kerékre négyen huzattatnak.

25. Négy világszegletre elröndöli őket,
És mindenik mellé tesz rút billyegeket.
Így engeszteli pokolbeli lelkeket,
És így kezdi el rettenetes verseket:

26. «Halljátok, siralmas pokolbéli lelkek,
Kik égben társokat el nem szenvedtétetek!
Halljátok rettentő Acheron-istenek,
Pluton és Sterapon, és fő fejedelmek!

27. Belbuzel és Hárpád és Phlegeton ura,
Styx, Lethe folyásnak iszonyu gondosa,
Egész Cocytusnak kegyelmetlen hada,
Az kik elestetek égből az föld alá:

28. Halljátok, és jertek az fölből ki gyorsan,
Egyik se maradjon az pokol gyomrában.
Most kit ti kedveltek az az óra itt van,
Az kiben kaurnak kell menni romlásban.

29. Harczot és viadalt rájok parancsolok,
Nagy kegyetlenséget titületek hívok;
Jűjjenek hát elő Styx lobogós lángok,
Fúriák, Harpyák, száz Briaréusok.»

30. De semmi ily szókra még mozdulás nem lett,
Phlegeton semmi jelt, hogy kikészül, nem tett,
Azért nagy Alderán haragudni kezdett,
Kegyetlenül üti lábával az földet.

31. Üti kegyetlenül az földet lábával,
Iszonyúan rikolt haragos szájával:
«Hát még sem halljátok, oh nyomorusággal
Rakva kinzó lelkek, és nagy búsulással?

32. Nyomorultak, azt tudjátok-é, nyelvemet
Nem tudom megnyitnya, és nevezni nevét
Annak, az ki égben hatta istenségét,
S az földön fölvette embernek személyét?

33. Vagy elfelejtettem-é hetvenhét nevét
Annak, az ki égből tikteket levetett?
Vagy annak kínait és ártatlan vérét,
Melyet ingerlésteből ártatlan ejtett?

34. És rá ment az ti nagy tüzes váratokra
És szent lelkeket az ti boszuságtokra
Kihozta és atyjának jobbik karjára
Ültette, örökkévaló csúfságtokra?»

35. Alig mondhatá ki Alderán ezeket,
Ihon sötét folyhők fogák az egeket,
Háromszor megrázá Lucziper az földet,
És besötétítette csillagok fényét.

36. Ihon az föld színét feketén befogták,
Az eget is szörnyűen beburították
Tigrisek, sárkányok, kegyetlen hyaenák,
Rettenetes óriások, és chimaerák.

37. Ott vagyon Tantalus együtt asztalával,
Fene Atreus, Lycaon gyalázattal,
Medusa feje is mérges tajtékokkal,
Szörnyű Eumenides lobogó fáklyákkal.

38. Ottan Diomedes fene lovaival,
Kegyetlen Terodamán oroszlányokkal,
Iszonyú Busires véres oltárokkal,
Procusták, Letrignonok iszonyúsággal.

39. Ottan meghallhatni Scyllák ugatását,
Kegyetlen Gérion szörnyű jajgatását,
Fene Mezentius és Phalaris kinját,
Ezer Briareust, Cerastát és Hydrát.

40. De mindezek között kevélységgel sétál
Az világrögtentő szörnyüség Halál.
Mindent irtózással meggyőz és nagysággal,
Mind két keze terhes iszonyú kaszával.

41. Így jönnek az lölkök, és más ezer formán,
De kinek vagyon ez leirnya hatalmán?
Elöl jön Pluto is tüzes lova hátán,
Elöl Astragora kénküves taligán.

42. Ezek előtt Alderán így nyitá meg nyelvét:
«Halljátok, halljátok Alderán beszédét;
Ki vitte ördögnek el az ő fegyverét?
Vagy ő hatalmában kicsoda csorbát tett?

43. Egyszer, azt megvallom, égből leestetek,
És csillagos eget örökkén vesztétek;
De senki nem vette el ti fegyveretek,
Nem tett erőtlenséget senki bennetek.

44. Mégis ti szégyennel csak elszenvedtétek
Mikor az föltámadt ember közületek
Kivive lölköket, és mind közületek
Nem volt ki ellent állott volna keresztnek.

45. Minden nyavalyátok onnan jött azután,
Hír kitrombitálta, szemetek körösztfán
Nem mér megállani, és az föld gyomrában
Elbújtok előtte, ha előttetek van.

46. La! ha ember boszút egyet elszenvedett,
Régen ellenségnek többre okot ejtett,
Miért rettegteni kell az vitéz szüvet,
Az mely az égben is oly nagy próbákat tett.

47. Ihon újabb boszuság jön fejetekre;
Az ég azt végezte ti szégyenetekre,
Hogy minden ellenség fusson keresztjelre,
És minden tisztesség szálljon körösztýénre.

48. Így van, mert egynehány nyomorult körösztýén
Világ három része ellen bujt Szigetben,
Nincsen bizodalmok önégik semmiben,
Csak abban ki függött, s az ő körösztiben.

49. Ötszázszor ezeren megszállottuk őket,
Harmada ott hagyá kedves életünket,
Két fa, körösztül dúlt, meggyőz mibennünket,
Minket törököket, ti hiveiteket.

50. Fölfakadt fegyverrel, föl és vitézséggel,
Jertek rá Szigetre kénkúvel és tüzzel.
Porrá kell égetni mind emberrel, kúvel,
Rontani kell együtt emlékezetével.»

51. Itt hallgata Alderán, de az pokol-lölkök
Sűrűn Sziget felé mind elröpülének,
De kiáll Alderán, parancsol az földnek,
Nagy Alit kihozza vesztére Szigetnek.

52. Hallgat az föld, de amaz veri lábával,
És így nyitá meg nyelvét nagy rikoltással:
«Elpártolni tülem akarsz-é károddal,
Kedvemet megszegni megátalkodással?

53. Én Alderán, hagyom, az ki sötétítők,
S folyhóban öltöznek, ha akarom, egek.
Ha akarom, viszont az folyhók leesnek,
És tisztán maradnak az levegő egek.

54. Ha akarom szómmal tengert háborítok,
És mikor akarom habot leszállítok:
Én minden szeleknek bizvást parancsolok,
Tülem hallgatnak minden elementamok.

55. Tégedet is égből alá szállithatlak,
Aranyas hold, ha segítségemre hílak;
És koporsóban is hagyott árnyékoknak
Miért ily erővel ne parancsolhassak?

56. Jüjj ki, Hazret Ali, jüjj ki föld gyomrábul!
Hozd ki nagy zöldfikárt te mély koporsódbul;
Ismét kell itatni lovadat vértóbul.
Már elfeledkeztek kaurok voltodrul.»

57. Nagyon ordít az föld ily parancsolatban,
Egyszersmind kétfelé megszakad magában,
Előhoz egy lovast fejérszin atlaczban,
Feje takarva van tiszta patyolatban.

58. Szög ló van alatta, de szomorúsággal
Járatja az lovat az szép holdvilágnál,
Egyszer nehéz szemmel föltekint haraggal,
Alderánt meglátja nagy czirkulusoknál.

59. «Kicsoda engemet kinombul fölörget,
És nagyobb kínra hí átkozott fejemet?
Igy szól Ali: Kicsoda fekö helyemet
Kereste meg, s nyugvásból fölráz engemet?

60. Ah! nagyobb kint tudnak emberek találni,
Hogysem kínzó ördögök meg is gondolni.
Nagyobb kín énnékem világot most látni,
Hogysem azok, kiket szoktam elszenvedni.

61. Mit akarsz énvelem kegyetlen Alderán,
Hogy általam örülj Szigetvár-romlásban?
De te, eszes lévén, csalatkozol abban;
Hiszem vég szakadott az én hatalmamban.

62. Szigetben nem laknak olyan körösztények,
Kiknek ártassanak Alkorán-levelek,
Sem az pokolbeli és koporsós lelkek;
Nagyobb Mahometnél Istene ezeknek.

63. Mert ő fog énvelem égni örök tűzben,
Miért gyönyörködtünk az keresztény vérben?
Nem örül az Isten büntető-vesszőben.
Mi voltunk, ám küldött minket örök tűzben.

64. De ezek már más üdők és más emberek
Látom az Istennél igen kedvesebbek,
Hogysem előbb kik voltak egyenetlenek;
És ők is elesnek; de jaj véreteknek!

65. Hárman kegyetlenül éltét Szulimánnak
Megfonták, kis üdőt várnak kemény Párkák.
Ezentúl meglátod miként elszaggatják;
És semmi haszonra jüttek ki Fúriák.

66. Ám én is ott lések, s nézem mesterséged,
Ördögökkel együtt mit használnak néked.
De zöldfíkaromat kivonjam, ne véljed,
Mert Isten kedvéből az mint csak porrá lett.»

67. Így szól Hazret Ali, s rettenetes lován
Röpül keservesen az több lölkök után.
Akkor észbe vevé ő magát Alderán,
Hogy keresztyénekkal az igaz Isten van.

68. Röpül és érkezik iszonyú seregben,
Hon Phlegeton kevert mindent sötétségben,
Hon az Tísiphone fűj iszonyú kürtben,
Belzebub sereget rendelt sötét égben.

69. Futkosnak Fúriák iszonyú fáklyákkal,
Azt tudnád világot meggyújtják azokkal,
Kegyetlen Harpyák iszonyú szájokkal
Véres mérget okádnak nagy undoksággal.

70. Haragos Astragora szeleknek kapuját
Megnyitá, beütvé villámos dárdáját,
És leoldá lánczrul az kevély nyakokat,
Ők szárnyokkal keresik nagy Szigetvárát.

71. Akkor Eurust bajra hívá északi szél,
Amaz penig fegyverétül semmit nem fél.
Boreás haraggal sugár szárnyára kél;
Ez mindenik Szigetnek kegyetlen veszély.

72. Meghajtá Szivárvány aranyos keziját;
Erősen villámik mintha lűne nyilat;
Kevély Orion is forgatja nagy kardját,
Mindenik Szigetre! és Szigetre! kiált.

73. Futnak az bástyákra keresztény vitézek,
De nem állhatják meg erejét az tűznek;
Járnak az lángjai Vulcanus Istennek,
Senkit az bástyákhoz közel nem eresztnek.

74. Mert az törökök is sok tüzes labdákkal
Egyaránt futkosnak szörnyű Fúriákkal,
Az külső várat már megvették ostrommal,
Bán belső várban szorult ötszáz magával.

75. De ottan sem lehet maradás sokáig,
Mert tűz fejek fölött már sűrűn villámik;
Sok ezer lélektül Zríni késértetik,
Ő penig mint egy kű semmit nem rettenik.

76. Így mond vitézinek: «Ne féljetek semmit,
Mert evvel Isten érdemünket öregbít,
Ha száz ennyi ördög dühös szájt reánk nyit,
De nem árt lelkünknek, mert az Isten segít.

77. Pokolbeli lölkök vannak ellenséggel,
Az mi reménységünk van penig Istennél.
Őerte meghalunk mi jó kedves szüvel;
Legyen úgy, az mint ő szánta magában el.»

78. Így szól, és így csinál szüvet ő magának,
És az ő rettenetes vitéz hadának,
Parancsolja osztán három fő vajdának,
Hogy az vár piacznán űk harczot álljanak.

79. Ezek bátorsággal törökre omlának,
Külső vár piacznán az törököt vágják,
Heában szemekben kénkűesőt fűjnak
Késértő ördögök, mert vitézül járnak.

80. Ott fegyver fegyverrel öszvetalálkozik,
Vitéz is vitézzel öszveelegyedik;
Sötétségben köztök csak jajgatás hallik,
Rettenetes Halál köztök gyönyörködik.

81. Ki fűja az lölkét sok sebein által,
Ki magából ereszti nagy átkozódással.
Nem hull az keresztény, de török falkával,
Mert egyszersmind veszni fog vitéz virágszál.

82. Láttatik, hogy a tűz száll keresztyénekre,
Penig inkább rá hull pogány törökökre;
Szerecsent és tatárt törököt veszélyre
Mind egyaránt elhajt Istennek tetszése.

83. Futkos kegyetlenül megdühödt Delimán,
Káspiai hegyben mint sívó oroszlány,
Oh mennyi tüzeket ő Szigetben behány!
Mennyi csapást fölvesz őmaga paizsán!

84. Egy nagy carbunculus az sisakján vala,
Ezen sötétben is megesmerik vala;
De jobban az kinél fénylik ő szablyája;
Jobban szablyájánál az ő bátorsága.

85. Ő, mint egy éh farkas az barom-ól körül
Mellyével próbálja, ha kert előtte dül.
Így jár Delimán is az Szigetvár körül,
Próbálja előtte ha küfala ledül.

86. Demirhám másfelől hasomlít Fúriát,
Mert rettenetesül forgatja nagy vasát.
«Deli Vid! Deli Vid! mind úntalan kiált,
Hon vagy és miért rejtetted el magadat?

87. De búj el fal közé nagy földnek alatta,
Búj el az hon lakik indus s garamanta;
Megkeres Demirhám, s lölköd kibocsátja
Ez az rettenetes kezembeli dárda.»

88. Nem türheti tovább Deli Vid ily szókat,
Az harczot elhagyá, s hon török eb ugat,
Oda rugaszkodik, és néki így kiált:
«Hitetlen, hon láttad az én bűjásomat?

89. De te hitetlen vagy és meg nem érdemled,
Hogy Deli Vid kardot is vonjon ellened,
Mert hitedet, szódat és emberségedet
Mind összekevervén, egyszersmind megszegted!»

90. Megeszméré Vidot szavárul szerecsen,
Egyet fohászkodék nagyot keservesen,
És így szóla Vidnak törökül eszesen:
«Kérlek, hogy hallgass meg Vid, figyelmetesen.

91. Mindketten csalatkozunk az mi elménkben,
Sem te el nem bűjtál, sem én jó hitemben
Csorbát, sem gyalázatot soha nem tettem;
Bujásodat harag mondatja énvelem.

92. Ha az egész tábor megszegte az hűtit,
Esztelenek gondolván az én vesztemet,
Én vagyok-é vétkes? Láttál jól engemet,
Láttad-é, hogy kértem kívül segítséget?

93. De ez meglett immár, most üdönk van hozzá,
Jer ki az mezőre, ne nyújtsuk hosszabbra.
Megvállik, Deli Vid s Demirhám kicsoda,
Éljen, kinek Isten engedi s jó kardja.»

94. Nem menne örömet Deli Vid ki várbul,
Mert nincs engedelmé annyira urátul:
De török nem akarja hagyni magátul,
Azért bátorsággal Demirhámmal indul.

95. Oh, mely keservesen hagyja el jó urát
Deli Vid, érötte mert sok könyvet hullat.
De mikor meglátja Demirhám sirását,
Így mond: «Oly igen félsz-é szenvedni halált?»

96. Mégis sír Deli Vid, 's így felel sírtában:
«Esztelen, mit gondolsz félelem voltában
Hogy sírjon Deli Vid? csalatkozol abban,
Éltemet, halálomat tartom egyformán.

97. Egy kis gyalázatot nem hozhat az nékem,
Sőt én halálommal öregbül jó hirem:
De sírok, jó Zríni mikor jut eszemben,
Vészni kell néki Szigettel egyetemben.

98. Látom, hogy ma elvész az a szép virágszál,
Mely keresztyénséget oly igen vigasztal,
Látom, hogy ez az ég előtt nyitva áll,
És várják angyalok ütet vigasággal.

99. És kis bosszuállás ez helyett te fejed,
Én szomjuságomnak kevés az te véred;
Egész muzurmán hit ennek egy csöp vérét
Soha elegendőül meg nem fizethet.»

100. Mosolyog Demirhám, de belől mást forgat,
Mert elől megérzi utolsó óráját;
Szüve jüvendől csuda gondolatokat,
Mégis bátran néki keményéti magát.

101. Mikor Szigetvártul jó tova valának,
Egy szép kerék rétet völgybe találának.
Azt tudnád, akartva ezt harcához csinálták.
Itten halálos bajt csak ketten vivának.

102. Rettenetességgel Demirhám haragját
Éleszti magában, kirántja szablyáját,
De Vid előbb égben az Istenhez kiált:
«Uram, tekints meg most égből te szolgádat!

103. Te zsidó gyermeket Terebintus völgyben
Góliát ellen tetted győzödelemben;
Téged dicsértenek égő kemenczében
Sidrák, Misák, Abdenágó nagy örömben.

104. Uram, most úgy légyen, az mint te akarod.»
Ily szók után kirántá az éles kardot.
Nem messzi magátul nézi Demirhámot,
Nehéz fegyver alatt hogy fűj tüzet, lángot.

105. Öszvecsapának osztán oly kegyetlenül,
Mint tengeren gálya ha kettő öszvedül;
Az ki vizen marad, annak szüve örül,
Az ki esőben van, annak kétségben hül:

106. Így most az két vitéz jól vigyáz magára,
Forgatja szablyáját társának kárára;
Mindenike penig készebb az halálra,
Hogysem egy kis félelem mutatasára.

107. De pogány két kézzel emeli fel kardját,
Lebocsátva találja Deli Vid sisakját,
Onnan csuszamodván megsérti oldalát,
Úgy hogy onnan folyni vörös patakot lát.

108. Deli Vid nem retten, ugrik Demirhámhoz,
És nagy erősséggel csap az orcájához,
Nem megyen heában vitéz kard pogányhoz,
Orra közepétül lemene szájához.

109. Akkor vért és mérget okádik szüvébül,
Nem tarthatja magát haragos mérgébül,
Nem vigyáz hogy ellent vessen mesterségbül;
Ujítton ujítja csapást kegyetlenül.

110. Deli Vid peniglen megkapja az nyakát,
Másikkal megnyitá sok helyen oldalát;
Verődik kezében, és ordít, nem kiált,
Mert sebektől haragtul ő nem is szólhat.

111. Demirhám, mint fáklya, hogy látja utolját,
Duplázni akarja vitézséges voltát;
Vid kezéből gyorsan kitekeri magát,
S nagy csapással vágá Deli Vidnak nyakát.

112. Sisakjával osztán megvágja homlokát;
Tovább nem tarthatja lábon immár magát,
Ledől és dülve is megvágja az lábát,
Végezni akarja vitézül óráját.

113. Vid penig eséshez jobban kénszeréti,
Mert mellyét fényes karddal ketté feszéti,
Arra siralmas lelkét föld alá veté,
Nagy árnyékkal életét besötétíti.

114. Maga is Deli Vid tovább nem mehetett,
Csak alig magában tartja az életét.
Közel Demirhámhoz ő is ott elesett,
Látja ég az lölkét, fővény szíja vérét.

115. Légy bizonyysága ég, Deli Vid végének,
Mert sok szemmel nézted utólját éltének.
Egy csöppig kiadta vérét Istenének:
Légy tudománytévő Deli Vid végének!

Jegyzetek a 14. énekhez.

1-12. A költő képletesen azt fejezi ki, hogy munkájának végében közeledik s eléri a révet: «Elvonulnak lelki szemei előtt kiválóbb alakjai annak a magyar nemességnek, melynek művét ajánlotta s melyről felteszi, hogy azt örvendő fogadásban fogja részesíteni». (Binder J.: Egyetemes Philologiai Közlöny XII. 756. sor.) Ehhez hasonló képes kifejezést használ a IX. ének kezdetén is.

1. *Tramontanája* (olasz szó), sarkcsillag.

2. *Calamitája* (olasz szó), iránytű.

3. *Portus*, kikötő.

4. *Marsnak fia*, vitéz harcos.

7. *Szelendek*, juhászkutya, véreb. V. ö. Pokol fenekéről származott bestia, megdühödött szelendek, vérszopó hárpia. (Thaly K.: Vitézi énekek.) - *Párállik*, gőzölög.

10. *Wesselényi Ferencz* (1605-1667), a híres nádor, ki később a róla elnevezett összeesküvés feje volt.

11. *Botthyáni*, Battyáni Ádám, horvát bánnak atyja.

13-72. Alderan bűvésze az Ismén bűvészetének mása (Tasso XIII. 5-15).

13. *Alderan*, török írástudó és bűvész (I. I. 83).

18. *Ali*, Mohamed veje és leghősiesebb és bölcsőbb khalifa.
22. *Delia*, Diánának, a hold istennőjének mellékneve. - *Pán*, a pásztorok istene. - A többféle mythologia összekeverésére nézve l. a függelék. (Epikai sajátságok, stílus.)
24. *Charakterek*, alakok.
25. *Billyegeket*, jeleket.
26. *Acheron*, alvilági folyó. - *Phiton*, az alvilág istene a görögöknél. - *Sterapon* v. Szerapik, az alvilág istene az egyiptomiaknál.
27. *Belbuzel* v. Belzebub, az alvilágnak fejedelme. - *Hárpád*, helyesebben Hárab, az ó-perzsa tűzimádók papja; itt gonosz szellem. - *Phlegeton*, az alvilág tűzfolyója. - *Styx*, *Lethe*, alvilági folyók. - *Charon*, hajós, ki a lelkeket az alvilágba szállítja. - *Cocytus*, a könnyfolyó a görög alvilágban.
29. *Furiák*, a bosszulás istennői. - *Harpyak*, nőarcú, karmos kezű szörnyetegek, a temetetlen kapzsiság jelképei a görög hitregében. - *Briareus*, tengeri óriás, ki földindulásokat idéz elő.
35. *Lucziper* (Lucifer), a pokol fejedelme.
36. *Chimaerak*, szörnyeteg.
37. *Tantalus*, görög király, ki az istenek titkait kifecsegte és azért az volt a büntetése, hogy éhét, szomját sohasem elégíthette ki, bár mindig étel és ital volt előtte. - *Atreus*, gyilkos görög fejedelem, ki öccsének, Thyestesnek fiát megölte s húsát neki feltálalta. - *Lycaon*, görög király, kit Zeus farkassá változtatott, mivel őt emberhússal vendégelte meg. - *Medusa*, kígyóhajú szörnyeteg, ki szemének égető tekintetével mindenkit, a ki rá nézett, kővé változtatott. - *Eumenidák*, a fúriák görög neve.
38. *Diomedes*, görög király, kit Herakles megölt, mivel lovait emberhússal etette. - *Terodamán*, scythia király, ki oroszlánokkal őriztette magát, melyeket embervérrel tartott. - *Busires*, egyiptomi király, ki évenként egy idegent áldozott Zeusnek, hogy földjét termékeny-nyé tegye. - *Procrustes*, attikai útonálló, ki az utasokat ágyára fektette s nagyságuk szerint vagy kivágott lábukból, vagy halálra nyújtóztatta őket. - *Letrigonok* (lastrigonok), óriások és emberevők Italiában.
39. *Scyllak*, tengeri szörnyetegek. - *Gerion*, hármastestű szörnyeteg, kinek csordáját Herakles elhajtotta. - *Mezentius*, itáliai istentelen király. - *Phalaris*, Agrigent királya, kit népe zsarnoksága miatt megölt. - *Briareust* l. 29. v. - *Cerasták*, Cyprus szigetének őslakói, kik a rege szerint embereket áldoztak s azért Venus tulkokká változtatta őket. - *Hydra*, sokfejű vízikigyó.
41. *Astragora*, egy főboszorkány neve.
49. A törököket úgy tünteti fel a költő, mint az ördög és pokol híveit.
56. *Hazret* (arab szó), felség. - *Zöldfikár*, kétélű pallos.
62. *Alkorán-levelek*, a mohamedánok tanai.
68. *Tisiphone*, az Eumenidák egyike.
71. *Eurus*, délkeleti szél, Boreas, északi szél. - *Orion*, óriás vadász.
78. *Szűv*, bátorság.
81. *Szép virágszál*, Zrinyi.
- 86-115. Demirhám és Deli Vid párbaja feltűnően hasonló Argant és Tanered párbajához (Tasso XIX. 2-28).

87. *Garamanta* (garamas), közép-afrikai nép.

103. *Terebintus*, egy völgy Palestinában, a hol Dávid megölte Goliathot. - *Sidrák*, *Misák* és *Abdenágó*, a tüzes kemenczébe dobott 3 zsidó neve.

109. *Ellent vessen mesterségből*, ügyesen elhárítsa a csapást. - *Ujitton ujítja* v. ö. nőttön-nő.

110. *Verődik*, vergődik.

Összefoglalás.

XIV. ének: *Az emberfölötti lények beavatkozása.*

1-12. A költő kitérése. Látomás.

13-56. Alderán földézi a pokol lakóit a törökök segítségére.

57-67. Ali megjelenése és jóslata.

68-75. A pokol *lakóinak* ostroma.

76-78. Zrinyi buzdítása.

79-82. A magyarok vitéz védelme.

83-85. Delimán vitézkedése.

86-115. Demirhám és Deli Vid párbaja és halála.

Kérdések és feladatok.

1. A költő kitérésének magyarázata.

2. Van-e bizonyos terv abban, hogy Zrinyi háromféle hitregét (görög, keresztyén és mohammedán) összekever? (L. 241. l.)

3. Micsoda erkölcsi eszme van kifejezve Ali jóslatában és előfordul-e az már a megelőző énekekben is?

4. Demirhám és Deli Vid párbajának összehasonlítása Argant és Tankréd párbajával. (L. Pintér K.: Szemelvények Tasso «Megszabadított Jeruzsálemi» cz. eposzából 149. l.)

5. Mely részletekkel van már ebben az énekben jelezve a harcz gyászos kimenetele mindkét félre nézve?

6. Új jellemvonások Deli Vid és Demirhám egyéniségében.

TIZENÖTÖDIK ÉNEK.

1. Bán végső óráját közelgetni látja,
Az egész seregét csoportba hivatja,
Azokat is, az kik mentek volt az harczra,
Kik közül Deli Vid ott maradt csak maga.
2. És így szól őnékik: «Vitézek, látjátok,
Most mi állapotban velem együtt vagytok
Nem csak kárt hoznak ránk, törökök, tatárok,
De tűz, de vas, de minden elementumok.
3. Mindenképen próbál az Isten bennünket,
Valamint az ötvös tűzben arany művet;
És mivelhogy látja az mi hűségünket,
Égben szép koronát nekünk készítettet.
4. Nem haragszik már ránk, mert itt büntetését
Megvette bűneinkért, s igaz törvényét
Beteljesítette: most hűség érdemét
Az nagy mennyben készíti, s oda visz minket.
5. Ne irtózzunk azért mi halálra menni,
Mely örök öröme grádicsot fog adni.
Ma vitézek, éltünket el kell veszteni,
És ma minden próbánkat lepecsétölni.
6. Mi vitézül éltünk, vitézül meghaljunk,
Egész ez világnak evvel példát hadgyunk.
Ma mi tisztességet nevünkre szállítunk,
Mai nap szépéti minden elmúlt dolgunk.
7. Nem hurczol bennünket pogány eb porázon,
Nem visz minket császár kötve triumfuson;
Végső óránkon is az török romoljon,
Lássa, keresztyénnel hogy az Isten vagyon.
8. Mivel az tűz miatt itt nem maradhatunk,
Mihent Isten engedi az hajnalt látnunk,
Kimenjünk az várbul, és ott megmutassuk:
Kik voltunk éltünkben, most is azok vagyunk.»
9. Így monda nagy Zríni, s az egész vitézek
Örömmel mondásához valának készek.
Száll Mária mindenikben, s az ő vitéz szemek
Bátorságban villámnak, mint gyémántküvek.
10. Hangos zöndülés lén az vitézek között,
Mint mikor kemény szél megfúja az erdőt.
Mindenik csak alig várja azt az üdőt,
Az mikor Istenhez bocsáthassa lelkét.

- 11.** Paizst, pánczérokot, szablya-hüvelyeket
Magoktul elhányák, minden nehézséget.
Mert jobban kívánják ezeknél sebeket,
Melyek által égben eresztik lölköket.
- 12.** Zríni penig megyen az gazdag tárházban,
Minden drágaságot ő rak egy rakásban,
Visz tüzet alája osztán egy fáklyában,
Mind füstbe bocsátja az mennyi kincse van.
- 13.** Egy dolmányt, egy mentét csak választ magának,
Az mely legszebb vala mind közte azoknak;
Ebbe szokta mutatni magát az udvarnak,
Ebbe menyegzőknek és triumfusoknak.
- 14.** Két arany pereczet választá azután,
Evvel jelt csinála vitéz úri karján.
Egy kócsagtollat is szegeze sisakján;
Száz aranyat kétfelé tett dolmányában.
- 15.** Oh mely csuda dolog, hogy jutalmat szerez
Maga hóhérának! Mely kemény vitéz ez!
Említése halálnak igen keserves,
Rettegett előtte Hektor és Achilles:
- 16.** De halálakor is Szigetnek Hektora,
Hogy ő bátran nézhet szemmel az halálra,
És bár öltözzék rettenetes formára,
Megmutatja, s mint kell menni bátorságra.
- 17.** Meggyújtá az kincset, és mind megégeté;
Fegyverét azután szögrül leszedeté,
Számptalan sok közül egyet megszerete,
Oldalára eztet vitézül föl köté.
- 18.** Ül vala az Isten abban az székiben,
Az honnan világot nézi kegyelmesben:
Méltóság, tisztesség nagy áll körülben,
Trónusa helyheztetve nagy örökségben.
- 19.** Szerencse s Természet alázatossággal
Állnak őalatta, készek szolgálattal,
Dücsőség előtte foly nagy patakokkal,
Végtelen kegyelme tengerformára áll.
- 20.** Megszámlálhatatlan dücsőséges lölkök
Dücsőséget előtte szépen énekelnek;
Zsidó poetának untalan az versek
Királyi formára hárfájával mennek.
- 21.** Égi muzsikának gyönyörű szózatja,
Szép Echónak választját megváltoztatja.
«Szent, szent, szent mindenható Isten, Jehova,»
Egész mennyei sereg vigan kiáltja.

22. Cherubin, Seraphin seregek vigadnak,
Az szent bárány előtt magokat alázzák,
És más seregek fejér ruhában járnak,
Báránynyal mindenütt ők is ottan vannak.

23. Ilyen méltóságbul nagyon parancsola,
Az az jó, az az igaz, az nagy Jehova,
Hogy minden muzsika egyszersmind hallgatna,
És hogy öszvegyülne mennyei udvara.

24. Ugy lőn mint akará. És öszvegyülének
Az egész mennyei gyönyörű seregek,
Alázatossággal hajolnak Istennek,
Ő pedig így kezde beszélni nékik:

25. «Halljátok, halljátok ti forgandó egek,
Halljátok híveim, égbéli seregek,
Hallj meg föld és világ, és világi vizek,
Az én mondásomat, és ti nagy tengerek!

26. Bolond vakmerőség nyilván az nálatok,
Kivel rám óriást támadni láttatok:
Azt tudta az kevély, büntetést őrájok
Társaival együtt hogy én nem találok.

27. Elesett megtürem mennyei szüvemmel,
S elhagytam véle eget örökséggel.
Elhatta az eget ő, de kevélységgel
Most is zörgölődik nagy vakmerőséggel.

28. És nem elégszik meg, sok ezer lölköket
Számptalan bűn közül hogy ő harácsot vet;
Meri háborgatni az én híveimet,
Kik tülem választva vannak, kedvesimet.

29. Ahon: szigetiek énértem harcolnak,
És az én hűtömért már sok vért hullattak,
Pokolbéli lölkök rájok agyarkodnak,
És igaz hűtökből kiverni kívánják.

30. S miképen lehessen ezt nékik engedni?
Igaz Isten lévén, hogy tudjam szenvedni?
Nem! nem! de hogy egy had menjen fegyverközni
Be kell földfenékre ismég őket üzni.

31. Eredj te, Gábiel, mennyei sereggel,
Eredj Szigethez erős fegyverös kézzel,
Ott találod őket, de onnan te üzd el,
Ronts meg őket együtt nagy kevélységekkel.

32. Nézd osztán hon vannak szigeti vitézek,
Ha testi köntösből levetkőzik lölkök,
Az ti kezetökön előmben jűjenek,
Itt rendelt helyekben örökkén legyenek».

33. Így monda, de nem nyelvvel és nem szózattal,
Hanem tündöklő isteni akarattal,
Értik az angyalok, mert nagy boldogsággal
Egyeznek az Isten nagy akaratjával.

34. Gábrriel magával azért egy sereget
Elvive gyors szárnyon, s jelül egy keresztet.
Fénylik vala az ég, merre röpülését
Tartja az szép sereg, s az ő sietését.

35. Alázatossággal Szivárvány kapuját
Megnyitá előttük, és mond áldásokat,
Az szép Tejes-út is megczifázza magát,
Látván az nagy Istennek sok szép angyalát.

36. Az Gönczös-szekere viszi sok fegyverét,
Mennyei seregnek könnyebbíti terhét,
Fegyverhordozó sas készíti mennyküvét,
Kivel letaszítsák ördögös sereget.

37. Fohászkodik Hercules, nem mehet vélek,
Nem lehet üressége az ő helyének,
Áll mozdulatlanul, istrázsát az égnek
Tart ő nagy botjával, ellenz ellenségnek.

38. Halhatatlan sereg levegőn megállá,
Csak maga Gábrriel Szigetben leszálla.
Zríni hogy halálhoz elkészült, találá,
És szintén Istennek esedezik vala.

39. Eleiben tűnék Gábrriel szárnyával,
Méltóságos vala angyali ruhával;
Az ő teste vala befödve biborral,
Az keze fegyveres lángozó pallossal.

40. Az másik kezében egy szép pálmaágot
Koszorúval együtt magasan föltartott.
A sötétes házban fényességet hozott;
Gábrriel Zríninek akkoron így szólott:

41. «Oh seregek urának kedves szolgája,
Egész keresztyénségnek vitéz virágja,
Te voltál Jézusnak megszentelt hadnagya.
Ihon az Istennek az ő koronája!

42. Ezt küldi tenéked az hadverő Isten;
De mást készítettett, az ki lesz fejedén,
Fényes csillagokbul kötve lesz örökkén,
Fogod azt hordozni az magas egekben.

43. Angyali légiót küldött Isten néked
Te segítségedre, kivel meggyőzheted
Ezt az nyavalyában zabált ellenséged,
Kik pokolbul jüttek kevélyen ellened.

44. Azért vidámíts meg emberi szüvedet,
Duplázd meg utólján nagy vitézségedet;
Ne lássa vén tolvaj elvágott fejedet,
Hanem az föld alá küld előbb ű lelkét.»

45. Így monda az angyal és megvidámitá;
Mennyei sereget égből leszólítá;
Nem messzi Lucipert seregestül látá.
Arkangyal előtte így száját megnyitá:

46. «Mit csináltok itten? oh ti nyomorultok!
Oh nagy kínokban is fölfuvalkodottok!
Világnak Istenét talán nem látjátok?
Mely nagy mennyküvekkel fegyverkezett rátok?

47. El vagyon végezve Isten titkaiban,
Hogy kik itt meghalnak mostan Szigetváran,
Mivelünk menjenek Isten országában;
Mit vártok reátok hát itten heában?

48. Menjetek, átkozottak, az föld gyomrában,
Ottan bűnösöket zaklassátok kínban;
Fussatok el gyorsan sötét Acheronban,
Az a ti helyetek örökös átokban.»

49. Így szól, és reájok mennyei pallosát
Rettenetesül fordítá nagy haragját;
Mert látá késéssel készítik útjokat,
S nem örömet fogadják parancsolatját.

50. Angyali légió szép fényes szárnyával
Fekete seregre üte bátorsággal;
De űk megesmerék előbbi próbával,
Hogy győzhetetlenek ezek hatalommal.

51. Azért mint forgó szél, keveregnek égben,
Keservesen üvöltnek sötét folyhőkben.
Így kákognak hollók ha sas jün közikben,
És éjjeli varjuk így járnak széltében.

52. Csak te vagy, Alderán, az ő nyert prédájok;
Az te lelked léssen nekik triumfusok.
Elragadák eztet, kívül jütt sok átok,
Testestül lelkestül lén az ő prédájok.

53. Így hagyák ördögök világos világot,
És noha még szintén meg nem hajnalodott;
De szép harmatossan sötétbül hasadott
Szép hajnal, és mindent jóra bátorított.

54. Zríni jól esmérvén életének végét,
Ötszáz bátor vitézt számlál maga mellett;
Minthogy nem türheti immár égő tüzet,
Kiviszi magával azért mind ezeket.

55. És az várbul kimegyen nagy bátor szüvel,
Előtte törökök futnak szerte széllel;
Az piaczon megáll, és szörnyü szemével
Nézi hogy hon vagyon pogány sok sereggel?

56. Ily kegyetlenül jön orosz lány barlangbul,
És ily szörnyen fénylik cométa magasbul:
Ez nagy országokra kár nélkül nem fordul,
Szörnyü jüvendőket hordoz hatalombul.

57. Így félnek törökök Zríni látásátul.
Mert tudják nagy veszélyekre rájok burul.
Zríni piaczon is nem maradhat lángtul,
Azért lassan ballag az külső kapubul.

58. Hon vattok ti mostan világrontó népek?
Hon vattok földemésztő szörnyü seregek?
Hon török, hon tatár, sötét szerecsenek?
Hon vattok három világrul kevert népek?

59. Ihon elöttetek Zríni áll fegyverben,
Hon van az török Márs vakmerő szüvében,
Delimán? hon száz más ebben az seregben
Kik Zríni vérét szomjúzták békeségben.

60. Édes az vitézség az ember szájában,
De nagy s rettenetes halálos próbában:
Ezt rettegve nézi vakmerő Delimán,
Mint nyárlevél úgy reszket szultán Szulimán.

61. Messzi dombrul nézi ő kijüvetelét,
De még sem tarthatja rettegéstül szüvét,
Oh hányszor megbánta, szállotta Szigetet!
Hány átokban keverte megőszült fejét!

62. De nem csinál pompát Zríni törököknek,
Nem mutatja vesztég sokáig ezeknek
Ő vitéz fegyverét: de mégyen ellenek;
Ötszáz halál megyen háta után ennek.

63. Itt fegyver fegyverrel találkozik öszve,
Vitéz is vitézzel kapcsolódik közbe;
Vér, jajgatás és por megy égben keverve,
Török dárda, kopja, szablya elegyedve.

64. Halál formára jár bán törökök között;
Mint az lángos harap, ha nádban ütközött.
Mint az sebes vizár, ha hegybül érkezett:
Oly kegyetlenségben Zríni most öltözött.

65. És ledül előtte nagy óriás Csebár,
Hal Jakul átokkal, és Csirkin teftedár,
Esik zöld zászlóstul nagy Jakul barjaktár,
Esik Mahomet-vér szerecsen Zulfikár.

66. Száz szablya, száz csida Zríni paizsára
Egyszersmind is esik, mint kűeső házra;
De ő ezt az folyhót, minden csudájára,
Tartja csak egyedül törökök kárára.

67. De Murtuzán basa, mint megsérült medve,
Szégyentül s boszutul mert hűl kemény szüve;
Jól jut most eszébe. Ajgástul kötözve
És nagy Szulimánnak volt tüle vitetve.

68. De egyetlen fiát ő jobban siratja;
Zríni keze miátt volt ennek halála.
Azért ő akartva ilyen boszuságra
Éleséti szüvét iszonyu haragra.

69. És mint tüzes lidércz száll le az folyhóból,
Kinek lángos farka szikrázik sok tüztül:
Így Murtuzán basa keresztyénekre dül,
Halálra, haragra az ő szüve készül.

70. Nem szól ő semmit is rettenetességgel:
Halva Bata Pétert maga előtt dönt el,
Három keresztyénnek veszi életét el,
Ismég többre készül, s nem elégszik evvel.

71. Öszvetalálkozék ő Novák Ivánnal,
Öszvekeveredék szablyája szablyával;
De Novák elvágá kezét nagy csapással,
Azután fejét is vitéz bátorsággal.

72. De nem áll meg itten Novákovics Iván,
Mert meghal miáttá Perviz, Bicsir, Arszlán;
És nem kevesebbet teszen Orszics István,
Mert lelkét okádja előtte Balbazán.

73. Itten kezd hullani török, sok, számtalan,
Itten sebesedni mindenféle pogány.
Ki nagy Allát, ki Mahometet kiáltván.
Vérekben feküsznek az földet harapván.

74. Itt zászló zászlóval nagy csoportokban hull,
Amott fekszik sok török halva lovastul,
Imitt félholtan vitéz vitézre burul;
Ki alatt ló fekszik, némely ló alatt ful.

75. Félholtan némelyik marja ellenségét;
Amaz mint vérszopó szomjuhozza vérét;
Ki sebekén által bocsátja ki lelkét;
Ki szorosságtul fúlt, ott hagyja életét.

76. Rakásokban fekszik ló, fegyver és vitéz,
Holtan is keresztyén az nagy egekre néz;
De az lölke után töröknek földben néz
Orczája, mert tudja Isten nem kegyelmez.

77. Gázol rettenetesül Zríni vértóban,
Vércataractákat indít meg pogányban;
Messzirül megesmeri ütöt Delimán,
De retteg ő szüve, de félelemben van.

78. Nem esmert azelőtt ő soha félelmet,
Akaratja nélkül de mostan rettegett,
Mert látta Zríninek hatalmas fegyverét,
Látta nagy próbáját és kegyetlenségét.

79. De mind ezek közt is szüve helyére áll,
Mikor gondolatjában tisztessége száll,
Sok okot magának vitézségre talál,
És így ő magának kegyetlenül szólal:

80. «Hát nem vagyok-é én most is az Delimán,
Ki veszélyt kezemen hoztam Szigetvárbán?
Az ki vitézséggel hattam magam után
Vértót, holttest halmot Almás vize partján?

81. Oh szüvem, állj elő, oh én vitézségem,
Mit rettegsz kaurtul, megnőtt emberségem?
Ez nap s ez az óra az egész életem
Mégfényesíti vitéz cselekedetem.

82. Majd Zrínire megyek nagy vitézségemmel,
Noha kevélykedik isteni erővel;
Nekünk is Mahomet segét nagy szentséggel,
Az mi testünk is van elegyítve vérrel.»

83. Így monda s kezével megrázá nagy dárdát,
Neveli magában hatalmas haragját,
Amphitheátrumban így láthattál bikát,
Az ki az fővényben köszörüli szarvát,

84. Mely kapál csarnokon s fúja az fővenyet,
Látván maga előtt kevély ellenségét,
És előbb próbálja fában nagy erejét,
Hogysem ellenségre kivigye fegyverét:

85. Így téssen Delimán és nagy sebességgel
Bánra rugaszkodik, teli sok méreggel.
Ráveti dárdáját hatalmas erővel,
Itéli, hogy nagy bánt lefekteti evvel.

86. De Isten angyala elvevé erejét,
Mert Zríni paizsán megtompítá hegyét,
Tatár Hám dárdája az földre leesett,
Csudálja Delimán ezt az történetet.

87. De kemény kezével ő szablyát kirántá,
Evvel pozdorjává bán paizsát rontá;
Sokáig dühössége de nem tarthata,
Mert Zríni kardjának ellent nem állhata.

88. Kegyetlen csapással bán az ő sisakját
Gyorsan ketté vágá, és megsérté nyakát.
Az másik csapással megnyitá oldalát,
Honnan bőven folyini vörös patakot lát.

89. Fúj lángot tatár, s öszveszedi erejét.
Bánnak kegyetlenül kézzel üti mellyét.
De bán ketté vágja Praecopita fejét
És habzó vérére kiönti életét.

90. Holta után élte árnyékban elröpült,
Nagy keserőséggel mint egy füst úgy eltűnt;
Halála határán ő vadsága megszűnt,
S lölke örök éjre sok mással elegyült.

91. És semmit sem késík ott az ő halálán,
De mást és mást áldoz és nagy halomban hány;
Kis eledel ily tűznek háromszáz pogány;
Ezeket levágja horvátországi bán.

92. De az vitéz Delimán mihent elesék,
Egész török tábor gyorsan megfélemlék.
Legvitézb emberek rettegni kezdenek,
És azután futni az mint van erejek.

93. Az futó népekkel öszekeveredett,
Vágja mindenfelé az futó népeket.
Végre császárhoz is nem messzi érkezett,
Zríni távulrul is megesmeré ütet.

94. És egy nagy óhajtást az Istenhez bocsát,
Mert tisztességejért keresi az próbát,
Osztán sietséggel megy az hon császárt lát,
Fegyverében viszi szörnyü villámlását.

95 Sok ezer bosztáncsi, számtalan spahoglán,
Az megijedt császárt veszik körül sánczban;
De mindazonáltal néki megy horvát bán,
Útat csinál karddal iszonyu hatalmán.

96. Mert nem mér állani senki eleiben,
Senki nem mér nézni vitéz szemeiben;
Százat egymás után ő megöl egy helyben,
Még más százra viszen halált kéméltelen.

97. Szulimán jó lóra ülni igen siet,
De bán gyorsasága már régen ott termett,
Tizet ottan levág császár segítséget,
Igy császárnak osztán Zríni szólni kezdett.

98. «Vérszopó szelendek, világnak tolvaja,
Telhetetlenségednek eljött órája.
Isten büneidet, tovább nem bocsátja,
El kell menned, vén eh, örök kárhozatra.»

99. Így mondván, derekában ketté szakasztá,
Vérét és életét az földre bocsátá.
Átkozódván lelkét császár kiinditá,
Mely testét éltében oly kevélyen tartá.

100. Ez volt vége az nagy Szulimán császárnak,
Ez az ő nagy híres hatalmasságának,
Az Isten engedte gróf Zríni Miklósnak
Dicséretit ennek hatalmas próbának.

101. Mikor bán visszánéz, meglátja távulrul
Elmaradt serege török kard miatt hull,
Mint pásztor nyájához, ő hamar megfordul,
És így szól hozzájuk nagy hangos torkából:

102. «Eddig éltünk vitézek, tisztességejért,
Annak, ki körösztfán holt szabadságunkért:
Ma meghaljunk örömet, és jó hírünkért
Vitézül meghaljunk azért mindezekért.

103. Ahon nyitva látom Istennek országát,
Ahon jól esmérem nagy Eloim fiát!
Esmérem, esmérem az Isten angyalát,
Rothadatlan ágbul tart nekünk koronát.»

104. De török számtalan körülvék seregét,
Messzirül jancsárság lüvik vitézeket:
Nem merik próbálni mert karddal ezeket,
Senki várni nem meri az ő kezeket.

105. Mind ennyi között is egy jajgatás nincsen,
Mert nagy vigasággal s örömmel hal minden.
Az mely helyen állnak, ugyanazon helyben
Bocsátják lölköket Isten eleiben.

106. Nem mér az nagy bánhoz közel menni senki,
De jancsár-golyóbis Zrínit földre veti:
Mellyében ez esett, más homlokát üti,
Vitézivel együtt az földre fekteti.

107. Angyali légió ott azonnal leszáll,
Dicsérik az Istent hangos muzsikával.
Gábrriel bán lelkét két tized magával,
Földről felemeli gyönyörű szárnyával.

108. És minden angyal visz magával egy lelket,
Isten eleiben így viszik ezeket.
Egész angyali kar szép muzsikát kezdett,
És nékem meghagyák szómnak tegyek véget.

109. *Vitézek Istene! ime az te szolgád
Nem szánta éretted világi romlását;
Vére hullásával nagy bötüket formált,
Ily subscribálással néked adta magát:
Ő vitéz véérért vedd kedvedben fiát.*

Berekesztés.

A költő halhatatlanságot ígér magának munkája után.

1. Véghöz vittem immár nagyhírű munkámat,
Melyet írigy üdő sem víz el nem moshat,
Sem az ég haragja, sem vas el nem ronthat,
Sem az nagy ellenség, irigység, nem árthat.

2. És mikor az a nap eljün, mely testemen
Csak uralkodhatik, fogyjon el éltemen
Hatalma: magamnak ugyan nagyobb részem
Hordoztatik széllel az magas egeken.

3. S honnan Scythiából kijött magyar vitéz,
Merre vitézségét látta világ, nagy rész,
Azokrul helyekről minden szem reám néz,
Hírrel böcsülettel, valamig világ lesz.

4. De híremet nem csak keresem pennámmal,
Hanem rettenetes bajvivó szablyámmal:
Mig élek, harczolok az ottomán hóddal,
Vígán buríttatom hazám hamujával.

Jegyzetek a 15. énekhez.

3-4. E strophákban van kifejezve a mű alapeszméje.

5. *Grádics* (gradus) lépcső. - *Minden próbánkat lepecsétölni*, vitézségünknek legigazabb jelét, bizonyítékát adni.

7. *Triumfus*, diadalmenet.

16. Hector és Achilles, a trójai háború legnagyobb hősei; amaz trójai, emez görög részről.

18-53. Megegyez Tasso két helyével (IX. 55-66, XVIII. 92-96).

20. *Zsidó poétának versek*, Dávid zsoltárai.

21. *Szent, szent, szent* stb., egyik zsoltár kezdete.

22. *Cherubim* (cherub többese), angyalok I. II. 81. - *Szeraphim* (szeraph többese), emberalakú, hatszárnyú, mennyei lények, kik Isten trónját körülveszik.

25. V. ö. Mózes V. k.: «Halljátok egek, én szólok» stb.

39. A görög rege szerint Hercules tartotta az égboltot s azért nevezték a mai Gibraltár hegyormokat Hercules oszlopainak.

43. *Nyavalyában zabált*, lelki betegséggel telt, erkölcsileg romlott.

44. *Vén tolvaj*, Szolimán v. ö. XV. 98, világnak tolvaja.

56. V. ö. e hasonlatot az Aeneis X. énekének 272-276. soraival:

«Mint a derült égben ha a bolygó üstöke gyászos
Vérszínben pirosul az egen, vagy a Sirius izzog,
Mely a halandókat szomj - s kórral gyötri, midőn kél
S válságos fénynyel komorítja el a magas æthert.»

(Barna Ignác fordítása.)

64. *Lángos*, lobogó tűz v. ö. IV. 32, továbbá: «Bocsáta ajakából égő lángos szelet». (Károlyi-biblia.)

65. *Barjaktár*, zászlóvivő.

67. *Murtuzán basa*, v. ö. IV. 89-99, VI. 69, VII. 2, VIII. 40. - *Ajgás*, cserkeszek vezére, Murtuzán fia, kit Zrinyi ölt meg. (XI. 100, I. 89, IV. 89-99, VII. 12, 76, XI. 29, 100, XII. 54.)

68. *Akartva*, önként szándékosan. V. ö. De talán akartva te aztot halasztod (Zrinyi).

70. *Bata Péter* l. V. 52.

71. *Novák Iván* lovashadnagy l. V. 43.

72. *Orszics István* l. V. 43.

77. *Vércataraktákat* (lat.), vérzuhatag.

83. *Amphitheatrum* (görög), színpör.

86. Csodás elem.

93-99. V. ö. *Karnaruticsnál*

.....Hirtelen kirohant

Hogy a szultánt megtámadja....

Óhajtván hozzája jutni és agyon vágni

A szívét átdöfni és vérét inni.

(Thury József. *Irod.-tört. közl. IV. 298.*)

95. *Bosztáncsi*, testőr. - *Szpahojlán*, hadapród.

108. *Eloim* (héberül), Isten.

109. *Subscribálással*, aláírással.

Összefoglalás.

XV. ének: *Szigetvár eleste.*

1-8. Zrinyi buzdító szavai a végórában.

9-17. Előkészületek a hősi halálra.

18-33. Isten Gábor arkangyalt a magyarok segítségére küldi.

34-53. Az angyalok elűzik az ördögök hadát és előkészítik Zrinyit halálára.

54-62. Zrinyi kirohanása.

63-73. A csatarajz: Novák Iván hősiessége.

73-92. A csatarajz folytatása: Delimán eleste.

93-109. A törökök visszaűzése. Szolimán halála.

101-108. Hősi halál és megdicsőülés.

109. A költő Isten kegyébe ajánlja magát.

Kérdések és feladatok.

1. Körülbelül hány napra terjed a Zrinyász cselekvénye?
2. Mely helyeken játszanak az egyes énekek?
3. Az egyes énekek forrásainak (Istvánffi, Karnarutics, Vergilius, Tasso) csoportosítása.
- 4 Mennyiben volt Zrinyi epikai hős?
5. Honnan veszi Zrinyi képeit?
6. Festői jelzők csoportosítása a Zrinyászban.

FÜGGELÉK.

A KÖLTEMÉNY SZÉPTANI TAGLALÁSA.

Valamely költemény széptani taglalása nem egyéb, mint megoldása azon kérdésnek, vajjon megvannak-e a taglalt mű tárgyában, tartalmában, szerkezetében, jellemzésében és előadásában azon sajátságok, melyeket a hasonló fajú remekművekben, mint a költői hatás hathatós eszközeit, ismertük fel s úgy vannak-e azok alkalmazva, a mint azt a mű természete megkívánja.

A *Szigeti veszedelem* hősköltemény, ennél fogva ennél azt kell vizsgálnunk, hogy feltalálhatók-e benne az epos ama jellemző sajátságai, melyek Homeros, Vergilius, Tasso műveiben gyönyörködtetnek bennünket s úgy vannak-e azok alkalmazva, a mint az egy magyar nemzeti irányú keresztyén vallásos tárgyú, a XVI. században játszó költeménybe illik.

Vegyük hát sorra és vizsgáljuk ilyen szempontból a Zrinyiász tárgyat, tartalmát, szerkezetét, jellemzését, stílusát, nyelvét és verselését.

I. A költemény tárgya.

A költemény tárgya rendszerint valamely nagyobb embertömeg, nagyobbára egész nemzet, vagy az egész emberiség sorsára kiható, nagyszerű és érdekes esemény. Szigetvár bevétel tulajdonképpen nem tekinthető ily nagy fontosságú eseménynek, mert csak egy kis vár csekély számú védőjének sorsára vonatkozik. Igaz ugyan, hogy itt lelte véletlen halálát a törökök egyik legnagyobb szultánja, és itt kezdődött a török terjeszkedés hanyatlása; de mindkettő csak véletlenül esett össze Szigetvár elestével és azzal alig van szoros logikai kapcsolatban. Szigetvár elfoglalása tehát magában véve nem lehetett volna egy eposnak méltó tárgya.

A költő azonban, miként fennebb elmondtuk, értett hozzá, miképpen kell e kicsiny tárgyat nagyszerűvé tenni. Felhasználta céljaira a hagyományt és a kor felfogását, mely szerint a törököt Isten csak büntetésül küldte a magyarra, hogy bűneiért meglakoltassa az Istenétől elpártolt nemzetet; felhasználta továbbá a horvát és olasz krónikaírók azon állítását, hogy a szultánt Zrinyi sajátkezüleg ölte meg. Ily módon sikerült neki egyrészt a tárgyat egy egész nemzet, sőt az egész keresztyénség sorsára kihatóvá emelni, másrészt pedig a szultán halálát a vár vívással oki kapcsolatba hozni és így Szigetvár elestét egy nagyszerű esemény középpontjává tenni.

A költemény tárgya tehát nem Szigetvár ostroma, vagy a «Szigeti veszedelem», miként a cím jelzi, hanem a következő:

Hogyan engesztelik ki Zrinyi és társai a bűnös magyarokra haragvó Istent az által, hogy a keresztyénség és nemzetük védelmében mártirhalált halnak és megtörik a keresztyénség elleneinek hatalmát.

Ez már nagyszerű, korszakalkotó esemény, méltó egy epikus lantjára. De nemcsak méltó tárgy, hanem egyszersmind nagyérdekű is, mert a kornak s a nemzetnek, melyhez szólt, legigazabb érzéseit és gondolatait foglalja magában.

II. A költemény tartalmának rövid áttekintése.¹²

I. Az eposok Homeros mintájára rendszerint *tétellel* vagy *propositio*val és *segélykéréssel* vagy *invocatio*val szoktak kezdődni; amabban a költő röviden elmondja eposa tárgyát, ebben pedig segítyt kér valamely felsőbb lénytől, hogy nehéz feladatának teljesítésében segítségére legyen. Szokásos kiegészítő része még a legtöbb eposnak az ú. n. *seregszámla*, a melyben a szereplő hősök vannak rövid vonásokkal jellemezve s a harczoló felek hadereje fölsorolva, továbbá a *sejtetés* vagy *anticipatio*, melyben a később bekövetkező gyászos eseményt előre megsejteti. Telve van minden epos a legváltozatosabb *csatarajzokkal*, érdekes *párviadalok* leírásával, *hadi tanácsok* festésével s részint itt, részint a harcztéren a katonákhoz intézett *beszédekkel*. Lényeges alkatrésze az epos tartalmának a *csodálatos elem*. A hőskölteményben előadott nagy fontosságú eseményeket ugyanis a költő azzal emeli a fenség magaslatára, hogy egyenesen Isten, vagy valamely felsőbb lény akarata kifolyásának tünteti fel őket. Homeros-nál és Vergiliusnál a görög-római mythologiai alakok, Tassonál a keresztyén hit csodás lényei angyalok és *dæmonok* görög-római hitregéi alakokkal vegyesen szerepelnek; Zrinyinél ezekhez még egy harmadik elem: mohammedán felsőbb lények (Ali szelleme, Szelim lelke) is befolyanak az események fejlődésébe. Mindazáltal Zrinyinél bizonyos tervszerűség van a különböző csoportbeli csodás lények szerepeltetésében is. Isten és az angyalok Zrinyit és a magyarokat segítik, az ördögök és a mohammedán szellemek a törököket; a pogány istenek és szellemek (Alekto, Fúriák, Pluto, Ámor stb.) pedig csak ott fordulnak elő, a hol a keresztyén hagyomány szellemei nem alkalmazhatók, részint mivel megfelelő alak nem is található (Ámor), részint mivel a kor felfogásával és szokásával jobban megegyezett a pogány istenek szerepeltetése (Pluto, Fúriák).

Végül jellemző a romantikus eposok tartalmában a *szerelmi jelenetek* alkalmazása is, melyek mintegy mérséklék a szilaj csatarajzok, véres öldöklések zord hangulatát.

Mindezen tartalmi elemeket föl találjuk a Szigeti veszedelemben is és pedig csaknem valamennyit bizonyos önállósággal a tárgy természetéhez alkalmazva, miként azt az egész mű tartalmának következő rövid áttekintéséből láthatjuk.

I. A költő ezelőtt szerelmi idylleket dalolt, de most egy nagyobb szerű költeménybe fog, megénekli, hogyan halt nagy őse mártírhálát s hogyan akasztotta meg diadalmenetében Európa rémét, a nagy Szolimánt (Propisio). E nagy munkához azonban a Szent szűz segedelmét kéri, hogy «úgy írhasson, mint volt» s hogy őse emlékének földidézésével megmutassa az istenfélelem csodás erejét. (Invocatio). Ezután az égbe vezet bennünket.

Isten a földre tekint s szeme megakad az erkölcsi romlásba süllyedt magyarokon, kik elhagyták az igaz Istent, bálványimádás, tiszteletlenség, állhatatlanság, irigység és visszavonás uralkodik közöttük. Haragra lobban e miatt az Úr és Mihály arkangyalt szólítja magához. Elpanaszolja neki, hogy mennyire elfajzottak a magyarok őseiktől s mily háládatlanok azért a sok jóért, mit Istentől nyertek; a pokolba küldi őt azzal az utasítással, hogy meneszsen egy fúriát Szolimán szultánhoz s gerjesztessen benne haragot a magyarok iránt, ő majd segíteni fogja a törököt mindaddig, míg a magyarok meg nem térnek, a mikor ismét kegyelmébe fogadja őket, a törököt pedig összetöri. Az angyal előbb kegyelmet kér, de midőn Isten megfeddi, a pokolba megy és Alekto fúriát küldi Szolimánhoz. Ez Szolimán atyjának, Szelimnek alakját veszi fel s megjelenik a szultán álmában, egy kígyót bocsájt a szultánra s feltűzeli őt a harczra. (Csodálatos elem.) A szultán felébred, divánt hí egybe. Ugyanakkor Arszlán budai basától is kap levelet, melyben a magyarok henye életét és viszálykodását festi. Ezt is felolvastatja a tanácsban és elhatároztatja a hadjárat megindítását. (Hadi tanács.) Erre hírvivőket

¹² Nagyrészt Gyulai Pál egyetemi előadásai (1894-95) nyomán.

küldenek az országban szerte a hadakat összegyűjteni. Meg is érkeznek az ország legtávolabbi részeiről Drinápolyba a hadak: a tatárok Delimán vezérlete alatt, a szerecsenek Amirassennel élükön, köztük a rettenhetetlen Demirhám, az álomfejtő Alderán s a szép Hamviván; utánuk a mamelukok, továbbá Ajgás basa emberei; odaérkeznek a vitéz scythák, sőt még a távoli Indus folyamán túl lakó népek is. (Seregszámla.) E nagy sereget elszámlálva, előre látja már azt a nagy veszedelmet, a mi a magyarokat fenyegeti. (Anticipatio.)

II. Hírét vevén Arszlán, budai basa, a szultán érkeztének, hogy a szultán dicséretét kiérdemelve, megszállja Palotát, de Túri György egy éjjeli kirohanásban visszaüzi és sok emberét levágja. (Csatarajz.) Ezzel mintegy jelzi a költő, hogy nem lesz oly könnyű dolga a töröknek, ha Túrihoz hasonló vitéz magyarokra talál, mi által érdeklődésünket nagy mértékben fölkelti. Ezalatt a szultán nagy hadi műveletekkel indul el hadi útjára s egyik vezérét Gyulavár ellen küldi előre, melyet Kerecséni, hitelt adva a török ígéretének, földad; azonban rútul megjárja, mert *Petraf* öt várnépével együtt adott szava ellenére felkonczoltatja. (Csatarajz.) Ezzel pedig arra ad a költő példát, hogy nem kell a török szavára adni, jobb életre-halálra a harczot ellene folytatni, mint megalkudni vele. A szultán most ingadozik, hogy Eger vagy Sziget ellen induljon-e hadával? Sokat hallott Sziget vitéz kapitányáról, kitől a törökök nagyon félnek. (Sejtetés.) Ezalatt Zrinyi Szigetben imádkozik a feszülethez, kérve Isten segítségét a török ellenében. Isten meghallgatja kérését s ennek jeléül a feszület háromszor lehajlik hozzá s tudatja vele, hogy vértanuságot fog szenvedni, meg fogja törni Szolimán hatalmát, sőt maga a szultán is az ő kezétől fog elesni; de ő is életét veszti, lelke égbe száll, a hol Isten jobb kezére állítják, mert az ő nevéért küzd halálig a pogány ellen; fia György azonban nevét feltámasztja és nemzetségét felvirágoztatja. (Csodálatos elem.) Így válik Zrinyi valóságos epikai hőssé, ki előre tudja sorsát s a végzet betöltéseért küzd, ellentétben a drámai hőssel, ki az erkölcsi világrend ellen küzd.

III. Ember tervez, Isten végez. A szultán is eredetileg Eger ellen indult, de szándékát megváltoztatja és Isten akaratából Sziget ellen indul. Erre külső okok is kényszerítik. Arszlán helyébe ugyanis Musztafa boszniai basát küldi, ennek helyébe pedig Mehemetet helyezi át, kit, midőn Szkender bég tanácsa ellenére Siklós mellett a szabadban tábornok ült, Zrinyi egy éjjeli kirohanásban, mikor ő éppen egy török dalnok éneke mellett mulat (epizód), meglep és tönkre ver. A harczban Mehemet fiát is megöli, mire ez dühösen rárohan Zrinyire, de Isten angyala elhárítja a csapást (csodálatos elem), és a kesergő apa is elesik a hős Zrinyi csapásától. Csak Olaj bég menekül meg életben, mert megadja magát, a többiek mind elhullanak. A magyarok kevés embert vesztenek. A hős Farkasicsot betegesen viszik be a várba a sok fogollyal és a gazdag zsákmánnyal egyetemben.

IV. A szultán értesül Mehemet vesztéről, rögtön divánt hí egybe s elhatározza, hogy Szigetvár ellen indul. Előbb azonban jóslásra hívja fel a főpapot, ki rossz jelnek veszi, hogy egy feláldozott juh hullájától egy fekete sas a többi mind elúzi; a szultán azonban nem ad a jóslatra, sőt kedvezőnek tartja, hogy a sasok nem esznek a juh húsból, mert bizonyára a keresztyének húására éheznek. Még egy rossz jel mutatkozik az éj folyamában. Két ló ugyanis elszabadul, s a törökök azt hiszik, Zrinyi ültözött közékük; nagy zavar keletkezik, egymást vagdalják és 3000 ember esik el.

V. Ezalatt Zrinyi készül a közelebbi harczra, szervezi seregét és beszédet intéz katonáihoz, majd sorba felesketti őket, hogy életre-halálra védeni fogják magukat. Sorra lépdelnek elő: Farkasics, Juranics, Radivoj, Deli Vid s a többi vitéz bajnok. (Seregszámla.) Az eskü végeztével a hadi szereket szedi rendre s végül fiát, ki még kiskorú a harczra s kit Isten nemzetségének felvirágoztatására jelölt ki, egy levéllel a királyhoz küldi. Ő eleinte vonakodik és jobb szeretne atyja oldalán hősiesen küzdeni, de végre engedni kényszerül atyja parancsának.

VI. Szolimán Harsánynál megállapodik és két követet küld Zrinyihez, a kik őt a vár feladására szólíták fel: az édes szavú Halult és a durva Demirhámot. Halul hizelgően és ravaszul beszél Zrinyi nagy hősiességéről, a német megbizhatatlanságát említi föl és őt a szultán kegyéről biztosítja; majd midőn e beszéd sikertelen, Demirhám röviden és nyersen odakiáltja, hogy válaszson a háború és béke között, mire a katonák felbőszülnek és «Fegyvert, fegyvert!» kiáltással felelnek. Demirhám dühösen visszavág, hogy: ám legyen halálos fegyverrel vesztük, ha az élet már unalmas. A követek ily módon eredmény nélkül térnek vissza, és a szultán Ozmán élén előre küld egy csapatot a vár lövésére. Zrinyi azonban merészen kicsap és az Almás vizenél ráront a törökre. Deli Viddel együtt szilajon öldöklük az ellenséget; Deli Vid megöli a vitéz Hamvivánt, mire ennek szolgálja bosszúra tüzeli a törököket, a kik Videt körülfogják, de ő sokat leöl közülök, míg végre - mivel az éj is beáll - az Almás vizét átúszva szerencsésen megmenekül.

VII. A vad Demirhám értesülvén Hamviván elestéről, engedélyt kér a szultántól, hogy seregével Sziget alá szállhasson, mert bosszút akar állani barátja gyilkosain. A szultán enged kérésének, a vár alá vonul s lövetni kezdi. Zrinyi is lövet kettőt és azzal nagy pusztítást visz véghez a törökök közt. Ezalatt azonban egy szerencsétlen eset zavarja meg a várbeliek vitézkedését: a mindenki által tisztelt Farkasicsnak halála, ki halálos ágyán is buzdítja a harczra társait, Zrinyi pedig szép szavakban búcsúztatja őt el a földi élettől. (Epizód.) Azután pedig ötszáz vitézzel ismét kiront a törökre. A török részen Rusztán tűnik ki, míg Zrinyi oldalán Radivoj és Juranics. Zrinyi maga elejti Arszlánt, Rusztánnak, a szultán vejének öcscsét és segítségére siető barátját. Deli Vid se henyél, egész rakás török hullá hever már körülte. A harczy zajra elősiető Demirhám meglátja Videt és dühösen rácsap. Viaskodnak késő estig; a párbaj azonban eldöntetlen marad s miután kölcsönösen megígérik, hogy újra összejönnek folytatni a harcot, elválnak egymástól. Ezalatt Zrinyi megszalasztja a törököket. Ekkor Delimán nagy sereggel jó a vár ellen, de Zrinyi - amúgy is beállván az éj - összehívja vitézeit és visszavonul.

VIII. Szolimán elbúsul eddigi nagy veszteségein; hadi tanácsot hí egybe, a melyen ő maga nem jelenik meg, nehogy lehangoltságát észrevegyék, hanem egy melléksátorból nézi azt végig. Mehmet, Rusztem és mások azt tanácsolják, hogy Szigetet körül kell sánczolni és lassú ostrommal bevenni. Demirhám és Delimán ellenben erős, heves ostromot javallnak és dühösen hagyják el a sátort. Petraf azt indítványozza, hogy sánczolják körül a várat és - mikor kedvező alkalom lesz - ütközzenek össze az ellenséggel. Ez a közvetítő indítvány győz. A tanácskozás után azonban Delimán elmegy a szultánhoz és kéri őt, engedné meg neki, hogy ötödmagával Zrinyit és kapitányait párbajra hívhassa ki. Szolimán dicséri Delimán hősiességét, de máskorra halasztja a bajvívást és Szigetvárnak ágyúkkal való ostromlását rendeli el.

IX. A törökök folyton ostromolják a várat. Zrinyi ekkor hírül akarja adni a királynak a vár helyzetét, hogy felmentő sereget küldjön. Hirnökül két jó barát: Radivoj és Juranics ajánlkoznak. Radivoj egyedül akar menni, de Juranics együtt akar vele élni, halni. Éjjel a török táborba lopódnak; behatolnak a főpap sátorába és fejét veszik s a merre csak járnak, megfestik a földet bőven török vérrrel. Már-már kijutnak a táborból, csak még az őrálló tatárok csapatján kell magukat keresztülvágni. De itt észreveszik őket. Radivoj az erdőbe fut, Juranicsot azonban elfogják. Radivoj társát keresve visszatér és nyilával lövi a tatárokat. A nagyobb erő azonban győz, a két barátot megölik. (Epizód.) Deli Vidnek álmában megjelenik a két bajnok és Radivoj lelke azzal biztatja, hogy csak vitézkedjék, ő neki is készített már helyet Isten az égben.

X. Másnap folytatják az ostromot, mely most egész rendszeresen folyik három irányban. Demirhám a Radován védte bástyát támadja meg, melyet ennek eleste után Dandó alig tud

megtartani. A másik Bod Péter kirohanása, melyet Delimán ver vissza. A cselből kinyitott kapun sok török nyomul be a várba s benrekedve, az egy Delimán kivételével, mind elesik, ki - bár nagyon szégyenli a futást - leüti a kis kapu zárát és megmenekszik. A harcz harmadik helye ott van, a hol Vid védelmezi a várat. Ajgás basa lajtorjáján akarja megmászni a várfalakat, de nagy veszteséggel kell visszavonulnia. Demirhám mindent ront-bont és már majdnem beveszi azt a részt, melyet Dandó véd, de ekkor Zrinyi segítségére siet és hőiesen küzdve, teljesen visszaveri az ostromot.

XI. Delimán roppantul szégyenli, hogy kiszökött a várból. Ellenfele Rusztán, ki Kumillát, a szultán leányát és Delimán ifjúkori szerelmét birta nőül, kigúnyolja őt, hogy míg a haditanácsban vitézségével kérkedett, addig a harctéren mégis gyáván megfutamodott. Delimánt e gúnyolódás annyira felbőszíti, hogy dühében leszúrja Rusztánt. A császár ezért ki akarja végeztetni, de Demirhám óva inti őt ezen tettől, mert ezáltal legjobb vezérétől fosztaná meg magát. A szultán azonban nem tágit. Erre Delimánt barátai ráveszik, hogy meneküljön a császár haragja elől és hagyja el a tábort, míg Szolimán haragja le nem csillapodik. A hős beleegyezik társai tanácsába. Demirhám nem nyugszik. Eszébe jut Vidnek tett ígérete; elmegy a császárhoz, hitlevelet kér tőle, melynek értelmében másnak nem szabad Deli Videt bántani. Követet küld a levéllel Szigetbe. Deli Vid, miután urától engedelmet nyert a harczolásra, megjelenik a küzdő téren. Vid már-már elejti Demirhámot. Midőn ezt Amirassen szerencsen vezér látja, Demirhámnak segítségére siet csapatjával. E hitszegésre a magyarok is előtörnek. Zrinyi kicsap seregével a várból és a két tábor összekeveredik. Vid tovább is hőiesen küzd, de mivel már a törökök egészen körülvették, látja, hogy fegyverével nem törhet többé utat magának, ezért felveszi egy holt töröknek ruháját és együtt szalad a pogányokkal. Zrinyi Vid nevét kiáltja s midőn hű vitézét nem találja sehol, bújában nagy pusztítást visz véghez a törökök közt (Késleltető epizód.)

XII. Delimán bujdosik, bujdosásában eszébe jut Kumilla, a szultán leánya, kinek férjét megölte. Cupido felgerjeszti szívében régi szerelmét Kumilla iránt, ezt is újra lángra gyulasztja. Levél útján megtudják egymástól hollétüket, Nándorfehérvárt összejönnek, egyesülnek és boldogok lesznek. - Ezalatt a török tábor elégületlen és zavarogni kezd. Rusztánt megölték, Delimán meg elbujdosott. Visszavonás keletkezik a seregben. A zendülők gyűlést tartanak, a melyen Delimán visszahívását határozzák el. A szultán - hogy megelőzze a lázadás terjedését - maga indít követeket Delimánhoz, kegyével és leányával kínálva őt meg. Kumilla nem akar menni, mert rosszat sejt, de Delimán rábeszélésére mégis útnak indul. Útközben egy forrásnál megállapodnak. Delimán vizet hoz kedvesének kardszomakjában; ebben azonban méreg volt. Mikor ugyanis egyszer Delimán egy sárkányt megölt, annak egy csepp vére lehullott a szomakba, a mitől most Kumilla meghal. Delimánt őrjöngő fájdalom fogja el, elhányja fegyverét, ront, öl mindent, mi útjába esik. Két napig bujdosik így; végre magához tér, felszedi fegyvereit és a keresztyéneken akar bosszút állni. (Erősítő epizód.)

XIII. Midőn Deli Vid felesége, Borbála, egy török származású, hősielelkű nő, ki egyedül marad a nők közül Szigetben, megtudta, hogy ura künrekedt a várból, török ruhába öltözve felkeresésére indul a török táborba. Meg is találja férjét és miután nagy öldöklést vittek véghez a törökök közt, szerencsésen Szigetbe érnek. Itt Deli Vid elmondja Zrinyinek a török roppant erejét, de ez a bánt nem riasztja meg. - Szolimán pedig elkeseredve azon, hogy Szigetet nem tudja bevenni, vezéreivel ismét tanácsot tart, melyben Ali bég visszavonulást tanácsol, Delimán pedig ismét erős ostromot sürget. Heves kifakadások és összeszólalkozások miatt a tanács ismét eredmény nélkül oszlik fel. Demirhám azonban nem akar távozni, mert Deli Viddel folytatni szeretné a harczot, mely a hitszegés miatt abbamaradt. Engedélyt kér a szultántól a párviadal folytatására s elszánja magát, hogy - ha egyedül is - de neki megy a városnak. Erre Szolimán még egyszer magához hivatja főbb embereit, hogy tanácsukat kikérje. Már-már visszavonulásra gondol, midőn egyszerre egy galamb röpül a sátorba, menedéket

keresve egy héja elől. Elfogják és elolvassák a szárnya alá rejtett levelet. A levél a magyar királynak szól, melyben Zrinyi a várnak szomorú helyzetét írja le. Már csak ötszázan vannak és az erősséget két napnál tovább nem tarthatják. Tíz ostromot vertek vissza, de megmenteni őket már nem lehet. Elolvasás után ismét szabadjára eresztették a galambot, de a héja szétzaggatta, Szolimán pedig e hír hatása alatt elrendeli az általános ostromot. (Fordulat.)

XIV. Alderán, a varázsló, felajánlja segítségét Szolimánnak, ki azt el is fogadja. A varázsló erre egy fekete lovon elrepül egy erdőbe, a hol tizenkét ifjunak vérének veszi, rézvenyigével 12 kört von maga körül, mindegyikbe egy holttestet téve és felhívja a pokolbeli lelkeket és szörnyeket, a hős Alinak, Mahomet vejének lelkét is, hogy a törököket az ostromban segítsék. Az ostrom a pokol segítségével megindul. (Csodálatos elem.) Zrinyi bátorítja vitézeit, kik nagy pusztítást visznek véghez a törökök közt, de maguk is sokat szenvednek az ellenség tüzelésétől. A törökök közt Deliman tünteti ki magát. Demirhám és Deli Vid pedig a harc közben találkoznak és folytatják a párviadalt. Végre Vid elejti Demirhámot, de sebeiben ő is elvész.

XV. A bán érzi, hogy közeledik végső órája, összehívja maradék seregét és nemcsak vitézségre, hanem halálra buzdítja őket. A hősök elkészülnek az utolsó harczra. Zrinyi is megteszi végintézkedéseit. Tárházába megy, kincseit elégeti, száz aranyat tesz zsebébe, hogy legyen tőle mit elvenni győzőjének. Ez alatt Istent Zrinyinek és hőseinek vitézi erényei és halált megvető önfeláldozásuk kibékíti a magyarokkal. Gábor arkangyalt mennyei seregével leküldi a földre, hogy az ördögöket űzzék el és a szigeti hősök lelkeit az égbe vigyék. Az angyali had megáll a levegőben; Gábor angyal leszáll Zrinyihez, üdvözli őt, az angyalok pedig a pokol lelkeit szétverik, melyek Alderánt is magukkal ragadják. - Zrinyi kiront ötszáz hősével s pusztítja a törököket; Delimán megtámadja Zrinyit, de ez elejti őt. A törökök futásnak erednek. A bán üldözi őket és a szultán sátoráig nyomul előre. A szultán lóra ül, hogy elmene-küljön. Zrinyi levágja testőreit, aztán magát a szultánt is. Azután vitézeihez csatlakozik s velők együtt elesik. Lelkeiket az angyalok Isten trónja elé viszik.

A költő vitéz őse véreért Isten kegyelmébe ajánlja magát és munkájáért halhatatlanságot ígér magának.

III. Szerkezet.

Minden költői műnél akkor művészi a szerkezet, ha a mű *egységes*, vagyis egy fő eszmét, egy cselekvényt tartalmaz és semmi olyan részlete nincs, a mely a főeszmével ellentétben van, vagy a főcselekvénnyel semmi összefüggésben nincs; művészi továbbá a szerkezet, ha a mű tartalma *teljes*, azaz minden el van benne mondva, a mi a főeszmé kifejezésére és a főcselekvény teljes kifejlődésének feltüntetésére szükséges; végül harmadik követelménye a jó szerkezetnek a cselekvény egyes részeinek *arányos, kerekded és fokozatos elrendezése* t. i. ha megvan a folytonos haladás, ú. m. az előkészítés, bonyodalom és kifejlődés és a legkisebb részlet is a maga helyén van, természetesen következik az előzményekből és készíti elő a következményeket.

A szerkezet emez általános követelményei azonban a hőskölteménynél némileg módosulnak. A hősköltemény ugyanis nagyobb terjedelmű, egész világképet nyújtó mű lévén, elkerülhetetlen, hogy benne egyes oly részletek is ne legyenek, a melyek a főcselekvénnyel csak laza összeköttetésben vannak és csak a kornak vagy a szereplő személyeknek jellemzésére valók. E részleteket a fő- és mellékcselekvények epizódjainak nevezzük. Továbbá a hősköltemény nagyszerűségének következménye, hogy benne a kerekdedség rovására sokszor az események folyását megszakító hosszabb leírások és elmélkedések is fordulnak elő. Végül a hőskölte-

mény szerkezetének hagyományos sajátsága, annak felosztása énekekre. A görög eposok 24, a rómaiak 20 énekre voltak felosztva.

Ha a «Szigeti veszedelem» szerkezetét eme szempontok szerint vizsgáljuk, azt fogjuk találni, hogy az - némi csekély fogyatkozás leszámításával - teljesen megfelel a művészi szerkezet kellékeinek.

A Szigeti veszedelemben egy *főeszme* van kifejezve: a bűnbe süllyedt magyarság megváltása. Ennek van alárendelve s ezt világítja meg minden, az epos elejétől végéig: a magyarok istentelen életének rajza, melyet Isten szavai, Szelim szelleme, Ali basa levele tárnak elénk; a törökök mint Isten ostorának, pusztító támadásai; a magyarok hősieles küzdelme hazájukért, vallásukért és becsületükért; Isten kiengesztelődése a hősök mártirhalála után.

A cselekvény is csak *egy* az egész eposban. Van egy főcselekvény, vannak ezt előmozdító és gátló *mellékselekvények*, és vannak kor- és népjellemző epizódok.

A főcselekvény a következő: Szolimán Szigetvár ellen indul, Zrinyi előkészületeket tesz a vár védelmére; a szultán felszólítja őt a vár feladására, de eredménytelenül; erre megkezdődnek az ostromok; Zrinyi végre belátja a vár tarthatatlanságát, kiront és dicső küzdelem után bajtársával együtt elesik. (I., IV., V., VI., X., XIV., XV. ének.)

Mellékselekvények: Zrinyi Siklósnál megvervén Mehemedet, a szultán haragját fölkelte s ez Eger helyet Sziget ellen indul (III.) (előkészítő); Demirhám és Deli Vid párbaja eredménytelenül foly le, miért is Demirhám annak heves ostromát egyre követeli, hogy a viadalt folytathassa (VII.) (előmozdító); a hadi tanács a heves ostrom helyett a tábor körülsánczolását határozza el, mi által a vár bevételének ideje halasztást nyer (VIII.) (gátló cselekvény); Delimán elvonulása (XI.) (gátló cselekvény); Delimán végelszánása a magyarok ellen kedvese halála miatt (XIII.) (előmozdító és siettető cselekvény). Végül van egy oly mellékselekvény is (Farkasics halála VII. é.), a mely sem előkészítő, sem gátló vagy siettető cselekvénynek nem tekinthető. Ez az egyedüli henye részlet az egész Zrinyiászban.

Epizódok: Arszlán kudarcza (II.) (a hősiesség hatalmának feltüntetésére), Gyula bevétele (a törökök szőszegése); az apród dala (a törökök könnyelműsége és következményei); Radivoj és Juranics baráti viszonya (a magyar hűség); Delimán és Kumilla szerelme (a török érzékiség és mértéktelen indulat); Deli Vid és neje (a magyar hitvesi hűség). Ez epizódok közül némelyik a cselekvénnyel némi összefüggésben is van, a legtöbb közülük azonban a magyar és a török nép és a szereplő egyének jellemzésére s e mellett egyik-másik kedves nyugvópontul szolgál az ádáz harcok közepette, a mit az epos kényelmes, lassú menete meg is kíván.

A *teljesség* ellen sem tehetünk kifogást a Zrinyiász szerkezetében. A műben megvan minden, a mi csak a főeszme és főcselekmény teljes kifejtésére szükséges. Kezdődik a hadindítással s végződik a vár védőinek halálával. Meg van benne mondva, hogy mi indítja Istent haragra a magyarok ellen, meg az is, hogy engesztelődik ki. Az epos elolvasása után teljes és biztos tudatába jutunk mind a főeszme, mind a főcselekvénynek s a kettőnek szoros összefüggését is világosan átlátjuk.

Végül a szerkezet harmadik fontos követelményének is megfelel szerzőnk: arányos részekre oszlik, mely részek közt nemcsak összefüggés, hanem folytonos haladás van, mint azt az egyes énekek részletes tárgyalásánál láttuk. Az érdeket kétféleképpen tartja fenn a költő. Először, hogy az ostromot, a török támadását, Zrinyi védelmét, kicsapásait új meg új fordulatokkal úgy viszi, hogy azt hisszük, mintha a török sereg nem vehetné be a várat. Másodszor pedig a halálra szánt Zrinyi, kiről előre tudjuk, s ki maga is tudja, hogy a harcban el fog esni, úgy viseli magát, mint oly vezér, ki mindent megtesz a török végveszélyére vagy saját megszabadulására s így mintegy hánykódtatja kedélyünket a katasztrófának tudata és a menekülés reménye közt.

Miután egyes énekek gondolatmenetét már az énekek után tett jegyzetekben jeleztük, itt csak a szerkezet részeinek általános képét adjuk a következő összeállításban:

I-IV. *Előkészítés*: A török hadat indít Magyarországra és Szigetnek tart.

V-XIII. *Bonyolulat*; még pedig

V-VII. A török támadása és veszteségei.

VIII-IX. A török ijedsége, Zrinyi reménye.

X-XI. A rendszeres ostrom és ennek visszaverése.

XII-XIII. Újabb csüggedés s a visszavonulás terve.

XIV-XV. *Kifejlet*. Végső ostrom és hősi halál.

IV. Jellemzés.

A jellemzés a költői szerkesztésnek legfontosabb és legművészebb momentuma. A jellemzés ad életet a szereplő személyeknek s ad valószínűséget az egész cselekvénynek. Mert csak akkor teljes az olvasóban az illúzió, ha azt veszi észre, hogy a szereplő személyek olyanok, mint a való élet emberei, azoknak erőnyeivel és hibáival s cselekedeteikből, beszédjükből egy következetes, az életben is elképzelhető egyéniség jelenik meg. Nem elég tehát a költőnek minden személyét egy-egy általános tulajdonsággal felruházni, hanem gondolni kell annak korára, nemzetiségére, származására, szóval mindazon körülményekre, melyek valakinek jellemére hatással lehetnek, továbbá nemcsak ezt az egy jellemvonást, hanem egyéb vonásokat is kell rajzolni, csak így elevenedik meg előttünk az illető alak. Mindezekon kívül az epos-írónak arra is tekintettel kell lennie, hogy különösen főhőseiben fenséges, a nagy világ-események vezetéséhez méltó vonások emelkedjenek ki és mégis meglegyen a kellő fokozat az egyes szereplők közt; a mellékalakok el ne nyomják a főalakokat s egymástól ne csak névben, hanem egyéniségükben is különbözzenek.

Zrinyi eposában a jellemzés mindezen követelményei teljes mértékben feltalálhatók, úgy hogy jellemzés tekintetében azt valóságos műremeknek nevezhetjük. Megvan a jellemzés hűsége, változatossága, következetessége és sokoldalúsága jobban, mint bármely más eposunkban; nemcsak egyéneket, hanem a népeket, a kort, sőt még a képzeletbeli, emberfölötti viszonyokat is művésziességgel jellemzi.

Alakjait két nagy csoportra oszthatjuk: a keresztyének és pogányok táborára. Amazokat a szeretet, ezeket a gyűlölet érzelme egyesíti; mindkét tábor pedig a hősiesség és bátorság jellemvonásában találkozik.

A keresztyén hősök közt legkiválóbb Zrinyi alakja.¹³ Jellemében három fővonást találunk: a vallásos mély hitet, a hazafiságot és a hősiességet. E három fővonás összefoly, egymást táplálja, de mindenik oly színezettel van rajzolva, hogy sajátos egyéni és nemzeti mellékvonást tüntet föl. Zrinyi teljes tudatában van annak, hogy nemcsak hazáját, hanem az egész keresztyénséget szolgálja. Ezért imádkozik a feszülethez, mielőtt harcra indulna, ezért ajánlja fel életét Istennek a kereszténység érdekében. E lélekállapot mindenütt feltalálható az eposban. De másfelől, ha vallásosságát vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy nincs benne semmi érzélgős rajongás vagy fanatizmus. Itt egészen *magyar* típus áll előttünk; a magyar nemzet nem igen hajlandó a vallásos rajongásra és fanatizmusra. Vallásossága teszi őt egyszersmind szorosan epikai hőssé. Ő már előre tudja Istentől, hogy meg fog halni a harcban és biztos benne, hogy a végzetnek ellen nem állhat, mégis küzd és harcol, nem hogy megmeneküljön a

¹³ L. Gyulai Pál egyetemi előadásai. 1894-95.

haláltól, hanem, hogy a gondviselés által reáruházott küldetésnek eleget tegyen. Ha nem tudná előre végzetét s az ellen küzdeni, nem epikai, hanem drámai hős volna. - Még egy szép saját-sága van Zrinyi vallásosságának: annak magas erkölcsi tartalma; nem egy felekezetnek, hanem az egész kereszténységnek, nem a vallás formáinak, hanem a vallás lényegének bajnoka.

Ha Zrinyit, mint *hőst* vizsgáljuk, szorosb értelemben vett hősiességen kívül még sok más is találunk benne: az óvatos, bölcs hadvezért. És ebben eltér az eposírók rendes jellemzésétől, kik hőseikben a hadvezért nem igen rajzolják. Zrinyi ezt is rajzolta főhősében, a hőstettek mellett folyvást kitünteti az eszélyt és óvatosságot is. Innen van, hogy vitézei nemcsak szeretik, hanem a legnagyobb mértékben tisztelik is. Eszélyessége az az erkölcsi erő, melyen tekintélye s az a nagy katonai fegyelem alapszik, mely táborában uralkodó.

E három fővonáshoz még új, mellékes vonások is járulnak, melyek a fővonásokat részint megelevenítik, részint a hőst más oldalról is megvilágítják. Ilyen a *fia iránti szeretete*, akit a várból eltávolít, mert még amúgy is gyermekifjú lévén, a védelemben nem használhatja, másfelől meg akarja menteni nemzetsége fentartására. - Ilyen mellékes vonás az *arisztokratikus, lovagias* érzés is, midőn Olaj béget úri módon megvendégeli, Radivojt és Juranicsot megajándékozza, végső kirohanása előtt legdíszesebb ruháját veszi fel és zsebébe száz aranyat tesz. - Megnyilatkozik benne a *baráti érzés* is, mikor a csatában az eltűnt Deli Videt mindennütt keresi, nevét kiáltozza és bánatos szívvel tér vissza Szigetbe.

Bármily fenségesen van is Zrinyi mint hős és önfeláldozó vitéz rajzolva, nem hiányzik benne oly emberi *gyarlóságok* sem, melyek őt közelebb hozzák szívünkhöz, anélkül, hogy hősiességét megcsorbítanák. Ilyen emberi gyöngeség vesz rajta erőt, midőn Mehmettel küzdve, élete nagy veszedelemben forog és *megrendül*; legyőzve őt, gúnyolni kezdi; azonban tettét hamarosan megbánja és vigasztalja haldokló ellenfelét. Utolsó kirohanása alkalmával pedig bizonyos *gyűlölség* vesz rajta erőt, midőn Szolimán sátoráig hatol, rárivall a szultánra: »vérszopó szelindek, világ tolvaja, el kell veszned vén eb, örök kárhozatba.« E vad gyűlölséget s káromlást részint végveszélye igazolja, részint pedig az, hogy Szolimán férfikorában hitszegéssel vette be Budát és hajtotta az ország egy részét török uralom alá. - Emberi gyöngeségre mutat az is, hogy bár előre tudja halálát, mégis felébred benne az élet ösztöne s két vitézét elküldi segélyért; sőt midőn már semmit sem remél, az élet ösztöne új levelet írat vele, hogy királyával sorsát tudassa. - Ime ily sokoldalú, ily igazán *egyéni* Zrinyinek jelleme.

Zrinyi után legkiválóbb hősnek van festve a magyar táborban *Deli Vid*. Főjellemvonása a hősiesség. Zrinyi után ő viszi véghez a legtöbb hőstettet; maga üzi át az ellenséget az Almás vizén, megöli Hamvivánt, és midőn ezért annak szolgája az egész török tábort ráuszítja, ő egyedül vág utat magának szablyájával, nem is siet, csak ballag és a törökök örülnek, midőn eltávozik közülök. - Hősiessége mellett kitűnik *fortélyosságával* is, midőn második párbaja után bajba kerülén, felveszi egy török ruháját és úgy menekül meg. - Harmadik jellemvonása a *vezére iránti hűség*, a mi különösen az utolsó előtti énekekben nyilatkozik meg, midőn könnyeket hullat azon gondolatra, hogy vezérét el kell hagynia.

Deli Viden kívül szépen és más-más színezetben jellemzi a többi magyar hőst is: *Farkasicsot*, a magyar tábor *leghatározottabb* férfialakját, *Csontos Pált*, a katonai szeszélyű és humoros tüzért, továbbá *Radivojt* és *Juranichot*, az önfeláldozás és barátság legszebb példáit. Szépen egészíti ki e kört az egyetlen nőalak *Borbála*, kiben a női jellemnek megfelelően a szeretet, még pedig a hitvesi szeretet uralkodik minden egyéb érzelem fölött, ennek kísérője a bátorság és okosság.

A magyar tábor összes alakjait - mint fennebb említettük - a *szeretet* jellemvonása egyesíti: szeretete a vallásnak, a hazának, a vezérnek, a barátoknak, a hitvesnek; a hol a harag és gyűlölség fel-feltűnik is, az csak múló szalmaláng (mint Zrinyinél és Deli Vidnél párbajuk alkal-

mával), melyet csakhamar a lovagiasság vagy részvét érzete vált föl (Olaj bég megvendéglése, Mehmet sajnálása).

Egészen más színben, de talán még erősebb vonásokkal és változatosabban van rajzolva az ellenséges tábor. Zrinyinél jobban talán senki sem ismerte a törököt, a melynek szomszédságában töltötte egész életét. Meg is látszik ez eposának alakjain, a melyek csaknem történeti hűséggel tükröztetik elénk a XVI. század törökjeit.

Legkimagaslóbb itt is az első embernek *Szolimánnak* alakja. Ő is végzetes hős, mint Zrinyi. Épen olyan végzetesen ösztönzi egy felsőbb lény, mint Zrinyit, csak hogy nem a szeretet, hanem a gyűlölet, a rombolás munkájára. Ő már öreg ember, a csatában részt nem vehet, de *hadértő* és *okos*. Míg Zrinyiben a hősiesség és bölcsesség egyesül, addig nála az első jellemvonás hiányát vezérei: Delimán és Demirhám pótolják. Igen jól van benne festve a *keleti despota* és a *tapasztalt ember*. Először divánt tart, de nem azért, hogy tanácsot kérjen, hanem hogy akaratát tudassa. Később a háború idején, mikor visszavonás dűl a táborban, nem jelenik meg a tanácsban, hogy méltósága csorbát ne szenvedjen. Mikor pedig Delimán miatt lázadás üt ki, jónak látja szigorúságát enyhíteni és megkegyelmez vezérének.

E három főjellemvonásán (hadértő, despota, tapasztalt) kívül jellemzi még hirtelen felindulása, a mely tulajdonság leginkább öreg emberekben uralkodik. Hirtelen felindulásában határozza el, hogy Sziget ellen indul. Ugyancsak öregségéből magyarázható ki tehetetlensége, a mi már a visszavonulásra is rábírná.

Delimán Szolimán egyéniségének mintegy kiegészítője. Ő a legnagyobb hős a török táborban. Gyors elhatározású, heves vitéz a keleti érzékiesség vegyülékével, a mi különösen vad szerelmében nyilatkozik. Vitézsége és hevessege mindenütt heves vonásokkal van festve. Ilyen a magatartása a hadi tanácsban; ilyen, midőn a várba szorul és kimenekül, a hol hevessege szégyennel párosul; ilyen, midőn Rusztánt megöli; ilyen, midőn kedvesének halála miatt őrjöng. Az ő hősiessége vetekedik Zrinyiével, de kevesebb benne az erkölcsi erő. Csupa harag és gyűlölet.

Domirhám még vadabb Delimánnál is, de nem oly vitéz; nem is annyira vitézségével, mint vad dühöngésével lesz félelmissé. Vadsága különösen a követség jelenetében tűnik föl Halil szelidsége mellett. Van azonban benne, mint a szerelmes Delimánban, némileg szelidebb vonás is, midőn bánat gyötri barátjának, Hamvivánnak eleste miatt. De ez is csakhamar helyet ad a bosszú vadabb érzésének. Szelidebb vonás benne az a lovagiasság, melylyel Deli Vid előtt menti magát, hogy a párbajt hitszegés miatt félbe kellett hagyniok.

Hasonló mesteri vonásokkal festi a költő a kegyhajhászó, könnyelmű *Arszlán* béget, az elbizakodott *Mehmetet*, a hűséges *Kambirt*, a sima nyelvű *Halult*, a ravasz és rábeszélő *Petráfot*, az okos, de kiméletlen *Rusztánt*.

És végül a török tábor gyűlölettel és ravaszsággal telt alakjait is egy hozzájuk illő nő, a vad, érzékies szerelmű *Kumilla*, démoni alakja egészíti ki, a ki Borbálával ellentétben, nem hű hitves, hanem féktelen szenvedélyű szerelmes, nem hősies lelkű, hanem gyáva és félénk, nem menti meg urát a bajból, sőt inkább bajba sodorja.

V. Az előadás.

Az epos előadása első sorban *tárgyas*; a költő az előadás folyamán sehol sem lép előtérbe, mindenütt az események hű és részrehajlatlan tolmácsaként elhallgattatja saját gondolatait és érzelmeit, egészen elenyészik nagyszerű tárgya mögött. A tárgyiassággal a tárgy fenségének megfelelően méltóságos *nyugalom* párosul; a legizgatottabb jelenetnél sem árulja el a költő izgatottságát, hideg krónikásként adja elő azt, a mit a végzet rendelt.

A Zrinyiászban elejétől végig uralkodik a szigorú tárgyiasság és epikai nyugalom. Vannak ugyan helyek, a hol saját gondolatait és érzelmeit látszik a költő kifejezni; ezek azonban csekély kivétellel a cselekvénybe ügyesen beolvadnak, úgy hogy azok természetes előkészítőiként vagy visszhangjaiként tűnnek fel.

Ilyenekül tekinthetők az eposba beszótt *elmélkedések*; mint: a siklósi harcz előtt a török dalnok éneke a szerencse állandóságáról, mely nem egyéb, mint Mehmet jellemének rajza; a IV. ének elején pedig a szerencse forgandóságáról elmélkedik, de azt mindjárt vonatkoztatja Zrinyi sorsára; ugyancsak a szerencse forgandóságáról elmélkedik a XIII. ének elején is, a hol előre megjósolja a bán dicső halálát. Egyéb elmélkedő részletek: a II. énekben Arszlán kalandjának elbeszélése közben a jó katona józanságairól; ugyanitt Gyulavár bevétele alkalmából a törökök megbízhatatlanságáról; a III. ének elején Szolimán elhatározásának felemlítésénél az emberi elhatározás ingatagságáról; a XI. énekben Delimán gyilkossága előtt az emberi indulatosság káros voltáról. Mindez elmélkedések többé-kevésbé összefüggésben vannak az eseményekkel és így nem gyengítik az előadás tárgyiasságát.

Ezeknél sokkal szemet szűrőbb azok a csakugyan alanyi kitérések, melyek az epos egy-két helyén előfordulnak. Ilyen az, a midőn a IX. ének elején elmondja, hogy a kanizsai török birtokára tört és munkájában megzavarta. A XIV. ének elején levő szép allegorikus leírás szintén alanyi kitérés ugyan, de nem vonatkozik a költőnek semmiféle tengeri útjára, mint Toldy után legtöbb magyarázója vélte, hanem azt akarja kifejezni, hogy munkájának végéhez: a révparthoz közeledik.

Az előadás *nyugalma* is csak egy-két helyen van megzavarva, mint pl. az I. ének végén, a hol a költő fájdalmasan kiált fel, hogy hová fog ez a nagy felhő vonulni? midőn a temérdek török csapatot felszámolta.

Az előadás *formája*, az eposban felváltva elbeszélő és beszélgető; csak itt-ott fordul elő - mint fennebb láttuk - elmélkedés és leírás.

A leírások is csaknem mind az eseményekbe vannak olvasztva és elbeszéléssé átalakítva. Ilyen a török csapatok elvonultatása az I. énekben, a magyar csapatok felesketése az V. énekben, Delimán lelki állapotának leírása a XII. énekben. Csak két olyan leírás van, mely a cselekvénnyel szoros összefüggésben nincs. Mindkettő a szép piros *hajnalról* szól, az egyik, mely rövidebb, a VII., a másik, hosszabb a VIII. ének elején. Mindkettő inkább csak arra szolgál, hogy a következő napot jelezze a költő és a zord csatazajt szelidebb hangulattal mérsékelje.

VI. A külalak (stílus, nyelv, verselés).

Az epos stílusa a nagyszerű tárgynak és nagy terjedelemnek megfelelően rendszerint fenséges és kényelmesen részletező szokott lenni. A Zrinyiász stílusa mindvégig a fenség körében mozog, csak itt-ott, a hol a tartalom maga is kevésbé emelkedett, találhatók benne erőtlenebb helyek. Így pl. a két ló elszabadulásának jelenetében a IV. énekben, vagy az öldöklés leírásában a VII. énekben. Ezekkel szemben azonban telve van az epos a legmagasabb költői szárnyalású helyekkel, a melyek bármely világirodalmi remekműnek díszére válhatnak. Ilyen részleteket minden énekből idézhetnénk; itt azonban csak néhányra mutatunk rá; ilyenek: az égi jelenet az I. énekben, a mely drámaiságával hat; az atya és fiú között lefolyt párbeszéd az V. énekben; a követek beszédje a VI. énekben; Radivoj és Juranics esetének leírása a IX. énekben; Deli Vid és Demirhám utolsó párbaa a XIV. énekben stb.

Különösen három stilszépséget alkalmaz sikerülten Zrinyi: az ismétlést, hasonlatot és festői jelzőket. Az *ismétlést* nem ok nélkül, hanem rendszerint a magas indulat hevében és a túlzás és fokozás kifejezésére használja: «*Oh áldott, ó boldog, ó erős vitézek!*» «*Míg az nap meg nem áll, míg az magyar nemzet karddal oltalmazza a keresztyén hitet.*» «*Hoz halált, hoz veszélyt az vitéz Szigetre*» s különösen a XII. ének 11. és 12. versszaka.

Széles *hasonlataiban* és *festői jelzőiben* Homerost és Vergiliust utánozza, sokszor igen sikerülten. Találók *hasonlatok* vannak a III. é. 78-79., az V. é. 2. és 3., 37-38., a VII. é. 40., 93., a IX. é. 74-75., a X. é. 68-70., a XIV. é. 105-106., a XV. é. 69. versében. A hasonlatokban a kép rendesen természeti tárgyakról, hegyekről, tengerről, legtöbbször pedig az állatvilágból és vadászéletből van véve. Festői *jelzői* közül megemlíthetjük a következőket: világrontó tábor, világbiró császár, hadverő isten, halálthozó Zrinyi, földemészítő seregek, emberölő dárda stb.

A Zrinyiász eme kiváló szépségeinek élvezetében némileg megzavarja az olvasót a *költeménynek nyelve*. Önkéntelenül eszünkbe jut a költő mentegetődzése előszavában: «Irtam, az mint tudtam, noha némely helyen jobban is tudtam volna, ha több munkámat nem szántam volna vesztegetni.» Valóban feltehető, hogy Zrinyi, ki prózai munkáiban oly magyaros és világos nyelven ír, eposát is művészeibbé teszi vala nyelvileg is, ha erre ideje és alkalma lett volna. Különösen az idegen szavaknak fölös számmal való használata, a tárgyas ragozásnak helyenként szabálytalan alkalmazása az, a mi némileg lerontja hatását. Találunk azonban nyelvi szépséget is benne fölös számmal, így az inversiónak sokszor ügyes alkalmazását, az ikerszók használatát, a névelők és kötőszók mellőzését, a mely szépségek, párosulva a stílus erejével és a tartalom fenségével, az epos nem egy részletét nyelvileg is művészivé teszik. Hogy régiesség is sok van nyelvében, azt természetesen hibájául nem róhatjuk fel; ő a XVII. század nyelvén írt, a mely sokban eltért a mai irodalmi nyelvtől.

Nyelvi hibáinál sokkal jelentékenyebb verselésbeli fogyatkozása. Magyar versmértéket használt: az ősi tizenkettest, melyet ő utána nevezünk *Zrinyisornak*. Ütemeinek beosztása négyféle ilyen sorrendben:

3 - 3 - 3 - 3
4 - 2 - 3 - 3
3 - 3 - 4 - 2 vagy
4 - 2 - 4 - 2.

Legsűrűbben az 1. és 4. alakot, legritkábban a harmadikat használja. Arra azonban nem mindig van gondja, hogy az ütem szóval végződjék, sőt sokszor a sorközépi metszet sincs megtartva s ez már határozottan rossz hangzásúvá teszi. Némileg mérsékli ütemeinek hibás beosztását a hangsúlynak érvényesítése az *inversio* által. Ha csak lehet, jelentős szótaggal kezdi a sort, mi által csengőbbé válik:

Fut, fárad az ember és kap ez világon:
Véli, hogy állandó boldogságot adjon.

Ütemeinél is gyengébbek rímei. Rímhelyezése: a a a a egy kissé hosszadalmassá teszi menetét; de ez volt divatos korában s az epos kényelmes menetével nem is áll ellentétben. Nagyobb baj azonban, hogy rímei közt sok a szó- és ragismétlő és a hosszú és rövid hangok összecsengése. Ebbeli hiányosságát is mérséklik némileg a gyakran előforduló alliterációk, melyek sok helyt feledtetik a végrímekegyhanguságát:

De kemény kezével ű szablyát kirántá.
Halála határán ű vadsága megszűnt.

Továbbá az ismétlések, mint:

Hoz halált, hoz veszélyt, az vitéz Szigetre.

A költő - úgy látszik - maga is érezte verselésbeli gyengéjét s ezért mentegetődzik előszavában, hogy «az én mesterségem nem a poesis, hanem nagyobb s jobb az ország szolgálatjára annál». Bár csekélyebb hibának látszik a külalak gyengesége a tartalom és szerkezet s különösen a jellemzés nagy értékével szemben, Zrinyi eposára nézve ez a körülmény mégis annyiban nagy fontosságú, hogy ennek a fogyatkozásnak tulajdonítható az a nagy közöny, melylyel halhatatlan műve találkozott, ellentétben a csengő rímű és magyaros nyelvű Gyöngyösivel, kinek soványabb tartalmú és kezdetleges szerkezetű verseit annyira kedvelték.

Ha kora nem értette is meg és nem becsülte is érdemének megfelelően, azért az utókor mégis felismerte magas becsét. Először Rádai fedezte fel a XVIII. század végén s egyes részleteit át is dolgozta, majd Kazinczy lelkesült érte és ki is adta újra 1817-ben; ma pedig már oly becsben áll nemcsak itthon, hanem az egész világirodalomban, mint a nemzeti epos klasszikus példányképe, hogy csakugyan beteljesedve látjuk azt, a mit magáról büszke önérzettel megjósolt: «nagyhírű munkáját sem irigy idő, sem víz el nem moshatja... s minden magyar hirrel, becsülettel említi, valamig világ lessz!»

A Zrinyiászra vonatkozó irodalom.

Ádriai tengernek Sirénája, gróf Zrinyi Miklós: Szigeti veszedelem. Bécs, 1651.

Gróf Zrinyi Miklós: Szigeti veszedelem. Kiadta Kazinczy Ferencz. Pest, Trattner 1817. (Eredeti írásmóddal.)

Gróf Zrinyi Miklós: Szigeti veszedelem. Kiadta Székács Pál. Pest, Károlyi István 1817. (Új írásmóddal.)

Gróf Zrinyi Miklós: Szigeti veszedelem. Kiadta Toldy Ferencz, Pest, 1853. (Új írásmód, eredeti kiejtés.)

Zrinyi Miklós gr.: Szigeti veszedelem a mai nyelvhez alkalmazva és magyarázó jegyzetekkel Greguss Ágosttól. Pest, 1803. (Gyémántkiadás.)

Szigeti veszedelem. Irta gróf Zrinyi Miklós. Az első 1651-iki kiadás után. Budapest. Franklin-Társulat 1880. (Olcsó könyvtár 349.)

Széchy Károly: Gróf Zrinyi Miklós költői művei. Budapest, 1898.

Toldy F.: A magyar költészet kézikönyve. 1870.

Pauler Gyula: Zrinyi a költő. (Vasárnapi Ujság, 1858.)

Arany János: Zrinyi és Tasso. (Prózai dolgozatai 1879.)

Salamon Ferencz: Zrinyi a költő. (Irod. tanulm. I.) 1889.

Imre Sándor: A költő Zrinyi életéhez. (Bp. Szemle. XVI.)

Kanyaró Ferencz: Zrinyi születése, szerelme. (Figyelő 19-20.)

Csuday Jenő: A Zrinyiek a magyar történelemben. 1887.

Kende S.: Die Bibliothek des Dichters Nikolaus Zrinyi. 1892.

Majláth Béla: Zrinyi könyvtára. (Akadémiai Értesítő. 1891.)

Thury József: A Zrinyiász. (Irodalomtört. Köziem. IV.)

Gróf Zrinyi Miklós: «Szigeti veszedelem». Dr. *Gyulai Pál* előadásai után jegyezte Nowotny Henrik. 1895. (Könyomat.)

- Széchy Károly*: Gróf Zrinyi Miklós. I. II. (Történeti Életrajzok.) Magy. Történelmi Társulat. 1896-1898.
- Greksa Kázmér*: Zrinyi forrásai. Eger, 1890.
- Pulszky Ferencz*: Régi, írók és könyvek. (Tollias hollandi tudós levele Zrinyiről.) Életképek, 1815.
- Salamon F.*: Zrinyi Miklós ifjúsága. Koszorú, 1863.
- Imre Sándor*: Az olasz költészet hatása a magyarra. Budapesti Szemle. XVI.
- Kanyaró F.*: Zrinyi a költő két levele. (Századok, 1886.)
- Salamon F.*: Halotti beszéd gróf Zrinyi Miklós felett 1664-ben. Budapesti Szemle, 1886.
- Veér Ferencz*: A Zrinyiásznak költői méltatása. (Győri Közlöny, 1887.)
- Binder Jenő*: Egy félreértett hely a Zrinyiászbán. (Philologiai Közlöny, XII.)
- Kobzy János*: A Zrinyiász és a régi epikai költészet. Nagyvárad, 1892.
- Novák Sándor*: A Szigeti veszedelem és Zalán futása. (Budapesti VIII. ker. főreálisk. 1891/92. értesítője.)
- Szántó Károly dr.*: A Zrinyiász védelme. (Nemz. Nőnevelés 19.)
- Kanyaró Ferencz*: A Zrinyiász kelte és költője. (Irodalomtörténeti Közlemények, 1892.)
- Krajcsovics Soma*: A Zrinyiász vallási eszméi. (Philologiai Közlöny. 1894.)
- Margalits Ede*: Zrinyi Miklós a költő. Budapest, 1893.
- Farkas József*: A biblia hatása a Zrinyiászra. (Magy. Zsidó Szemle, 1895.)
- Thallóczy Lajos*: Zrinyi M. haláláról. (Irodalomtört. Közl. 1895.)
- Pápay József*: Szigetvár ostromának epikai fontossága. (Egyet. Phil. Közl. 1896.)
- Gyulay Ágost*: Zrinyinek és Mikesnek egy közös eszméjéről. (Egyet. Phil. Közl. 1898.)
- Gaal Mózes*: Zrinyi Miklós a költő élete és költészete. Pozsony, 1898.
- Margalits Ede*: Zrinyi a költő eddig ismeretlen levelei. (Századok, 1898.)